

II. Veress Albert

ÉLET-SZILÁNKOK

Egy elmegyógyász emlékvillanásai

Csíkszereda, 2014

II. Veress Albert

ÉLETSZILÁNKOK

Egy elmegyógyász emlékvillanásai

II. Veress Albert

ÉLETSZILÁNKOK

Egy elmegyógyász emlékvillanásai

Csíkszereda, 2014

Unokáimnak:
Hangának, Zsombor-Örsnek és IV. Bercinek

Támogató: *Cry For Help Alapítvány*

Fotók, dokumentumok: *dr. Veress Albert archívumából*
Szerkesztette: *Cseke Gábor*
Grafika, tördelés: *Forró Miklós Botond*
Borítófotó: *Kristó Róbert*
Nyomda: *Gutenberg Nyomda, Csíkszereda*

ISBN 978-973-0-16087-1

Tartalom

Születésem története	9
Gyermekvilágom	15
Korai életleckék	31
Erdei kalandjaim	43
Hosszú kabátosok leszünk	53
Diákszerelmek kora	63
Katonamundérban	67
Az orvosin	73
Kihelyezésünk	85
„Kovászságom” évei	95
Elkap a gépszíj	109
Tárt karokkal várt az elmeosztály	127
Nem férünk a bőrünkbe?	141
Tovább nyíló horizontok	149
Kórlap helyett úti képek	159
Bálintozásunk első állomásain	191
Örökmozgó üzemmódban	199
Öngyilkosságok hátterét kutatva	209
Tanulságos utazások	221
Nosztalgiázzak?	241
A szerzőről	253
Életem-sorsom fényképalbumából	261

A nagy éhínség
utáni évben történt!

Születésem története

Szüleim 1948. január 25-én esküdtek örök hűséget. Édesanyám akkor már 2 hónapja „nehéz" volt velem.

1948. július 19-én apai nagyanyám még elküldte édesanyámat a cseberrel az anyai nagyszüleim kertjében levő Kicsi kúthoz. Olyan 150-200 méternyire volt a háztól, de le kellett ereszkedni üres edénnyel egy 20 méteres szintkülönbségnyit, majd a teli cseberrel visszamászni ugyanannyit. Édesanyám kérte nagyanyámat, küldje inkább kisebbik fiát, Pistát, mert neki nagyon fáj a dereka, nyilall a hasa. Nagyanyám hajthatatlanságát látva, elindult a facseberrel. Visszajövet, a Veress Sándorék szántóján elfolyt a magzatvize. Sikoltozására előkerült nagyapám, aki megszánta és összezördült nagyanyámmal: *„Lelketlen vagy, nem látod, hogy mindjárt megszül? Képes voltál ilyen állapotban vízért küldeni?"*

Képes volt! Dehogyis akart ő a fiának ilyen *„ágról szakadt"* asszonyt! Gazdagabbat nézett ki számára! Semmilyen fifikát sem tartott elítélendőnek ahhoz, hogy félreállítsa őt a fia útjából. *„Majd csak kileheli a*

lelkét"-alapon gyötörte, amennyire csak tellett tőle. Márpedig, képzelőerőnek nem volt híján!

Édesanyám alig vonszolta be magát a szobába, s ott perceken belül a világra hozott. Nagyobb koromban már nevetve mondta: *„Szinte a diófa alatt jöttél a világra!"* E lehetőség annyira megragadta fantáziámat, hogy később humorosan már azt meséltem: diófa alatt születtem!

Szüleim 1948. január 25-én esküdtek örök hűséget (a 45 éves házassági évfordulójukon készített fotó jelzi az *„örök"* igazát!).

Édesanyám akkor már 2 hónapja *„nehéz"* volt velem. Édesapám mérges arckifejezését látva esküvői képükön, azt hihetné az ember, hogy az a fránya lány akaszkodott reá, nem pedig ő, a heves, iskolázott udvarló vette le lábáról azt az egyszerű falusi lányt. Valószínűleg a teherbeesésért is a párját, nem magát okolta. Neki sem lehetett több sütnivalója szexuális kérdésekben, mint később nekem. Azt hihette: a gyerekáldást csak kívánni nem kell, ahhoz, hogy ne is következzen be!

Hét hónapra születtem! Hallhattuk is eleget édesanyámmal együtt a *„kurva"* és *„bitang"* jelzőket nagyanyám, Pista nevű kisebbik fia és lánya, Bözsi szájából. Gyermekként még nem tudtam, mi a jelentése azoknak a nyálfröcskölve kiokádott, fejemhez vagdosott szavaknak. Így ment ez mindaddig, míg megelégelve e förtelmeket, édesanyám hozzávágta nagyanyám fejéhez: *„Ha én bitangot szültem, anyám, akkor az a maga fiának a bitangja. De maga egy idegen ember gyermekét hozta a házasságába!"*

(Első gyermekük születése után, szegény papucsférj nagyapám, szégyenében és bánatában, 2 hétig elő sem mert bújni szénapadlásukról! Pedig, a Monarchia frontjain több vitézségi érmet szerzett... De erről még lesz szó...)

E kifakadás nagyanyám torkára forrasztotta a kígyósziszegést. De miért nem váltotta meg nyugalmát édesanyám e replikával legalább 40 évvel korábban? Talán még ma is élne, nem kellett volna éveket veszítenie életéből!

Édesapám egy ideig tűrte az anyai pletykát, a szidást, a fejmosást. Tűrte és dolgozott vakulásig, hogy kisebb testvéreinek meglegyen a betevő falatja. Nagyapámék gazdálkodása ugyanis nem tudta előteremteni a mindennapit, sem a stafírungot az öt lánytestvér számára. Haza kellett adnia fizetését, többletmunkája jövedelmét. Tűrt bivalyként, tűrt, hajtott, hivatali munkája mellett vállalkozott, rakta élére a garasokat. Pontosabban: rakta volna, ha azok a családi költségvetés nagy likú szitáján szét nem folynak nagyanyám ujjai között. Októberben – három hónapos voltam akkor – megszakadt türelme fonala: felpakolta feleségét és csecsemőjét egy szekérre, amelyikkel felmentek Déda-Bisztrára, onnan asszonyt, gyermeket pályakocsira duvasztott a magával vitt 2 hozomány-párna, egy paplan (később, első házasságomban, én örököltem azt a paplant!), néhány edény közé. Nekiveselkedett, és maga előtt tolva a kiskocsit, korai havazásban, talpfákon baktatva, meg sem állt a 13 km-re levő Kofu szádáig, ahol egy szolgálati, kívülről vakolatlan falakásba költöztek be.

(Mesélték: gyermekként is annyira átéreztem a helyzet súlyosságát, hogy egész úton pisszenést sem ejtettem!)

Fejlődtem testben (és lélekben?). Ózonfürdőzés volt napjaim mindenikének jutalma. Más fürdőre csak ritkán futotta a patak vizéből. Nem volt mosdótálunk (teknőnk? még mit nem!). Szüleim 2 literes üvegkannával hordták a 400 méterre folyó Bisztra patakából a vizet főzésre, padló felmosásra, ruhák mosására. Nem volt élelmük, vízen kívül egyéb italuk. Trónörökösüknek (ahogy édesapám büszkén nevezett, odabigygyesztve nevem elé a fiának kijáró dinasztikus II. előnevet) 4 kilométerre levő első *„szomszédjuktól”* hordták kétnaponta a tejet. Popsitörlőm ronggyá szakadt ruhafoszlányokból került ki. Babaruháim másod-harmadnemzedékűek voltak, amolyan *„uraságoktól”* levedlett könyöradományok (azóta sem szégyellem hordani a turkált holmikat!). Egy éves koromra már sikerült ropogós-dundi arcúra feltápláltatnom magam. Kapaszkodtam az élethez!

Anyai nagyanyám, megszánva a kisbabás fiatal párt, eljött babalátni, maga előtt hajtva 20 kilométernyi úton egy tejelő tehenet, amolyan *„pinapótlékot”*, ahogyan édesapám szerette nevezni a négylábú hozományt.

(Nagyapám ezalatt mozgó csontvázként, százezres tömegben, még a baráti Szovjetunió vendégszeretetét élvezte immár negyedik éve, miután másfél évet a 2. Magyar Hadsereg katonájaként nyári szerelékben, ingyen kenyéren a Don kanyar *„üdülőtáborában”* nyaralt-telelt, tartotta a frontot az oroszok ellen. Nem az ő hibája, hogy annak áttörésekor az *„áldozati koncnak”* odavetett hadsereg 200.000-nyi bajtársa harapott fűbe, pontosabban hóba. Vádolták a magyarokat azzal, hogy hazájuktól több ezer kilométernyire védték a magyar gyepűt. Igaza volt-e a vádnak? Mert, ha igen, miként vélekedjünk ma az amerikaiak pástvédelméről Irakban, Afganisztánban, Vietnamban és a világ más, több ezernyi kilométerre levő helyein?)

Eljött házhoz a tej, igaz, ám etetni kellett a tejelőt. Takarmány viszont nem volt bespájzolva, istálló is csak amolyan fészer került a tehén köré, fölé. Szégyen ide, gyalázat oda, azt a telet – erdőpásztor édesapám tevékeny közreműködésével – Rózsi tehenünk a szarvasoknak előkészített téli takarmánnyal sínylette át. Kilenc hónaposan, angolkórosan bár, de mászni már tudtam. Nem lévén gyermekágyam, szüleim, amikor kinti munkáikat kellett végezzék, az asztalon hagytak. Véletlenül, játék közben maguk elé helyezve az asztalra, csodálván mászókészségemet, észrevették, hogy amint az asztal széléhez értem, letekintve annak lapjáról, visszahőkölve faroltam vissza az asztal közepére. Többször próbára tettek, majd *„életrevaló a gyermek”* nyugtázással az asztalon hagytak leginkább magamra. (Félthettem alig-életemet, mert sosem csalatkoztak életrevalóságomban.)

Tavasszal Rózsi mellé még 3 tehenet és 2 malacot vásároltak. Volt már amibe aprítani a puliszkát, akár nagygazdáknak is hihettük magunkat. Nyáron *„nagyüzemi”* módon, négykezi munkával folyt a szénakészítés, a télire való takarmány előteremtése.

1949 szeptemberében a legelőre csapott tehenek nem bandukoltak haza, este üres istálló pislogott ijedten döbbent gazdáira. Napokig hiába keresték az elkóborolt jószágokat. Elkeseredésükben látóasszonyhoz fordultak segítségért. *„Rossz emberek hajtották el messze, a Nagy hegyen túlra”* – adta az tudtukra. Nyakába vette hát édesapám a hegyi utakat, bekutyagolt Vatra-Dornára (emberpróbáló távolságra volt!), ahol kinyomozta az alkalmi tehenészt, a botcsinálta állat-barátot. Aki *„nem volt lelkem a rengetegben magukra hagyni ezeket, az árvákat”* magyarázattal mentegette tettét. Dehogy is jelentette fel apám lopásért: minden bolhája ugrált örömében, amikor meglátta azt a 16 tehén lábat. Indult vissza hegy-völgyön keresztül, hogy két nap múltán dicsőséges hadvezérként vonuljon be udvarunkra.

Gyermekvilágom

Mi lett volna, ha akkor felfal a koca, ők meg feldolgoztak volna kolbásznak, felfüstölnek oldalasnak? (Egy éves koromban, szüleimmel)

Az 1950-es év már Ratosnyán talált bennünket, az erdészeti hivatal melletti szolgálati lakásban. Gazdálkodó szüleim vagyonát borjúnyi koca röfögte világgá óljában.

Nyári napok egyikén kitettek az udvarra sütkérezni, D-vitamin halmozásra. *„Hátha kiegyenesednek karikalábai”* reménykedéssel. A kocát is kiengedték, túrja csak az udvart gilisztákért. Apám szolgálatban, anyám a házban végezte napi teendőit. Bömbölésemet hallva jött ki a tornácra, hogy onnan szinte leájuljon az udvarra: kocánk már a ruháimat harapdálta rólam, sebet ejtve gyermeki combomon. Pánikreakcióját anyám gyakran említette egészen haláláig, valahányszor gyermekkoromról mesélt. Másodpercek töredéke alatt zuhantak át képzeletén a gyermekeket felfaló disznókról hallott rémtörténetek. (Deres fejjel már megengedhettem magamnak a morbid ötletelést, rákérdezve szüleimre: mi lett volna, ha akkor felfal a koca, ők pedig, gyermekrablás áldozatának tudva be eltűnésemet, feldolgoztak volna kolbásznak, felfüstölnek oldalasnak? 50 év távlatából is a hideg rázta őket e lehetőség említésére!)

1952 júniusában Piroska húgommal gyarapodott a család. Örültem a testvérkének, hogyne örültem volna! Kellett egy játszótárs. Játékbabára

amúgy sem futotta szüleim pénzéből. Gyűjtötték minden garasukat a magyarói családi ház építésére.

Szüleim egész életükön keresztül építő, gyűjtő, gyermekeik jövőjére gondoló, azt biztosítani akaró emberek voltak. A maguk kényelmére, egészségére még akkor sem fordítottak gondot, amikor azt már nyugodtan megtehették volna. Hányszor láttam mindkettőjüket, magukban vagy napszámosokkal, amint kis széken ülve vagy térdelve kapáltak, gyomláltak a háztájiban. Mérnök és orvos fiaik hiába vettek volna számukra fürdőjegyet, az Istennek sem akarták igénybe venni a pihenést. Szökő évente, egyikük rávette magát egy-egy reumás vagy veseköves kezelésre. Mindig csak egyikük ment el, a másikuk otthon maradt, nehogy közben meglopják a termést, betörjenek a házba. Rabjává váltak a megszerzett javaknak, nem akarván ebek harmincadjára juttatni azokat. Kellett a gyermekeknek! Több évtizedes szakmai pályafutásunk után is tovább hizlalták számunkra az évenkénti disznót, adtak, egyre csak adtak, heves ellenkezésünk dacára, egy-egy takaros pénzbeli infúziót.

(Csodálni sem tudom, ha mi is e szemléletet tanultuk el tőlük: kihajtani magunkból a lehető legtöbbet, hónuk alá nyúlni gyermekeinknek, segítve őket házépítésben, karrieralapozásban, hogy gyökereiket itthoni földbe mélyesszék, minél mélyebbre, elszakíthatatlanul. Szájukból csengenek vissza valamikori feddéseink: *„Ne hajtsák magukat annyira, nem kell már azt tenniük, fordítsanak magukra is gondot!”*)

Kellett, hogyne kellett volna későbbre egy játszó pajtás, ám akkor, mindennél jobban örültem a babalátogatók hozta ételeknek, süteményeknek. Nekünk még a fánkra, csörögére is csak nagy ritkán futotta, amolyan hír-értékűnek számítottak háztartásunkban. A *„beteg asszonynak”* kijáró tyúkhúsleves már fejedelmi lakomát jelentett. Húst hetente egyszer tálalt édesanyám, vasárnapi ebédre. Három hónapos csirkéket vágott le, dolgozta fel bő-mártásos csirkepaprikásnak, szekérkeréknyi puliszkával. Édesapámnak a melle húsa és püspök falatja járta, nekünk a combok, édesanyám – *„én ezeket szeretem”* nyugtató szavaival

megspékelve – következetesen a koldus ernyőjét, a lábakat tette a saját tányérjára. Sok puliszkával mártottuk a tejföles mártást, utoljára, csemegének hagyva a combok lerágását.

A lecsupaszított csontokat tányérunkról elvéve, édesapám még sokáig élvezettel szopogatta azokat, lerágva róluk a porcot, rajtuk maradt húscafatokat. Kutyánknak már csak a kiszippantott velős csontok maradtak. Nem sokat csemegézhetett rajtuk.

(Mily gyakran jut eszembe édesapám, mikor gyermekeink, a velük elfogyasztott vasárnapi *„szponzor”*-ebédjeink alkalmával rám szólnak: *„Apja, ne edd el Pamacs kutyánk elől a csontokról a húst!”*...)

Nem sokkal öt évvel ezelőtti halála előtt, egy látogatásunk alkalmával, vittünk haza édesanyánknak két, egészben kisütött grill csirkét – hadd legyen az ünnepi asztalra! Maradt neki is egy felső comb, megette, és olvadozva mondta: *„Milyen jó ez a comb, mennyire szeretem!”* De hát, édesanyám – vetettem a szemére –, maga soha sem szerette a combot, mindig nekünk adta, csak a lábakat, koldusernyőjét szerette, fogyasztotta! 58 évesen kellett megtudnom, hogy tette azt családja érdekében: jusson nekik a jobbik falat. Azután, amíg még élt, elhalmoztuk őt grillen sütött csirkecombokkal, sokkal, hogy az unokáinak félretett falatok mellett tányérjára is jusson bőven.)

Piroska is, én is – különösen én! – kívánós gyermekek voltunk. Kértük édesanyámat, vegyen nekünk szőlőt, más finomságot, amiket a körülöttünk levők éppen ettek. *„Nincs pénzünk”* – volt a mindenkori válasza. *„De édesanyám, én úgy kívánom!” „Kérjél, fiam, kérjél, ha kívánod!”*

Odaálltam hát a bácsik, nénik elé és szabályosan kinéztem szájukból a falatot, míg végül minket is megkínáltak. Ha nem vették a lapot, akkor pedig kértem: *„Bácsi, úgy kívánom! Ad nekem is belőle?”* Kőszívű kellett volna legyen ahhoz, hogy ne adjon! Szokásommá vált a kéregetés. Ma is, ha valakit étkezés közben találok, és nem kínál meg, én pedig éhes vagyok, rendszerint odaszólok: *„Én is szeretem, amit eszel, ugye társulhatok hozzád?”* És hívatlanul akár, de már ülök is le asztalához.

Anyai dédnagyanyám fiatalon elözvegyült. Kisgyermek koromban hetven év körüli, öreg néne volt már. Bögrecsárdája jövedelméből nevelte hat gyermekét, tartotta el később saját magát. Szívesen látogattuk vasárnaponként, mert mindig dugott a zsebünkbe egy fagyira való aprópénzt. Igen ám, de én a fagyit akkor is nagyon szerettem. Az Istennek sem volt elég az egy adag, amennyire dédi pénzt adott. Odasündörögtem hát rokon legényekhez, ismerős felnőttekhez, tudtukra adván, hogy mennyire kívánom a fagyit! Adtak is a gyermeknek egy-egy ostyára valót. Összejött így nekem alkalmanként akár 4-5 fagyi is!

Groza Petre – nem az egykori miniszterelnök! – házunkhoz járó, alsórépai esztenamester volt. Édesapámmal már régebben ismerték, segítették egymást. Őhozzá hajtották ki 10 juhunkat, ő hozta hatalmas, szőtt oldaltarisznyájában az utánuk járó sajtot, ordát. Legelőbérléskor, cinkos összekacsintással, édesapám, mert tehette, a kövérebb legelőket utalta ki számára, ő pedig a jobban kiszáradt, néha megfüstölt sajtot mérte ki bőkezűen számunkra. Egyik alkalommal éppen akkor toppant be, amikor radinázó – újszülöttlátó – rokonaink távoztak. Tarisznyájából telerakta asztalunkat. Édesanyám, engem a sarokba utasítva (elsőnek a vendéget kell kínálni jelszóval!) megkínálta: vegyen abból a két tányér tésztából, amit az imént hoztak nekünk. Nem kérette magát, fogta a tányérokat, és sorban mindkettőt beleürítette szőrös tarisznyájába, kinyalva a tányérról még a cukrot is. Kiguvadt szemekkel bámultam tarisznyájára, majd kiszaladtam az istállóba, ahol keservesen megsirattam azt a tésztát – Magyarhonban: sütit! –, amelyre olyan hévvel vágytam, ahogyan csak egy 4 éves lurkó vágyódhatott. Tanult is édesanyám az esetből: később mindig félretett számunkra a hozott ajándék ételekből, csak azután kínálta meg a vendégeket. Így vált szállóigévé közöttünk Petre bá, aki később, 1961-ben, öcsém egyik keresztapja lett. 7-8 évesen pedig hozzá küldték fel édesapámék Tibit az esztenára, román nyelvet tanulni, szokni a spártai életet. Románt ugyan nem tanult pár kukkon kívül, ám a juhsajtot azóta sem eszi, a puliszkát pedig csak ímmel-ámmal, családja

kedvéért vagy vendégségben, ha azt szolgálnak fel. Undorodó természetének egyéb sem kellett, mint látni a sajtkészítés mikéntjét, puliszkával kelni, puliszkával feküdni. Homlokrakodóval sem tudták többé munyatorságra bírni. Az a három, esztenán töltött hét elég volt neki egy életre. (Még csodálom is, hogy mindezek dacára megtanult később románul és nem szalad világgá, ha a spártai életmódról hall…)

Amikor édesapám temetésére eljött Petre bá felesége, két fia (ő, már súlyos, ágyhoz kötött beteg lévén nem jöhetett), feltarisznyáltam a részére – szintén szőttes tarisznyájukba – kürtős kalácsokat, sült csirke combokat, háziszőttes szilvapálinkát. Nem hiszem, hogy egy percig is ráérzett volna célzásomra! Hiszen akkori cselekedete számára természetes volt, dehogyis gondolta volna, hogy nekünk, Veress-gyerekeknek hetekig, hónapokig nem lesz részünk többé süteményben!

Akkoriban még a Ratosnya patak mellékága mellett laktunk. Vettek nekem egy zöld Stüszi-vadász kalapot, hadd legyen a gyermeknek! Magyaróról utaztunk vissza Ratosnyára vonattal. Akkor sem voltam amolyan *„jó gyermek”*, akit ahová leültetnek, napok múltán sem kell máshol keresni. Futkároztam le-fel a fülkétlen kocsiban, grasszáltam vadi új kalapommal, társalogtam az utasokkal, kinézve szájukból az elemózsiás kosárból előszedett falatokat, míg csak meg nem kínálták azt az aranyos legénykét. Lehúztam az ablakot, s mert nem tudtam elolvasni a *„kihajolni tilos”* és *„kihajolni veszélyes”* feliratot – na, és ha tudtam volna, vajon akkor másként teszek? –, bátran kihajoltam az ablakon, s azzal fuccs a kalapomnak, repült is a szerelvény vége felé. A hirtelen kapott nyaklevest megbánás követte, azt meg egy újabb kalap megvásárlása.

Játszottam egyik nap a patak mellett. A kalapot és a kamrából előkurkált vajköpülőt sorra ráfektettem a patak hullámaira, élvezvén, amint azokon himbálózva haladnak tova az elképzelt tenger felé. Apám még idejében kérdezett rá a kalapom hollétére, amit én büszkén nyugtáztam: *„elment a pi…ba, ott a hullámokon, együtt a dézsával, integettek nekem, hogy táj-táj!”* Hallani lehetett apám mérgének forrását,

amint eldugult kuktafazékként akart kirobbanni, de a nyaklevest ezúttal megúsztam. Szaladt a patak Marosba ömlésének pontjához, ahol egy felszerelt biztonsági rács szerencsésen kifogta tutajaimat.

Valamelyik este ettük a tejbe puliszkát, mindennapi vacsoránkat. Édesanyám gyakori betegségei, fertőzései egyikét szenvedve, étvágytalanul, nyámmogva kavargatta tányérjában a tejet. Apámnak sem lehetett könnyű napja. Számon kérte anyám étvágytalanságát. Nem lévén soha sem beteg, nem volt empátiája (persze, ő akkor sem ismerhette e kifejezés értelmét!) a betegséggel küszködők iránt. Indulatos szavait édesanyám védekezőn hárította. Oltás helyett olaj a tűzre!

Apám összekapta az abrosz négy sarkát, hátára vette az egész bagázst, ki a tornácra vele és már repült is minden az udvarra, szanaszét. Csak a hátára csorgott tej maradt helyben. Feledékeny voltom dacára e jelenetre élesen emlékszem. Fel is elevenítettem, ahányszor csak alkalom adódott az emlékezésre. Azt már nem tudom, hány napnak, éjszakának kellett eltelnie, míg indulataikat becéző szavakkal, odasimulással oldani tudták. Gondolom, édesanyám volt a kezdeményező. Mindig ő húzta a rövidebbet, neki kellett a békülést elindítani. Meghajolni a férj elszánt akaratossága előtt.

Apám kollégái, mikor becsámborogtam hivatalukba, nagy előszeretettel tanítgatták nekem államunk akkori vezetőinek ragadványneveit. Emlékszem még a Gheorghiu-Dej mellett felsorakoztatott Marx, Engels, Lenin, Chivu Stoica, Ion Gheorghe Maurer és még ki tudja kiknek a képeire, amint sorba állítva ott díszelegtek középületek falain, ünnepi felvonulások transzparensein. Szívesen és gyorsan tanultam elferdített neveiket: Pula tatii, Pizda mamii, Noapte bună, Poale-n brâu, Dute-n colo, Hai încoaie... Amikor aztán rákérdeztek, büszkén el is mondtam ezeket a neveket. Bárhol, bármikor, bárkinek. Máig csodálkozom, hogy szüleim megúszták a börtönt, hiszen gyermekük csak otthon tanulhatta e rémségeket. Pedig én valóban szerettem azokat a bácsikat, néniket, hiszen ők adtak nekem mustáros kenyeret tízóraira, csirkehúst a vasárnapi

asztalra, tésztát a betegasszonyi látogatásokra. Hát hogyne szerettem volna őket? Akkoriban csak édesapám kollégáinak passzív ellenállása, józan gondolkodása, összekacsintása, izmusok feletti átkönyöklése, összetartása tarthatta meg őt szabad (?) embernek.

Egy alkalommal meg is köszöntem ezt az igazgatójának. Mindig szerettek szerepeltetni, tettem is szívesen. Egy május elsejei felvonuláskor összegyűltek az alkalmazottak az erdészeti hivatal udvarán, várva besorolásukat az ünnepi menetbe. Agyon kellett ütni valamivel az időt, elővettek hát engem. Labdázzunk! Kapható voltam a játékra. Labda helyett tojást tettek a kilövési pontra, az igazgatót pedig ama pont elé állították. Kérdezték, tényleg bele tudok-e trafálni a labdába? Bele én, bizonygattam és, zsupp, már repült is a tojás, egyenesen az igazgató ünnepi öltönyére! (Vajon miért nem kértek fel többé hasonló labdajátékra? Ezért ment volna el nekem is annyira a kedvem a futballtól, hogy még a suli csapatában sem vállaltam szerepet soha? Hogy nem váltam a labdajátékok szurkolójává?)

1952 vége felé elköltöztünk Ratosnya felső kijáratához, egy kívülről vakolatlan szolgálati gerendaházba (ismételte magát a történelem!). Piroska húgom szerencsés volt a pólyájában, én kevésbé, hiszen a víz is befagyott éjjelente a konyhában levő vizes vederbe. Reggel piszkavassal kellett feltörni benne a jeget. Kitakarózva, megdermedve ébresztgettek. Mennyi reuma fészkelhette be magát már akkor és ottan zsenge derekamba? (Későbbi fürdőkezelések előfutáraként, okaiként…)

Pajtánkban Bujorica (románul annyit tesz, mint bazsarózsácska) nevű tehenünk termelte számunkra a tejet, az udvaron kotkodák a tojásokat, Alci bácsink kiló számra fogta a Marosból a halat. A kert megtermette a konyhaszükségletet zöldségből, gyümölcsből. Ferenc Jóska korabeli szép időkhöz hasonlóak lehettek azok a gyermekévek! Csak lett volna elegendő pénzünk annak a rengeteg finomságnak a megvételére, amit annyian ettek körülöttünk, és amiért legtöbbször csak a nyálunk folyt szakadatlanul!

Szomszédunk, csúfnevén Giucu-Calului, naphosszat húzatta Ratosnya patakán a rönköket. Ültében megevett egy üstnyi puliszkát, hozzá 2 fej savanyú káposztát. Volt is ereje verni csákánnyal két lovát, ha azok nem tudták kirángatni sáncokból a terűt. *„Étvágytalanságunkat”* – van-e szülő, akinek szíve szerinti a csemetéik étkezése? – úgy rövidzárlatolták, hogy ételadagunkat átvitték lelea Lenuţa és Giucu-Calului szomszédunkhoz, ahol látva a családfő feneketlen étvágyát, meg azzal a hittel eltelve, hogy a szomszédék ételét esszük, bizony, szüleink örömére és megelégedésére, nyakló nélkül felfaltuk az általuk átcsempészett étkeket.

1954 egyik hétvégén Magyarón voltunk. Nagybátyám, Varga Pista (anyai nagyapóm nevét adták neki) halála szólította haza a családot. Állítólag, házastársi csalódása miatt akasztotta fel magát. Akkor találkoztam először a halál tényével. Nem volt valami kellemes! Az udvaron, a pajta leszedett ajtajára nyújtóztatták ki a boncoláshoz. Meztelen volt. Mivel kisgyermekként csak neki engedtem meg a fürdetésemet, nem akartam hinni szemeimnek: az enyémnél sokkal nagyobb volt a bügyürője. Nem értettem a különbség okát. Hat évesen magát a halált, valaki végleges eltűnésének tényét sem tudtam felfogni. Meg a születését! Kislánya, Gabika a temetés után jött a világra, nekem pedig ez is érthetetlen volt akkor: hogy lehet az ő édesapja Pista bácsi, aki akkor már több hónapja el volt temetve? Biztosan csak kirándulni ment, ahonnan időnként hazatért… Akkor, hat évesen, mintegy előrevetítve orvoskorom szexuálterapeuta irányultságát, már kapiskáltam a gólyamese valótlanságát. Sejtettem, hogy papa-mama között kell még valaminek történnie ahhoz, hogy a mama feldagadt hasa kipukkant léggömbként kidobja magából a süteményt hozó kisbabákat.

1955-ig román nyelvű óvodába jártam, később meg oda kísértem Piroska húgomat is. Közelebb esett a lakásunkhoz, mint a magyar óvoda (a 3 kilométernyi távolság nagy erőpróbát jelentett volna számunkra!). A nyelvet már a grundon, helyi barátainktól megtanultuk. Annyira jól, hogy második osztályba – nehogy ne tanuljon meg a gyermek magyarul

írni, olvasni jajszóval – átírattak a jódi 4 osztályos, valamikori *„úri házban”* működő iskolába.

(*„Forradalmunk”* után visszaigényelték az örökösök, kiköltöztették belőle az iskolát, az államiak nem javították, hadd tegyék az igénylők! Azok pedig, messze-külföldiek lévén, nem tudták karban tartani. Most csorog be tetején az eső, rothadnak a falak, a padlója-plafonja. Szíve fáj az embernek, amikor látja, mivé tud lepusztulni valamikori scholája. Kerülöm is, messze ívben!).

Gondosan vigyáztam húgomra, mindig a sánc kert felőli oldalán jártunk, nehogy a ritkán közlekedő motorkerékpárok, kocsik kárt tehessenek bennünk. Ha nem hallgatott reám, át akarván mászni az útra, a nagyobb testvér jogán bizony sokszor bepalltam a fenekébe!

Tavaszi jégzajlásokat vártunk szívrepesve. Félelmetesen recsegett-ropogott a Marost borító, szakadozó jégpáncél. Iszonyatában is élvezetes volt számunkra. 1-2 nap teltével lezengett a jégzajlás, mi pedig, kis kosárral a karunkon szedtük össze a parton a szétzúzott halakat. Napokig volt, amit feltálaljon édesanyám. Kenyér-, még inkább halkeresőkké váltunk a húgommal azokban a napokban! Gyermekfejjel ugyan, de értékeltük elismerő szavait, mosolyát. Ha ideig-óráig is, de enyhítettük gazdasszonyi gondjait. Laskán, tejbepapin, mustáros kenyéren kívül napokig főúri terülj-terülj asztalkámat tudott elővarázsolni. Szíves-örömest szedte ki a szálkákat haladagunkból, nehogy torkunkon akadjanak.

1953. március 7-én, amikor Sztálin *„apánk”* gyászszertartásán voltunk jelen az óvoda udvarán (igaz, hogy 5-én már meghalt, de kellett az a két nap a szertartás előkészítéséhez!), a búcsúbeszédek között éles gyermekhangon kértem számon: *„Dar când vom primi prescură după mortul nostru?”* (A prescura a román szokás szerint a halottak lelki üdvéért osztogatott zsemle és gyertya). *„Psssst, taci puiule!”* (Hallgass, öcskös!) – intettek csendre a felnőttek. *„Ce om sărac trebuie să fie mortul că nici prescură nu se dă la înmormântarea lui!”* (Milyen szegény ember kellett hogy legyen a halott, ha még prescurát sem adnak a temetésén)

– nyugtáztam hangosan, újabb pisszegések hullámát keltve a körülállókban. Nem tudtam, miért kellene sírnom egy számomra ismeretlen halottért, akivel soha életemben nem beszéltem és még egy zsemlét sem adnak emlékére! (Akit, apám mellett apánknak neveztek!).

Piroskával amúgy nagy temetés-járóvá nőttük ki magunkat. Az ortodox pópa mindig utánunk jött a szekerével, elvitt a temetésekre (haló poraiban is áldom emlékét!). Nagy kincs volt akkoriban az a zsemle, amit minden alkalomkor kaptunk. Íze mennyeinek tűnt számunkra. Az ajándékgyertyának pedig nem mi, hanem szüleink tudtak abban a petróleumszegény világban örülni. Engedtek is szívesen a temetésekre. Még az ortodox pap miséire is elküldözgettek. *„De hát édesanyám, mi reformátusok vagyunk (templomunk 3 kilométernyire volt), hogy menjünk ortodox templomba?”* – e kérdésünkre a sablonválasz mindig az volt: *„Az Isten bármelyik templomban meghallja imádságotokat!”* Jártunk hát szorgalmasan az ortodox templomba, a pópa legnagyobb örömére. Lehetett-e furcsa templomlátogatásunk apámék nem osztályellenségként való megítélésének okozója? Csak most eszmélek rá: ha ez igaz, akkor már kölyökként hozzájárulhattam családom védelméhez! Ateistaként – gyermekként sem tudtam hinni a vallás dogmáiban, túlvilági életben, feltámadásban, mégis inkább csak velem született ellenzékiségnek tudhatom be hitetlenségemet – sem mertem ujjat húzni anyám vallásosságával! Élveztem felcseperedett Piroska húgommal együtt az ingyen zsemle áldását, ízének kellemes voltát. Lestük mindegyre, nem kanyarodik-e már felénk, értünk pópánkkal a szekér?

Évekkel később, 1959-ben tapasztaltam csak ama kanyarodás sajgó fájdalmát, amikor húgom koporsója melletti gyászbeszédre hozta a szekér református tiszteletesünket (nem is mentem többet temetésekre, igaz, a zsemlének most is érzem akkori kellemét, szeretem minden változatát, habár a kenyérből, Petőfihez hasonlóan, a feketét részesítem előnyben). Torokgyík settenkedett be akkor alig belakott magyarói házunkba. Engem mandulagyulladás (?) miatt penicillineztek, később,

húgommal ezt nem tették meg. Csak hűlés, mondta körorvosunk, neki nem jár az injekció, nem olyan súlyos, mint a bátyjáé! A szászrégeni fertőző kórházban sem kórismézték a torokgyíkot, mellékezelték. 11 évesen – én megmenekülve, húgom halottként – szüleim könnyeit, fájdalomtól megtört arcát látva éreztem rá először egy gyermek elvesztésének fájdalmára. Hirtelen orvossá akartam válni, kivédeni a halál támadását, menteni embereket a veszítés okozta gyötrődéstől.

(Súlyos elhatározás, sokszor feledni akartam. Aztán győzött az elrendeltetés: felvételiztem! Nem is egyszer, de négyszer! 35 éves praxisom alatt hányszor, de hányszor néztem farkasszemet a halállal. Másokéval, magaméval! Álmatlan éjjelek tanúi gyötrődéseimnek: nem néztem-e el valamit, nem kezeltem-e rosszul meghalt betegeimet? Emlékeim vetítővásznán ilyenkor felsejlett akkori körorvosunk arca, számomra példamutató tévedése!)

Dincă doktort még nemzetiségi rosszindulattal sem lehetett vádolni, elvégre engem kikezelt rendesen, igaz, mint mandulagyulladásost, de – penicillinnel! Maradt viszont a hozzánemértés vádja, a ritkán előforduló kórképek félreismerése. Pedig hányszor kérdeztek reá szüleim: *„Doktor Úr, nem torokgyík-e, mert a házipatika könyvben erre utalnak a tünetek?" „Ne tudálékoskodjanak, olyan járvány csak nagyon ritkán fordul elő, most pedig nincs járvány!"* Tizenvalahány gyermek halt meg akkor a régeni járásban, Magyarón még egy. Tanáremberünk fia, Piroskával egyidős. Két halottra volt szükség a faluban ahhoz, hogy ráébredjenek: járvány dühöng a vidéken! Tizenvalahány kiskorú halott kellett ahhoz, hogy elkezdjék rendesen kezelni a megbetegedetteket. Tizenvalahány kiskorú halott volt az ára az oltás beindításának. (Most, tapasztalva a sertésinfluenza és a HTP-oltás kapcsán kifejtett ál-filozofikus ellenvetéseket, menthetetlenül előbukkan akkori és a világszinten, 2009 novemberében, már 8 768-nál tartó – köztük több Hargita megyei – új influenzás mostani halottnak a képe, akiket menteni lehetett volna, ha nincsenek ama fogadatlan prókátorok, akik harcra veselkedjenek az oltások ellen.)

Ismétli önmagát a történelem, mi pedig nem akarunk okulni elődök tévedéseiből. Mindenik oltás bevezetése oktalan közhiedelmi (néha, minisztériumi szinten, anyagi) ellenállásba ütközött, halálos áldozatok kellettek ahhoz, hogy meggyőzzék az embereket, a döntéshozókat hasznosságukról...

Piroska esetében nem az ellenállás, hanem az egészségügyi szervezetlenség idézte elő a már létező oltóanyag beadásának elmaradását.

Vasárnaponként rögtönzött piaci standon árultuk a tojást, kerti zöldséget, az otthon készített vajat, tört és aludttejet. (Akkori kínálás-kényszerem gyökereztethette belém a líceum első évében a színi csoport Sombrero című darabjában reám osztott rikkancs szerep élethű átélését.) Úgy esett, hogy mindenki tőlünk akart vásárolni. Soha sem vittünk haza megmaradt terméket. Nyúlfarknyi életünk első hivatalos elismeréseit vívtuk ki akkor, vásárlóktól, szüleinktől.

Bármennyire is gyűjtötték a pénzt földek vásárlására – gyermekeiknek akartak megélhetést teremteni, ehelyett kollektív gazdaságot gazdagítottak 1962-ben, ahová *„önként”* beneveztek, hogy fiuk iskoláztatását ne akadályozzák –, vasárnaponként mindig kaptunk fejenként 25-50 banit fagylaltra, édességre. Sánta Cruciţa néni volt a falu fagylaltosa. Mellette szobroztunk órák hosszát, míg megsajnálva bennünket, némi ostyatörmelékre rákent egy kanálnyi fagylaltot, amit aranylelők boldogságával nyalakodtunk el. (Hanga unokám örökölhette fagyi-étvágyamat. Ha teheti, éppúgy kunyerál tőlünk újabb gombócokért, mint tettem én azt annak idején.) Perselybe tettük a megspórolt banikat, majd, március 8-ák egyikén tejesköcsögöt vásároltunk édesanyánknak ajándékba. Örömkönnyeit törölte, amikor kérdésére elmondtuk, hogyan gyűjtöttük össze azt a 8 lejt, amibe a köcsög került. Talán soha máskor olyan jól nem esett tarkónk megsimogatása, ölébe ültetése, elismerő puszija! Ajándékozásunk után megduplázódott vasárnapi zsebpénzünk (apropó: jusson a gyermekeknek is?). De Cruciţa nénivel volt egyéb üzletelésünk is. Tojásért cserébe fagylaltot adott. Huhh, milyen szorgalmasan

apasztottuk tyúkjaink fészkeiből a tojásokat! Ingyen karácsonyokat ünnepeltünk 1-2 kanálnyi fagylalttal. Mígnem édesanyám, aki esténként szokványos kloákavizsgálattal kutatta, hány tojásra számíthat másnap, jó darab ideig szidta tyúkjait, amiért eltojnak másfelé, aztán, csepűtelefonja folytán egyszer csak rájött a tojáseltűnés igazi okára. Akkor leültetett minket maga elé és elmagyarázta a BECSÜLET szó valódi értelmét. Többé tojásnak nem is kelt lába! Sőt, megfordított akció indult be. Kotlósa alatt, a betett tojások mellé naponta kerültek újabbak, de kisebbek. Rákérdezett! Büszkén jelentettem neki, hogy Szász Jutkáék (jóval később jogász szomszédunk lett Csíkszeredában, fia a gyermekeink barátja) tyúkketrecéből hoztuk el a liliputi tyúkok tojásait, hogy nekünk is legyenek olyan tyúkjaink. Újabb értelmezését adván akkor a Becsületnek, anyám visszavitette velem a tojásokat a Jutka édesanyjának, akinek el kellett volna mondanom, mit cselekedtem. Én visszavittem ugyan, de el nem mondtam. Szép csöndesen visszatettem a kotlós alól kivett tojásokat a fészekbe. Csodálkozhatott másnap tyúkjai hirtelen gyarapodott hozamán!

(Jutkának máig sem mondtam el az esetet, remélem, e sorok olvastán velem együtt kacagni tud akkori farmerségemen…)

Ratosnyának akkor esélyes futballcsapata volt. Pezsgő sportélet zajlott a focipályán. Annyian voltak a nézők, hogy mi, gyermekek, csak a pálya szélén levő fákra mászva láthattuk a labda gurulását. Másztunk is szorgalmasan, miután a felnőttek háta mögött kitomboltuk duzzadó energiánkat. Fodor Pityu osztálytársam – akkor már a jódi, magyar nyelvű elemi iskolába jártam Pityuval együtt – egy dobálós csata közben jókora kaviccsal felsebezte a halántékomat. Hege máig megmaradt… (Hónapokkal ezelőtt, amikor orvosként segíthettem túlélésüket, jóízűen elkacagtuk akkori csíntalanságunkat.) Zsebkendőmet rátapasztva a sebre – dehogy foglalkoztunk akkor ilyen semmi dolgokkal! – felmásztam egy jegenyefára. Egy idő után pisilnem kellett, de helyemet nem akartam átadni vetélytársaimnak, akikkel a környező fák ágain osztoztunk. Előkotortam

hát pisilőmet és a legnagyobb lelki nyugalommal csorgattam lefelé. Tehettem én arról, hogy a fa alatt éppen édesapám igazgatóját kaptam telibe? Méghozzá egyenesen az ünneplő zakóját? Amelyre évekkel azelőtt azt a fránya tojást fröcsköltem rá? Istenem, édesapámnak menynyi viccesnek álcázott kritikát kellett miattam elviselnie! Vajon, gyermekkorában ő milyen csínyeket követett el, csínyeket, amelyeket soha sem mesélt el. (Kivéve talán azt az esetet, amikor a görgényszentimrei erdőpásztori szakiskola diákjaként elvitték őket egri borvidékre, tanulmányútra. Egyik borpincében addig nyalogatták a zselés állományúvá öregedett édes tokaji borokat, amíg ölben kellett kihozzák őket a friss levegőre. Ébredezni! Egyéb csínyeit el sem mesélte nekem, nehogy a követőjévé váljak.)

Vakolatlan lakásunkban nyaranta családi eseményszámba mentek azok a degenyeges, meszes szekerek, melyek kocsisai rendszerint, ki tudja milyen rendszer alapján, hozzánk kopogtak be éjszakai szállásra. Jól jött költségvetésünkbe a nem várt jövedelem (hol volt akkor még a faluturizmus?). Mi, gyermekek akkor erre még nem gondoltunk, de álomba andalítottak a messziről jöttek más hangzású meséi, hasonlóan az állami halászokéhoz, akik szintén nálunk kértek éjjeli szállást. Olyan halászlevet, nyárson sült halfiléket azóta sem ettem, még olyan öt csillagos vendéglőkben sem, ahová ma már bejárást nyerhettem. Meg nem tapasztalt világok tárultak fel befogadásra éhes gyermeki elméink előtt. (Kár, hogy író nem válhatott belőlem! Mily színesen írhatnék most ama mesebeli világokról!)

Bevételi forrást jelentett még a szüleim által végzett paplanvarrás, heverő- és kemencekészítés, amelyeknek édesapám volt a mestere. Rendeltek is nálunk faluszerte. Varrógépén édesanyám egyszerűbb ruhákat, gyermekholmikat varrt a szomszédoknak.

Szüleink csukamájolajat tukmáltak belénk nagy szorgalommal. Nem létezett akkor még felénk kapszulába sűrített aktív anyag. De angolkóros karikalábaim *„kívánták”* a D-vitamint, amit akkoriban csak azzal az undorító folyadék adagolásával lehetett pótolni. Ennél ellenszenvesebb

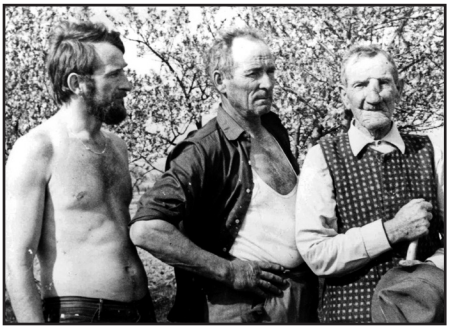
már csak a torokgyulladásokra ajánlott, kockacukorra csepegtetett petróleum volt. Mai eszemmel olcsó, hozzáférhető gyógyszereknek minősítem azokat a kínpadra való szereket, de akkoriban csak azok voltak elérhetőek. (Hol voltak akkor a gyógyszercégek képviselői, hogy drágábbnál drágább szereikkel töltsék fel gyógyszertárak polcait, apasszák betegek bugyellárisait?)

Egyik nap valahogy hozzáfértem édesapám szolgálati puskájához, meg a hozzávaló töltényekhez. A ruhás szekrénybe voltak betámasztva. Kivittem a töltényeket és az udvaron levő favágó csutakra helyezve, a fejsze fokával próbálgattam kilövésüket. Nem is sikertelenül! Egymás után pukkantak a golyók. Mi, Piroskával, aki a csutak mellett állt, nevetve nyugtáztuk a pukkanásokat. Apám akkor érkezett haza. Sóbálvánnyá válását legyőzve vette ki kezemből a fejszét, a töltényeket. Attól kezdve nem volt többé szolgálati fegyver a házban. Céllövő készségemet csak később, katonaéveim alatt vihettem tökélyre: én lettem a seregben a lerobbant karabélyok bemérésének mestere. Majd, később, már főorvosként, a régi kórház udvarán, annak épületeiről szedegettem le légpuskámmal egy-egy pörköltre elegendő gerlét. Gyakori családi kritikák tették-e, vagy beleuntam a vadászásba, de kis idő teltével túladtam játékszeremen.

Életrevalóságom révén, egy idő után a család bevásárlójává léptettek elő. Egyik nap egy 25 lejessel (Tudor Vladimirescu arcképe volt rajta) elküldtek az aprozárnak nevezett zöldséges boltba vásárolni. Hogy, hogy nem, elvesztettem a bankjegyet. De Lirca bácsinál szükség volt a pénzre. Megrendeltem a kért tételeket, majd kinyújtott tenyérrel vártam a visszajárót – a (nem létező) 25-ből! Mert én úgy tettem, mintha lenne! Mintha odaadtam volna... Lirca bácsi nem feltételezte, hogy egy tizenéves kölyök átejti őt és ahogy illik, visszaadta a maradékot. (1960-ban, Magyaróra való költözésünk után vallottam be otthon az esetet. Évek múltán adta vissza apám a fölösen kifizetett lejeket. Becsületérzése diktálta a törlesztést! Példamutatása élethosszig ragadós volt számomra!)

Korai életleckék

Generációk: apó, apám, én…

A jódi elemi iskolában Márk Mária tanító nénink irányításával, váltott rendszerben folyt a tanítás. Sütő Gabika nagymamája sikeresen tanította a pionírindulókat (Mint a mókus fent a fán…) és *„szeretett”* Sztálin apánk (nem értettük miért kell két apánk legyen!) nótáját, a Hej, te bunkócska, te drágá-t. Most is vesszőnyi pontossággal fújom mindkettőt.

Tanító nénink engem nevezett ki CEC-felelősnek. Bélyegeket kellett vásárolni a postahivatalban, s beragasztani a CEC-könyvbe. Nem kellett sok écesz ahhoz, hogy kitaláljam: 20 (nagyon nagy összeg volt az akkoriban!) lejre vásároltam bélyeget, beragasztottam a könyvembe, majd hetente kivettem a betett tőkét, s újra befektettem. Sokszor, nagyon sokszor! Életem első üzleti sikerét nyugtázta a Napsugár: *„Veress Albert a legkiválóbb CEC-munkatárs”*. Újkori kapitalisták szelleme lappanghatott bennem?

Napsugár!… Kedvenc folyóiratunk volt. Hozta havonta Veress Zoltán kitűnőre sikeredett Tóbiás és Kelemen-jét. S míg Bujorica tehenünket legeltettem a sánc martján, élvezettel – és akkor még könnyedén – tanultam meg a folyam-verseket, adtam elő azokat hivatalos ünnepeinken. Annyi vers után, harmadikos koromban már meg sem kottyant egy három felvonásos színdarab – Édesanyám, hol vagyok én? – betanulása,

melynek utolsó 2 felvonását monológban mondtam-játszottam el. Ama nap délutánján, melynek reggelén Grosszman bácsi, egy öreg zsidó ember temetésén voltam. Nem adtak *„prescura zsemlét”*, igaz, még gyermeki ésszel sem vártuk el. Szegény Grosszman bácsi, Sztálinnál is szegényebb ember kellett hogy legyen, hiszen csak faragatlan, hevenyészetten összetákolt fenyődeszka koporsóra tellett neki. Benne feküdt ő, gyolcslepedőbe csavarva, faforgácsra fektetve. Annál már a falu szélén, szomszédunkban lakó, napjait kéregetésből tengető Deszkucné apósának is jobb jutott, állapítottam meg magamban. Barnára mázolt koporsóban kaparták el, benne – igaz, rongyos ruhában – felöltöztetve, nehogy megfázzon a hideg agyagos földben. Ujjai közé még egy gyertyát is illesztettek. Szemét ugyan nem takarták pénzérmék, de mire lettek volna jók azok, hiszen ott lent nem vásárolhatott már semmit sem magának, gondoltam akkor. És mire kellett neki a gyújtatlan gyertya? Lent már nem tudja meggyújtani, meg aztán látni sem tudna mellette, melegedni sem, hagyták volna inkább nekünk, otthon jobban használhatnánk. Drága volt ám a petróleum!

(Most sem olcsó, kapni sem igen lehet! Pedig töltenénk nyaralónk lámpáiba, *„petrólos”* kályhánkba. Ami van, az nagyon-nagyon drága, túlfinomított, literes flakonokba dugaszolva, néha kapható a falusi szatócsboltokban. Azt pedig kár elpazarolni fűtésre, világításra. Öröklődtek hát a lámpák rusztikus dísztárgyaknak, a valamikor drága pénzen vett kályha felesleges lomnak, amit az ember sajnál kidobni, elpocsékolni. Kerülgeti inkább, törli róla tavaszi nagytakarításkor a port.)

Apám már korán elkezdte munkára nevelésemet, a pénz értékének becsülését. Második elemi utáni nyári vakációnkban beadott a Fructexport helyi kirendeltségéhez udvarseprő-gyakornok-helyettes-jelöltnek. Seperni az udvart a málnát szállító emberek után. Seperni keveset sepertem, annál többet csimpaszkodtam a tolató kisvágányú szerelvény kocsijainak ütközőire. A telepfőnök megelégelve a félszt, ami elkapta, látva mit teszek, bepanaszolt otthon. Nem náspángoltak el, dehogy

tették! Ehelyett – a soros lelkifröccs, tettem veszélyének felvetítése után – nyakamba akasztott szőttes iskolai tarisznyámmal, benne darab hideg puliszkával szabályosan elcsaptak otthonról. Piroska sírva szaladt utánam, de visszaparancsolták. *„Le is út, fel is út, ilyen gyermekre nincs itthon szükség”* – eresztették utánam búcsúszavaikat, savanyúságnak az árva puliszka mellé. Ha nincs, hát nincs, pityeregtem magamban. Dehogyis sírtam volna hangosan! Nem baj, majd sírnak utánam, ha nem leszek nekik! Úgy elmegyek, hogy többet rám sem találnak!

Felmásztam a Lisztes lankájára. Befészkelődve egy mogyoróbokor aljába, lassan álomba sajnáltam magam.

Bercikeeeeeeeeeeeeeeeee, Bercikeeeeeeeeee! – ilyen kiáltásokra riadtam fel. Lebukóban volt már a nap. Kinézve az ágak között, a Lisztes kanyarjában édesapámékat láttam jönni. Figyelték nagyon a környéket, kerestek engem, nevemet kiáltozták. Ahhhaaa, nyugtáztam magamban! Bezzeg, most kellek nekik! Biztosan ki kell seperni ismét az udvart, kihordani istállóból a ganét, cipelni Marosból a vizet, gyomlálni a kertet, legeltetni a tehenet…

Hagytam, hadd keressenek.

Éhségem eszembe juttatta darabocska puliszka-vagyonomat. Elkezdtem nyugodtan majszolgatni. Önsajnálatom kárörömbe csapott át: kellett nekik elcsapni engem? Nnna, hát csak keressenek! Tették is lóhalálában! Szinte-szinte szaladtak a Maros hídján, tova a Lisztes szádánál levő vasúti őrházig. Nem sokkal azelőtt kellett a személynek elrobogni Régen felé. Később mesélték: vallatták a sorompó őrét, nem látott-e arrafelé? Futottak végig a sínek mentén, remegve, nehogy mellette találjanak, széttrancsírozva!

Dehogy trancsírozott el a vonat! Csihányba nem üt a ménkű! Fáradtan, kétségbeesve leültek szusszanni. Akkor látott meg édesanyám a szemben levő oldalon, amint a bokrok között bujkálva kivillantottam piros rövidnadrágomat. A Sólyomkő, ha lezuhan mellükről, akkor sem könnyebbültek volna meg jobban! Jöttek, rohantak, ölbe kaptak,

csókolgattak, babusgattak. Este kedvenc ételemmel, zsíros kenyérrel kedveskedtek. Piroska szemei örömtelten csillogtak, befészkelte magát a hónom alá, cirógatott. Szent volt a béke! Házimunkáktól nem, de a cégi udvarseprést ől mentesítettek, szolgának nem adtak többé! Akkori tarisznyámat viszont megőrizték, később magam is őriztem – sokáig! Tanulságként a *„mit szabad, mit nem szabad”*-ra! (Később, valamikor, orvosként már, 14-szeri kamionos költözésünk valamelyikén elkallódott a sok csomagolás-kicsomagolás közepette. Nem úgy az addig benne, vele hordott tanulság…)

Flekkenes, miccses felvonulások, számomra érthetetlen díszbeszédes május elsejék, augusztus huszonharmadikák, november hetedikék! Gyermeki lényünk megannyi örömünnepei. Megnyíltak olyankor az amúgy szűkös anyagiak csepegő csapjai.

Édesapám felpakolt bennünket, gyermekeket – húgomat a keresztvasra, engem a csomagtartóra – frontterületekről hazamenekített kerékpárjára (Horthy kormányzó Őexcellenciája kései stafírungjára) és karikázott velünk munkás-piknikek délelőtti színhelyeire. Olyankor jóllakhattunk azokkal a ritkán látott csemege-falatokkal. Mondják, amit gyermekkorunkban megszeretünk, azt késő öregkorunkig szeretni fogjuk. Nem tudom, ha ez így igaz minden esetben vagy sem, de nálam bejött: nemcsak a miccset, a flekkent, de a mustárt is a mai napig nagy élvezettel fogyasztom. Lehetőleg kenyér nélkül, hogy visszanyerjem akkori *„gebe”* mivoltomat…

Délutánonként barát-családokkal vonultunk fel a házunk feletti hegyoldal tisztására – a *„pojénicára”* – meghittebb ünneplésre, krónikus koplalások engesztelésére. Mi, gyermekek faágakra szerelt szerkentyűkön hintáztunk, hengergőztünk a nagyra nőtt fűben vagy a frissen kaszált réten. Hányszor fel akartam később mászni ismét arra a tisztásra! Mégsem tettem, őrizni akarván gyermekkorom romlatlan emlékeit. Ki tudja, milyennek láttam volna felnőtt fejjel és szemmel játékaink, étkekben való tobzódásaink gyermekkori színhelyét.

Tudtuk, elméletben felfogtuk ama ünnepinek tartott dátumok jelentését. Világnapja a munkásosztálynak (de hiszen én is közéjük tartoztam már, igaz, csak amolyan sepregetős, elkergetett munkásosztályként), szovjet felszabadítás (kellett az a szabadítás akkori felnőttjeinknek?), valamilyen nagy harc első napja, amikor a vörösek elnadrágolták a fehéreket… (olyasmi lehetett, gondoltuk akkor, mint amikor csapatokba verődve, váltakozó szerencsével mi is összebakalódtunk; s ha olyankor nem is, de ilyenkor biztosan bennünket is ünnepelnek, íme, nekünk köszönhetik a szabad napot, finomabb falatokat, nemde?)

Puskás Jancsi osztálytársam a községi bikaistálló alkalmazottjának volt a fia. Három testvérével, terebélyes szénapadlásukon valóságos csatákat vívhattunk. Piroskával és Bendrofan Niculiţával, a szemben lakó szomszéd fiúval voltunk az egyik csapat, Jancsi a három öccsével, Fodor Pityu és Nina, szintén a szomszédunkból, küzdöttek a másikban. Valahogy így alakult, aránytalanra, a két tábor.

Szabó Pityu tüntetőleg csak kívülállóként figyelte, követte a játékainkat. Folyt ugyan a nyála a közös játékért, de azt csak ritkán, nagyon érdekes rabló-pandúrozások során engedte meg magának. Főkönyvelő fia volt ugyanis! Nagy karácsonyfás, gazdag angyalú, mindig szépen öltöztetett úri fiú – soha nem akartunk odamenni kántálni, irigykedni a roskadásig rakott fa, az alatta levő rengeteg ajándék láttán, amikkel tüntetőleg eldicsekedett. Hol voltak az ő fája mellett a mieink, a papírba csomagolt diókkal, gyufaszálra tűzött almákkal, avult, töredezett díszekkel, anyáink kötötte zoknikkal, kesztyűkkel? Ősei gazdag emberek lehettek, azok naftalinba raktározott gyermekruháit szedték elő kofferek mélyéről! Nem akart, nem állt volna jól neki *„Rongyos Gárdánkhoz”* – a szó eszmei és valós tartalmában egyaránt igaz volt a büszkén magunkra aggatott jelzőnk! – tartozni! Inkább megmaradt döntőbírónak, Fazakas Etelkával, *„Sánta Utyúkának”* csúfolt osztálytársunkkal együtt, akit sántasága akadályozott, hogy részt vegyen a fiúkra szabott játékainkban.

Legtöbbször kaptunk, de, adtak is! Valamelyikünk rendszerint törött mécsessel vonult a hátország istállójába, a fajbikák közelségének biztonságába. Ámde gyorsan köttettek a békeszerződések. Főként, ha kukucskálni settenkedtünk, amikor fedezésre hoztak egy-egy tehenet, búgatásra kocát.

Volt akkoriban egy állatállomány nemesítését célzó jó rendelet, ennek értelmében létesítettek nagyobb településeken fajállatokkal belakott bikaistállókat. Elég gyorsan kilehelte szebb sorsra érdemes lelkét ama rendelet. Jancsiéknak is el kellett költözniük távolabbra, egy országút mentén hamarjában felhúzott szükséglakásba. Odalett csatározásaink, szexuális nevelésünk színhelyeinek egyike, laposabbá, értelmetlenebbé, szürkébbé váltak napjaink. Annál színesebbekké nemesültek vakációs magyarói nyaralásaink, ahol a Veress és a Nadrágszár utca lett a játszóterünk. Kukó Józsi és öccse Pista, Király Andris és Zoli, Fülöp Gyurka, Samu Vilmos és Attila, Incze Ilonka öccsével, Ferivel, unokatestvéreim – Jáká Zoli nővérével, nagy Etussal, Csaszi Zoli húgával, kicsi Etussal – lettek a játszótársak. Így, ragadvány nevükön szólítottuk őket.

Nem is ismerték másként falutársaik. Nemzedékekkel azelőtt ragasztotta őseikre valaki e neveket.

Két unokahúgom vált kedvenc papás-mamás játékunk bemutató alanyává, rajtuk tanulmányoztuk a fiú–lány közti nemi különbségeket. Mígnem egyikük 13 évesen *„megesett”* egy nálánál jóval idősebb legénytől. Mire észrevették, már *„nagy”* volt, nem lehetett *„angyalcsináláshoz”* folyamodni. Azután többé nem volt már kedvünk *„szexelni”*! Pedig még akkor sem értettük, ezért cukkoltuk is a lányokat: miért nincs nekik bügyürgethető pisilőjük? Biztosan azért kell nekik guggolva pisilni…

Nyaranta nagy esemény volt a hétvégi nagymosás. Olyankor fürdettek, adtak reánk tiszta ruhát. Este beáztatták a szennyest, lepedőket, szőnyegeket. Másnap délelőtt lúgos vízben, szapuló üstben zajlott a szapulás. Kéznél levő, olcsó falusi mosószer volt az a hamu, amit kályháink hamutartóiból sorban állás, szappanjegy nélkül lehetett előkaparni.

Utcánk gyermekei összecsődültek egy-egy nagymosáshoz. Hasznossá akarván tenni magunkat, ott sürgölődtünk, tettünk-vettünk az udvaron. Vártuk az indulást a Maroshoz. Húztuk boldogan a ruhával rakott kicsi szekeret, segítettünk a mosott holmik tisztálásában, csavarásában, fűre terítésében, szappanozásában. Házi főzetű, marószódás szappankockák lyukasztották kíméletlenül ujjainkat! Amíg a nap melege a vásznakat *„degesztette”*, fehérítette, a miénk lett a folyó vize. Gübbenőket kerestünk, ahol viháncolhattunk, úszhattunk, fröcskölhettünk kedvünkre. Akkoriban tanultam meg úszni. Eleinte *„kutyakaparással”*, később *„singeléssel”*, felnőtt koromban delfinezéssel, majd hanyatt úszással gazdagítva stílusomat. Az uzsonna volt a nap fénypontja: lepedőnyi karéj zsíros kenyér, szilvalekvárosa hideg puliszka, szalonna, túró került terítékre. Lukulluszi lakomázásokként maradtak meg emlékeimben!

Nyaranta szőlő- és gyümölcsfa telepítéssel voltunk elfoglalva. Én, mint a legkisebb, a vízhordó szerepét kaptam. Kantáros fazekunkban hordtam is az Árnyékfelet fákkal telepítőknek a forrás friss vizét. Akkor nem gondoltam, hogy a *„fordulat”* után mi fogjuk *„semmi pénzért”* eladni Bandiéknak az árnyékféli gyümölcsöst. Ők vásárolták meg szüleim visszaigényelt földjeit, emeletes házát – amit annak idején szüleink *„legyen a gyermekeinknek”* jelszavával éppen a Bandi csapata húzott tető alá!

Tavaszi fűserkedéskor juhok, bárányok legeltetése volt délutáni feladatunk. Jó alkalom olvasásra, szurdok égetésére, újságpapírba csavart pásztordohány kipróbálására. Csípős füstje örökre elvette kedvemet a dohányzástól. Ha csak ingerelt a rágyújtás ördöge, elég volt visszagondolnom ama *„dohány”* visszataszító füstjére ahhoz, hogy megrögzött antinikotinista váljon belőlem!

Ősszel a szilvaíz főzése ejtett rabul. Raktuk a lassú tüzet (módja van ám annak!), csücsültünk a kisszéken Varga nanyóm lábainál. Míg rézüstjében kavargatta az általunk kimagvalt szilva masszáját, ő mesélt, mesélt. És mesélt… Szájtátva hallgattuk könyvekből vagy másoktól tanult meséit, élettörténeteit, szülőfalunk eseményeit, nagyapánk front- és

lágerbeli történeteit. Még, még, biztattuk folytatásra! (Manapság Hanga és Zsombor-Örs unokáim serkentenek *„még, még!”* buzdítással újabb mesék kitalálására! IV. Berci még túlontúl kicsi ahhoz, hogy mesélhessek neki…)

Felnőttként, hosszú utazásaink során – hogy csendben maradjanak – gyermekeinknek meséltem (kedvesen emlékeznek azokra a történetekre) magam költötte vagy átköltött meséket, balladákat, kerekítettem légből kapott helységnév magyarázatokat, élettörténeteket. Hányszor, de hányszor eszembe villantak nanyóm mesemondásai, hajdani szilvaízfőzések, nagy karéj frissen sült lekváros kenyerek!

Szászrégen 15 kilométernyire volt falunktól. Kollektivizálás előtt oda hajtották a gazdák leszerződött teheneiket, bikáikat. Egyik nap Varga apóm, térdére ültetvén, megkérdezte tőlem, hogy másnap kora hajnalban akarok-e tehenet hajtani Régenbe? Hogy akartam-e? Gyermekálmaink netovábbja volt egy ilyen lehetőség! Egész nap csak a másnapra gondoltam, tervezgettem. Hajnali 4-kor nem kellett ám engem költeni, talpon voltam már magamtól. Öltöztetés, csomagolás, indulás! Apó istrángon vezette Rózsit, én hátulról vesszővel ösztökéltem utolsó útján a kiszemelt tehenet. Nyakamban a bokámig érő elemózsiás tarisznyával, öt éves fejjel, fontos személynek hittem magamat. Szász-Idecsen, a kerek hegynél – félúton, annál a hegynél volt a Szászrégenig és vissza gyaloglók szabadtéri, rögtönzött vendéglője – előkerültek a tarisznyák javai, itt megpihentek, csillapították éhségüket a vándorok. Megfrustukoltunk, legeltettük a tehenet, majd bandukoltunk tovább. Javakorabeli reggelre érkeztünk az akkor országszerte Comcar(comerţul cărnii)-ként ismert átvevő központhoz. Besorjáztunk a mindenfelől összecsődült gazdák közé. Telt az idő, topogtunk az udvar feltúrt sarában, marha ganéjban. Történni nem is történt egyéb. Néha kijött irodájából Szatmári bácsi, a központ bennfentese (főnöke?), nyugalomra intve a türelmetlenkedőket. Alig fért ki az ajtón, mintha őt is átadásra hizlalták volna… Kérdezősködésemre apóm megmagyarázta várakoztatásunk

okát. Így akartak kifogni a jószágok gazdáin, akik előtte való napokon bőven sózták a tehenek takarmányát, hogy azok a kelleténél többszörös mennyiségű vizet magukba tömve, emeljék testsúlykilóikat. Tartották hát az udvaron a barmokat, étlen-szomjan, hadd hugyozzák ki a fölösen beszívott vizet!

Ősi szokás volt e játék, ismerte gazda, átvevő. Mégis, időtlen idők óta játszották: talán-talán kifognak a másikon! Késő estére, a vacsoracsillaggal együtt érkeztünk haza. Vacsora, lecsutakolás, alvás ritkán esett annyira jól. Hasznossá tudtam tenni magam, miközben *„világot”* jártam, láttam. Még ha az a világ akkor csak egy utcára, udvarbelsőre korlátozódott is. (Majdani világcsavargásom első mozzanatát éltem át akkor!)

Első napirendi pontom iskola után a leckék elkészítése, megtanulása volt. Azután a kiosztott házimunka gyorsított elvégzése, miután jöhetett a ficánkolás, a játszadozás. Rendszerint ez a Veress Sándor bácsiék rétjén vagy az utcánkban történt. Meg barátok szénapadlásain, udvarában. Csapatunkhoz legtöbbször más, kevesebb gyermekű utcákból is hozzánk csatlakoztak ottani barátaink.

Futballozás, pickázás (bigézés – kis fadarab nagyobbal való megütése, felpörgetése a levegőbe, onnan tovább ütése minél messzebbre; az nyert, aki legtávolabbra tudta elütni; a távolság mérését a hosszabb bottal végeztük), bújócska, csendőr-tolvaj járta akkoriban. És zsíros kenyér, cukrozva vagy anélkül! Nagyobb szerencsével: szilvaízes! Az íz rendszerint gyorsan elfogyott minden házban: derelye-, puliszka-, gombóc-társításban képezte alapétkeink egyikét.

Az 5–7. elemit Magyarón jártam. Évfolyamunk (1959–1962) volt az első, amelyik szakított a szülők addigi agrárközpontú – *„túrd a földet, eltart téged, te eltartasz minket, amikor már nem túrhatjuk!”* – életszemléletével. Éppen befejeződött falvaink kuláktalanítása, a Duna-csatornánál temetett, sáncokba lőtt emberekkel tűzdelt *„önkéntes”* kollektivizálás. Szüleink előtt nyílt titok volt: kollektív gazdaságban, legyen annak bármilyen hangzatos elnevezése, gyermekeiknek aligha lesz

jövője. *„Közös lónak túros a háta!”* – mondogatták egymásnak, miközben a megoldáson törték a fejüket. Így jutottak el az ISKOLA felfokozott szerepéhez: kitörni a faluból, értelmiségi pályára, állami szolgálatba juttatni gyermekeiket! Ne szüleik földhöz ragadt életét folytassák!

Ma is visszacseng fülemben édesapám okítása: *„Tanulj, fiam, ne legyél a más szolgája! Ne túrd orroddal a barozdát!”* (1998. május 20-án, koporsója mellett váltam igazán felnőtté, lettem purdéból vajdává, éltem át egészében tanításának mélységes igazát. Görcsösen sírtam, mit sem törődve a körülöttem levők reagálásával. Nyugtatni csak a siratóének jellegzetes ritmusa, rítusa tudott. Elvesztettem azt a személyt, akitől a legtöbbet örököltem génekben, gondolkodás- és cselekvés-módban, humorérzékben, derűlátásban, kitartásban, természetszeretetben.)

Tanárainkról nem sok emlékem maradt: Gáll Vera és József, Ördög Laci, Fegyverneki József, Pap Olga nevére emlékszem. (2012-ben, a VI. Bolyais Öregdiák Világtalálkozón így vallottam: talán egyedüli lehetek azok közül, akik köszönettel tartoznak a kollektivizálásnak! A hallgatóság megdöbbenését enyhíteni akarván, sietve tettem hozzá: mert így lehettem orvos, nem maradva a föld művelésének rabja! Megkönnyebbülten sóhajtottak fel a teremben reám figyelők.)

Beindult hát az otthoni biztatás, nem egyszer nógatás: *„Tanulj, hiszen magadnak tanulsz, vidd többre, mint én!”* Némelyikünknél volt foganatja, másoknál nem. Engem a szófogadók közé soroltak. Benne voltam az élbolyban. Nem mindenik osztálytársam örömére. Jegyeimet nem is utolérni, inkább csak bosszulni akarták. Szomszédom, Zoli játszani hívott udvarukba. Már ott volt náluk Feri is a Cigányhegyről, egyik ottani barátjával. Igazából nem játszani hívtak. Számon akarták kérni buzgó törekvésemet. *„Mit gondolsz, pap leszel? Nem is tetszik már a falusi munka?”* – záporoztak rám kérdéseik. Szót szó követett, majd bakalódni kezdtünk. Sikerült a földre teperniük. Többet kaptam, mint adtam, amíg – sikerülvén kikecmeregnem alóluk – valahogy kereket oldhattam. Feldagadt pofámat otthon eleséssel magyaráztam ki. (Jut-e Zoliék

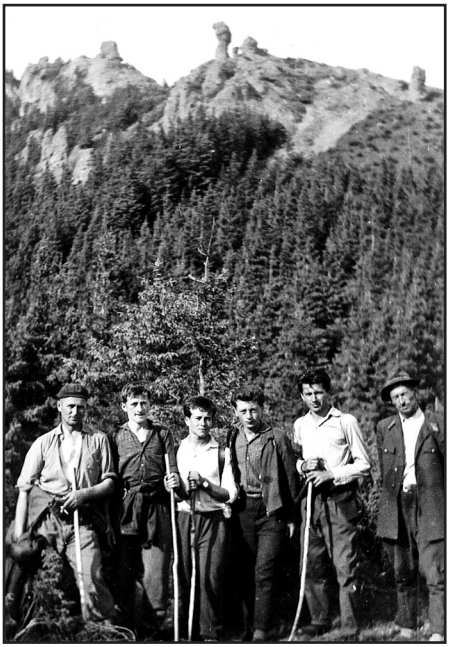
eszébe vajon akkori kemény megbundázásom most, amikor sorozatos tiltásom ellenére buzgón Doktor uraznak?)

Évfolyamunkból tizenhármunknak sikerült a líceumi felvételi – nekem a marosvásárhelyi Bolyai Farkas 2-es számú líceumba. Ennyi felsőbb iskolás eladdig összesen nem került ki falunkból.

Közülünk lett tanárok később, 12 évvel fiatalabb öcsémet tanították: Kristóf József (Kukó), Vajda István (Régeni), megdöntve a *„nem lehetsz próféta a saját hazádban”* hiedelmet.

Erdei kalandjaim

Hétvégeink egyikét a Kis-Pietrosz megmászására szántuk. Édesapám, erdőpásztor beosztottjával, vezetőnknek szegődött hozzánk. (Csoportképünk a Pietroszon, 1965. július 10. Balról édesapám, mellette én állok)

A negyedik osztály végét követő szünidőben édesapám erdei munkára küldött a Brád patakára. Fabélyegző (*„márkáló”*) csoportba sorolt be hatodmagammal *klupásnak* (a fa vastagságának mérésére használt tolómérce kezelője). Később kilenc további nyári szünidőmben – már nős emberként, első egyetemi évemet követő nyári hónapokban is – voltam erdei munkás…

Első alkalommal a legmostohább körülmények közé kerültem. Szállásunk *„A”* alakú, méterfákból rakott kaliba volt. A földre *„csétyinát”* (fenyőágakból készített derékaljat) helyeztünk, bejáratánál tüzet raktunk, amelyet a felnőttek váltásokban élesztgettek. Míg talpunkat égette a tűz, a derekunkat a hideg mardosta. (Akkor, ott, de a vakolatlan

szolgálati lakások konyhában is vizet fagyasztó hidegével együtt lophatta derekamba azóta is nyögtető reumámat. Domokos Árpi kiötölte *„Piokál”* derékövnek, mágneses szalagokkal bélelt lepedőnek, zsögödi borvízkúráknak is néha fittyet mutató fájdalommal juttatva eszembe azokat az éveket.)

Szombatok egyikén hazaérkezve, csak az üres lakást találtam. Tíz éves lelkem minden riadalmával futottam szomszédunkhoz, megérdeklődni, mi történt a családunkkal? *„Elköltöztek Magyaróra, mostantól ott fogtok lakni”* – volt a válasz. Mit tehettem volna, lementem a vasútállomásra, vártam a vonatot, hogy hazajuthassak. Jegyre nem volt pénzem, de senki sem kérte. Nem is tehette, hiszen két szomszédos kocsi (akkoriban még fékező tornáccal voltak ellátva, rövidek voltak, híján az utasok számához szükséges helyeknek) lépcsőjén kaptam csak helyet lábaimnak. Kocsitetőn, benne, tornácán annyi volt a hazatérő erdei munkás, hogy akár egy tűt is leejteni közéjük, felért volna egy bűvészmutatvánnyal. A mellettem utazó, szintén kapaszkodó felnőtt egyik kezével fogta hátizsákom hevedereit, úgy segítve lépcsőn maradásomat azon a 15 kilométeren, amennyit vonatoznunk kellett. Mikor végül kérdőre vontam édesapámat se szó, se beszéd költözésük okáról, jellegzetes, ravaszkás mosolyával közölte: *„Próbára akartam tenni találékonyságodat, életrevalóságodat!”*

Hétfőnként, a Jód-telepi munkásboltban prémondáztunk, egy hétre kiszámított élelmet vásárolva. Hátizsákunkkal felcipekedtünk a ratosnya-pataki *„mokanyica”* platós kocsijaira (később személykocsit is csatoltak hozzá, igaz, arra már pénzért kellett jegyet váltanunk; maradt hát a platós kocsi!), hogy felszállítson a Scurtu patak szádáig (visszafelé kis pályakocsikon robogtunk, hozzáértő fékezők vezetésével). Oda volt felépítve az erdőkitermelő vállalat, az IFET előbb leírt kalibánknál lóhosszal komfortosabb, kör alakú barakkja. Közepén dobkályhával, körben az elmaradhatatlan csétyinával bélelt priccsekkel. No meg, a plafonja repedéseiben megbúvó poloskahaddal. Egész éjen át égő lámpával

védtük ki támadásaikat. Lézerirányítóval lehettek felszerelve, úgy be tudták célozni, hová pottyanjanak le: mindig a kiszemelt alvó fedetlen bőrére. Bújtunk is szaporán lópokrócaink alá! Orrunkat kidugva próbáltunk friss levegőt szívni. Jóformán lélegzethez sem jutottunk, s már supp, rajta is volt a hegyén – mindig a legéhesebb poloska…

Férfiak, süldő és süldőtlen fiúk, csemetekertet takarító lányok egyvelege lakta a barakkot. Árnyékszék (Kazinczyék elvetélt szóújítása: megkönnyebbülési közguggolda!) nem volt, még olyan pottyantós sem. Maradt a környező bokrok védelme, papír helyett a martilapu, kézmosónak, bidének a közeli patak vize. (Be sokszor lestük meg nagylányok mosakodását, gazdagítva papás-mamáskodással szerzett anatómiai tapasztalatainkat!)

1961 nyarán Alci bácsival, édesanyám öccsével kettesben fát bélyegeztünk a Cofu patakán, ahol pár hónapos koromban egyszer már laktam. Ugyanabban a házban – most munkáslakás – voltunk elszállásolva. Alci bácsi önkéntes szabadnapot ítélt meg magunknak. Pisztrangászni akart a patak egyik mellékágán. Mesterien értett hozzá. Horoggal, kézzel egyaránt gazdag zsákmányt tudott szerezni.

Ismerik a kézzel történő pisztrangászás mikéntjét? Kell hozzá egy patak, mellékággal. A kisebbik medret, mielőtt beömlene a nagyobba, fenyőágakkal torlaszolják el. Hegy felőli végén kőgáttal zárják el a vizet. A mederben maradt víz lecsorog, a halak szárazon maradnak, a fenyőágak szúrós tűlevelei elriasztják őket a lehetséges meneküléstől. Már csak össze kell gyűjteni a vergődő halakat. Ugye, mennyire egyszerű? Ja, hogy nem törvényes? Persze hogy nem az, de hát ennünk csak kellett! Miért, talán a terménybeszolgáltatás, a jegyrendszer, a nélkülözés emberbaráti törvény volt?

Szóval, Alci bácsi halászni ment, engem meg odaállított levest főzni szemes paszulyból. Főztem is szaporán, raktam a tüzet, töltöttem a hideg vizet az elfőtt helyébe. De a paszuly csak nem akart puhulni! Este, mire degeszre töltött halászkosarával éhesen megérkezett, látva az edényben

még mindig zubogó vizet, nem értette, miért nem veszem le a kályháról, hiszen már régóta meg kellett volna, hogy főjön. Kőkeménységét tapasztalva a paszulynak, rákérdezett, miként főztem. Elmondtam szépen, lépésről-lépésre. A hideg vizes utántöltéseket is. Akkor tudtam meg tőle, hogy a paszulyt csak forró vízzel szabad pótolni, másként megedződnek a szemek. Gyors halvacsorával küszöbölte ki a reggel elmaradt felvilágosítást.

Következő nyarunkon a Borzia völgyében dolgoztunk. Alci bácsival, Samu Vilmossal, Kocsis Zolival (Csaszi) alkottuk a csoportot. Világháborús felvonulási területen, egykori csaták színhelyein róttuk a hegyeket. Épen maradt, tele tölténytáskát is találtunk az egyik fa tövében, kissé távolabb pedig 4 szárnyas aknát. Olyan szépen feküdtek egymás mellett, mint a négyes ikrek.

Ebédelni, ha lehetett, a patak mellett szoktunk. Utána félóránytit ejtőztünk. Aznap Alcit hagytuk pihenni, mi meg visszasettenkedtünk az aknákhoz és célba dobtunk velük a patak irányába. Az aknák Alci mellett értek földet, de szerencsénkre–szerencséjére, nem robbantak. Mennyit érhetett az eszünk? Hármunké egybevetve! Nem volt elég leckének, amit tettünk. Este, vacsora után kiszedtük hüvelyükből a golyóbisokat, a puskaporból *„gyújtózsinórt”* szórtunk a földre, a maréknyi maradékot egy, a zsinór végéhez helyezett befőttes üveg alá töltöttük. Meggyújtottuk a másik végét és behúzódva egy fatörzs mögé, vártuk a robbanást. Pont akkor következett be, amikor patakfelelős keresztapám, Huszár Pista bácsi a hivatali szobájából kilépett bagózni. Mi nem árultuk el otthon a kapott nyakleveseket, ő elhallgatta csínytevésünket. Működött a munkás szolidaritás!

Egyik évben a Jód pataka üverében dolgoztunk. A munkára kijelölt terület felnyúlt a *„plájig”*, amolyan hegygerincen húzódó *„országútig”*. Csordák taposták a Voivodeasának nevezett legelőig, román pásztorok által vezetett orosz hadak kerültek rajta valamikor magyar állások mögé a Szalárd völgyében, ágyúkkal, tankokkal, gyalogsággal. Terepjáró most

is nyugodtan közlekedhetett rajta. Csodálatosan elterebélyesedő borókafenyői egyike alatt idő fehérítette csontvázat találtunk. Koponyáján baltával hasított nyílással… Erdészfolklórból választhattuk az áldozat kilétét: megölt katona, láb alól eltett szigorú erdőpásztor, vetélytárs juhász, *„bandität”* vadászó rendőr… Kegyelet kérte elföldelését, amit bélyegző fejszéinkkel ásott sekély sírhanttal végeztünk el.

Ki tudja, hol és ki siratta, várta haza a szerencsétlent!

Hétvégeink egyikét a Kis-Pietrosz megmászására szántuk. Édesapám, erdőpásztor beosztottjával, vezetőnknek szegődött hozzánk. Ismerték a Hegyet, akár a tenyerüket. Első nap estéjén, munkások szállásán, halorzás pisztrángáldozatai csillapították farkaséhségünket, tankoltak fel kellő energiával a Hegy másnapi, végső rohamára. Csúcsán, a Német-sisak kráterében vidáman hógolyózhattunk a még július 10-én is vastagon megbújó hóval. Este már másik munkásszálláson főztük ínycsiklandó bográcsgulyásunkat.

Mindennapjaink estéin, fárasztó munkásnapok betetőzéseként, meleg vacsora, babfőzelék várta kis csapatunkat. Reggel a munkások odaadták a közösen fizetett *„kájmán”* (gondozó) asszonynak a vacsorához szükséges nyersanyagokat, s estére már készen várta mindannyiukat a meleg étel. A kájmán feladata volt még a takarítás, a tűz gyújtása, élesztése. Rossz nyelvek szerint még a patakfelelősöknek is tetszelegnie kellett. Néha, félrelépésként, munkások némelyikével is megosztva kegyeit.

Nekünk mindenesetre nagy segítségünkre volt. Reggeli tea mellé fogyasztott hideg kajánkat szalonna, túró, lecsó, pástétom, friss zöldség tetézte ebédként. Így nem csoda, ha a meleg vacsora jelentette étkezésünk vágyott fénypontját. Fejenként egy-egy hátizsák ennivalóval cipekedtünk a hegyre, de készletünk az apám hozta plusz egy hátizsáknyival így is csak péntekig tartott ki. Péntek este, szombat reggel-délben már a többi munkástól kunyeráltuk a betevőt. Magunkra vállalva cserében a mosogatást (patakban végeztük, homokkal, fenyőtobozzal). Szívattak is eleget *„feneketlen bendőm”* okán. Nem törődtem ironikus megjegyzéseikkel,

annál inkább foglalkoztatott a nyáron át lábszárközépig zsugorodott két nadrágom cseréjének gondja. Hirtelen megnőttem, miközben karikalábaim is kiegyenesedtek. Erre nem számítottak otthon, de egy új ruhadarabbal mégiscsak *„felnadrágoltak”*. Bicepszeim, lábizmaim azokban az években duzzadtak felnőttkori vastagságukra, később sem kellett testépítéshez folyamodnom ahhoz, hogy árnyékot vethessek a földre.

Lelkes voltam, hogyne lettem volna? Olyannyira, hogy egyetemistaként, amikor visszatértem az erdei munkára, még el is dicsekedtem vele az akkori megyei lapban: „Idei szünidőmből maradt tíz napom, amivel nem tudtam mit kezdeni (öt egyetemi évem alatt ilyesmi még nem fordult elő!). Itt volt az alkalom, hogy végre megvalósítsam régi tervemet, s [ismét] felvonuljak valamelyik patakvölgy erdőrengetegébe – dolgozni…

Ha valaki volt már hasonló helyzetben, ismeri azt a varázserőt, amivel a havas magához vonzza-láncolja az olyan embert, aki előtt többékevésbé már kitárulkozott. Most, tizennégy év távlatából megértem Édesapámat, akit harminchét évi erdészkedés után csak hosszas rábeszéléssel tudtunk rávenni a betegnyugdíj elfogadására. De azért, ha egészségi állapota engedi, ma is végigcserkészgeti az erdőségeket – ábécé betűiként ismeri azokat. Megértem apám sógorát, aki ötven s valahány éves fejjel, súlyos szív- és agyérelmeszesedéssel sem hajlandó otthagyni kétkezi erdei munkáját. Megértem azt a száz meg száz munkást is, akinek anyagi érdeknél több kényszeríti hátára hétfőnként az elemózsiás hátizsákot…

Ismerős helyre kerültem, a Bisztra völgyébe. A Cofu patakán, falumbéli munkás brigád szállásán kaptunk hálóhelyet pár éjszakára, később más munkáslakásba költöztünk. A veteránok veteránként fogadtak. Pár szóból is értettük egymást. Napközben nem híg a beszéd: dolgozni kell, s nem is akárhogyan. Vigyázni minden mozdulatra. De este, vacsora után, lefekvés előtt szabadabban folyik a szó. Szőcs József (Borzi), Vita András, Lovász Vilmos (Kakóci), Szőcs András, ifj. Ördög Miklós (Kicsi Gyuri), Banga Antal, Banga Mária (a takarító- és főzőasszony) és mások

ülnek az ágyakon. Felváltva beszélnek és hallgatnak. Régi történetekkel, betyár- és katonaszökevény históriákkal feledtetik a nap fáradalmait. Szívesen hallgatnának mesét is, de nem mindennap születik egy-egy havasi mesemondó. Kurcsi Minya bácsit pedig már régen eltemették. Emlékét talán csak meséi legjavát tartalmazó könyve őrzi. Késő estig szájtátva hallgatom az idősebbeket. Aztán kikönyököl arcunkra a fáradtság. Eltesszük magunkat másnapra.

Munkanapjaink egyikén messze el kellett kalandoznunk, nem volt időnk visszatérni szállásunkra, öreg este lett, mire egy esztenát találtunk. Bácsok vendégszeretetét élvezve, közös üst köré térdelve, olvasztott sajttal vertük el éhségünket. A kalibatető, felette a Tejút volt a fedelünk. Suba alatt, füstölgő, hidegűző tűz mellett hallgattuk az időnként felhangzó kutyaugatást. Később már nem hallottunk semmit: a subával egyszerre aludtunk el. Reggel bégetés, fejés, nyájterelés zajára ébredtünk. Búcsúztunk a juhászoktól, majd pár nap múlva magyarói munkástársainktól is. Az első szarvasbőgések ideje volt, indulnom kellett. Évnyitó csengők hangja szólított".

Erdei munkánk nem volt a könnyebbek egyike. Legtöbben hetente, ritkábban hat hetente jártak haza a munkások. (Ez utóbbiak többlet pénzért vigyáztak a szállásra, fusimunkával, megrendelésre készítettek tűzifát, spórolták a vonatjegy árát; hétfőnként valamelyik társuk vásárolta, cipelte számukra fel cserében a prémondát.) Közöttük tanultam meg értékelni, becsülni a kétkezi munkát, a munkást. Náluk már csak a gyepmesterek lehettek alantasabb munkakörbe sorolva.

Látástól-vakulásig dolgoztak. Csendesen, mokányul tűrve. Maréknyi máléba csavart túróval (*„boc"*-kal), ujjnyi szalonnával, lila hagymával, kivételes alkalmakkor pástétom- vagy húskonzervvel csillapítva éhségüket, pótolva elvesztett energiájukat. Ünnepe volt közöttük az evésnek, becsülete szegényes étkeiknek. Szégyelltük is hétvégi kaja-kunyerálásainkat, tettük mégis az *„éhség nagyúr"* parancsára.

Tapasztalhattam mindegyre az egymásra utaltság szülte szolidaritást, társunkra figyelést, vigyázást.

A fadöntés rendkívül veszélyes művelet. Mintha a sudár fenyők, bogos bükkök, szálegyenes juharok bosszulni akarván elpusztításukat, csak azért sem a várható irányba dőlve, avagy dőlésük után visszarúgva gyakran osztottak halált *„hóhéraik"* között. Magyarói sírfeliratok sem mentesek e halálfajta megörökítésétől. Az akkoriban üzembe állított *„Druzsba"* márkájú szovjet motorfűrész is jócskán okozott halált. Működés közben elszakadt lánca vágta ketté kezelője koponyáját. Sírfelirata szintén otthoni temetőnkben, rímbe szedve örökíti meg tragikus halála mikéntjét.

4-5 kilométeres, paraffinnal csúszóssá tett *„U"* alakú vályúkban (*„kanálisban"*) eregették völgyek mélyéből a méteresre vágott tűzifát (*„lodbát"*) oda, ahonnan teherkocsik szállíthatták az IFET telepeire, hogy onnan vasúti kocsikkal vihessék rendeltetési helyükre. Kanyarokban gyakori eset volt a lodbák kiugrása a vályúból. Súlyuk, sebességük teljes erejével csapódtak környező fáknak, köveknek, nem ritkán figyelmetlen embereknek, akik éppen az útjukba kerültek.

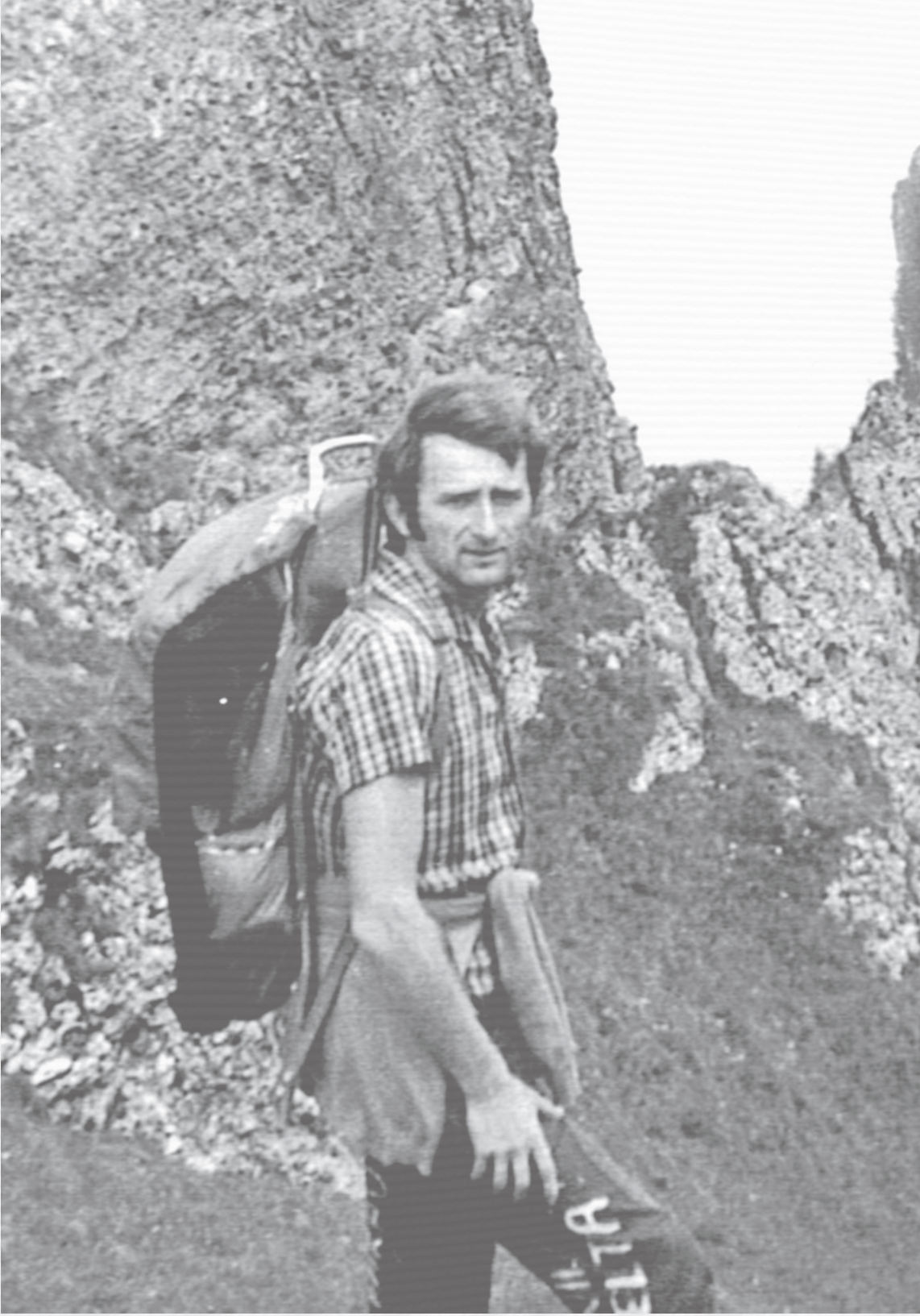
Élénken emlékszem a famunkások elnyújtott *„ereeeegeeetüüüünk!"* figyelmeztető kiáltásaira, amint azok végigszálltak a völgy torkáig. Kellett ám tágulni olyankor a vályú környékéről!

De nem csak fát hordott öblében a kanális. Málnászok, munkások kurtították esténként útjukat úgy, hogy fahasábokra kuporodva, egy-egy keményebb ágat használva fékezésre, csomagjukat maguk előtt tartva a lodbán, eregették magukat a völgy aljáig. Sihedernyi koromban magam sem vetettem meg *„gyorsvonatozásunk"* eme válfaját. Persze, édesapáméknak soha sem mondtam el hőstetteimet. Féltem: óvó feddéseikkel porrá zúzzák merészségemet!

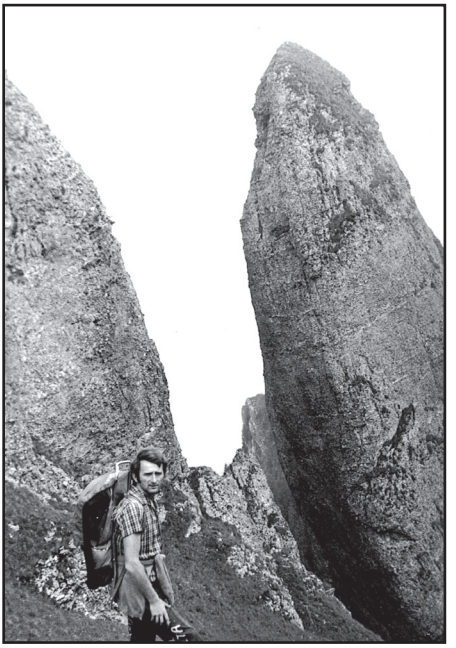
Szerettem a márkálást, szívesen vártam nyári szünidőimet, sosem vágytam pionír táborba. Vakációink első hétfőjén boldogan álltam sorba prémondát vételezni (elvégre a munkásosztályhoz tartoztam, nem adagra adták – vásárolhattunk, amennyit akartunk; sokan onnan pótoltuk

fel otthoni kamráink szűkösségét). Életcélnak viszont nem tekintettem, nem tekinthettem. Tenyereim fejsze, kapa, ásó okozta bütykei már korán jelezték a kétkezi munka nehezét. Többre törtem.

Inkább eszem pilléreire akartam támaszkodni. Erre buzdítottak szüleim, rokonaim is: *„Legyél valaki, vidd valamire!”*. Tanultam hát, amennyit csak tudtam.

Hosszú kabátosok leszünk

Reményünk sem lehetett németországi kirándulásra, ahol kamatoztathassuk német tudásunkat (Annál többet kirándultam idehaza - egyike körorvosi túrázó emlékképeimnek - 1977)

Addigi háromnegyedes téli kabátjainkat, iskolás divatot követve, felöltőkre cseréltük. *„Hosszú kabátosokká”* váltunk, ahogyan előszeretettel csúfoltak bennünket. Szünideinkben, otthon maradt, volt osztálytársainkkal nem ültünk be kocsmázni, nem ehhez voltunk idomulva. Szokásaink, elvárásaink másként alakultak. Inkább az akkoriban szárnyra kapó magnózenés bulikba, *„ifjúsági csütörtökökre”* jártunk. Menthetetlenül tágult e két tábor közötti rés.

De azért ott kellett – persze, hogy ott kellett! – lennünk a karácsonyi, újévi bálokon. Szüleink ott tudták mutogatni első vagy sokadik bálos gyermekeiket, keretet, lehetőséget teremtve nekik udvarláshoz, párválasztáshoz. Eközben ők a teremszéli emeletes padokon ülve figyeltek

bennünket, javában folyt a pletyka, a locsogás. Én csak hébe-hóba táncoltam, inkább a keringőt, a tangót. Amikor a táncrend harmadik részéhez, a csárdáshoz, szaporához, csűrdöngölőhöz, lassúhoz, kesergőhöz érkezett, rendszerint előre megbeszélt lánylekérés után beálltam a terem közepén szobrozó *„szemétdombra”*. Azóta sem tudom – sajnálatomra – becsületesen járni a néptáncokat.

Cigányzenekarunk sokáig húzott egy-egy táncrendet, nekünk pedig sok *„kötelező”* felkérés volt a cédulánkra felírva, nevek, akiket szüleink óhajára-utasítására kellett táncba vinnünk. Sorozatos lekérésekben találtunk rá a megoldásra. Szünetekben magunkra osztottuk a következő *„menetben”* felkérendő lányok névsorát.

Zsókernek hagytunk egy fiút, aki kezdés után 3-4 perccel lekérte valamelyikünk partnerét. Az így felszabadult fiú lekérte a következő lányt, annak a partnere a következőt és így tovább. Ily módon sikerült egy táncrend során akár 6-8 lányt is *„megtáncoltatnunk”*. Ekként apadt a listánk, amíg végül mindenkit kipipáltunk. Táncolhattunk azután kedvünkre, akivel igazán akartunk. Ha valakit netán többször is felkértünk, mindjárt beindult a találgatás: elvesszük azt a lányt feleségül, nem veszszük? Hazakísérésével már megpecsételtnek tűnt szemükben a frigy! Nem akarván csalfa reményeket kelteni lányos szülőkben, rossz prognózisokat adni pletykafészkek szájába, én nem kísértem senkit haza a bálokból.

Egy eset kivételével!

Rendszerint a legelesettebb, csúnya *„petrezselyem árusokat”* kértem táncra. Gondoltam: ha már vagyok *„valaki”*, hát vigyem fel az *„ázsiójukat”*, hadd legyen nekik is karácsonyuk! Életemben először egy ilyen lányt haza is kísértem. Róla senki sem feltételezte volna menyasszonyommá válását. Szeplős volt, alacsony, döblöc – amolyan *„cukros zsák”* –, messze is lakott, a Fickón. Kapujukban, bár illett volna, valahogy nem akaródzott megcsókolni őt, haza sem kísértem többé. Annyira önfeláldozó mégsem akartam lenni.

Második nekifutásommal Magdit, egy Ruszi utcában lakó lányt kísértem haza a moziból. Tizenegyedikes lehettem, de még soha nem csókolóztam. Vele viszont kellett, kikövetelte. Sokra nem ment velem, szájamból csak levegőt szívhatott. Tanítani kezdett, mit tegyek a nyelvemmel, hogy megteremtsem a nyelves csókhoz szükséges légüres teret. Pár alkalom elegendő volt ahhoz, hogy első éves egyetemista koromban ne valljak szégyent annál a csoporttársamnál, aki életem első szerelme, esztendő múltán, 21 éves koromban pedig a feleségem lett.

Őneki sem lehetett kibújni a falu szokásai alól: már házasságunk első évében el kellett mennünk a karácsonyi bálra, ahol apámék be akarták mutatni menyecskéjüket, akit fiuk ripsz-ropsz esküvővel, *„családi ebéd-lakodalommal”* hozott a családba. Szülői félelmeik dacára! *„Kimaradnak az egyetemről, nem lesz semmi belőlük”* – mondogatták mindegyre.

Hogy ne úgy történjen, keményen megdolgoztunk! De ne ugorjak a dolgok elébe!

Szokás volt falunkban az újévi almaöntés. Kisgyermek koromban még egy szép, szerény, egyszerű rítus volt: tarisznyába rakott 4-5 almát vittünk a lányos házakhoz, s megfelelő versike kíséretében beleöntöttük szoknyácskájukba. Édesapám a tartalékot rejtő nagyobb tarisznyával a kapu előtt várt. Betöltötte tarisznyámba az újabb adagot, majd kísért a következő rokon vagy ismerős lányához. Húsvétkor az almát kapott lányokat meglocsoltuk, almáért-locsolásért festett tojást, néha süteményt is csomagoltak tarisznyánkba.

Középiskolás koromban kezdtek elfajulni a dolgok: szép szokásunk lassan rongyrázássá, kivagyisággá, magamutogatássá alakult. Négy alma helyett vékányit, később már ruhaneműket, még később rend ruhákat *„öntöztek”* a fiúk, tortát, inget, majd öltönyöket ajándékoztak a lányos szülők. Elképzeltem egy 3-4 lányos erdei munkást, látván, mint robotol egy éven át, hogy otthon a felesége eleget tehessen a versengés követelményének. Megspékelve a Karácsony-Újév-Húsvét-konfirmálás

megkövetelte több rendbeli vadi új ruházattal. A magam módján küzdöttem e túlzás visszaszorításáért: továbbra is tüntetőleg csak 4 almát vittem mindenkinek, kérvén az anyákat a 4 tojással való viszonzásra. Sikerem nem volt, egy csepp sem! Tovább tombolt, gyűrűzött az ostobává terebélyesedett, elfajult szokás.

Virágvasárnapokon a kedvelt lányoknak karácsonyfa csúcsából készítettünk felpántlikázott *„bokrétákat”*, azt szegeztük házuk kapufélfájára. Azokért már 40 tojás járta! Lesték is az anyák s lányaik egész éjszaka a bokrétatevőket. Kellett ám tudni, kinek dukál húsvétkor a tojásos kosár!

Volt egy büszke, álnok, magára túlzottan sokat adó lánya a falunak, akinek kapujánál csak úgy sorjáztak a bokrétás legények. Látni sem lehetett kapujukat a leánycsábító díszektől. Páran a *„szerűk”* – egyidősök – közül, kamasz Robin Hood-okként, gondoltunk egy nagyot, s kora hajnalban, mikor már ellankadt a háziak leskelődése, leszedtünk egyet a bokrétákból és felszegeztük egy szerényebb, kevésbé ajnározott lány kapujára. Az lett egyetlen bokrétája – de lett! Tettünk ismét egy jót valakinek, nyugtáztunk magunk között, boldogan hazaoldalogva.

Húsvét után édesapámék meglátogattak a bentlakásban, hozván magukkal – több étek között – egy szekérkeréknyi tortát is. Kérdő tekintetemre válaszolva elmondták: annak az *„ajnározatlan”* lánynak az édesanyja vitte hozzájuk, bokréta viszonzásként. Mire elmeséltem nekik az előzményeket. Dorgáltak volna, láttam, mégsem tették: jót akartatok tenni, hát egye fene! Persze, nem az ette: szobatársaimmal együtt bementünk Kiss Géza bácsi, bentlakási nevelőnk szobájába és boldog beszélgetés, a torta történetének ecsetelése közben utolsó morzsájáig elfogyasztottuk. Habár többen tüsténkedtünk a bokrétaszegezésnél, a tortát mégis én kaptam. Nem kizárt, hogy én tűntem számukra jobb partinak! Ki tudja? Rég volt, talán igaz sem volt!

Ha már szóba került, Kiss Géza bácsinak, emlékeim lapjain külön kitérő dukál. Szolgáljanak soraim, kegyelet-lerovásul, koszorúnak sírjára, ahová, temetésekor nem tudtam elmenni, sírjára virágot vinni.

Tőle tanultam azt a stílust, amelyet később, orvosként iskolai nevelési órák, a serdülőkkel folytatott levelezések, beszélgetések, gyógyítás, 13 esztendei tanácsadói minőségemben (Borogatás, SOS, PSYCHE káefté rovataimban az Ifjúmunkás hasábjain) kamatoztathattam.

Két doktori címmel tarsolyában, idős agglegényként élt nevelői hivatásának. Vérbeli pedellus volt. Mindenik bentlakónak *„tedd el fiam, soha sem tudhatod mikor lesz rá szükséged!”* biztatással, hamiskás mosolyának kíséretében adott egy-egy óvszert. (Csak esküvőm után került használatra az a Vulcan típusú védőgumi. Hiánycikk lévén, hányszor kellett kimosni, szinte újrafutóztatni! Abortusz-dekrétum az volt, antibébi tabletta, gumi az nem! Csempésztük hát szorgalmasan Magyarországról…)

Esténként, villanyoltás után *„vedd ki fiam kezeidet a takaró alól”* utasítással nyitott be hálószobáinkba. Fürdés közben a *„húzd fel rajta a bőrt, mosd meg jól”* paranccsal tanított bennünket intim tisztálkodásra. Tudta, hogyne tudta volna: teljében a nemi hormonjaink tombolása! Magasra csapott közöttünk az önkielégítés heve (1-2 fiúnak, ha megadatott 10-11. osztályban, hogy részese lehessen nemi aktusoknak!). Ő azzal oldotta bűntudatunkat, hogy felvilágosított: nem az önkielégítés, hanem a hozzá társuló bűntudat a veszélyes. Hányszor, de hányszor mondtam, írtam le e mondását azóta!

Csoportosan vitt bennünket koncertekre, operett és opera előadásokra! Előadás után szobájában lemezről újra hallgattuk a művet, elmagyarázta, mit kellett kihallanunk annak zenéjéből, hol dübörgött vihar, mikor vágtattak lovak, durrantak csatakígyók. Mikor volt madárcsicsergés, farkasvonítás… Faragatlan füleinket ráhangolta a klasszikus muzsikára. Mi összedobtuk a hazulról kapott tojást, szalonnát, ő abból rántottát varázsolt. Örök éhesekként, farkasétvággyal nyomtattuk le zenei élményünket. Várva-várt események – nem unalmas, kötelező – előadások lettek azok a felejthetetlen délutánok.

Lyukas óráinkra elaggott, ütött-kopott aktatáskájával szokott bejönni. Előkerült abból abrosz, tányérok, poharak, evőeszközök. Megterített a

katedrán és elkezdődtek az etikettre nevelés órái. Hogyan kell elfogadni egy meghívást ebédre, vacsorára. Hogyan kell megjelenni, köszönni. Mit illik mondani, miként kell kezet csókolni a ház felnőtt hölgyeinek, meg virágot vinni. Hogyan illik asztalhoz ülni, enni, inni. Mit nem szabad tenni (orr piszkálása, böfögés, szellentés, csámcsogás), meddig illik maradni *„feszt-vizitkor”*, meddig más alkalmakkor. Falusi környezetből kerültünk városra, különösebb nevelés nélkül. Kincs volt, amit tőle hallottunk, tanultunk. Sok lyukas óránk során etikett-kötetéből fejezetekként tanította a tudnivalókat, pallérozta fogékony elménket. Hozzá hasonlóvá akartam válni!

Rengeteget olvastam. Válogatás, okos tanácsok nélkül, amihez csak hozzájutottam. Kilencedikes voltam, amikor dolgozatomat értékelve, Zoltán Ildikó magyartanárnőm nyugtázta gazdag szókincsemet… Kiflipénzem spórlásából antikváriumok könyveivel töltöttem fel bentlakási szekrényemet (sok más holmim amúgy sem volt benne).

Kimenők alkalmával, amikor haza tudtam utazni, tele hátizsákkal, szatyrokkal költöztettem Magyaróra kiolvasott könyveimet, ürítve a szekrényt újabb tankolásokra. Édesanyám el sem tudta képzelni, honnan van pénzem vásárlásukra. Későbbi könyvtáramat alapoztam meg azokkal a könyvekkel.

Leckéimet rendszerint már órákon, odafigyeléssel, megtanultam. Szilenciumra legtöbbször csak a házi feladatok megoldása maradt. Olvastam hát kedvemre. Unalmasnak talált órákon is, a pad alatt, térdemre fektetett könyvekből. Iskolai könyvtárunkat *„felfaltam”*, a városiba valami ok folytán nem iratkozhattam be. Hamar jelentkezett a könyvéhség. Mígnem gyermekcsősz szerepet vállaltam apám unokatestvérénél, Fábián Zoli bácsiéknál.

Magdika kislányukat kellett pesztrálnom délutánonként, míg munkahelyükről hazakerültek, esetleg hétvégeken. Falakat borító könyvtáruk volt, tele igazi csemegékkel. Hétre való rakománnyal távoztam tőlük, hogy múltán a hétnek siessek vissza a kiolvasott kötetekkel – újabbakért

cserébe. Olyan szívesen nem vigyáztam sohase kisgyermekre! Tempora mutantur et nos mutamur in illis (változnak az idők, mi is velük együtt változunk) – tartja a latin közmondás! Egyetlen nemzedék múltán, gyermekeinket már lasszóval tudtuk csak olvasásra szorítani. Nekik a TV, komputer, hangoskönyv volt a kenyerük. Beletörődtünk, mit tehettünk volna? Elkönyveltük tőlünk független kortünetnek! (Unokáink, már ki tudja, miként szívják majd magukba a kultúrát? Kedvünkre való lesz-e? Megérjük-e?)

Tanáraink méltóak voltak iskolánk hírnevéhez, maguk is beépültek annak gyarapításába. Kapusi Zoltán Ildikó magyartanárnőm, akitől megtanultam rendszerezni olvasnivalóimat, Finyák Tibor a román nyelv és irodalom terén cizellálta elmémet. Molnár Zoltán (Makaróni) a fényképezés mikéntjét adagolta (későbbi életem során gyakran hasznomra vált, anyagilag és kiállítások alkalmával). Müller Mihály, majd Kirsch Márta, hityimatyimókusok oktattak logaritmusra meg egyéb, reálos osztályban tanulóknak szükséges fortélyokra. Kovács Levente rendezte a Sombrero című darabot, amelyben a rikkancs szerepét osztotta reám.

Kiss József kémiatanárunk volt. Vele esett meg az az ominózus történet, amely révén bebizonyítottam, hogy őt is ki lehet cselezni puskázással. Előszeretettel hangoztatta ugyanis, hogy nála lehetetlen a csalás. Mendelejev-táblázatot hagyott fel rögtönzés témájaként.

Nem tudtam volna bemagolni, mert nem tudtam akkoriban sem magolni. Akkor is inkább rendszereztem a tudnivalókat, és a sok ismertből hoztam össze egy feleletre valót. Bakelitből készült töltőtollam kupakjára karcoltam fel a táblázatot, ahonnan aztán simán átmásolhattam a lepecsételt lapra, amelyet rögtönzés kezdetekor osztott ki mindannyiunknak, elkerülendő az otthonról hozott, előre megírt lapok becsempészését. Egyedüliként kaptam 10-est! De mert ő is képtelenségnek tartotta ezt az eredményt, a kihirdetés után becsületszóra ígérte, nem fog megbüntetni, ha elmondom, miként puskáztam. Elmondtam! Nagyot nyelt, beismerte, hogy ő sem csalhatatlan. Nem is büntetett. Személyesen!

Megbízta a műhelygyakorlatot vezető kollégáját, tegye meg helyette! Az nem mondott ellent kollégájának: lehúzatta magaviseletem jegyét hetesre, azzal indokolva tettét, hogy nem takarítottam le rendesen a műhelypadomat. Később, osztálytalálkozóink alkalmával, többször emlékeztettem Kiss tanár urat alantas csalafintaságára. Ő hebegve-habogva kacarászott, nosztalgiás-megbocsájtóan én.

Fábián Lajos orosztanárunk mindannyiunkba beleverte a frászt. Egyetemi szinten követelte a nyelv tudását. Nem értette, miért nem szeretjük az oroszt. Egy feleltetéskor, amikor látta nyilvánvaló farhámba állásomat, meg is kérdezte sztrájkom okát. Tejfogaim valószínűleg még nem lehettek kihullva, mert őszintén, ahogyan csak a tejfogasok tudnak, ezt válaszoltam: *„Azért, tanár elvtárs, mert frontot-fogságot megjárt rokonaimtól hallottam, hogy olyasmi alól szabadítottak fel minket, ami alól semmiképp sem akartak fel-szabadulni!"*

Több esze lehetett az enyéménél, mert, mostani eszemmel dicséretére mondom, nem lett következménye e válaszomnak. (Azzal az orosz tudással tudtam *„átélni"* három későbbi kirándulásomat több szovjet köztársaságban.)

Történelem tanárunk, Nemes István, a diákszlengben a Gyufic melléknevet kapta. Elévülhetetlenül maradt meg sorvadó emlékezetemben a belénk szuszakolt legnevesebb fáraók névsorának diák változata: *„Khufu, Khafre, Menkaure, II. Ramszesz, III. Gyufic"*.

Filep Gyuri (Nyuszi bácsi) a németet szerette volna belénk sulykolni. Nem az ő hibája, hogy ez nem sikerült. Ki tudtuk számítani, mikor feleltet, csak azokra az órákra készültünk. Tehetett ő arról, hogy reményünk sem lehetett németországi kirándulásra, ahol kamatoztathassuk német tudásunkat? Akkor meg miért tanuljuk? (Ha az elyziumi mezőkön esetleg olvassa soraimat, boldogítsa mégis ama tudat, hogy azzal a tudással boldogultam többszöri némethoni kirándulásaimon, konferenciák során, amelyet kínkeservesen mégis sikerült betelepítenie akkor még fogékony agytekervényeinkbe.)

Klementisz János a fizika törvényeivel akart összeházasítani. Esetemben sikeresen, hiszen az orvosin, későbbi kollégám, rövid ideig igazgatóm, Bachner István édesapja, Bachner Jenő többször elismerően nyugtázta a Tanár Úr munkáját…

Diákszerelmek kora

Még tizenegyedikes koromban is mamlasz, tejfeles szájú voltam (bár ez a kissé később, 1974-ben készült „többszörösen" trükkös képem nem mutatja)

Sütő Gabika osztálytársnőm volt negyedikig az első szerelmem. Sem akkor, sem később nem viszonozta érzelmeimet (így aztán 20 éves koromig plátói szerelmem maradt!). Beletörődően, valahogy elfogadta a tízóraimnak kinevezett mustáros kenyerem felét, táskájának cipelését hazáig (soványka táskáink voltak még akkoriban, néha háziszőttes tarisznya is megtette – nem görbítették hátunkat maihoz hasonló dagadt hátravalók!), az érette zajló bakalódásokat a többi széptevővel...

Csak felnőttként tudtam meg, hogy igazából utálta a mustáros kenyeret, de nem akart megsérteni annak visszautasításával. (Sorsunk iróniája lehetett, hogy szászrégeni asszisztensnői léte dacára sem találkozhattam soha vele később, pedig szülőfalum, Magyaró, alig 15 kilométerre volt.)

Később aztán mindinkább diákszerelmek korát éltük. K. Marika – magyarói szülei három lányának legnagyobbika – román tanárunkba volt titkon szerelmes, többen közülünk fizika tanárunk, Klementisz János feleségébe. Magyarói licisekként pedig Évikébe, Marika kisebb húgába, akit magyarói szünidők idején fíroltunk kitartóan. (Ő bezzeg, bosszúságunkra, Sziszika Zolit kedvelte, de persze, azért mi csak legyeskedtünk körülötte, hátha-hátha reánk villantja kegyeit...Ha igaz a

feltételezés, amely szerint a hormon a szájába adja a fiúknak azt a mondanivalót, amivel elcsavarhatja a lányok fejét, akkor Zolinak több tesztoszteron előidézte jelbeszéde lehetett mint nekünk, később érőknek.)

Régeni Pityu Elvirába, későbbi feleségébe zúgott bele. Osztályunkban is szövődtek szerelmek. Lányok közül én Bencze Klárit (Káisz) *„szerettem”*, légiesen. Még tizenegyedikes koromban is annyira mamlasz, tejfeles szájú voltam (mai ismerőseim sehogy sem akarják ezt elhinni rólam!), hogy vonzalmamat csak levélben tudattam vele. Azt is hogyan? Odaadtam bizalmasabb osztálytársnőmnek, kézbesítené az ő barátnőjének, az meg az övének, az pedig Káisznak. Három hét múltán kaptam meg válaszát, palack-postánk ugyanazon láncán: *„Kösz, Berci, amiért kedvelsz. Én is téged, de tudod, egy másik fiúhoz valamivel jobban vonzódom, inkább vele járnék. Ha ő is szeretné! Igaz, mostanig nem nyilvánította ebbeli szándékát!”* Akkor csodálkoztam, most már tudom, így volt ez rendjén: levele olvastán mily gyorsan aludt ki vonzalmam. (Iróniája a sorsnak: 2013. augusztus 5-én arra kért, utaljam be osztályunkra a mostohaanyját, akinek öregkori téveszméi lehetetlenítik el életét, jelentenek veszélyt szomszédaira. Mondtam is beutalásakor: Mária néni, most tudom megköszönni azokat a nagydarab zsíros kenyereket, amelyekkel enyhítette mindig éhségét gyomromnak! Hamiskás mosolyával nyugtázta emlékezésemet…)

Ha nincs ló, jó a szamár is jelszóval, szabad délutánjaim egyikén, kárpótlásként elkísértem másik, esedékes *„szerethető”* osztálytársamat hazáig. Messzire lakott, naponta egy szomszédos faluból ingázott a suliig. Úgy megelégeltem akkor a hosszas gyaloglást, mint az üveges tót a hanyatt esést! Hát ha ilyen kínos az udvarlás, nem foglak többé hazakísérni, Polgár Annamari, mondtam magamban. Jó indok lehetett nekem a visszalépés – tulajdonképpen a maflaságom – kimagyarázására.

Ha már nekünk nem volt kinek udvarolnunk, lelkesen segítettük barátainkat vetélytársaikkal való viaskodásukban. Régeni Pityu egyik nap aggódva magyarázta nekünk, hogy Elvirájára más is feni a fogait.

Még meg is fenyegették: ha még egyszer hazakíséri, elverik! Este, széklábakkal felfegyverkezve, távolról követtük Pityut, amint Elvirát kísérte haza. Már vártak rá s letámadták. Harci kakasok módjára ugrottunk elő mi is. A *„csata”* rövid volt és vértelen. Megfutamítottuk őket! Napokig volt, amivel bölcsködjünk egymás és a többiek előtt: melyikünk milyen és mekkora hőstettet hajtott végre!

Világháborúk, helyi vérengzések, ha ily módon nyernének megoldást! Kölcsönözni is lehetne a széklábakat, örökíteni nemzedékről nemzedékre. Gumiból készíteni azokat. Csaták után pedig áldomást inni a vesztes kontójára. Avagy divatba hozni újra régi lovagi viadalokat, amikor szemben álló felek egy-egy harcosának párviadala döntötte el a győzelmet. Arathatná természet másként is a Halál – járványok, éhínségek, természeti katasztrófák képében.

Katonamundérban

Katonaidőm 16 hónapját is csak játékos természetem révén sikerült könnyebben átvészelnem (emlékfotó a mundéros időkből – 1966; jobbról a második mundéros a hátsó sorban)

A matura vizsgára való készülés nem jelentett különösebb erőpróbát. Rendszeresen tanultam, így hát tudtam az anyagot. Annál inkább tartottam a felvételitől. Amíg véletlenül tanúja nem lettem apám és Zoli bácsi beszélgetésének. Nyugtatta édesapámat: összeköttetései révén nem a bejutás a gond, hanem az, hogy egyetem után Vásárhelyre kapjak kihelyezést. Nemrégiben ő még a Maros-Magyar Autonóm Tartomány alelnöke volt. Bíztam szavaiban, ígéretében. Egész nyáron, tanulás helyett regényeket olvastam. Esténként éjjeli zenét adtunk barátaink barátnőinek. Nappalainkat fürdőzéssel, tekergéssel, hegyi túrákkal ütöttük agyon.

Felvételi után, amikor 2,35-ös általánosommal kértem számon tőle sikertelen felvételimet, *„hát tudod fiam, tanulni kellett volna!”* mondással eresztett szélnek. Sehogyan sem bírtam felfogni: ha protekciót ígért, ha kérte és elfogadta szüleimtől *„kenőitalnak”* azt a 40 liter szilvapálinkát, akkor minek még a tanulás? És még ő áll az erdő felől, gondoltam keseregve! Két hét múlva, próba-szerencse alapon, a katonaság elkerülésének vágyával, Kolozsváron az állatorvosin próbálkoztam, sikertelenül!

Jóformán haza sem érkeztem, már kézbesítették is a behívómat. Októberben kellett bevonulnom. Katonabúcsúztatóra érkeztek a rokonok.

Amíg ők bent pálinkáztak, én a Sándor bácsiék rétjén pickáztam, játszottam a gyermekekkel. Eszem annyit ért akkoriban!

(Ér-e többet ma, vajon?). Volt akkor minden… Bevonulás. Katonadalok. Kísérők tömege. Édesapám *„hathatós”* közbenjárásával rádiós osztaghoz kaptam beosztást. Morze ABC, politikai nevelés, fegyverek szerkezetének, működésének tanulmányozása, gyakorlatozások, fedezék ásás, fegyvertelen éjszakai szolgálat a hálóban (*„planton”*), fegyveres váltások a kijelölt őrpontokon, megerőltető gyaloglások, lövészetek, WC-takarítások, konyhai szolgálatok tarkították mindennapjainkat. A katonaélet első hat hetében várakozás duzzasztotta reményeinket. Hűségesen vártunk takarítónők, szakácsnők beigért visszatértére szabadságukról. Bambaságunk elhitette velünk a másodévesek kezdeti biztatását: csak hat hétig kell végeznünk az asszonymunkát, míg az alkalmazottak visszajönnek szabadságukról! Hittük, mert hinni akartuk! Logikusnak tűnt: leveszik majd vállunkról azt a munkát, ami nem katonának való. Már nyolc hét eltelte után, amikor *„raportra”* (jelentéstételre) léptem elő reggeli sorakozónkon, rákérdezve századparancsnokunkra: jönnek-e már végre azok a női alkalmazottak? –, egy akkora robajos röhej hullámzott végig a felsorakozott tömegen, hogy még most, e sorokat írva is belepirulok.

Reggeli sorakozónk kedvelt programja volt a posta kiosztása. Úgy vártuk a leveleket, mint a friss oxigént. Írtunk, sokat, sokfelé, csakhogy nekünk is írjanak. Az volt a nap sztárja, aki aznap a legtöbb levelet kapta. Kajával degeszre tömött csomagjainkat a század sorfala előtt nyitották fel, alkoholt keresve bennük. Testvériesen megosztoztunk tartalmukon. Azokkal is, akik sosem, vagy csak ritkán kaptak csomagot. Sőt! Azoknak nyújtottuk mindig a finomabb falatokat. Tudtuk: otthon a miénknél rosszabbul áll a szénájuk!

Karcertől – fogdától – sem menekültem. Három napig élhettem *„rabkoszton”*, sepertem udvart, mostam mások helyett a török vécéket. Miért sózták reám a büntetést? Gyakorlaton, támadást kellett mímelnünk.

Hurrázva, szuronyt szegezve támadtuk a láthatatlan ellenséget. Támadót is eltalálhatnak, gondoltam, és színpadias, filmeken látott jelenetekhez hasonlóan zuhantam földre, karabélyomat szuronyával ejtve a talajba. *„Fegyverének óvatlan kezelése”* – ez volt a vád, amiért bekasztliztak. Mit vártak volna el tőlem, 18 éves megkésett kamasztól, aki még katonabúcsúztatóján is inkább az utcabeli gyermekekkel játszott? Katonaidőm 16 hónapját is csak játékos természetem révén sikerült könnyebben átvészelnem.

Nem akarván lemaradni izompacsirta társaim teljesítménye mögött, esti szabad perceimben szívósan gyakoroltam a nyújtón, amíg magam is el tudtam végezni a kötelező tornagyakorlatokat. Sőt, azoknál is többet!

Elküldtek káplár-iskolába (ők még hitték, hogy szabvány-káplárt faraghatnak belőlem, aki éppúgy fogja majd alázni az újoncokat, mint tették azt velünk uborkafára kapaszkodott, szadista tiszteseink). Párhuzamosan tanultam az iskola anyagát és készültem a katonaorvosira való felvételire. Megerőltető, egész napos gyakorlati képzés, közösségi munka után, villanyoltási parancsot kijátszva, a WC-ben lehetett csak tanulni. 4,45-ös általánossal hulltam ki a rostán, de legalább 10 napig szabadon lófrálhattam Bukarest utcáin, bámulhattam a csajokat, kirakatokat, épületeket.

Már káplárként fogadtam az újoncokat. Rögtön kiszúrtam magamnak két kolozsvári fiút, akiket káplártársaim máris egzecíroztatni akartak, hevesen bozgorozva őket. Csoportomba kértem át tőlük Köble Ferit és Jórás Ioant. Védőszárnyaim alatt kíméletesebben élték túl első félidejüket. Csak évekkel később tudtam meg tőlük, mily sokat jelentett számukra az általam nyújtott védelem, mennyire értékelték azt akkor.

Életre szóló barátság alakult ki Ferivel, aki azóta családostól Svédországban dolgozik a nyugdíjáért. Disszidálásáig TAROM-gépen volt távírós. Gyakrabban járta külföldet, hozott nekünk is ínyencségeket, Évának ruhaneműt. Tusnádfürdőn tartott szülinapomra Johnie Walker whiskyvel köszöntött be, megnyervén a *„whiskys”* előnevet (nem tévesztendő össze a később elhíresült *„whiskys”* bankrablóval!)

Második félidőmre ploieşti-i kaszárnyánkból átköltöztettek a Bukarest melletti Baloteşti-re, egy mező közepére épített laktanyába. Légvédelmi szerepének radar állomásokkal, távíró rendszerrel tett eleget. Nekem, távírászként már megvolt a 2. fokozatom. A laktanyától fél kilométernyire található rádiós központban kellett váltásokban dolgoznom. Kertjében zöldséget termesztettünk, azt gyomláltuk, kapáltuk felváltva. E mellett aztán nyugodtan tanulhattam újabb felvételimre.

1967 nyarán szüleim, hét éves öcsémmel, Tibikével együtt felkerekedtek, hogy meglátogassanak. Bukarestben feltankoltak tartós ételekkel, gyümölccsel, paradicsommal, paprikával. Mikor megmutattuk a kertünkben levő termést, bosszankodva mondták: ha ezt tudják, nem őgyelegtek volna be a bukaresti piacra, ahol ráadásul még édesapám pénztárcáját is ellopták a farzsebéből. Visszaútjukra én adtam nekik a vonatjegy árát.

Katonacsínyeket velem is elkövettek. Mélyen alvó voltam, nem vettem észre, hogy lábujjaim közé összesodort papírt dugtak, majd meggyújtották. Égési seb fájdalma ugratott ki ágyamból, bele egyenesen az odakészített bakancsba. Rohanni akartam vízcsaphoz, oltani fájdalmamat, ha a bakancsom fűzője nem lett volna az ágy lábához bogozva. Hasraesésemnél csak a hálótársak harsány röhögése volt nagyobb. Kölcsönkenyér visszajár, gondoltam magamban! Tudtam egyik megtréfálómról, hogy pattanásait titkon kenőccsel kezeli. Párnája alól elcsentem a kenőcsös dobozát, belekevertem kenőcsébe valamennyi fekete cipőkrémet. Lestem, amint este, villanyoltás után rákeni arcára a *„gyógyszert”*, majd reggel, ágya körül állva vártuk ébredését. Kinevetésének hangereje nem maradt el az engem ért röhögéstől!

Marius, egy temesvári rendőr ezredes fia, mindig alaposan bezabált otthonról kapott elemózsiánkból. A magáét viszont nem osztotta meg velünk. Csomagjaink tartalmától eltérően, tehetősebb szülei neki ínyencfalatokat: szebeni szalámit, déligyümölcsöt, csokoládét szoktak küldeni. *„Macskát szobatisztaságra úgy lehet nevelni, ha orrát belenyomják saját piszkába”* – tartja a közmondás. Csoporttársaiként így akartuk

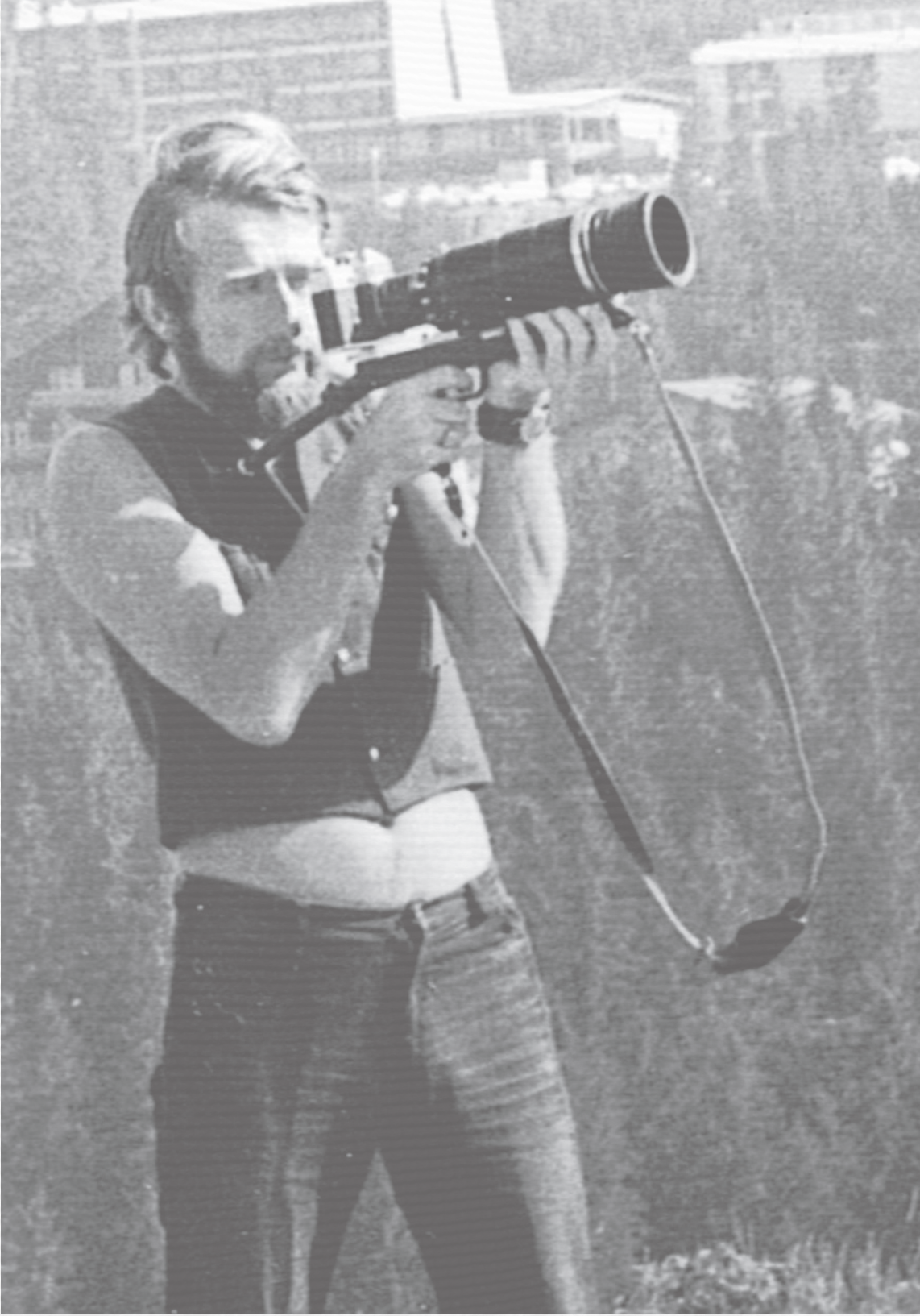
megnevelni őt is. Éjjel kirámoltuk frissen feltöltött katonakofferjét, megtöltve nagyjából azonos nehézségű téglával. Olyan kárörömmel talán senki sem ette degeszre magát, mint tettük mi azon az éjszakán. Sajnos, nem tudtuk lencsevégre kapni másnap, amint komótosan előkészített tízóraijával akarta suttyomban teletömni fukarságának *„bendőjét”*. Látni kellett volna az arcát, amint a szépen becsomagolt téglákat rendre kihámozta! De – értett a téglából! További csomagjaiból először bennünket kínált körbe.

(Soha sem tudtuk meg, igaz volt-e vagy sem kangörcsünk közmondásos csillapítása bróm tartalmú szerrel. Egy vicc azért ide kívánkozik ezzel kapcsolatban.

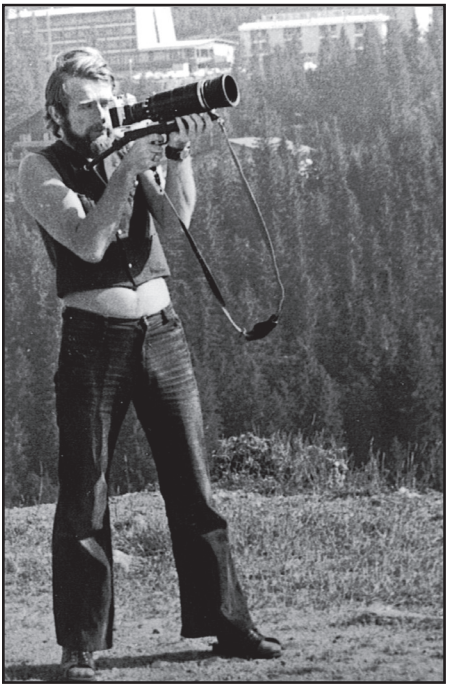
Házuk előtti padon két 65 éves bácsi beszélget. – Hallod-e János, emlékszel-e azokra a sárga bogyókra, amiket katonakorunkban adtak, hogy ne kévánjuk a fehérnépet? – Hogyne emlékeznék, Samu! Nálam eppeg mostanában jő meg a hatásuk!”)

Feleség-bosszantó emlékünk a kondérban, ipari mennyiségben, oldalassal, szalonnával ízesített paszulyfőzelék, húsos káposzta. Két olyan fogás, amelyekkel igazából jóllakhattunk. Azóta sem ettük olyan finoman elkészített változatukat anyáink, feleségünk, anyósunk konyháján. Igazsághoz hozzátartozik azért: otthoni készítéseikből hiányoztak a katonaságnál gyakran belefőzött egerek, kavicsok (kiszedtük, megmutattuk a többieknek, ettük tovább a maradékot)!

„Pót-karácsonyok” voltak számunkra a tiszti étkezdében történt beosztások. Ilyenkor tudtuk ellátni magunkat, csoporttársainkat zamatosabb falatokkal. Mindig maradt a lábosokban hús, főzelék, amit éhes bakagyomrunk bizony szivacsként nyelt el. Kivételezetteknek dukált a tiszti konyha. Hoztuk, hozattuk is egyre-másra otthonról a jófajta szilvapálinkát. Katonák valutáját, potyaszabadságok, hétvégi kimenők zálogát.

Az orvosin

Amolyan félhivatalos fotósa lettem egymást követő évfolyamainknak. Kedvenc fényképezési területemmé az anatómia labor és a boncterem vált... Később már lesipuskásként kaptak le...

1968 februárja – leszerelésem hónapja – után tovább folytattam felkészülésemet a felvételi erőpróbájára. Ezúttal már komolyan, a magam erejébe, nem protekcióba vetve minden reményemet. Vágyálomként lebegett előttem a karjukon fehér köpennyel sétálgató egyetemisták képe. Igaza lett a közmondásnak: *„Segíts magadon és Isten is megsegít!”*. Negyedik felvételimmel végre ösztöndíjasa lehettem a marosvásárhelyi Orvostudományi és Gyógyszerészeti Egyetemnek (OGYE). Anatómia óráink ütötték le a hírhedté vált *„sokat kell ám tanulni az orvosin!”* hiedelem első akkordjait. Első óránkon a kulcscsont tizenhét magyar-latin elnevezését adták le. Azt hittük, soha sem leszünk képesek megtanulni.

Nem úgy történt! Napokkal később, a sziklacsont szerkezetének hetvenkét elnevezése már gyerekjátéknak tűnt számunkra. Megtanultunk tanulni! Magoltunk is orrvérzésig. Segített valamennyit a logikai összefüggések alkalmazása, amelyekkel izmok, inak eredési-tapadási pontjainak megjegyzésével könnyebben tudtuk raktározni az elnevezéseket.

Tanárunk, Lázár Laci *„bácsi”* két kézzel, szinkronban, szimmetrikusan rajzolt anatómiai ábrái maradtak meg tartós emléknek. De emlékszem Seres Lajos tanárunk diákpróbáló vizsgacselére: feldobott apró csontról kellett megmondanunk annak nevét, a csontvázban elfoglalt helyét. Nem így a fogászati kar hallgatóinak! (Gólyabálunk kedvenc témája lett a lábszárcsont odanyújtása a fogászokat játszó szereplőnek, aki hosszasan tanulmányozhatta azt, majd büszkén jelentette: *„járomcsont!”*)

Preklinikai éveink során anatómia, mikrobiológia, kémia, fizika, szövettan, tudományos szocializmus, filozófia, parazitológia rengetegnél is rengetegebb adatát, méreteit, felezési időket, reakció típusokat kellett bebifláznunk. Közel négy évtizedes orvosi pályafutásom teljes szavahihetőségével mondhatom: felesleges ismeretekkel töltették fel *„memória-chipjeinket”*. Soha, de soha nem vettük hasznát annak a mérhetetlen adathalmaznak! Biztosan kellettek azok az oktatói helyek a tanároknak, hogy legyen ahol kesergessék a diákokat. Fogászok, ugyancsak orvosi diplomával, sokkal kevesebb preklinikumot, annál több klinikai tünetet, gyakorlati tevékenységet sajátítottak el annak az 5 évnek a során, amennyit végezniük kellett. (Tanügyminiszter, ha lennék, 4-5 évre csökkenteném a képzés időtartamát, alig egy évre korlátozva a preklinikum idejét, több, sokkal több hangsúlyt fektetve a klinikumra. Ugyancsak csökkenteném a rezidensképzés idejét. Visszatérnék a 3 éves időtartamra, amennyit nekünk kellett végezni. Számoljunk csak utána, mikorra válhat valaki MANAPSÁG teljes jogú szakorvossá? 12 év a maturáig + 6 év egyetem + 1 év gyakorlat + 5 év rezidensképzés, ami bizonyos szakmákban akár 7 is lehet! = 24 év! Ha minden simán ment, ha nem kellett felvételit ismételni, ha időben került be egyetemre, szakorvos képzésre!

Közben még családot is kellene alapítani, lakást venni, gyermekeket vállalni. Rezidensi nyomorfizetéssel! Még jó, ha a szülők anyagi helyzete megengedi a támogatásukat. Mit tehetnek, ha nincs lehetőség e támogatásra? Nyomorognak albérletben, kórházi szükséglakásokban. Vagy elcsángálnak külföldre! Jobb életkörülmények reményében! Országunk nem annyira gazdag, hogy ily mértékű agyelszívást büntetlenül be tudna vállalni! 2013-as adat a médiából: 5 év alatt 14 000, azaz tizennégyezer orvos hagyta el az országot. Ha azt a több milliárd eurós összeget, amelyet képzésükre költött az állam azért, hogy más országok ingyen jussanak képzett szakemberekhez, rezidensek, orvosok bérezésére fordították volna egymást követő kormányok, ha az egészségügyi ellátásra befizetett összegek nagy részének nem más rendeltetést szánnak országvezetőink, akkor nem kellene most e számot leírnom!)

Bentlakó voltam. Tanulás mellett bőven jutott idő színházi előadásokra, koncertre, mozira (akkor még sok moziterme volt a városnak!). Némi jutalékért színházjegyek eladását vállaltam. Anatómia óránk szünetében szóltam csoporttársaimnak: van egy-egy plusz mozi- és színházjegyem, ki akar velem tartani? Ferenci Ida a filmet, Egyed Berta (Bebi) a színdarabot választotta. Idát nem, Bebit máskor is meghívtam. Hívást hívás követett. Színház utáni sétákat, dumálásokat. Mire feleszmélhettünk, már javában belezúgtunk egymásba. Mindketten *„kezdők”* voltunk az udvarlásban, szerelemben, szexben. Lángja e szerelemnek oly hévvel égetett, hogy első év végén elhatároztuk: összeházasodunk!

1969. augusztus 9-én a marosvásárhelyi anyakönyvi hivatalban kimondtuk az IGEN-t. Szüleink nem kevés aggodalommal, meglepetéssel fogadták el a kész tényt. Így váltunk évfolyamunk első házaspárjává.

Édesapámék a nyár folyamán nekiindultak lakást keresni, hogy ne kelljen bentlakásban *„nyomorognunk”*. Eladó lakás ugyan akadt bőven, ám a megvételük megkerülhetetlen akadályokba ütközött. Marosvásárhely *„zárt”* város volt. Csak az vásárolhatott lakást, akinek volt *„városi bulletinje”* (személyi igazolványa). Azt meg csak az kaphatott, aki viszont

munkahellyel rendelkezett. Munkát pedig csak az kaphatott, aki ottani lakhellyel rendelkezett (akkor zajlott javában a város elrománosítása: a többségiek számára nem voltak érvényesek ezek a tiltások; kaptak munkahelyet, lakást, letelepedési segélyt, csak jöjjenek!).

Ezzel bezárult a kör!

Szerencsénkre, Romániában akkor is csak azért és úgy hoztak meg bizonyos törvényeket, hogy azokat ki lehessen játszani. Zoli bácsi, akire első felvételimkor alapoztam, ezúttal hathatósan besegített. E. elvtársat, rendőrségen dolgozó ismerősét cserkészte be, akinek közbenjárásával – szilvapálinkával bőségesen megöntözve – sikerült feltörni azt a varázskört, amelyben addig toporogtunk.

Szoba-konyhás, fürdőszobás félemeleti *„udvaros”* lakást vásároltak számunkra, a Borsos Tamás utcában, közelében a református temetőnek. Hordták mindkét szülő részéről az ennivalót. Annyit, hogy jutott piaci eladásra is. Használt ruháinkat, tojást, szalonnát árultam a piacon, pótolva az ösztöndíjból összekuporgatott konyhapénzt. Honoráriumért fotókat, rövid írásokat közöltem a helyi újságban, később az Ifjúmunkásban. 1974-ben, ötödévesként, az életbe kikerülés küszöbén írtam egy újságcikket, Szembesítések ideje címmel. Abban valós dilemmáinkat fogalmaztam meg: *„Paradox helyzetben leledzünk. Tanulnunk kell az ösztöndíjért de, fel kell készülnünk az Életre is, az elkövetkezendő orvosi gyakorlatra. Csak hát a két istenség különböző körítéssel követeli áldozati bárányát. Az ösztöndíj, valamint a végleges 6 éves általános, vizsgán a legaprólékosabb vonatkozásokat is kéri. Az Élet megelégedne a lényeggel, de elvárná annak teljes birtoklását. Mi legyen hát a megoldás? Hol keressük a kiutat? Mert a kettőt, egyszerre nem lehet jóllakatni! Hódolunk az elsőnek azzal a gondolattal, hogy valamikor a másodiknak is eleget fogunk tenni. Egy másik egyetemen. A gyakorlatén! Az Életén!... Kedvelt anatómia tanárunk mondta: az orvosi hivatásban csak az első 50 év a nehéz, a többi eltelik valahogyan...”*

A menzán ebédeltünk. Kajabonjaink havonta más-más színűek voltak, de azok 3 havonta ismétlődtek. Toló-tálcás rendszerben folyt a kiszolgálás. Az a személy gyűjtötte a jegyeket, aki a harmadik fogást is adta. Amíg ő szolgálatkészen elfordult a sütiért, gyümölcsért, én villámgyors mozdulattal csentem (loptam?) el edényéből annyi ételjegyet, amennyit csak fel tudtam markolni. (Általánosan alkalmazott diákcsíny volt a csenés!). Otthon aztán dátum szerint rendszereztem azokat, amíg sikerült egész hónapokra valót kikockáznom. Utána már bátran eladhattuk az ösztöndíjból vásárolt jegyeinket. Öngerjesztővé fejlesztett módszeremmel mindig vissza tudtam pótolni a következő hónapokra szóló jegyeket. Magyarói rokonom, Katica, amikor éppen soros volt a jegyszedésnél, eleve nem kérte el tőlünk azokat, odakacsintással meg is duplázva desszert-adagunkat.

Középiskolás koromban Molnár Zoltán kémiatanárunk keze alatt megtanultam a fényképezés labortechnikáját, lévén ő a fotókör vezetője is. Akkori időbefektetésem rövid távon a kicsengetési képeim saját kezű elkészítését eredményezte, hosszabb távon pedig egyetemista koromban hozta meg igazi gyümölcsét. Amolyan félhivatalos fotósa lettem egymást követő évfolyamainknak. Kedvenc fényképezési területemmé az anatómia labor és a boncterem vált. Első évesek szívesen fényképeztették magukat a Johny-nak elkeresztelt tan-csontvázzal, vagy boncolás közben (első éves korunkban, az első bonc-órán, Enescu Mihaela ploieşti-i kolléganőm elájult – egy hónappal később viszont, egyik kezével boncolt, a másikkal már nyugodtan tízóraizott).

Tíz éves egyetemi találkozónkon mutatták meg egykori képeimet. Huhhhh, be kezdetlegesek, be rosszak voltak! Akkoriban viszont már annak is örültünk, ha azokon magunkra ismerhettünk.

Igazán nagyot akkor markoltam, amikor a szívsebészeti klinika vezetőjének meghívására az akkor szenzációs hírű Christian Barnard szívsebész eljött Marosvásárhelyre. Belépést nyertem a fogadásra, klinikalátogatásra, a Somos tetői pártvillába, ahová az orvost feleségestől

elszállásolták. Ott egyenesen kizárólagosságot kaptam! Éjt nappá téve dolgoztam a képsorok sokszorosításán, de vették is, akár a cukrot. Jól emlékszem: 4500 akkori lejt sepertem be – miközben Édesapám havi fizetése 800 lej körül mozgott! Szabad délutánjaimon, hétvégeken szorgalmasan becserkésztem keresztelőket, lakodalmakat, öregdiák találkozókat. Fényképeztem bárkit, aki kérte. Még azon éjjel ki is dolgoztam a képeket, másnap vittem azokat megrendelőiknek.

Előadások, gyakorlatok, tanulás, fotózás mellett aránylag intenzív kulturális életet folytathattunk. Jutott idő családi életre, újságcikkek írására, diákkirándulásokra, hegymászásra, angol tanulásra a népi egyetemen, hajtási jogosítvány megszerzésére. Mintha jobban gazdálkodtunk volna akkoriban az idővel, mint tesszük azt manapság. Lelassultunk volna? Avagy tennivalóink szaporodtak el? Belefáradtam volna sokasodó éveimbe? Többünk helyett vállalt többlet tevékenységekbe, szakszervezet és orvoskollégium szervezésébe, konferenciák, kongresszusok lebonyolításába?

Hatodévben Diákszemmel a diákházasságról című írásommal, Bajka Lacival – későbbi komámmal és kebelbarátommal – megosztott első díját nyertem az Ifjúmunkás esszé pályázatának. Az Ifjúmunkás volt akkor a mi lapunk. Magyarul nem létezett más ifjúsági fórum Romániában. Olyan volt, amilyen – de életünkben sokat jelentett.

1974. január 19-ére Bukarestbe hívtak díjátvételre. Éjszakára egy Északi pályaudvar melletti kis szállóban foglaltam az utolsó szabad szobát. Míg a bejelentőt töltöttem, megállt mellettem egy cingár, dús, fekete hajú, barna képű legényke. Tört románságú szálláskérésének elutasítását *„letörten”* nyugtázta. Akkorra már a harmadik szállóban próbálkozott. Magyarul kérdeztem tőle, hová tart, miért jött Bukarestbe. Díjátvételre, válaszolta. Csak nem Bajka Laci vagy? – hibáztam rá személyazonosságára. Persze, hogy ő volt… Rendben, maradj, megosztom veled a szobámat. Egyszemélyes ágy volt benne. *„Te vagy a vendég, aludj te az ágyban!”* alapon terítettem magamnak egy pokrócot a padlóra. Másnap a Scânteia Házban levő szerkesztőségben fogadtak, a 2-3.

díjasokkal együtt. Kovács Nemere szerkesztő bontotta a pezsgőt. Mint mondotta, szakértője a műveletnek! Miközben bíbelődött a nyitással, folyton beszélgetett a csapattal. A dugó kirepült, a pezsgő pukkant és fellövellt. Visszahulltában szépen végigfolyt a Nemere vadonatúj öltönyén. Három ujjnyi pezsgő, ha maradt az üvegben. Azon osztoztunk 16-on, ahányan összezsúfolódtunk a szobában. Hát, nem rúgtunk be!

Akkor tudtuk csak meg: tulajdonképpen a három csillagos Ambasador szállóban foglaltak számunkra szobát 2 éjszakára (jócskán működött a kommunikációs zavar!). Keserves nevetéssel nyugtáztuk a szerkesztőségi bocsánatkérést, amiért ezt elfeledték hamarabb tudatni velünk. Aznap éjszaka kellett visszautaznunk. Lacival összebeszéltünk: ha már kifizették a szobát, hát nézzük meg legalább, milyen egy három csillagos szálloda. Felmentünk, lefürödtünk, használtuk valamennyi törülközőjét, belehemperegtünk a tiszta, vetett ágyba. Ámde kellett már indulni a vonathoz. (Aludtam én azóta öt csillagosban is, emlékeimben mégis ama két szálló fészkelte be magát. Egy életre! Ahogyan a Lacival való barátságom is már 39 éves.)

A díjátadás mozzanata különben nem csak az én emlékezetemben maradt fontos esemény: helyszíni riportban emlékezett meg róla az Ifjúmunkás néhai szerkesztője, D. Harasztosi Éva is, aki azután, még hosszú éveken át szerkesztette-gondozta orvosi témájú írásaimat. Beszámolója arra is jó, hogy igazolja: még mindig jól emlékszem a régen volt történetre…

Szombaton, a tizediken

„Kérünk, tégy meg mindent, hogy január 19-én, szombaton itt lehess a szerkesztőségben” – az üzenetet négy példányban postáztuk, Bajka László, Veress Albert, Máthé András és Szabó Gyula, a Bizalmaspályázat nyerteseinek címére. És vártuk tizenkilencedikét. Eljött tizenkilencedike és vele a címzettek. Szabó Gyula Borsabányáról *„szaladt le”*

(ott gyakornokoskodik); Máthé András homoródszentmártoni katedráját hagyta ott egy napra; Veress Albert diák- és leendő családfői gondjait tette félre; Bajka László ünneplőt öltött és Kézdivásárhely helyett inkább ide *„ingázott”*, hogy a kilátásba helyezett *„ünnepélyes keretek között”* átvegye a nyerteseknek kijáró díjakat. Az ünnepélyes keretet nem kell mereven értelmezni: a főszerkesztői szobában egyszerűen körbeültük a tanácskozó asztalt és *„keret nélkül”* elkezdtünk ismerkedni.

Bajka László elmondta, hogy Sepsiszentgyörgyön tanult, az építészeti szakiskolában, akkortájt kezdett írni az Ifjúmunkásnak. Jelenleg, Kézdivásárhelyen karbantartó villanyszerelő és a futásfalviak *„bajkeverője”* (A Bajka név ennek rövidített alakja). A szó szoros értelmében neki a legjobb kapcsolata az Ifjúmunkással: a posta épületében lakik, édesanyja kézbesíti neki a lapot, bélyegzi le nekünk címzett leveleit.

Veress Albertről már tudtuk, hogy utolsó éves orvostanhallgató Vásárhelyen, azt viszont nem, hogy diófa alatt jött a világra, s az orvosira csak többszöri nekifutásra jutott be. Arról nem hagytuk beszélni, hogy szenvedélyes fotós: a szerkesztőségi fiókok most is tele vannak fényképküldeményeivel.

Máthé András régi és újra felfedezett ismerősünk. Sejtettük róla, hogy pedagógus. Magyar irodalmat tanít szülőhelyén, ahol ő a legfiatalabb tanerő. Egyébként ő volt az, aki a Csőszök című írásban védelmébe vette a diákszerelmeket.

Szabó Gyula azzal lepett meg, hogy megmagyarázta a neve előtt használt Sz. betű jelentését. Annyit tesz, mint szerencsétlen, tekintve, hogy Gyula minden ügyködése jó ideig balul ütött ki: a líceum elvégzése után matematikára felvételizett, amiről már az első éven kiderült, hogy nem neki találták ki. Helyettes tanító lett egy faluban, de katonaság után nem vették vissza, így csillésnek jelentkezett a bányába. Most: utolsó éves a bányamérnöki főiskola almérnöki tagozatán.

Aztán Cseke Gábor főszerkesztő megköszönte vendégeinknek, hogy hozzájárultak pályázatunk sikeréhez, és átnyújtotta nekik a – mint

mondotta – *„inkább szimbolikus”* díjakat: Bajka Lászlónak egy összeszerelhető rádiót, Veress Albertnek egy paksaméta fotóskelléket, Máthé Andrásnak és Szabó Gyulának egy-egy csomag könyvet.

Erre már koccintani kellett, s a pohárcsengésről Veress Albertnek eszébe jutott a táskájában lapuló pezsgősüveg. Vállalkozó szellemű szerkesztő kollégánk nagy szakértelemmel látott a kibontásához, a dugó merész ívben célozta meg a plafont, s a nemes folyadék a kolléga nadrágszárát. A maradék tényleg szimbolikus volt… De szép volt, ahogy testvériesen elosztottuk. Szimbolikus osztozás volt.

D. Harasztosi Éva
(*Ifjúmunkás, 1974. január*)

Nem sokkal később kért fel orvosi témájú sorozat megírására Cseke Gábor, a lap akkori főszerkesztője. A tizenhárom részesre sikeredett, Hogy szolgál az egészséged című sorozatomat hamarosan folytatásokban hozta a lap. Ugyanakkor elindítója lett később, már körorvos koromban, a Borogatás, S. O. S majd, 1990 után a már Csíkszeredában megjelenő laputód, az IFI FÓRUM Psyche Káefté című népszerű rovataimnak. Cseke Gábor jelezte, hogy a lap olvasói számtalan levelet küldtek be amelyekben, a Hogy szolgál az egészséged hatására, orvosi témájú kérdéseikre kértek választ. Javasolta, válaszoljam meg kérdéseiket a lap hasábjain. Így indult be az Ifjúmunkás utolsó oldalára tördelt rovatom. 13 évig bírta szusszal. Három egymást követő évben vitte az olvasottság pálmáját. Évente átlagban 2000 levélre válaszoltam a lapban vagy személyesen. Szerkesztője – D. Harasztosi Éva – és főszerkesztőnk oldalkacsintásával nőtte ki magát egy olyan rovattá, amelynek hangvételét, tartalmát irigyelték más lapok, csodálták olvasói. Akkori prűd világunkban szokatlan volt újságban önkielégítésről, kamaszkori terhesség megelőzéséről, fehérfolyásról, magömlésről írni. Méghozzá a KISZ központi lapjában! Kimúlásának *„sírfeliratára”* Varga József, a lap legutolsó

főszerkesztője *„írta”* fel a szöveget: *„Idős már a rovatvezető, fiatalabb kell szóljon a fiatalokhoz!”*. Felkérték hát a 63 éves, volt egyetemi tanáromat, venné át ő a rovatot – ennyit a *„fiatalításról!”*. Később súgták meg nekem a *„felsőbb utasítás”* titkát: hangvételemet nem bírta tovább a KISZ-mundér *„becsülete”*...

Hatodév nyarán, mindjárt a pályázat után szárhegyi táborozásra toborzott az Ifjúmunkás. A táborozásnak a Lázár-kastély feltárása volt a tervbe vett célja. Magam is úgy döntöttem, hogy felveszem a kesztyűt: jelentkeztem a táborban. Utána kötelességemnek éreztem, hogy megírjam tapasztalataimat. Ma sem írnám meg másképpen...

„Minden pórusommal a táborozók közé kívánkoztam. De, ehhez, túl kellett tennem magam a felduzzadó akadályokon. Aztán, már hagyományos stoppoló helyemen várva, valamilyen guruló kóberes alkalmatosságra, jóleső érzéssel nyugtáztam gátfutásom sikerét.

...Összesen kilenc könyörületes vezetőnek köszönhettem odajutásomat: teherautóban, kiskocsiban, szénásszekéren sőt, egy Trabantban is igyekeztem célom felé. Ha valamikor valakinek Párizs megért egy misét, nekem sem akaródzott alább hagyni! Szárhegy is megérdemelte a rizikót!

Kisebb kaliberű garabonciásként oldalogtam be a táborba. Tavalyi hírekre alapozva, 2-3 emberre számítottam. Sátor helyett sátortábort találtam. Kíváncsi elemlámpa fénye pásztázta végig arcomat... Barabás Zolival összebogoztuk első szavainkat... áttelepedtünk egy pázsitos pádimentumra, szabadtéri népdalvetélkedőt hallgatni. Körülöttünk 20-30 tagú csoport fenekedett az éjszakai hideg ellen. Táborozók voltak. Megismertem egy kitűnő pedagógust, önzetlen embert, aki tanári tekintélyének grammnyi csorbulása nélkül vált a diákok barátjává: Kónya Ádi bácsit!... Éjfél felé Bajka Laci barátom jónak vélte, hogy elráncigáljon a tábortűz mellől. Hálóhelyet kellett keresnem magamnak. Ő, Ákossal és Mirk Lacival egy csűrben fészkelték be magukat. Elfogadtam meghívását: közéjük fúrtam magamnak álmodó helyet. Sosem kérvényeztem

álomért, de ezúttal, a gyaloglástól kifáradva, szénaillattól bódítva igazán nem kellett arra fanyalodnom, hogy patikából vegyem az éjszakát.

Nappalok, éjszakák összefolynak az emlékezetemben. Munka, szórakozás, kajázások, kirándulás. Munkaszünetekben jókat vakaróztunk a Nap felé, szivacsként habzsolva az ultraibolyát.

A kastély szemétgödrében régi ágymelegítő cserépdarabjait forgatta ki az ásó. Átugrottam az 1700-as évekbe – mintha csak a szomszédba néztem volna be –, hogy az előmelegített ágyban pajzánkodhassak valamelyik Lázár kisasszonnyal. Sajna, az anyák már akkor is résen álltak. Szöknöm kellett, ha nem akartam papi áldást a nyakamba varratni. És szöktem! Mihez kezdenék ma egy főúri Lázár boszorkánnyal? Meg sem égettethetném, hiszen Könyves Kálmán már régen kimondta a verdiktumot: márpedig boszorkányok nincsenek! Letettem hát a cserépdarabot és forgattam tovább az ásót.

A sátraink fölé emelkedő sziklahegy délcegen meredezett az ég felé. Esténként szőrén lovagoltuk meg a gerincét bele-beleütve fejünket az égi szemöldökfába, miközben tekintetünkkel buzgón kerestük a műholdakat… Fényképező gépembe zárt pillanatokkal, száznál több csinos szeletét oroztam el az időnek. Akkor még nem gondoltam, mennyi munkámba kerül majd tárolásuk.

Esténként tábortűz mellé kuporodva vegyítettük a beszédet dallal, űzve otthoni hétköznapjaink gondját. Korán reggel volt, amikor elnehezedett a tűz szeme és a miénk is pislogni kezdett. Tömött körünkből rendre kihullott egy-egy társunk, majd még egy pillantást vetve a lángok sírgödrébe, elsirültem én is a csűrbe, hogy jólesően elnyújtózkodhassak álomvánkosomon. Amolyan mesebeli repülő szőnyegen!

Érkezés–búcsúzás! Miként a mondat, mely két pont között egy életet él le, úgy hasítottunk ki magunknak életünkből egy kisebb szeletet – a táborit –, belesűrítve a két esemény közé. Élet az életben, írnám fel táborunk jelmondatának, miként Verne írta Nautilusának falára: Mozgó a mozgóban!”

Kihelyezésünk

Boteşti éppen megfelelt számunkra. „Kettős körzet" volt: általános orvosnak és gyermekgyógyásznak adott helyet (első feleségemmel ballagáskor az orvosi egyetem előtti csoportképen)

Bebivel nem elég, hogy összeházasodtunk, de – hadd legyen többlet pontunk a kihelyezésnél érveléssel – bevállaltuk a gyereket is. 1974. április 11-én született meg kislányunk, Évike. Elkelt a nagymamák segítsége, hiszen nekünk készülnünk kellett záróvizsgákra, az államvizsga dolgozat megírására. Szabadabb óráimban büszke apaként tologattam kislányomat a városban. Megvásároltuk első gépkocsinkat is. Kormánykapcsolós, keresztrugós Wartburg–311-es típusút. Fele árát kigyűjtöttük, felét kölcsönként édesapáméktól kaptuk (a kölcsön meg nem térítendőnek bizonyult; soha sem kérték vissza, s amikor adni akartam volna, nem fogadták el!). Bár gazdája jó állapotúnak dicsérte, annyit jártam vele szervizbe, hogy végül megtanultam rajta a gépészet minden csínját-bínját. Olyannyira, hogy alig két évvel később szétszedtem, majd

összeraktam egy Békás melletti faluban lerobbant Wartburgom motorját, kapcsoló szekrényét, kicserélve benne a csillag-csapágyat. Mégis, valahányszor csak defektes volt, keservemben *„férjhez akartam adni”*. Ahhoz viszont meg kellett javíttatni. Megjavítva meg már lemondtam eladásáról, inkább tovább hurboltam. Ezzel kialakult a mókus-kerék effektus! Végül, egy 1977-es súlyos balesetünk után, totálkárosan adtam túl rajta. Kapott árából és a biztosító által fizetett összegből vásároltam egy új Dacia–1300-ast. Akkor megesküdtem: életemben nem veszek többé használt kocsit! (Fogadalmamat 1993-ig tartottam, amikor – pechemre! – megvettem volt vezérigazgatóm Citroënjét. Másodszori fogadkozásomat viszont többé nem szegtem meg, nem is szándékozom a jövőben sem!)

1974. június 26-án kicsengettek az egyetemről. Vidámak voltunk, bizakodóak, tele közös jövőnkről szőtt tervekkel.

Országos kihelyezések zajlottak azokban az időkben. Magyarhoni barátainkat igazitottam ki többször is: minket nem Kárpátokon túlra helyeztek parancsszóra – bár elismerem, később már így is működött a rendszer –, mi önként mentünk oda! Telefonértekezlet keretében, országos érdempontjaink sorrendjében választottuk a helyeket. A kihelyezés előtt pontozásom alapján kívánságtáblázatot készítettem, amin első helyen Hargita, utána Beszterce, majd harmadiknak Neamţ következett. Feleségem akarta, hogy oda menjünk, mert a boteşti-i körzetben létezett kettős szabad állás, úgyhogy erre elvetettük a kockát. Kollégáim sopánkodtak: ne tedd, elsüllyedsz a világ peremén!

Én viszont ott akartam kezdeni pályafutásomat, ahol a legnehezebb. Ha ott kibírom, és helytállok, gondoltam, akkor máshol, könnyebb helyeken biztosan nem fogom egykönnyen feladni. A *„világ peremérő̈l”* pedig mindig is az volt a véleményem, hogy *„ember szentesíti a helyet”* Lehet éppúgy moldvai körben a világ közepén érezni magunkat, mint Párizsban a világ peremén. Igaz, Boteşti község nem a világ közepe, de nem is a vége. Ott is csak emberek élnek.

Tőlünk függ, mivé alakítjuk azt a helyet, ahol letelepszünk!

Annak még a gondolatától is tartottam, hogy esetleg hazamenjek gyógyítani, ahhoz jóval nagyobb önbizalomra lett volna szükségem. És, akkor én még nem bizonyítottam semmit magam előtt. (Volt egy kolléganőm, aki Udvarhely mellett, nyugdíjba ment apja körzetét vette át, mikor végzett. Nem szerettem volna a bőrében lenni, de ahogy utólag hallottam, ő azért ügyesen megbirkózott a nehéz feladattal.)

Boteşti éppen megfelelt számunkra. *„Kettős körzet”* volt: általános orvosnak és gyermekgyógyásznak adott helyet. 7 faluját két orvosi rendelő szolgálta ki. Egyik a községközpont Boteşti-ben (a Moldva folyó bal partján 3 falu), a másik meg Văleni-ben (a folyó jobb partján 4 falu). Szolgálati lakásunk és a központi rendelő Boteşti-ben volt egy 5 hektáros gyümölcsösben, egyfajta dendrológiai parkban. A rendelő régi bojárkúriában működött, lakásunk az egykori gazdatiszt hajlékában volt. A folyón egy gázlón lehetett átjutni. Behemót fahídja alól ugyanis eltekergett, hagyta egy száraz meder felett trónolni, a feleslegesség élő példájaként. Férfiasan magamra vállaltam a túloldalra való *„terepezést”*. Pál Péter (Petrea) és Albert Camil kocsisok felváltva szekereztettek ide-oda.

Magyaros nevük némi magyarázatot igényel. Boteşti 3 faluja közül kettőt római katolikusok, egyet ortodoxok laktak. Katolikusaink, ha nemzetiségükre kérdeztünk rá, azt válaszolták: *„mi katolikusok vagyunk”*. Magyarul kukkot sem tudtak már, csak nevükben, vallásukban őrizték egykori székely eredetüket. Történelmi, nemzetiségi öntudattal nem rendelkeztek. Ellentétben az alig 10 kilométerre fekvő Szabófalva lakóitól, akik még beszélték a csángók keverék nyelvét, tudatában voltak eredetüknek, történetüknek. Közülük is inkább a nagyszülők-szülők nemzedéke. Gyermekeiket iskolában-templomban már megszólták, ha magyarul merészeltek beszélni. A magyar nyelv *„az ördög nyelve!”* – sulykolták még mindenre fogékony agyukba. Szégyenletes nyelv, aki beszéli, el fog kárhozni! – tanították, még a templomban is. Alkalomadtán, amikor a kocsimmal Kallós Zoltánt és marosvásárhelyi volt professzoromat,

Borbáth Andort kísértem-vittem Lakatos Demeter, a csángóföldi költő házához, szomorúan kellett tapasztalnunk, hogy iskolás unokájának osztálytársai már nem beszélték a magyart. Neki kellett velük románul beszélnie. Szomorú folyamatában éltük meg a beolvasztási politikát. (Az 1989-es politikai fordulat után, amikor az akkor már működő Csángó Szövetség küldöttsége átadta II. János Pál pápának a magyar nyelven történő misézés sokak által igényelt kérvényét, Őszentsége azzal hárította el kérésüket, hogy az egyháznak nem a misézés nyelve a fontos, neki katolikusokra van szüksége! Emiatt aztán 20 évi *„demokráciánk"* botladozó keresése, küszködése után sem sikerült még intézményesíteni a magyar nyelvű misézést, iskolai tanítást.)

A beilleszkedés első hónapjai – mintegy félévnyi tusakodás – után, 1975 áprilisában, kölcsönös megegyezéssel, beadtuk válókeresetünket. Feleségem átköltözött a kettes kör lakásába, én maradtam eredeti helyünkön. Akkor éppen egy éves kislányunkat anyósom nevelte. Válásunkat szüleink, kölcsönös vádaskodásoktól sem mentes, sorscsapásként élték meg. Mi igyekeztük az egészet *„barátságosan"* kivitelezni. Gondolnunk kellett arra, hogy kislányunkat a későbbiek során egyik *„fél"* se hangolja a másik ellen.

Édesapámék hetek múltán látogattak meg. Látva spártai módon berendezett szobámat, benne kórházi ággyal, pedálos mosdóval, két székkel, nem bírván elviselni leegyszerűsített életóhajomat, magukkal vittek Piatra Neamţra, ahol sikerült felhajtaniuk egy fiataloknak gyártott bútor-sort. (Becsülettel végighurcoltam magammal minden egyes költözködésemkor, hogy 1990 táján, évtizedes csíkszeredai létünk után adjunk túl rajta.)

Kilenc hónapig, érzelmi életem amolyan vegetáló módon zajlott. Kedvem sem volt hobbyim kiéléséhez, egyáltalán semmihez, ami nem a munkám elengedhetetlen részét képezte. Rettenetes egy állapot az olyan, amilyent akkor éltem meg. Év végére, mint mindennek, ahogyan az történni szokott, vége szakadt ennek a rossznak is. Olvadni kezdett lelkem körül a jégpáncél. Akkori naplómból másolom ide *„felébredésem"* hiteles

hangulatrajzát: „Írok, ismét írok! Végre, kilendültem tespedtségemből. A fotózást ugyan még nem sikerült elkezdenem, de a toll már munkál…

Délelőtt öregecske néne settenkedett be rendelőm ajtaján. Egyike azon öregeknek, akik, félve a halált, amelynek szelét egyre közelebbről érzik, reménykedve vánszorognak be az orvoshoz (*„új orvos, talán többet tud az előbbinél!”*). Alázatosan, könyörögve. Könyörögve hozzánk, rajtunk keresztül az Élethez! Csak még egy hónapot, egy hetet, napot, de legalább egy órát foltozzunk eddigi életükhöz!

Amint bejött, hellyel kínáltam, intettem, várjon egy keveset. Félrelöktem magam elöl a recepttömböt, a vérnyomásmérőt. Papírdarabkákra szántani kezdtem e sorokat. Az elsőket annyi idő után. Amíg nem akadt egy megörökíthető gondolatom sem. Elapadtak azok válásom gyötrelmei közepette.

Naponta becsoszognak, sántikálnak öregek a rendelőmbe. Szerényen, lélegzetüket visszafojtva. Mintegy bocsánatért esdekelve, amiért még életben vannak, eltakarják mások elöl a Napot. Amiért lopják az oxigént, taposssák a serkenő fűszálakat, hogy azok ne simulhassanak fiatal párok egymásba kapaszkodó teste alá. Emésztik a gyógyszert, amelyre másoknak is oly nagy szüksége van.

A Halált, mint egy csendes elmúlást várják ugyan, de azelőtt még annyi, de annyi elintéznivalójuk lenne! Hiszen a gyermek még csak most épít, kellene oda a nyugdíjuk! Az *„onóka”* még oskolás, igényli a segítségüket, várja az alkalmankénti fagylaltot, cukorkát. Jó volna megérni még a lakodalmát, legalább az első dédunoka keresztelőjét. És annyi minden egyebet. Még csak addig éltesse őket a Teremtő, amíg mindezeket megérik!

Öreges kezitcsókolomjaikkal szeretnének valamicskét törleszteni képzelt, netán valós bűneikből. Feledvén közben azt, hogy már csak egy nagy bűnük van: reszkető horgasinuk nem bírja már soká meggörnyedt, aszalódott életüket. Jóságuk feledtetni akarja velünk, gyermekeikkel mindazt a mellőzést, amelyben részesítjük őket, miután kirepültünk az

általuk rakott fészekből. Sorsukra hagyva, néha feledve vagy megtagadva őket. Már segítségüket sem igényelve, harcképteleneknek, hányódó hajóroncsoknak tekintve őket. Kocsitemetőbe érett kocsiknak. Egy fenét! Hiszen egy kivénhedt járgányunkhoz jobban vonzódunk néha, mint életet adó, szárnyunkat erősítő *„vénjeink”*-hez....

Életunt élni akarók ők. Elbátortalanodva, lepisszegve, sarkok láthatatlanságába rejtőzve zsugorodnak észrevehetetlenné. Öregen, közel már utolsó stációikhoz, reményvesztetten sem akarnak lemondani önzetlen segíteni akarásukról. Melegségre, babusgatásra, szeretetre, támaszra szoruló szülők, akik aszalódott, cserzett létük dacára is védőburkot akarnak fölénk feszíteni.

Nem tehetem elhanyagolásukat, semmibevevésüket! Kisebb-nagyobb nyavalyáik, itt-ott fájásaik balzsamozását kell szívügyemnek tekintenem. Borús időben, gomolygó ködben, bőrlyuggató viharban, földrengéskor akár, mosolygó, játékos, ragaszkodó, biztató, cirógató napsugarat lopni keblükbe. Hogy magabiztosabban, egyenesebb derékkal, huncutkodó ráncokkal élhessék mellettünk, körülöttünk a még előttük levő időt. Hiszen, valakik, valahol már számunkra is készítik öröklakásunkat, amelynek tornácán szívesen sütkéreznénk felénk áradó szeretetsugarak melegében.”

Gyógyító szavak voltak ezek számomra: felráztak, magamhoz térítettek. Igazából ekkor érkeztem meg Boteşti-be és alaposan munkához láttam. Úgy, ahogy azt valamikor elképzeltem. Felidéztem odaérkezésem első napjait.

A hivatalos munkába állás előtt egy héttel landoltam, hogy beleszokjak a munkarendbe. Elődöm ravaszabb volt: azonnal kihasználta a helyzetet, s úgy elment, azt se mondta, félkalap. Mit tehettem? Belecsöppentem a munka kellős közepébe. Még pecsétem sem volt, nem beszélve a szakkönyvekről. A hír futótűzként terjedt a faluban: megjött az új doktor! S nosza, indult mindenki orvost látni. Aztán közbejött egy-egy komolyabb eset is, melyektől szörnyen be voltam gyulladva, de nem mutattam. Elődömtől örököltem egy meglehetősen fölszerelt rendelőt,

szigorú munkarendszert a káderek számára, vagy hétezer embert, másfélszáz egy éven aluli gyerkőcöt, hetven-nyolcvan várandós asszonyt.

(Ami később lett a községben, azt már a fogász kollégával együtt harcoltuk ki. Így sikerült a lehető legjobb felszerelést biztosítani a rendelőnek, s már csak egy Röntgen-gépünk hiányzott ahhoz, hogy mindenünk legyen. Létesült laboratórium, fogászati rendelő, gyermekfektető, szülőszoba, konyha, fürdőszoba.)

És rengeteg volt a munka.

Nappal fogadtam a kíváncsiskodókat, éjjel a rendelő irattárát tanulmányoztam, bekaptam egy-két konzervet, és mikor már nem bírtam, aludtam pár órát. Közben még a mezőre is kijártam, mert általános mozgósítás volt, a munkákkal igen elmaradt a termelőszövetkezet. Nem stréberkedésnek szántam, de igen jó hatással volt az emberekre, s a későbbiekben nagy hasznát vettem.

Ki nem állhatom az emberek közötti merev, kimért viszonyokat. Akivel csak lehet, összebarátkozom. És az emberekről hamarabb elhiszem a jót, mint a rosszat. Nagyon óvakodtam attól, hogy felvágós alaknak lássanak. Boteşti-en nem mindenki tett különbséget orvos és állatorvos között. Voltak, akik behívtak az udvarukba, gyógyítsam meg a borjút vagy a disznót. Szégyelltem őket lerázni, hát megpróbáltam, ahogy tudtam. Úgy látszik, sikerült…

Volt egy esetem, egy rákos nő, aki már-már a sír szélén állt, tudta is, mi a baja, de már hat hónapja bent van a fektetőben, mindenki csodának tartja, hogy még él. Szerintem ez annak tudható be, hogy az asszonyban jó adag élni akarás dolgozik, s az tartja fenn, de az emberek mindezt nekem tulajdonították. És bíztak bennem.

Pár évnyi gyakorlat után az Ifjúmunkás meghívott Bukarestbe, hogy az ott tanuló magyar egyetemisták előtt élettapasztalatomról, pályakezdésemről beszéljek – őszintén, ahogy azt tőlem megszokták. Álltam a nyílt színen föltett kérdések elébe. Az egyik az volt: mivel telik egy átlagos munkanapom.

Ezt válaszoltam: – Későn kelek, nincs már időm reggelizni, rohanok a rendelőbe, nehogy elkéssek. Körülbelül délután háromig rendelek, s ha nem hívnak sürgősségi esethez, gyorsan megebédelek, majd a terepet járom délután hatig. Máskor, ha kevesebb a hívás, elindulok tekeregni valamelyik városba, rendszerint Románvásárba. Ilyenkor moziba megyek, vagy ismerősökhöz ugrom fel, esetleg meglátogatom kórházba utalt betegeimet. Mindig akad valami. De szoktam otthon is ülni. Ilyenkor rendszerint félóránként zörgetnek az ajtón, különböző betegek, akik nem jutottak el a rendelésre. Este hét és nyolc között megvizsgálom a gyermekfektető és a szülőszoba betegeit. Majd kábé egy órán át tartó irodai munka következik, esetleg még tévé, lemez, magnó, rádió, úgy tizenegyig. Ekkor kezdődik a harmadik műszak: levelezés, olvasás, tanulás. Rendszerint éjjel egy-kettőkor sikerül ágyba dőlnöm…

Öt évnyi házasság után is – szégyen, nem szégyen? – még mindig fülig szerelmes voltam a feleségembe. Válásunk annyira megviselt, hogy remete módra, magamba gubózva éltem majd egy évig. Dolgoztam látástól-vakulásig. Hajnali 1-2 óráig olvasói levelekre válaszoltam, terebélyes magán levelezésemet bonyolítottam. Sürgősségi hívásokra mentem házakhoz, kísértem betegeimet mentővel a románvásári kórházba. Barátságok kialakításán fáradoztam. Nőkre viszont nem néztem *„szerelmes”* szemmel. Úgy fél év után rám kérdezett a község idős erdőpásztora: *„Doktor úr, miért nem udvarol valakinek? A falu tele van facér lányokkal, bármelyikük szívesen venné a közeledést”*. Azért, Vasile bácsi, mert nem akarok senki lányában hiú házassági reményeket ébreszteni – válaszoltam. Nem akarok többé nőt magam mellé! Meg aztán, mit mondana a falu, ha valakihez csak az összebújásért járogatnék? Válaszát életem egyik vezérfonalaként fogadtam magamévá: *„Bármit is tenne, a falu fele ócsárolná, másik fele dicsérné. Ne a falu szája után cselekedjék, hanem saját belátása szerint. Egyre vigyázzon: a lehető legkisebb rosszat cselekedje!”*.

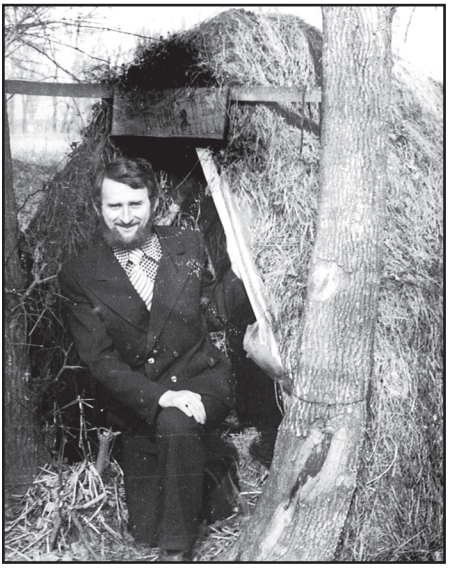
Minden furfangomra szükségem volt ahhoz, hogy községi párttitkárunk szándékát kijátsszam. Júlia leánya, a község tanítónője jött be mindegyre lakásomba a legkevésbé elfogadható órákban, néha késő este: hátha-hátha megesik, aminek ilyenkor megesnie illik! Nagyon szeretett volna doktornéként feszíteni kolléganői előtt! Záratlan ajtóval, széthúzott függönyökkel, *„díszkivilágított”* szobával fogadtam, majd, minden ellenkezése dacára, éjjel 11 órakor kikísértem az útra, hogy stoppolhasson Románvásárig, ahol szüleivel lakott. A párttitkár, mert apósom nem lehetett, hát ellenségemmé vált. Keresztbe tett, ahol csak tudott. Szerencsémre, addigra már, kórházvezetői szinten elismert, értékelt orvosa voltam a körnek, így sokat nem árthatott nekem.

Korabeli naplóbejegyzéseimből néhány egész nyersen rögzíti az eseményeket: *„1977. április 20-29. Kiéleződik az „osztályharc”* a párttitkárral. Erőmhöz híven igyekszem kerülni a feszültségfokozódást, de érzem: rövidesen *„ölre megyünk”*. Falusi párttitkáraink döntő többségének alaptípusát testesíti meg: önhitt, beképzelt, alkoholista. Kényúrként szeretne uralkodni, kormányozni. És nincs, aki ebben megakadályozza. Huszonnégy órából tízet biztosan részeg, potyázó ingyenélő. Két évig jól megfértünk, nem zavartuk egymás köreit, amolyan *„barátságos, megtűrési”* viszonyt honosítottunk meg. Mindaddig, amíg a lánya kiszemelt ágyastársának, majd férjének. Mivel nem kapott meg, dühében az apja révén akart borsot törni az orrom alá. Idegölően feszült az állapot. Idegrendszerem kondenzátora egyelőre még halmoz. Szeretném kibírni, amíg elmegyek szakosodni. Azután majd meglátom!

Június 24-e. Szélcsend a párttitkárral. Használhatott leányának dühös lehordása! Több volt a tűrhetőnél, amit megengedett magának: híresztelte, megerőszakoltam egy boteşti-i kiskorút!”

„Kovászságom” évei

Valódi remetelakom volt ez a szénakaliba, a park fái között. Az egész falu megrökönyödésére, márciustól októberig abban aludtam... Most éppen vasárnapi öltözetben

Kovászként robbantam be a vidék lagymatag társadalmi életébe. Pár hónap alatt több, már létező baráti társaság összeolvasztásával olyan pezsgő társasági életet alakíthattam ki magam körül, ami feledtetni tudta szerelmi csalódásomat. Zebacinschi Cornel építész, Popescu Teodor állatorvos segődtek hozzám nagyon jó barátoknak. Ki akarván rángigálni nőgyűlölő állapotomból, közös kiruccanásokat szerveztek, amelyekre – hátha valamelyikük elcsavarja a fejemet alapon – barátnőik barátnőit is meghívták. 1976 júniusában cselük egy románvásári tanárnő, Sanda személyében öltött testet. Egy hetes deltai kirándulásra mentünk. Hat napos együtt alvás után történt meg az együtt hálás. Sanda kitartó igyekezete felolvasztotta végre a *„szívemet”* betokosító jégpáncélt. Hónap múltán Sandával öt napos tengerparti fürdőzésre *„vetemedtünk”*.

A vetemedést azért használom, mert csóró kezdő tanár–orvos

párosként, pénzünk csak annyi volt, hogy a vonatjegy és szállás kifizetése után szinte nem is maradt belőle rendes kosztozásra. Naponta talán egy veknire és egy kiló paradicsomra ha futotta kettőnknek. De ez nem jelenthetett akadályt a számunkra: élveztük a napozást, a hullámokat. A tengert.

A harmadik napon, délutáni sétánkon megálltunk nézelődni egy varrottasokkal, mellényekkel roskadásig tömött bódé előtt. Csodáltuk a hímzéseket, a varrás mintákat. Magyar beszédre figyeltem fel: *„Milyen csodálatos ez a bundica!”* – mondta férjének egy feleség –, *„ha lenne pénzünk, szívesen megvenném”*. Félrehívtam barátnőmet, elmondva neki, amit kihallgattam. Vásároljuk meg nekik a bundácskát, javasoltam. Sanda szó nélkül ráállt, pedig tudta, hogy ezzel további ottlétünket hiúsítjuk meg: hamarabb távoznunk kell! Bemutatkoztunk az ismeretleneknek. Szegedről érkezett két család volt: Magdits Lajos és Márta, Orojján Iván szintén Márta nevű feleségével. Ráadásul gyermekestől. Elmondtuk nekik: akaratlanul tanúi voltunk beszélgetésüknek, és barátnőmmel úgy döntöttünk, ajándéknak felajánlanánk a mellény-bundát. Csak nehezen fogadták el ötletünket. Aznap este még egy diszkó-vendéglőbe is elmentünk. Üzletből vásárolt bort csempésztünk be, keveset ettünk-ittunk, sokat táncoltunk, beszélgettünk – amennyire hallhattuk egymást a dübörgő zene miatt. Másnap felkötöttük a nyúlcipőt és hazautaztunk. Karácsonyra finomságokkal tömött jókora csomag érkezett tőlük ajándékba. Ugyanakkor meghívtak szegedi szilveszterezésre. Mivel Sandával – aki férjhez kívánt menni, én viszont hallani sem akartam nősülésről – hetekkel előtte összezördültünk, a csomag tartalmát már új barátnőmmel, Évával fogyasztottuk el. De ez már egy más történet!

(Következő év húsvétján Magditsék jöttek pár napra látogatóba. Becserkésztük velük az észak-moldvai festett kolostorokat, Szucsávát, Jászvásárt. Azóta sem lankadó barátság lett a bundácska hozománya!)

Még egy tartós barátság *„szülőszobája”* lett Moldva.

A rendelőm nemzetközi műút mentén feküdt. Délelőttjeim egyikén

lengyel rendszámú kocsi fordult be az udvarba. Egy turistáskodó lengyel család a gyermeke fogfájására keresett gyógyírt. Amíg fogorvos kollégám, Székely Péter ellátta a kislányt, én a többieknek kínáltam zsíros kenyeret, pótkávét, teát. Barátságosan szóba elegyedtünk, amolyan *„tengerész nyelven"*: német, angol, orosz keveréssel. Tengerparti nyaralásukból hazafelé tartva, az olsztyn-i Karwinska család ismét betért hozzám. Ajándékot hoztak, s magam is ajándékkal engedtem őket útjukra. Levelezés, sorozatos látogatások követték találkozásunkat... (2009 karácsonyára ismét küldtek üdvözletet, s mivel rajtuk volt a látogatás sora, hívtam, jöjjenek most, amikor rendőrségre már nem kell bejelentenünk külhoni látogatóinkat. Végül, 2013. július 10-17-e között jött el egyik barátjával. Felesége tavaly meghalt, gyerekei Chicagóban élnek, 3 unokájával együtt.)

Ebédre Grosu Sofica néni, a gyermekfektető és szülőszoba szakácsnője főzött nekem rendszeresen. Terepnapokon ott hívtak ebédelni, ahol éppen asztalnál ültek, vagy már jó előre meghívtak, ebédeljek náluk. Erdélyi konyhánktól eltérően, arrafelé kevés zöldséget, körítést használtak, nagyon zsírosan készítették étkeiket. Kenyér helyett rendszerint puliszka járta. Szinte minden ételüket fokhagymamártással (muzsdéj) tálalták. Örömmel nyugtázták, amikor kiskanállal ettem a muzsdéjt, zabáltam a puliszkát (mindkettőt már gyermekkoromban megszerettette velem édesapám). *„A mi emberünk ez a doktor"* – mondogatták maguk között. Zsíros ételeikre csúszott nagyon a *„tőről termett"* savanyú, homoki boruk (*„vin de buturugă"*, ahogyan ők becézték). Első ilyen ebéd alkalmával értettem meg, hogy azt az általuk sokat dicsért savanyú bort, amit magára sehogy sem bírtam meginni, ilyen étkek után kell fogyasztani. Segített az emésztésben, a zsír-undor kivédésében!

Barátkozni, dörgölőzni akarván, a férfiak gyakran hívtak korcsmai italozásra. Kikosarazni nem illett őket, hát velük tartottam. Nem fogyasztottam alkoholos italokat, minden körben kizárólag üdítőt kértem magamnak. Mikor rám került a rendelés sora, mindenkinek kértem, amit

azelőtt is ivott, én megmaradtam az üdítőmmel. Nem akartam, hogy úgy véljék, zsugoriság miatt nem akarok korcsmázni velük. Taktikám bevált: 3-4 alkalom után szégyellni kezdték, hogy velem olyan pálinkát fizettessenek, amit csak szirupos vízzel viszonozhatnak. Elfogadták kocsivezetéssel, máskor májbetegséggel való mentegetőzésemet. Mentve volt a becsületem: *„Nem zsugori a dokink, hanem józan életű, azért nem jár szívesen korcsmázni!"*

Lakodalmakra, keresztelőkre hívtak meg. Mentem szívesen, hozzátartozott falusi életemhez, a beépüléshez közösségükbe, bizalmuk elnyeréséhez. Megszerettem étkeiket, szokásaikat. Megtanultam táncaikat – a hórát, a sârbát –, csujogtatásaikat. Keresztfiam lett egyik asszisztensnőnk negyedik gyermeke.

Nem csak az abortusz törvény, de vallásuk is határozottan tiltotta a terhesség megszakítást. Papjaik fennen hirdették: fogamzásgátlásra sem szabad vetemedni. Családonként így 6-8 gyermeket neveltek. Évente átlagban 180 terhest láttam el, ugyanannyi újszülöttet követtem, vizsgáltam, kezeltem. Három ott töltött évem idején 183 szülést vezettem le. Többet is kellett volna, ha bábaasszonyunk nem tántorítja el az asszonyokat, azzal ijesztve őket, hogy a doktor gátvágást fog végezni rajtuk. Attól valahogy féltek, s választották inkább a bábát. Köszönetüket a szülés levezetéséért egy szőttes törülközővel, néha cseréptányérral rótták le. Szépecske gyűjteményemet később, külhoni barátoknak, kollégáknak ajándékoztam tovább.

A gátvágás és -varrás kis műtétnek számított. Jól bedolgoztam magam a technikájába. Vér- és zsírcsomók kimetszésével is szívesen foglalkoztam. Fordítottam meg fartartásos magzatot, volt köldökzsinór csavarodásos szülésem. Soha nem kellett halott csecsemőt jelentenem.

Csak elméleti oktatás szintjén tanult intrakardiális injekcióval keltettem életre klinikai halottat (praxisom során kétszer kellett elvégeznem!), majd kísértem éjnek idején mentővel a románvásári belgyógyászatra, ahol, bár telefonon jelentettem érkezésünket, 20 perc múltán érkezett

meg a szakorvos. Röviden rápillantott, majd ment vissza lefeküdni. 4 óra múltán, a második rohamnál nem volt a beteg mellett orvos, és belehalt. 32 éves volt, 3 gyermekkel! Dehogyis minősítették malpraxisnak! *„Isten adta, Isten elvette”*! – nyugtázta másnap idős kollégám, akitől merészeltem számon kérni hanyagságát. Még örülhettem, hogy – kórházi pártalapszervezeti titkár létére – nem akasztott *„felségárulási”* pert a nyakamba!

Szomszéd – körzetemen kívüli – faluba ugyancsak ő küldött haza temetni olyan beteget, akit a kórházi személyzet már elparentált. Kétségbeesett férje – hírem már túlnőtte *„parókiámat”* – könyörögve hívott, tegyek valamit az érdekében. Súlyos cirrózissal küldték el, járjon még belé valamennyit hálni a lélek. Nem adtam fel! Vásárhelyen májvédő, -tápláló infúziós flakonokat kajtattam fel. 10 napig otthon perfúzióztam, adagoltam szájon keresztül az akkoriban fellelhető gyógyszereket. És a várt csoda bekövetkezett: elkezdett enni, lassan a járáshoz is visszaszokott, előbb a szobában, később kiment az udvarra, ellátta a majorságot. Három hónap múltán főzött 5 gyermekes családjának, mosott, kapált a kertben. Magam sem akartam hinni szemeimnek. Egy évvel élte túl beharangozott halálát. Híremet, rokonaik révén a szomszédos Iaşi megyében is szétkürtölték.

Mint ilyenkor történni szokott, jöttek mindenfelől a *„csodadoktorhoz”*! Mily kevés kellett e hír megalapozásához! Nem pénz, felszereltség, inkább hozzáállás, *„csak azért is”* küzdőkészség, akaraterő, tudás, kevéske önbizalom!

Válásunk évében, 1975-ben, tartottam meg először a később hagyományossá izmosodó, baráti kört összecsődítő szülinapomat. Nem kerítettünk nagy feneket a találkozásoknak. Első években zsíros kenyér, házi bor, édesapámék főzte szilvapálinka került az asztalra, tábortűz mellett roptuk, néha péntek délutántól vasárnap estig a táncot, énekeltünk berekedésig, mélyítettük barátságainkat, kötöttünk újabbakat. Miközben szombat és vasárnap délelőttönként nekem a rendelőben kellett

helytállnom. Később a két csípősségi fokban készített szombat déli bográcsgulyás, meg az azt követő, vasárnap déli bárányflekken jött divatba. Volt olyan év, amikor július 19-ei születésnapjaimra 43-an gyűltünk össze. 1985-ben ugyancsak a Boteşti-i rendelőnél tartottuk meg csoportos szülinapjaim tíz éves évfordulóját, amire 23-an csődültünk össze az ország minden tájáról, találkozni, emlékezni, mesélni életünk eltelt évtizedéről. (Csakhogy az idő eltelt, s mára valahogy már belefáradtunk a sok főzésbe, terítésbe, mosogatásba, ágynemű felhúzásába-mosásába, takarításba. Mostanában alig-csapatban ünnepelünk, vagy elhalasztjuk szülinapi találkozásainkat. Lukács apostol szavai visszhangoznak bennem: *„mindennek megvan a rendelt ideje!”*)

Moldvában havonkénti rendszerességgel zajlottak a munkagyűlések, Románvásárban vagy Piatra Neamţon. Utóbbi városban, megyei találkozónkon történt egy alkalommal, hogy pár perccel a kezdés után, szétnézve kollégáim között, megkérdeztem a gyűlés vezetőjét: *„Miért beszélünk itt románul, hiszen a teremben mindenki magyar?”* Kihelyezési rendszerünk a mesterséges beolvasztás másik bevált módszere volt. Erdélyi egyetemekről rendszerint Moldvába, Havasaljára kerültek ki a magyar tagozatosok. Ott voltak inkább szabad körök, ahol a frissen végzettek munkahelyet választhattak maguknak. Vásárhelyiekként sokan inkább a toleránsabbnak ismert moldvai köröket választottuk. Havasaljának idegengyűlölőbb híre volt körünkben. Magyar orvosaink, az évek során, a Kárpátokon túl jó hírnevet vívtak ki maguknak. Aznap valahogy úgy kerültünk össze, hogy kezdő orvostól megyei aligazgatónkig mind egy szálig magyarok voltunk. Úgy is folytattuk tovább a megbeszélést – magyarul.

Gyűlések után valamelyik vendéglőben ebédeltünk, majd rendszerint nálam gyűltünk össze amolyan hétvégi bulikra. A boteşti-i park környezete, benne nosztalgiám emelte széna-kalibámmal, a hangulatos összejövetelek, találkozóink vonzó helyévé tette rendelőmet.

Áprilistól októberig kalibámban aludtam, ott kopogtak *„ajtófélfámon”* a sürgősséghez hívó falumbeliek. *„Nem fél a kígyóktól, doktor*

úr?" – kérdezték gyakran. *„Kígyó a kígyót nem marja meg"* válaszomra elnevették magukat.

Valódi remetelak volt ez a szénakaliba, a park fái között. Az egész úgy kezdődött, hogy szörnyen hiányzott nekem az erdő, a mező, a szénakészítés, a kalibában alvás – egyszóval: a megszokott vakációs életformám. Gondoltam egyet s egy nap alatt elkészítettem a szénakalyibát. Az egész falu megrökönyödésére (társultak hozzájuk kollégáim, főnökeim), márciustól októberig abban aludtam, szagolva a friss szénaillatot, örülve a kristálytiszta levegőnek, a hajnali harmatnak. Ahogyan az történni szokott: legtöbben fokozatosan megbarátkoztak a gondolattal, előbb elfogadták hobbinak (dilimnek?), majd jöttek a kérésekkel: szeretnék ők is használni. Végül amolyan kitüntetés számba ment abban aludni…

Lassan hozzászoktak egyéb különcségeimhez is: a simléderes sapkához, a motorbiciklimet meglovagoló térden fölüli csizmámhoz, szőttes tarisznyámhoz, lovaglásomhoz, mindig rossz Wartburg kocsimhoz, saját tervezésű ruháimhoz, nyaksálamhoz, télire megnövelt, majd nyáron leborotvált szakállamhoz, traktor belsőn, csónakon vagy úszógumin való túráimhoz a Moldva folyón.

Hozzánőttem a faluhoz. Hozzám nőttek a falubeliek. Elfogadtak olyannak, amilyen voltam. Hiszen láthatták, tudták: bármikor, bármilyen gondjukban számíthatnak reám. És a papjukra! Mit számított mindezek mellett, ha az, akire támaszkodhatnak, a maga nemében egy különc(ködő). Megbocsátották, mert értették 3-4 napos hiányzásaimat is. Az emberek, hétköznap a mezőn (*„tarla"*) robotoltak, ezért nyavalyák tömkelegével, leginkább vasárnap járhattak orvosukhoz. Rendszerbe iktatta a kórház vezetősége vasárnap helyett a szerdai szabadnapot. Igazgatónk beleegyezésével több szerdát végigdolgoztunk, hogy 3-4 összegyűjtött szabadnapunkon meglátogathassuk távol levő szüleinket, elmehessünk egyéb ügyintézésekre, kirándulásokra.

Párttitkárunk, a község polgármestere is egy személyben, rímbe faragott versikében írta meg: a doki veszi tarisznyáját, kiáll az útszélre, leinti

az első kocsit bármely irányba is menne az, és eltűnik több napra. Nem róhattam fel neki valótlanságot. Így volt!

Kolozsvárig is elstoppoltam, hogy megnézzem Sütő Csillag a máglyán című darabját, mielőtt főszereplője Magyarországra költözne (később hallottam: meghasonlottan, mellőzve, rákos betegség vitte el!). Időmbe még belefért egy opera előadás és egy koncert is. Ha már lúd, hát legyen kövér!

Végigbarangoltam Moldva városait, kolostorait. Többször megmásztam a Csalhó és Ráró csúcsait.

Jártam kétszer a Moldovai Köztársaságban. Szervezett turistakirándulás volt mindkettő. Csak csencseléssel szerezhettünk rubelt. Keletje volt akkoriban odaát a fémszálas női kendőknek, nájlon reklámszatyroknak. 20 darab kendővel tömtem ki nadrágomat, ingemet. A kisinyovi KGST-piacon szándékoztam túladni rajtuk. Darabjáért 20 rubelt adtak akkor. Cigányok vették meg egy tételben, 18-ért darabját. A pénzen kemping felszerelést, lemezeket, könyveket vásároltam. Nagy kincs volt nekünk akkoriban a magyar nyelvű könyv, jó minőségű lemez, ezeket Magyarországról egyre nehezebb volt behozni. Moldáviában pedig aligáron vesztegették. Öt kilós postai csomagokban küldtem haza a készletet – három hét múltán érkeztek meg, anélkül hogy gyanút keltettek volna. Kocsisom háromszor tért szekerével a postához.

Lénát, alkalmi idegenvezetőnket kértem, segítene megnézni egy moldáviai család lakását, láthassam, miként élnek arrafelé. Elvitt szülei panel lakásába. Éppen vacsoráztak. Filmeken gyakran látott, gőzölgő főtt krumplit, kovászos uborkával. Mi sem voltunk gazdagok, ám ottan jócskán túltettek szegénységünkön!

Második alkalommal Kisinyov–Moszkva volt az útvonal. Már Kisinyovban túl kívántam adni a húsz kendőmön. Sajnos, lefüleltek a milicisták. Bevittek az őrsre, nyilatkozatot írattak. Szerencsémre nem motoztak meg, a tarisznyámat sem üríttették ki. Mikor már arra került volna a sor, kintről egy verekedő férfit hoztak be, aki fellármázta az egész őrsöt. Vallatóim lóhalálában kirohantak, lecsillapítani a hangoskodót.

Feldúltan, összekarmolt arcokkal tértek vissza. Nem voltam érdekes többé nekik, idegesen elzavartak. Igen, mondtam, de a buszom indul tovább a többiekkel, nekem pedig nincs lehetőségem időre visszajutni! Erre beültettek a rendőrségi dubájukba, azzal zsuppoltak vissza a találkapontig. Társaim, akik láttak kiszállni abból a járgányból, félénken kérdezték: *„Mi van? Elkaptak?” „Dehogy – válaszoltam. – Az egyik rokonomat kerestem meg, aki őrnagy a belügynél. Az hozatott vissza, hogy időre itt legyek!”* Hitték, nem hitték? Máig sem jöttem rá. Végül, Moszkva ócskapiacán adtam túl a kendőkön, majd költöttem el az értük kapott pénzt szintén könyvekre, lemezekre, gumicsónakra. Üzleteikben alig volt, viszont két nagyáruházukat, a GUM-ot és ZUM-ot dugig tömték áruval. Zsibongó, tolongó tömeg vásárolt, örült a régóta keresett cikkeknek.

1976 júliusában, Zebacinschi Cornellal és édesapjával deltai halásztúrára vetemedtünk, felavatni a frissen vásárolt csónakot. Ők ketten nagy halászok voltak, én amolyan halász-kisegítő-gyakornok-helyettes-jelölt. Akkor született, naplószerű úti beszámolómból első látásra is kiderül ez…

„A Duna jobb partjától – Dobrudzsában – egészen más világ feszül neki a kopár dombocskáknak. Alig váltakozó tájra, hosszú fülű szamarakra, kétkerekű kordékra, vályogházakra, vagy már azok árnyékából kinövő panelházakra, vendéglátóipari egységekre, füsteregető kéményekre okádja fojtogató melegét ingyenes központi fűtőtestünk. Szárazság mindenfelé. Itt száraz csak igazán a száraz! Tulceára későre érünk be. S még be kell vásárolnunk a szükséges borvíz- és konzerv-mennyiséget. A hajónk indulását jelző szirénabúgás jó messziről késztet rajtolni. Testsúlyunkkal azonos teherrel kapaszkodunk bele a parttól eltávolodott hajóról felénk nyújtott segítő kezekbe. Isteni színjáték lehetett a futásunk a bámészkodók részére. Még sokáig gurgulázott utánunk a nevetésük.

A Szent-György ágon, gorgovai halászcsaládnál húztuk meg magunkat. Villanyáram, tévé, telefon hazudtolta meg a deltai életkörülményekről

kialakult elképzelésünket. Gazdáink barátságosak. Vendégszeretetük vagy kitűnő üzleti érzékük parancsolja gyakorta asztalunkra nevezetes halászleveseiket s egyéb halétkeiket. A Delta valutájával: borvízzel és kisüstivel viszonozzuk a kiadós vacsorákat. Minden további nélkül elfogadják, s ezentúl már elvárják. A kisüstit! Víz van nekik elég a Dunában!

Kétszemélyes csónakunkkal négyen evezünk be az ismeretlen Delta titokzatos szentélyébe. Bármerre fordítjuk a tatot (micsoda nagyzolós elnevezés!): csend–víz–nád. Lenyűgöző. A víztükör alatt zsibong az ÉLET, az életet jelentő halvilág, melynek szokásait, kedvenc eledeleit, tanyázóhelyeit oly jól ismerik a halászok. Vezetőnek egy 11 éves, sztoikus, keményen szivarozó, Tom Sawyer célbaköpő tudományát lepipáló gyereket fogadtunk fel. Sárga és fehér tavirózsák szőnyegén siklunk. Vadrucák, szárcsák lebbennek fel közeledtünkre. Valami nagy vad csörtet a nádasban. Homokpadon kötünk ki, ütegállásba helyezzük a botokat. Nagy a keletje a csaléteknek. A többiekének, mert az enyémet összeesküvők módjára elkerülik a halak. Végre feszül a húr. Pöttömnyi ficánkoló életet sóhajtok a partra. Jobban szemügyre vesszük. Fél szemére vak. Hahota. Abbahagyom alig nekiindult horgász pályafutásomat. Gyufa lobban ellenzőként tartott markomban. Omlósra sült hal a feltálalt menü. Nem lakunk jól. Csenevész erőnkkel nem állhatunk ellen a ránk támadó szúnyograjoknak. Kellemetlen érzés lehet mindig elveszteni a csatát. S a szúnyog-háborúnak ez a vége.

Keressük a kutakat. Ilyenek itt nincsenek. Csak a Duna létezik, amely mossa és itatja az embereket. Dühöngő állapotában néha egészen elmosta, ami csak útjába akadt. És az emberek mégsem mentek el, nem építettek máshová házakat. Kérdéseinkre velősen válaszolják: itt a mi tűzhelyünk. Mintha olvasták volna a Homok asszonyá-t. Az ott megszólaltatott emberek jelszava volt: *„Szeresd a házad!”* És a lipován halászok bizony szeretik tűzhelyeiket. Mindennapi gondjuk, fő törekvésük és eledelük a hal. Chiruşa, a vezetőnk, találta fején a szöget. (Mit szeretsz enni? Mindent! Mi mindent? Halat! És még? Hát – halat!).

Életformájuk számunkra – az atomkor emberére gondolok – teljességgel különösnek tűnik. Kapcsolatuk a környező természeti világgal szoros és bensőséges. Hallani kell evezőik egyhangú, csendes csobogását, hogy mindezt megérthessük....”

Visszatérve Boteşti-re, véradási és oltási akciók, egészségügyi versenyek előkészítése, lebonyolítása során sikeresen működtem együtt a község papjaival. Egyikük felvilágosultabb volt. Sportolt, írogatott, figyelemmel kísérte a világi eseményeket. Teniszpályát létesített a lakása mellett. Misék után kihirdették akcióinkat, biztatták híveiket a véradásra, oltásra. Vasárnapi mise utáni hittanóráikon lehetőséget adtak híveik egészségügyi nevelésére. Az éppen aktuális gondokat mindig megbeszélhettem az egybegyűltekkel, tehermentesítve mindennapi rendeléseket a folyamatos nevelési feladatoktól.

Egy dolgot valahogy mégsem tudtak hová tenni a boteşti-iek, a postáskisasszonnyal az élen, aki e tényt világgá kürtölte a hét faluban: ki lehet ez az orvos, akinek naponta 20–25 levelet küldenek? Idő teltével már a felbontásukról is lemondott: nem értette a magyar szót!

Pedig a küldemények majd mindenikén ott díszelgett a varázsszó: Borogatás. De ismerhettek a megyei levélelosztónál is. A borítékok egyikére csak a nevem és megye neve volt feltüntetve, mégis eljutott hozzám.

Az ország minden sarkából hozzám küldött, egészségügyi segély- és tanácskérő levelek, levelezőlapok voltak. Az Ifjúmunkásban megjelent írásaim egyenes hozadéka. Önként vállalt feladatom, önszorgalmú továbbképzésem hajtómotorja!

Egyikén napjaimnak kolozsvári, Borogatást kérő levelezőm keresett fel a faluban. Meglepett, jól esett érdeklődő látogatása. A látottak, tapasztaltak őt is meglepték, részletes sajtólevélben számolt be róluk az Ifjúmunkásban – mindez csak növelte a rovat népszerűségét. A Borogatásról így meséltem vendégemnek, Szabó Gabriellának (nincs miért kételkednem benne, hogy híven adta vissza szavaimat):

Az íróasztalodon valóságos levélhalomra bukkanok. Ez mind borogatásra vár? kérdezem tőle.

– Ne rémüldözz, hisz ez csak a fele. Ezek az ún. megválaszolandó levelek. E héten 93 boríték érkezett.

Sikerült-e mindenkin segítened és kaptál-e amolyan hálaleveleket?

– Kivétel nélkül mindenkinek válaszolok. Személyes levélben vagy a lapban. Ami a hálasorokat illeti, befutott pár ilyen levél, de kaptam bírálatokat is, nemkülönben ötleteket, javaslatokat.

A levelezés sok időt elvesz, állapítom meg az írógép, az előre felbélyegzett borítékok és a válaszra kijelölt levelek halma mögül. De mit jelentenek ezek a szakkönyvek? Mindezek mellett még tanulsz is?

– Tudd meg hát, éppen a levelezés kapcsán tanulok sokat. Előfordul, hogy számomra ismeretlen kórismével fordulnak hozzám, vagy kérdéseikre nem tudok spontánul válaszolni. Ilyenkor mindennek alaposan utánanézek. Hasonlóan járok el, ha napközben nehéz esetem adódik: itthon önellenőrzést végzek. Ezek meg arra valók – mutat két biblia vastagságú könyvre –, hogy felkészüljek a vizsgára. Szakorvosira szeretnék jelentkezni, ha lesz elegendő időm a felkészülésre. Ha nem is sikerül, nem árt felfrissíteni az ismereteket…

Látogatómnak egyáltalán nem túloztam: az egyetemről kikerülve, a tudásom egy hatalmas ládára emlékeztetett, tele mindenféle rendszerezetlen, összedobált tudnivalóval. Az olvasók kérdései viszont rákényszerítettek arra, hogy elővegyem a könyveket és most már rendszerezetten újra tanuljam, amit korábban egyszer már átvettem. A rovat szabályosan rendet tett bennem, az orvosban. És ez visszahatott a napi praxisra is. Mert nem a spanyolfal mellett kényszerültem elővenni a szakkönyvet, mellettem a pácienssel. Állandó tréningben voltam… Nem csak orvosi kérdésekben kértek tanácsot. Viselkedésbeli, általános kamaszgondjaikkal is hozzám fordultak. Széleskörű kapcsolatháló alakult ki köztem és a tanácskérők között. Akik gyakorlatilag az egész országot jelentették akkor nekem. Egykori levelező kamaszaim később elhozták hozzám a

gyerekeiket, s most az unokáikkal jönnek, az akkor kialakult bizalom jegyében. Ez a hosszú távú hozadéka az akkori meglehetősen időigényes, kiterjedt szerkesztői levelezésemnek. Sokkal többet ért, mintha ki tudja hány továbbképző tanfolyamot végigültem volna.

Később, a nyolcvanas években, amikor kapcsolatba kerültem a Bálinti módszerrel, ami egy külön fejezete életemnek, azonnal tudtam, hogy ezt rám szabták. Visszatekintve a 12 évnyi Borogatásra, rájöttem, hogy már akkor is öntudatlanul úgy gondolkodtam, mintha Bálintos lennék: egészében nézni az embert, társadalmi, biológiai, lélektani, spirituális egységében. Mindebből az orvos azt nyeri, hogy nagyobb türelemmel és sikerhányadossal tud a beteghez közeledni. Épp azért, mert nem csak a betegséget gyógyítja, hanem a beteg embert. Egyúttal az empátiás beleélése is kifinomul. A páciens pedig egy megértő, érző emberre lel a Bálintos orvosban. Aki nem csak receptet ír föl neki, hanem vele együtt gondolkodik életének megoldandó problémáin. Lényegesen többet kap az orvostól, mintha csak egy technokrata mesteremberrel állna szemben.

Élkap a gépszíj

„Hogy is állunk azzal a csúnya férfival?” Az esküvőt Románvásárban tartottuk Évával…

Két éve dolgoztam már moldvai körzetemben. Novemberben vártuk az új kihelyezetteket. Első havi gyűlésünk után rendszerint meghívtam őket hozzám, bemelegítő beszélgetésre, barátkozásra. Úgy láttam, mély nyomot hagyott bennük egy-egy ilyen együttlét. Hírét szájról-szájra adták tovább az újonnan jötteknek, akik már izgatottan várták a 3 hét múltán esedékes gyűlést.

1976 novemberében került a Románvásár melletti Gâdinţi-re kör- és szanatóriumi orvosnak Éva, mostani feleségem. Felcsigázott kíváncsisággal várta a gyűlést, hadd lássa, ki az az agyon dicsért, *„jóképű és jópofa Berci”*, akiről annyi dicshimnuszt zengtek a kollégái. Csizmában, lovagló (motoros) nadrágban, simléderes sapkámban, nyakamon sállal, oldalamon tarisznyával, szakállasan, kissé megkésve nyitottam be a terembe. Gyűlés végén Éva csalódva kérdezte Izabella barátnőjétől: *„Hát ez az a jóképű, ügyes srác, akiről annyit meséltél? Olyan csúnya, hogy ha egyedüli férfi lenne a földtekén, nekem akkor sem kellene!”*

December közepe táján ismét összefutottunk. Pár, ugyancsak románvásári körzetekbe kihelyezett évfolyamtársával diskuráltak a járdán. Valamelyikük römipartit javasolt. Nekem mennem kell, mondtam, nem

érem el a buszt, későn pedig a stoppal sem lesz szerencsém. Sebaj, majd elalszol valamelyikünknél! – marasztaltak. Éva albérletében gyűltünk össze játszani. És ha már ott ért a játék vége, ott is marasztott éjszakára. Fiatalok voltunk, társtalanok. Könnyű volt összemelegedni. Reggel újabb találkozót beszéltünk meg, majd még újabbakat.

Karácsonykor barátaink előtt már nem volt titok: elkapott mindkettőnket a gépszíj! Iza ironikusan azért rákérdezett Évára: *„Hogy is állunk azzal a rusnya férfival?”* A válasz egy pajkos mosoly, csintalan vállrándítás volt.

Kocsim, motorom egyaránt kétütemű járgány volt. Mindkettő roszszul működött, állandóan meg kellett tolni, hogy beinduljon. Jellegzetes hangjukat hallva, a kórházban már jelezték egymásnak az alkalmazottak: *„Megjött brumm-brumm doktor”*. Hogyne vettem volna újat! Már ha futotta volna 1000 lejes fizetésemből! 70 hónapi teljes jövedelmemet nyelné el, több éves előjegyzés után, egy új, akkoriban hozzáférhető Dacia. Rangosabb kocsira pedig gondolni sem mertünk.

Tragédiába torkolló baleset oldotta meg kocsi gondomat, s hozott gyökeres változást életembe–életünkbe.

1977 júliusában Évával és szegedi asszisztensnő vendégünkkel Jászvásárra és környékére indultunk, bemutatni a vidék nevezetességeit, látványosságait. Beszálláskor Évával kölcsönösen udvariaskodtak: *„Ülj te elől, te vagy a vendég! Nem, ülj te, mert a barátod mellett a helyed!”* Megtolták a kocsit, Éva beült mellém, vendégünk a főnökök helyére, a jobb hátsó ülésre. A Trei Iazi-i motel közelében sávunkon robogott velünk szembe egy önürítős teherkocsi. Látva, hogy fényjelzéseim után sem áll vissza sávjára, jobboldali szakadékot kerülve átvágtam a baloldali sávra. Már későn! Beleszaladt a jobb hátsó ajtónkba. Vendégünk, telibe találva, koponyaalapi és többszörös csigolyatöréssel, azonnal meghalt. Éva könnyebb sérüléssel, én súlyos agyrázkódással, zúzódás okozta farkasnyakkal kerültem a paşcani-i kórházba. (Mesélte Éva később: könyörgött, altassanak már el, mert nem bírja a percenkénti *„mi történt,*

hol vagyunk?" kérdezősködésemet.) Akkor hat, egy későbbi, 1982-es balesetem alkalmával tizennyolc órányi idő hullott ki életemből. Álhalálban leledzettem. Amolyan főpróbájában a halálnak. Nem jelent meg nekem egyszer sem az a sokat emlegetett nagy fény, amelyet a klinikai halálból visszatérők gyakorta említenek. A születésemkor nyert két nap mellé befarolt hát még egy nap a fiatalításomhoz (19-én születtem de, csak 21-én jegyeztek be az anyakönyvbe, 24 órát pedig *„átaludtam"* önkívületben). Vásárhelyen végzett és a paşcani-i kórházban dolgozó gyógyszerésznő segített gyógyszer beszerzésében, hazaszállíttatásunkban.

Betegen, nehezen lábadozva sem maradhattam dögrováson. Takaréklángon ugyan, de végeznem kellett napi penzumomat. Sőt, alkalmanként annál sokkal többet. Naplóm rá a tanú, hogy mi mindent. És ez csak egyetlen lap belőle.

„Farkasnyakamat masszírozva feküdtem éppen, néztem a TV-t. Agyrázkódásomból kivergődtem ugyan, de a nyakam makacsul ellenállt helyrezökkenésének. Fáradtan, rosszkedvűen értem végére türelmemnek. Elbóbiskoltam.

Ideges hangok, féktelen ablakzörgetés ugrasztott félálmomból, hogy gyakorlott ugrással teremjek az ajtónál: Mi van, jön tán a tatár? – kérdeztem a kintiektől.

– Jaj, doktor úr, ne vicceljen már! Szül a feleségem a rendelő tornácán!

Villanásnyi idő nadrágba ugrásra, papucsban rohanok a rendelőbe (hányszor, de hányszor áldottam szerencsémet, amiért oly közel volt a lakásomhoz!). Az asszony kínjában üvöltő, fetrengő gomoly a lábunknál. Karunkban visszük a szülőszobába. Ugrasztom férjét a bábaasszonyért. Gyors vizsgálat után maradok magamra farkasnyakkal, s a szülész rémével: harántfekvés! Görcsösen kurblizom a telefont mentőért. Nincs szabad kocsi, válaszolják. Nem is tudják, mikorra küldhetnének! Emlékeimben berobbannak Boga Kálmán szülészetet oktató tanárom intelmei… (Évek óta leánya, Zsuzsa, orvoslátogatóként keres fel gyakran; színész gyermekeinkről áradozva színezzük szakmán kívüli

beszélgetéseinket: neki a leánya, nekem a fiam űzi a színészi hivatást, mindketten éhbérért!). Versenyfutás az idővel! Mega dózisban adom az izomlazítókat, nyugtatót.

A magzat átfordítása csak ritkán sikerül, nem is javallják. Nincs más választásom, császárolást nem vállalhatok. Mentsem a menthetőt! Pattanásig feszülnek izmok, idegek, amíg sikerül az átfordítás. Igaz, csak homloktartásba, ami szintén nem leányálma a szülést levezetőnek, de így már nem olyan nagy a baj! Hatnak még a lazítók, nem indult be a szülés. Mentő pedig még mindig sehol!

Zöld magzatvíz! Huh, szenved a magzat! Benyomom a még ép vénákba a szülést beindítókat. Hasprés, tágítás – hasprés, tágítás! Már 105 perce kínlódunk a szülésznővel. Segíts te is, asszony! – biztatom a vajúdót. Belead az mindent, amit csak tud, de már alig piheg. Kimerült!

Ekkor, VÉGRE! az Élet diadalkapuján (persze, ezt a kaput nem faragták versbe, nem írtak róla ódákat, nem ihletett legendákat, mint ama alvilági kapu) gyúródik, préselődik kifelé egy rusnya, ellenszenves, elkékült faggyas arc. Nem tudtam eldönteni, mi tetszünk-e neki vagy sem, de nekünk kifejezetten csúnyának tűnt akkor. És mégis: soha gyermeknek nem örültünk úgy, mint akkor, annak a csöppnyi rútságnak!

Dupla köldökzsinór csavarodás! Már csak ez hiányzott boldogságunkhoz! Kattan a csipesz, vág az olló! s már suvad is ki a PORONTY, gátrepedéssel fizetve nehéz szülését. Fiú! És felnyávog! Szó szerint! De nekünk az a nyávogás annyira csodálatos muzsika volt!

Újszülött ellátása. Gátvarrás. Előírásosan, hiszen van már időnk bőven! Három öltés maradt még hátra, amikor kintről riadt hangok szűrődnek be. Felhorkanok! Semmi kedvem, erőm egy újabb szülés levezetéséhez!

Nem az volt. Négy éves gyermeket hozott be ölében az anyja. Arca szederjes, sípolva szedi a levegőt. Gyors, de riasztó kórisme: gége ödéma! A halál előkapuja! A szülésznőre bízom a további gátvarrást, és már adagolom is a hidrokortizont, allergia ellenes fiolákat. Hatástalanok! Fullad meg, kiáltom magamnak! Gégemetszést kell végezni, de hogyan? Ez az,

amit nem tudtunk begyakorolni magunkon diákkorunkban. Nem lehettünk egymás próbabábui! Nehéz pillanatokban – mondták ezt idősebb kollégáim, tanáraink – villanásként buknak elő emlékezetből az elméleti tudnivalók Így történt most is! Ádámcsutka alatti porckorongot átmetszeni a nyak középvonalában, 90 fokosan elfordítani a kést, hogy utat engedjünk a levegőnek! – ismételtem magamban a szabályokat és tettem, amit azok diktáltak. Süvítve tódult be a levegő a kiéhezett tüdőkbe! Mentő még sehol! Ölbe kaptam a fiúcskát, torkában a zsebkésemmel, s rohantam a 100 méternyire levő országúthoz stoppos kocsit fogni, amelyikkel eljuthassunk a románvásári kórházba.

Vakít a közelítő kocsi lámpája, de minket megkerülve őrülten elhúz mellettünk. A következőt nem szalaszthatom el! Hirtelen döntéssel beállok elébe. Éles csikorgással fékez az orrom előtt. Duba vezetője szór szitkokat felém, de látva a helyzet súlyosságát, segít beszállnunk. Robogva akarunk életet menteni! 10 kilométernyire hirtelen fékez, félrehúz. Útkereszteződésből óvatlanul kiforduló Daciába szaladt bele a mellettünk elhúzó Moszkvics. Az anya kezét ráteszem zsebkésemre, kérve: vigyázza a levegő útját! Szegény teremtés, fiacskája torkában tartott késsel! Indulok elsősegélyt nyújtani. Gyakorlott orvos számára is szörnyű a látvány: a kocsik mellett egy hulla, két súlyos és két könnyebb sebesült. Kötszer sehol! Le a nadrágszíjamat, tépem csíkokra az ingemet. Érszorítás, sebek kötözése, csontvégek rögzítése a két súlyosnál, felületes sebellátás a két könnyebbnél. Tuszkoljuk a duba padlójára a súlyosakat. A Moszkvics vezetője skalpoltan nyöszörög, de él! Szaporán mozognak kezeim, próbálom a vérzéscsillapítást. Alig két hete még velünk száguldott a mentő a paşcani-i kórházba: halott szegedi vendégünkkel, a bordatöréses Évával, akinek akkor udvaroltam és agyrázkódásos, farkasnyakas jómagammal. 2.43 ezrelékes alkoholszinttel hajtott belénk akkor az önürítős teherkocsi sofőrje…

Nyakam még most sem zökkent helyére, és már én robogok sebesültekkel, reszketve a megnyert percekért, el nem folyó vércseppekért,

leheletnyi életekért. Köztük egy olyanért is, aki embertelenül elhajtott a rászorulók mellett!

Riadóztatás a kórházban. Előszaladó személyzet viszi a gyereket a fül-orr-gége osztályra, műtőkbe a sebesülteket, küldenek végszükségre tartogatott mentőt a hátramaradottakért. Reám is szükségük volt a sebellátásokhoz. Egy óra múlva a skalpolt vezető már nem élt. A többiek túljutottak az életveszélyen. Átmentem a gyerekhez. Intubálták! A szoba sarkában, széken ült az anyja. Boldogan nézett reám, kezemet akarta mindenáron csókolni. Megállítottam egy *„köszönöm doktor úr”*-nál, majd, ellankadva zuhantam álomba a gyerekhez közeli üres ágyon.

Reggel, kölcsön ingben, cipőben vártam stoppra a város szélén. Vissza kellett érnem a rendelőbe, ahol mit sem tudva az előző napon történtekről, már vártak a betegek…”

Három hetes boteşti-i lábadozás után szüleim hazahívtak bennünket Magyaróra, további erősödésre. Gyilkos-tó magasságában lehettünk, amikor a buszban minden kertelés nélkül megkérdeztem Évát: ha már a baleset is a Sors akaratát mutatja, hiszen kettejük közül ő maradt életben, mintha őt rendelte volna mellém társnak, akar-e a feleségem lenni? Úgy sejtem, ugyanez járt az ő eszében is: gondolkodás nélkül mondta ki az IGEN-t. Szüleimnek már mint jegyesemet mutathattam be. Talán lehettek újabb házasságommal szemben fenntartásaik, de azokat oldotta a szerencsés megmenekülésünk fölött érzett végtelen örömük. Ők szintén a Sors ujját látták túlélésünkben.

Esküvőnket szeptember 3-ára tűztük ki, a lakodalmat 10-ére. Rendhagyó leánykérésemet rendhagyó meghívókkal tetéztem. Szénakazal mellett készített fényképeink hátára írott, személyesített szöveggel hívtuk barátainkat, rokonainkat együtt-ünneplésre.

Az esküvőt Románvásárban tartottuk.

Válásom után – bevallom – még meglehetősen féltem az új házasságtól, szívesen éltem volna együtt valakivel, gyermekeket vállalva. Csak ne hivatalosítsuk együttélésünket! Szándékomat Éva nem tette magáévá,

igényelte az esküvőt. Félelmem annyira kiülhetett arcomra, meghatározta egész viselkedésemet, hogy esketésre indulásunk napján Éva így szólt: *„Ha úgy gondolod, hogy mégsem szeretnéd az esküvőt, még visszafordulhatunk!”*

Mentünk tovább! (Tehettem másként?)

Távol lakó szüleink, mindkét részről, csak a lakodalomra szándékoztak eljönni. Barátaink viszont kivétel nélkül velünk örvendeztek, elhalmoztak virággal, jókívánságaikkal. Fényképezéshez alig fértünk el az anyakönyvi hivatal lépcsőjén.

Ünnepi ebédünket vendéglőbe terveztük. Esküvőnk napjának reggelén Éva akkori házigazdája, Terente Măricica néni és családja meglepetésszerűen elárulta a két napja tartó sütés-főzés titkát: esküvői ebédünket ők akarják tálalni! Hívjuk meg egészen közeli barátainkat is! Ne vendéglőbe, inkább családias környezetben lehessünk! *„Anyátlan-apátlan”* létünkben emberi gesztusuk annyira maradandó meglepetés volt, hogy életük végéig tartottuk velük a kapcsolatot, igyekeztünk segíteni az időközben anyagilag lerobbant, sokféle nyavalyában szenvedő családon. Ez és ehhez hasonló élmények sorozata válthatta ki szoros érzelmi kötődésemet a moldvai emberek iránt. Olyannyira, hogy csíkszeredai osztályvezető főorvosként is minden akadályt félresepertem útjukból, amikor hozzám fordultak egészségügyi segítségért, beutalásért. (Munkatársaim, ismerve ez irányú elkötelezettségemet, ha hiányzom az osztályról és moldvai beteg vagy ismerős keres, ugranak fürgén, segítve őket gondjuk megoldásában.)

Kerti lakodalmat terveztünk. Célunk nem az ajándékgyűjtés volt. Olyan vigadalmat kívántunk rendezni, amelynek emléke sokáig kísérje a részvevőket.

Nagyméretű sátortető alatt sörös asztalok, padok. Oldalt töklámpások csüngtek. Hideg tálakról oltottuk első éhségünket, édesapám készítette bográcsgulyás és nyárson sült, fagylalt, sütemény-tál volt az ínyenc fogások sora. Bőségesen öntözve borral, jófajta magyarói szilvapálinkával.

Kolozsvár, Székelyhíd, Magyaró, Szászrégen, Sepsiszentgyörgy és a környékről érkezett 105 barát, rokon ropta a táncot magnózenére az udvaron, népzenére a rendelő nagy várószobájában. Kallós Zoltán népdalokat énekelt, az odatévedt budapesti rádiós csapat felvételeket készített. Tábortűz mellett, gitárkísérettel zengett a dal. Aki elfáradt, ledőlhetett a kalibába, préselődhetett szabaddá tett fektetőnk gyermekágyaiba.

Régi barátainkkal való találkozásaink kedvenc emléke maradt lakodalmi mulatságunk!

Barátokként szóródtunk szét a világba. Turnu-Severin, Zilah, Bukarest, Kincses Kolozsvár, Magyarország, Németország, Csíkszereda, mind megannyi medre életünk további folyásának. Az akkor, ottan kialakult barátságok eltéphetetlen szálaival.

Tízéves egyetemi találkozónkon elmondtam azoknak a tamáskodóknak, akik a világ végére való kerüléstől féltettek, hogy jóslatuk nem vált valóra: ablakot sikerült nyitnom a Világra. Három évig úgy érezhettem magam, mintha a Föld köldökén élnék.

Édesapám is másként látta. Nógatott egyre, hogy jó lenne szakosodni, s ha az embereken akarok segíteni, akkor hagyjam végre ott Moldvát, s mentsem a magunk fajtát Erdélyben. Eleve nem vette jó néven, hogy végzősként a *„hegyen túlra”* kértem kinevezést… Az elmegyógyászat pedig úgy került képbe, hogy ott csak 37 témát kértek a vizsgára, míg a többi szakhoz 150-et. Lusta voltam, bevallhatom… Napi 15–20 órás körorvosi munkatempóm mellett nem volt se lehetőségem, se kedvem az alapos tanuláshoz. Úgy indultam vizsgázni 1977-ben, hogy úgysem sikerül. De jó eredményt értem el. Visszagondolva mindezekre, ha ma kellene döntenem, megint csak az elmegyógyászatot választanám, mert meggyőződésem, hogy talán ez a leginkább rám szabott orvosi munka, amit egyáltalán elképzelhetnék. Nem én találtam a szakmára, az bukkant reám! Naplómból: *„1977. május 25-31: felvételi vizsga a szakorvosira. 7.36-os jeggyel választhattam a ludasi krónikus osztályt. Nem akaródzik elmenni Boteşti-ről. Tudom, mit hagyok itt, de nem sejtem, mit kapok*

ottan. Hozzánőttem az emberekhez, betegekhez, a vidékhez, parkhoz, rendelőhöz, lakáshoz, kalibához. Kialakultak a kapcsolatok, összeköttetések. DE: kutyaélet a körorvosé! Őt nyaggatják a szakorvosok, bűnbak minden tévedésben. Vele akarják elvitetni a balhét. Alig van szabad ideje. Nem lehet teljes mértékben képződni. Pár hónapig még gondolkodhatom, azután sem késő döntést hozni: menni vagy maradni?"

Döntöttem! Ama év novemberében ismét költöztem. Bukarestbe, szakorvosi képzésre. Éva maradt körorvosnak Gâdinţi-en, én lakást béreltem katolikus falumból fővárosba költözött, 2 gyermekes munkás családnál.

Munkánk alig volt. Osztályos főorvosom csak betegek vizsgálatát, kórlap írását engedélyezte. Még egy vacak aszpirin felírását sem vette jó néven, másnapi vizitjén átcserélte más, hasonszőrű gyógyszerre. Csakhogy ne legyen igazam! Hagytam hát, hogy 130 kilóját szaporítsa tovább a naponta bezabált süteménnyel, csokival.

2 óra előadás, 2 óra osztályos tétlenkedés. Azután szabad idő, semmittevés egy idegen nagyvárosban. Havonta kétszer ingázás Évához, vagy jött ő Bukarestbe. Egész napos szolgálathoz szokottan új programom oly laza volt, hogy 4 hónap múltán alulfoglalkoztatottsági neurózist kórismézett egyik tanárom. Akkor gyorsan bekapcsolódtam a Petőfi Ház tevékenységébe. Elsőként farsangi bulit szerveztünk. Bemondó voltam, egy sört ígértem mindazoknak, akik hajnali 4 órakor még a táncparketten lesznek. Pontban 4-kor, zenekari csinnadratta után, tálcán egyensúlyozva egy üveg sört, kiléptem a függöny elé. *„Hoztam a beígért sört"* beharangozásomra kitört a hahota. Vették a szójáték értelmét!

Amatőr színjátszó csoportjuk próbáit követtem. Csehov Medvéjét próbálták éppen, Gârbea (Görbe?) Cornel magyar színész rendezésében. Amint az már színházakban történni szokott, mint néző, könnyedén megtanultam a Medve szövegét. Egy alkalommal a szerepét eljátszó személy hiányzott a próbáról. Beugrom én, jelentkeztem, ha megfelelek és elfogadnak. Enyém maradt a szerep!

Próbák után korsó sörre, beszélgetésre vonultunk a közeli, irodalomtörténeti hangulatú Carul cu bere (*„sörösszekér”*) vendéglőbe, szalmakrumplival oldva meg aznapi vacsoránkat.

A Petőfi Házban ismerkedtem össze Zsigmond Marcival, későbbi barátommal, komámmal, két nagy térkompozíció mozaikba álmodójával, kivitelezőjével, Csíkszereda Pro Urbe-díjasával.

A Medve bemutatóján észrevettem a nézőtéren az akkor már Rékával pocakosodó Évát. Meglepetést akart szerezni, bejelentetlenül érkezett. A szokottnál izgatottabban játszottam tovább. Rendezőnk nem tudott színpadi párbajunkra pisztolyt felhajtani, amit csak előadás előtt tudtunk meg. Kérte, alakítsuk a szöveget pisztoly helyett tőrre. Darabig ment simán a játék, de adott pillanatban a tőrrel akartam rálőni ellenfelemre. Nyílt színen, röhögőgörcs kapott el mindannyiunkat, leállt a játék. Függöny! Harmadik színpadi szereplésem ért akkor dicstelen véget. (Nem sejtettem hogy később fiunk, III. Veress Berci viszi majd tovább, fejleszti tökélyre az édesanyámtól reám örökített színészi hajlamot.)

1978-ban Évának is sikerült felvételije a szakorvosi képzésre. Járványtan-fertőző szakra jelentkezett. Szeptember végén, mivel Vásárhelyen akart szülni, összepakoltam cókmókunkat, orrig érő hasával beültettem Daciánkba, és – ismét költöztünk. Ezúttal marosvásárhelyi lakásunkba. Oda kértük magunkat mindketten. Én másod-, Éva első éves képzésre. Grecu professzor klinikáján, Csíky Csaba és Aşgian Voichiţa osztályvezetők keze alatt dolgoztam egy esztendeig. Akkor már teljes mellszélességgel. Mindent reám bíztak. Injekciózástól az elektrosokkig. Fehér Pista bácsi, öreg ápolónk volt annak igazi mestere, tőle lestük el mikéntjét. Kurzusainkon elméletet, az osztályon sok-sok gyakorlatot tanultunk. Csaba művésze volt a tömör, lényegre törő előadásoknak. Szűcs Kálmán főorvosunk meg egyenesen gyakorlati zseni volt. Könnyedén körvonalazta egy-egy kórkép tünettanát, értelmezett elkülönítő kórisméket. Alakulgatott szakorvos-vázam. Jóleső érzéssel hallgatom akkori betegeimet, akik kedvesen emlékeznek mellékük állásomra,

sikeres kezeléseimre. Mily gyarló az orvos–ember! Ilyen visszajelzésekkel vatelinezi kiégés (burnout) ellen szakmai ösvényét. Nem ártana néha kimenni azért a temetőkbe is, számba venni azokat a domborulatokat, melyek esetleges műhibáink miatt törik meg a talaj simaságát. Hogy fejünkbe ne szálljon még véletlenül sem az öntömjénezés! (Élcelődők előszeretettel hangoztatják: minél öregebb egy orvos, annál hosszabb temetőkben a neki is tulajdonítható sírok sora!)

1978. október 24-én megszületett Réka kislányunk, rá pár hétre Onucsán Ibi barátnőnk is megszülte Ágotát. Lányaink együtt nevelkedtek, sokszor mindkettőjükre valamelyikünk vigyázott. Esetleg a nagyszülők, amíg mi kirándultunk, kóricáltunk valamerre. Ágota mindegyre hányt, nem állt meg benne a tehéntej, amivel a korán elapadt anyatejet pótolták. Félreismert kórisme miatt gyomorműtötték azt a pöttöm porontyot. Lelke fájt az embernek, látva ártatlan szenvedését. Nyugdíjazását váró gyermekgyógyász mondta ki – már csak a műtét után – a varázsszót: tehéntej allergia! Közbenjárások egész sorozata tette lehetővé az anyatej kiutalását a Trébely utcai csecsemőgondozóból. Naponta térültem-fordultam a gondozó és Ágotáék lakása között. Ma kisfiát kitartóan, bőséges tejével táplálja, mintha tudná: Szentendrén nem végezhetném ingajárataimat.

1979-ben, Varga Hajnika unokatestvérem esküvőjén násznagyoknak kértek fel bennünket. Szívesen vállaltuk Évával. Első alkalommal kellett eleget tennünk ilyen felkérésnek. Azzal a feltétellel fogadtam el, ha a fiatalok bevállalnak egy hagyományos magyarói lakodalmat. Hasznosítani akartam a falumonográfia céljára addig gyűjtött anyagomat. Tartani a szokásos lakodalmak ceremóniáját. Olyanra sikeredett, amilyenre elképzeltem. (Nagy erőbedobást igényelt a szervezés, levezetés, de megérte kamatostól.)

Marosvásárhelyi tartózkodásunk egy éve alatt szépecskén alakult-bővült új baráti körünk. Kivel gyermekeink révén, kivel barátaink kapcsolatain keresztül jöttünk össze. Lassacskán kibélelődött az a közeg,

amelyben egy évig otthonosan érezhettük magunkat. Közös kirándulások, szülinapok vidámsága tartották össze.

Téli vasárnapjaink egyikén, Rékát és Ágotát anyósomra hagyva, Onucsánékkal sízni indultunk Maroshévízre. Egész napi hegymászás-ereszkedés után nem volt kedvem a tetőtéri csomagtartóra rögzíteni négyünk léceit. Inkább akaródzott csak lazán berakni azokat a csomagtartóba. Végül, mégis a józan eszem parancsa győzött: szerelékünket a tetőre rögzítettem. Palotailva és Ratosnya között egy út menti szikla alatt haladtunk éppen, amikor borzalmas robajjal hullott kocsinkra egy szikláról leszakadt jégtömb. Szélvédőnket ezernyi repedés tette átláthatatlanná, az én felemen fejemig horpadt a kocsitető. Ijedtségünk múltán, a kocsiból kiszállva összeszedtük a három, darabjaira tört léc forgácsait, munkára fogtuk a ratosnyai őrs álmos milicistáját. Míg a jegyzőkönyvet kapirgálta, átcikázott rajtam: mily kevésen múlott az, hogy a jégtömb a felrakott léceket törte össze, nem engem nyomott kocsipadlóig, ha azok nem ott lettek volna rögzítve! Valaki ott fent akkor is nagyon szerethetett, vigyázott reám!

1979 novembere ismét Bukarestben talált bennünket. Rékát hazaadtuk apósomékhoz Székelyhídra. Szívesen vállalták a gyermekpásztorságot. Én már harmad-, Éva másodéves szekundárok (rezidensek) voltunk. A város két végébe jártunk dolgozni, tanulni, ügyeletbe. Háromhetente, péntek délután vonatoztunk gyermeket szeretgetni, akadályozni elidegenedését. Szombat hajnalban érkeztünk, vasárnap este indultunk vissza, hogy hétfőn reggel ott lehessünk munkahelyeinken. Áldott emlékű osztályvezető főorvosom, Paul Cortez gyakran megsajnált a rövid otthonlétek miatt és *„kiutalt”* számomra 1-2 szabadnapot. Ilyenkor pancsoltunk az otthonlét örömeiben. Nagytudású orvos-író volt Cortez doktor. Sokirányú érdeklődése, elfoglaltsága ritkán engedte osztályán maradni. 22 ágyas kórtermét ezért reám, harmadévesre és egy másodéves rezidensre bízta. Ura és szolgája is voltam magamnak. Elmebetegségek olyan sokszínűségét tapasztaltam meg osztályán, amelyből bőven

meríthettem 33 éves csíkszeredai pályám során. A Marosvásárhelyen tanult halmozott elektrosokk terápia alkalmazását hitetlenkedve fogadták. Ők 3 naponta végeztek egy kezelést, 1-3 hónapig tartván bent betegeiket.

A körém telepedő hitetlenség jegét akkor tudtam csak áttörni, amikor betegeimet 12-14 nap után hazabocsáthattam. Elfogadták ugyan, de nem tették magukévá a módszert. Nehéz ám áttörni egy beidegződést, meghonosítani bármilyen újítást. Még ha az a módszer egy másik klinika akár évtizedes sikertörténete is lenne. Vagy éppen azért? (Nem tudtam orvostörténeti adatokat felfedni: mennyi időnek kellett eltelnie ahhoz, hogy kies hazánkban Pinel nyitása után levegyék a tébolydák betegeinek láncait! Saját bőrömön tapasztaltam viszont azt az ellenállást kórházi csúcsvezetőségünk és osztályunk személyzetének részéről, amit a kórtermek rácsainak levétele iránt tanúsítottak 1987-ben. *„Mi lesz, ha bejönnek a veszélyes betegek? Vagy elszöknek az ablakon keresztül?”* Hadd tegyék azt az ablakon, ne fejest ugorva az ajtó feletti, rács nélküli szellőzőnyíláson át, nyugtattam a kedélyeket. Végül, a kezelő és az orvosi szoba ablakát rácstalanítottuk. 1990-ben, a fordulat után, sikerült végre kivitelezni szándékomat. Háromévnyi *„eseménytelen”* időszak után, amikor se ki, se be nem szöktek azok a *„betegek”*.)

Elméletet sokat, gyakorlatot annál kevesebbet tanítottak. Inkább loptam a szakmát: idősebb osztályos orvosoktól, osztályvezetőktől. De tanultam annál többet az ott dolgozó középkáderektől, ápolóktól. A könyvek amolyan elméleti szamárvezetőink voltak. A gyakorlati tudnivalókat asszisztensnőinktől loptuk-csórtuk. Jóindulatuk segített átugrani a huppanókat, kerülni balga tévedéseket. Emléküket áldom talán asszisztensnőimmel kialakított közvetlenebb, emberibb, kasztrendszert mellőző viszonyulásommal. A velük kialakított kötetlenebb kapcsolattal, amiért – elmondásuk szerint – kolléganőik szívesen átjönnének más osztályokról hozzánk. Egy nehéz osztályra!

Szakorvosi képzésünk idején fehér holló számba ment egy kongresszusi részvétel. Értéke volt ám a kongresszusi táskának, flancoltunk is

azzal utcán, munkahelyen. Professzoraink az idős nemzedékhez tartoztak. 10 évig nem történt professzori kinevezés, káder feltöltés, doktorátus. Vakvágányon rostokolt a pszichológusképzés. Páriáknak kiáltották ki a terapeutákat, ne adj Isten, a pszichoanalitikusokat. 10 év esett ki karrierünkből. 10 olyan év, amelyek során feltankolhattuk volna tudásunkat azokkal az ismeretekkel, melyek annyira kiegészítik, gazdagítják orvosi látószögünket, rálátásunkat a lélek mélyebb rétegeire. Így alakulhatott ki az a fonák helyzet, hogy 1990 után, az elhalt *„szent szörnyek”* helyébe alig felcseperedett szakorvosokból került ki a vezető réteg, professzori gárda. Híján még annak a dicsfénynek, amely elhunyt vezéregyéniségeinket övezte.

Manapság, évente néha 10 országos vagy külföldi konferenciára is eljuthatunk. Illik ott lenni, ahol összegyűl a szakma krémje, ahol felcsíphetjük a szakmai újdonságokat, kutatások eredményeit. Nincs már értéke a konferencia táskának. Kérem is a konferenciáinkra benevező cégképviselőket, hogy logójukat nyomtassák a táska rejtettebb részeire. Ma már kinézik azt a kollégát, aki csak ilyen táskával járkál.

A sors úgy akarta, hogy harmadízben is megmeneküljek – olyan balesetből, amelynek kocsiját látva, barátaink nem akarták elhinni, hogy abból élve szedtek ki. Zilah mellett történt, 1982. június 2-án. Visszapörgetve az eseményeket, összerakva annak puzzle-kockáit, köbözhettük ki az irányító szerkezet defektjét. Irányíthatatlanná vált Daciánkkal út menti fának ütköztünk. Réka és Bercike, a kisfiunk, kiestek a kocsiból, apróbb sérülésekkel úszták meg. Évának szemöldöke sérült. Én 18 óráig voltam agyrázkódással beutalva a zilahi kórházba. Közben rögzítették többszörös comb-, combnyakcsont törésemet. Onnan mentettek át a marosvásárhelyi ortopédiára, ahová átkértem magam Száva professzorunk keze alá, figyelő tekintete elé.

Miért kell az orvosoknak oly gyakran orvosi műhibák, spórlások áldozataivá válni? Szánkóra rögzített lábbal feküdtem hat hétig, anélkül hogy egy ellenőrző röntgenfilmet is készítsenek. Ellenőrizendő a csontosodás

folyamatát. Idejekorán észrevehették volna, hogy a hosszában szétvált combcsont közé, amit összeszorítva tartottak a gyorsabb forrás végett, beékelődött az egyik izom. Akadályozva a csontszélek összeforrását. Feleslegesen foglaltam 6 hétig kórtermünk 12 ágyának egyikét.

Nem hittem, hogy valaha is járni fogok még. Nem hitték barátaim, ismerőseim sem, hogy kibírom azt a tétlenséget, ágyhoz kötöttséget. Ágyhoz kötött örökmozgó! Ez a paradoxon sehogy sem illett a rólam kialakított képükbe. Reggeli merevedéseim hiánya a sérüléses impotencia őrjítő gondolatát keltette. Béna-lábú lelki-béna voltam, elkeseredett, reménytelen, kilátástalan! Nem, így nem lesz érdemes élni, különc-különcként a családom nyakán! (Mennyire át tudom érezni azóta rákos betegek elkeseredését, önemésztő gondolatait! Altruista kilépési szándékukat sakk-matt helyzetükből.) Éva hetente látogatott, néha, karon ülő kisfiunkkal, kezén vezetett lányunkkal. Viselte a reá szakadt gondokat, tette, amit új helyzete kért. Nem sikerült mindig átejtenem a reám erőltetett vidám maszkkal. Bátorított ilyenkor, amúgy asszony módjára. Ágyam szélén ülve, kezemet fogva, kevés szóval, biztató simogatással.

Velem született derűlátásom kerekedett végül is felül a helyzet nyomorán! Lassacskán a kórterem bohócává léptettem elő magam. Rekeszizmok kimerüléséig kacagtattam 11 sorstársamat úgy, hogy még a csontok forradásának sercegését is hallani véltem. Cserélődtek hát szaporán körülöttem a betegek, kiszolgáltatott állapotomban csak én szégyenkeztem továbbra is az ágytál használatától, keservesen zavart a kényszerű másra utaltságom. Vallom azóta: csak az az orvos tud igazi empátiával, vigasztaló szóval közeledni betegeihez, aki maga is kipróbálta a betegstátust! (Talán akkoriban szökkenhettek szárba lelkemben az orvos–beteg kapcsolat Bálintos eszméi, amelyek később ráhangoltak a módszer művelésére, a hazai Bálintozás beindítására, a Bálint Társaság fellendítésére szánt 15 éves, időmet apasztó munkára.)

Hat heti fekvés után műtétre írtak ki. Szegezni kellett combcsontomat. Nem akarván megcáfolni az *„orvos-betegről”* kialakult hiedelmet

(*„Isten őrizzen meg a cigány, színész és orvos betegtől!”*), e műtétemet is elbaltázták: 5 centivel megrövidítették sérült lábamat! Mennyire kitartóan próbált meggyőzni Cristina, bukaresti barátnőnk: mennék át műtétre Bukarestbe, Denițchi professzor klinikájára. És mennyire nehéz volt megértetnem vele, hogy egykori ortopédia professzorom keze alatt leszek – gondoltam akkor – a legnagyobb biztonságban. Miért is nem tudtam elhitetni Száva proffal a viziteken lábam rövidülését, amit még elmegyógyászként is meg tudtam ítélni? Nyugtatólag legyintett mindegyre: úgy kell annak lennie a műtét után! (Csíkszeredába érkezve, Gaál Kati doktornő igazolta kontroll röntgenfelvételen a rövidülést, *„biztatott”* újabb műtétek szükségességével.)

Másod fokú betegnyugdíjazásomról szóló döntését a nyugdíj bizottság csak óvásom révén változtatta első fokúra – 6 hónapig! Ágyban fekvő, ágytálat használó beteg voltam akkor, magam is szenvedője az orvosi műhibáknak!

1983-at írta már a kalendárium. Zsigmond Marci festő barátom csak akkor kaphatott ecsetvégre. Majdnem egy hétig feküdtem-ültem modellt neki. Dehogyis sikerült volna neki ép emberként ilyesmire kényszeríteni! Hogyan is születhettek volna meg művészi értékű arcképeim, ha nem vagyok ágyhoz kötve? Soha nem festhette volna meg azt a legalább 20 évvel idősebb Bercit mutató arcképemet, azzal a vigasztalan nyomorúszomorúsággal, amelyet ő kihámozhatott akkori tekintetemből.

Bukarestben műtöttek ismét. Kétszer, és altatásban. Mindkét alkalommal úgy mentem be a műtőbe, hogy nem voltam biztos: felébredek-e az alvásból! Végrendelkeztem, szóban, a szobatársaimnak. De meg papíron is, amit párnám alatt hagytam, remélvén, hogy ott bizton megtalálják.

De felébredtem.

Mozgás-rehabilitációs, önkínzással felérő hónapok következtek. Valahogy lecsusszantam az ágyról. Araszolva eljutottam a szobaajtóig. Felállhattam. Kínlódva magamra húztam nadrágot, zoknit. Papucsban

lekínlódtam magam két emelet lépcsőin, majd vissza. Térdhajlítások erőltetésével, hadd engedjen mind jobban és jobban a térdrögzülés. Miközben Éva munkában volt! Másként nem engedte volna! Kezelés Tusnád-fürdőn, Félixen. Tengeri fürdőzés. Ma, kb. 95 fokos térdhajlásommal már szaladhatok, lépcsőn járhatok, hegyre mászhatok. Csak a térdelés esik továbbra is nehezemre.

Hipnózisképzésen, éber alvásból ébredve pattant ki örökmozgó, dinamikus, kezdeményezésre hajlamos, több ember helyett is cselekvő lényem egy lehetséges magyarázata: háromszori menekülésem a biztos halálból azért történhetett meg, mert valaki, valahol többet vár el tőlem, nagyobb teher cipelésére szemelt ki. Tennem kell hát többet, mint egy olyannak, akinek nem adatott meg négyszeri újra születés (diftériámból, 3 súlyos balesetemből). Nem pazarolhatom hát a többletben kiszabott élet-éveket!

Tárt karokkal várt az elmeosztály

Nagy sajtó- és szakmai csinnadratta keretében beemeltük beton vályújába az elmeosztály új szárnyának alapkövét. (Jelenleg beillik inkább sír-, mint alapkövének…)

1980. november elseje már a csíkszeredai Megyei Kórház Elmeosztályán talált. Jeszenszky Ferenc megyei vezérigazgató felhívatta irodájába Szilágyi István akkori osztályvezetőnket, hogy a gondjaira bízzon: vezessen be az osztály életébe, tevékenységébe. Csavarja ki belőlem a lelket is, ha úgy látná, nem dolgozom eleget. Úgy várták az új munkaerőt, mint a cukrot (pedig akkoriban még nem jegyre mérték!).

Sok volt az elmebeteg. 50 ágyhoz, egyetlen elmegyógyász mellé érkeztem – másodiknak. Leterhelt, elnyűtt volt az egész személyzet. István kevésbé foglalkozott velem, annál többet Császár Klári főnővér a keze alatt dolgozó nyolc asszisztensnővel.

Akárcsak Bukarestben és Vásárhelyen, tőlük okultam a legtöbbet a gyakorlati tudnivalók terén. Később, már osztályvezető koromban további négy főnővért *„nyűttem”* el: kettő nyugdíjba vonult, ketten más munkahelyre kerültek. Az ötödikkel, Hompoth Erikával, jelenleg is együtt dolgozom. Jó szervezőkészsége rengeteg tehertől szabadít osztályos munkában, konferencia- és egyéb szervezésekben.

Siralmas volt az osztály épülete, berendezése, felszereltsége. A közismert *„sárga ház”* sivár látványa fogadott. Függönytelen, rácsozott ablakokkal, zárt ajtókkal. Csempézetlen falra szerelt mosdókagylók, elárvult zuhanyozó és WC-fülkék, foghíjas tetőfedés.

A *„sárga ház”* iszonya akkor még félelmetesen hatott. Általános szégyen volt elmeosztályra kerülni. Egyféle kiközösítés kísérte az onnan kibocsátott beteget, annak hozzátartozóit. Akárcsak régebben a nemi osztályra beutaltakat. Érdekes módon, azok sokkal korábban levetkőzhették rájuk aggatott szégyen-bélyegüket. Nem úgy a mieink, az *„elmések”*.

Magától adódott hát első feladatunk: küzdeni a szégyenteljes megkülönböztetés elkoptatása, majd teljes kiküszöbölése érdekében.

Átváltani a *„nem akarok Elmére feküdni, illetve haza akarok menni”* felfogást annak éppen az ellenkezőjére: *„szívesen befekszem, és nem szívesen megyek haza”* típusúra. Ahány fórumon csak lehetett, elmondtam, interjúban is nem egyszer kifejtettem: az elmebetegségek, ha hosszadalmasan is, de gyógyíthatók. A szkizofrénia esetében például a betegek 65 százaléka gyógyul, illetve kezeléssel nyugodtan végezheti a munkáját, maradhat családi körében, társadalmi közegében. 15–20 százalékuk fut zátonyra, őket emlegetik az emberek a *„falu csendes bolondjainak”*, élik az életüket, látszik, hogy valami baj van körülöttük, de meg tudnak még maradni kórházon kívül; további mintegy 15–20 százalék körül mozog azok száma, akik valamilyen zárt osztályra vagy elmeprofilú szociális otthonba kerülnek.

Gyógymódunkban az antipszichotikus gyógyszerek jelentik a kezelés alapját, ezek az elmét befolyásoló jótékony gyógyszerek, amelyek az ötvenes évek végén jelentek meg.

A múltban elkövetett mulasztások és igen: bűnök – merjük kimondani! – miatt a pszichiáterekre manapság már-már egy kalap alatt vetül az a gyanú, hogy a rendszerváltás előtt hangsúlyozottan kiszolgálták a hatalmat, részt vállalva az ellenzékiek megbélyegzéséből. Nem tagadhatom, hogy ez az áldatlan szerep létezett, elvégre hosszú éveken át

érvényben volt a hírhedt 12-es dekrétum, amelynek alapján az ún. *„veszélyes”* betegeket kényszerbeutalásra lehetett ítélni, s az ilyenek közé minden további nélkül be lehetett sorolni a politikai ellenfeleket is.

Szerencsém, hogy abban a korban nem volt döntéshozó szerepem, ezért egyetlen ilyen határozatot sem kellett meghoznom. Igaz, ma is érvényben van a veszélyes betegek kényszerbeutalása, lehetőleg elkerülöm.

Két alkalom volt, amikor alkalmazhattuk volna. Azzal hárítottunk, hogy nincs meg a törvény előírta bizottság… Visszatekintve most úgy látom, hogy annak a rendszernek meglehettek a kellő fogaskerekei, melyek ezt a munkát elvégezték. Nem ismerek személy szerint senkit, aki érintett lenne, de a sajtóértesülések alapján létezett ilyen jelenség, jól tudjuk, az oroszoknál is léteztek az elmegyógyászati gulágok.

A diktatúra egy fegyvere volt, hogy akit nem lehetett titokban megölni vagy elhallgattatni, kényelmesebb volt így lehetetlenné tenni. Hálát adok a sorsnak, hogy megóvott szakmám e kutyaszorítójától.

Tudok viszont olyan esetről, amikor egy írót azért rejtettek el például Tölgyesen, hogy a Szeku ne bukkanjon a nyomára, s ha mégis megtalálná, azt lehessen mondani, azért követte el a *„tettét”*, mert beszámíthatatlan. Professzoromról tudom, hogy számos embert mentett ki ezáltal a felelősségre vonás alól… (Polcz Alaine Asszony a fronton c. könyvében olvastam: már a háború idején elmeosztályra utaltak zsidókat, hogy mentsék őket a deportálástól. Még régebben, a középkor idején pedig elmebetegnek nyilvánítottak öngyilkosokat, hogy megszokott ceremóniával temethesse el őket a család /lásd: Thomas More 1516-ban megjelent UTÓPIA c. könyvében/. Ismét igaz a mondás: *„két oldala van minden éremnek!”* – 2013. VIII. 14.).

A szakmát tehát önmagában nem hibáztatnám, az azt művelő emberek minőségétől függ, hogy áldásos vagy emberellenes tevékenységre adják a fejüket. Akár az atomfizikusok esetében…

Tagadhatatlan tény, a kommunista rendszerben is felhasználták a tudatmódosító gyógyszereket a politikai ellenfelek kiiktatására, ezt nevezik

agymosásnak. Azonban amikor e gyógyszerek segítségével egy beteg gondolatából ki tudjuk törülni az ártalmas rögeszmét, pozitív *„agymosásról”* beszélhetünk.

Ez a különbség a politikai céllal végzett, tudatmódosító kezelés vagy a terápiás céllal adott kezelés között.

Ugyancsak az *„agymosás”* csoportjába tartozik az elektrosokk kezelés, aminek nagyon rossz a híre, de csak azért, mert a kezdetekben fájdalmas volt, ám ma már fájdalom mentes. Gyakran találkozunk hozzátartozókkal, akik nem akarják elfogadni az elektrosokkos kezelést, viszont néhány hét múlva, mikor szembesülnek azzal, hogy a nagy adag gyógyszer hatására sem változik a beteg állapota, ha nehezen is, beleegyeznek, és csodálkozva látják, hogy három-négy nap után hozzátartozójuk gondolkodása, viselkedése teljesen jó irányban változik. Ezt a negatív szemléletet igyekszünk változtatni menet közben a családterápia, illetve a beteggel, a hozzátartozóval folytatott terápia során.

Tudom, hogy ez mind elméletként hat, de tisztázások és hosszú távú stratégia nélkül nem juthatunk előre az elmegyógyászatban.

El szoktam mondani a betegnek, még ha olykor pusztába kiáltott szóként is, hogy ez a kezelés nem száz méteres sprintelés, hanem MARATONI menet. Meg szoktam kérdezni, hajlandó-e vállalni a hosszú menetelést, a rendszeres kezelést, mert ha nem, akkor kár felírnom akár az első receptet is. A gyógyulás egyik alapja pedig, hogy minél korábban kezdjük el a terápiát. Akkor lesz hatékony.

E gondolatokhoz képest a gyógyítás anyagi-tárgyi feltételei kismiskának látszanak. De – megkerülhetetlenek!

Így volt ez az elmeosztályunkkal is.

Adományokból, részben kórházi segítségből gyűlt össze elegendő pénz a mosdókagylók körüli falrészek csempézésére, zuhanyozók, WC-fülkék felújítására. Festmények, fotók, cserepes virágok kerültek otthonomból a csupasz falakra. Visszautasított borítékokat honoráltak mesteremberek faragott függönytartókkal. M. Attila, gyergyói vállalkozó szintén

boríték-el-nem-fogadás okán szállított cserepet két épületünk egyikének befedésére. A másikat gazdasági igazgatónk, L. Antal járta ki. Szaván fogva őt, nem tehetett másként.

Amikor már biztos volt a támogatás ténye, rácsöngettem, kérdezve: *„Ha megszerzem egyik épületre a szükséges cserepet, adja a kórház a másikra valót?”* Annyira hihetetlen volt akkoriban egy ilyen mérvű támogatás valaki részéről, hogy egyből rávágta az igent. Akkor előhúztam ingujjamból a farbát: *„Holnap már hozzák is”*. Késő volt visszakoznia, de természetével is ellenkezett volna. Szavatartó embere volt vezetőségünknek. Megrendeltette velem a másik épületre való anyagot. Nyert a vállalkozó egy pluszrendelést, nyert a kórház egy épületnyi fedelet, nyertem én azzal, hogy új sapkája lett addig mindegyre beázó két épületünknek.

Időközben, 1981. február 5-én, mialatt Bukarestbe kellett utaznom a fürdőszoba csempéért, megszületett fiam, III. Veress Berci. Hazatértemkor tudtam meg a nagy hírt. Rohantam a szülészetre, ahol Éva szomorúra kovácsolt arccal és hanggal közölte: ismét lányunk született. Megtorpantam, hebegtem: nem baj na, jó az is… Megsajnálhatott, mert mosolyogva *„helyesbítette”* a gyermek nemét. Örömömben ölbe kaptam két köbméteres szülésznőnket, megpörgettem és rohantam a babaszobába, látni dinasztiánk következő tagját. A csöppség mintha átérezte volna örömömet: rám mosolygott, vagy legalábbis annak hittem fintorát.

Már az 1989-es politikai fordulat után, amikor javában beindultak a jótékonysági kezdeményezések, a Phoenix vállalat bálján sikerült annyi pénzt licitálnom, amennyiből megvásárolhattuk a kórtermek ablakaira való függönyöket, egyesekre közülük a sötétítőket is.

Valaki megnyerte a tombola-malacot. Nem volt hirtelenjében mit tegyen a visítozó négylábúval. Gyorsan kapcsoltam! Uram, adja nekem, licitre bocsátom! Megfelezzük a többletben kicsikart árát! Hosszas

show-műsor után a 30 lejt érő malacot 1300-ért sóztam rá egy alkuszra. 650-ért vásároltuk meg a fentebb említett kellékeket.

Kitartóan gyomroztam gazdasági vezetőinket: az épületek újrameszelésénél kerüljék el a sárgára színezést, használjunk szelíd pasztellszíneket. Csak úgy mentek bele, ha magamra vállalom a színezők árkülönbözetét. Vállaltam. Mert megérte! A kórtermeket különböző színűekre, a külső falat kellemes árnyalatúra meszelték, festették. Az asztalos munka fehér-barna kombinációt kapott. Két ablakról akkor már sikerült leszedetnünk a rácsokat. Nyitottá váltak a bejárati ajtók is. Közben, a sajtóban zajlott a hírverés: hogy mik történnek az elmeosztályon, és milyen célt szolgálnak ezek a történések.

Minden alkalommal jó előre beharangoztuk a helyi lapban a soron következő eseményt, amelyet az osztály betegei részére készítettünk elő: zenekari előadások, író-olvasó találkozók, diaporáma vetítések, prímások előadásai színezték betegeink szürke hétköznapjait. Csodálkozó elégtétellel követtem, amint kiégett tudathasadásos betegeim tekintete felcsillant a meghívott Cseke Gábor vagy Ferenczes István költők szavalatai hallatán. Amikor a 70 éves katatón állapotban levő Ilonka néni együtt énekelt a gyermekek énekkarával. A szemészet, a bőr- és ideggyógyászat betegei szintén hálásak voltak e lehetőségekért.

Cseke Gáborban is mély nyomokat hagytak az általam vezetett osztályon szerzett közvetlen élmények, irodalmi visszaemlékezéseiben (Jelentések magamról. Polis, 2009) így ír róluk:

„A csíkszeredai elmeosztály – amit itt mindenki tréfásan elméleti osztálynak titulál – az ő vezetése alatt működik évtizedek óta. Ugyanott található, a régi szeredai kórház udvarán lévő kis, földszintes pavilonokban, egy kellemes, de némileg elhanyagolt, félig-meddig pusztuló kert kellős közepén, a Vár és a börtön tőszomszédságában. Emlékszem, amikor Berci, valamikor a nyolcvanas években, egy nyáron irodalmi délutánt szervezett betegeinek, akik kigyűltek a napra, az almafák alá,

s én, mint vendég, verseket olvastam föl a zavartan üldögélő, álldogáló, talán tébolyult, talán csak elbizonytalanodott, kétségbeesett tekintetű, magukba fordult betegek előtt. Soha olyan meleg tapsot nem kaptam, mint ama 50-60 ‚elméleti' pácienstől. Erre a délutánra, köszönetképpen, döntöttem úgy, hogy amikor ideköltözéskor meg kellett válnom a könyvtáram felétől – egyszerűen nem volt hová tennem a könyveket -, néhány egyszerű polc kíséretében az egészet átadtam örökös használatra az elméleti osztálynak. Berci időnként beszámol róla, hogy olvassák a betegek, akiknek szabad hozzáférésük van a polcokhoz, időnként el-eltűnik egy-két könyv, de sebaj, fő, hogy használjon a léleknek."

Rádióban vállalt interaktív előadásaim, tévés jelenéseim, velem készített interjúk hosszú sora nyújtott jó alkalmat stigmaromboló érveim eljuttatására mindazokhoz, akik a *„Vidám fiúk házát"*, illetve a *„Vigyorgót"* (osztályunk e játékos megnevezéseivel is feledtetni akarván a *„sárga ház"* címkézést), netán még mindig negatív előjellel említették, páriáknak kiáltva ki kezeltjeit. Egyik, propagandisztikusnak szánt írásom is a szemléletváltásért hadakozik:

„Az elmebetegekre az épelméjűek zöme még ma is szívesen rásüti a ‚bolond' megalázó bélyegét. Ösztönösen távolságot tartanak és tartatnak velük is. Érthető, hogy ilyen körülmények között a beteg közlési, közeledési lehetőségei csorbulnak, személyközi kapcsolatai fellazulnak. Hosszabb távon az így kialakult helyzet szinte törvényszerűen negatívan befolyásolja a beteget és környezetét egyaránt. A szakadékokat a lábadozók, amúgy is szúrágta alkalmazkodóképességükkel képtelenek áthidalni, s előfordul, hogy társadalomellenes megnyilvánulások felé sodródnak. Ez pedig ismét csak visszahat közvetlen környezetükre: izgatottság, bizonytalanság gyötri őket, védekezésre kényszerülnek.

A betegre és környezetére egyaránt hat az a tény is, hogy a kezelés idejére megcsappan a beteg jövedelme. Szükségleteinek egy részét így

családja (ha van) fedezi, kezeltetésének költségeit, különböző segélyeket, nyugdíját az állam biztosítja. És ez az összeg végső soron a munkaképes egyének hozzájárulásából származik. Ugyanakkor szükségessé válik különleges intézmények létrehozása, a megfelelően szakosított kezelő és felügyelő személyzet biztosításával. E kiadások fedezése szintén a társadalom egészére kiható tehervállalást jelent. (…)

Különös helyzetben van ma az emberiség. Részletekbe menően elsajátította a technikai tudományokat, ismeri a sejt legparányibb elemeit és a makrokozmoszt. Unalomig tanulja a test felépítését, élettani működését, de alig tud valamit az egyéniségről, az érzelmek szépségéről. Úgy hiszi: az ember tudat- és érzelemvilága lépést tart amúgy is a fejlődéssel. És nem veszi észre, hogy az anyagi jólét még nem biztosítja a belső harmóniát, életigenlést, egyenletes lelki fejlődést. Bizonyíték erre a boldogtalanok, neurotikusok, elsivárosodottak és elidegenedettek világszerte növekvő hada, akiknek legádázabb ellenfelükkel: önmagukkal kell naponta megküzdeniük.

Az egyén fokozott igénybevétele, a gazdasági, társadalmi, kulturális haladás ideg- és elmegyógyászati vonatkozásban is túlterhelést jelent. E túlzott igénybevételt akarja csökkenteni a mentálhigiéné, amelynek feladata az egyén és a közösség egészséges elmeállapotának megtartása és javítása, a beilleszkedés (szocializáció) és a személyiség kialakulásának biztosítása. Különös gondot fordít a biológiailag kritikus időszakok — pubertás, menopauza, nyugdíjas- és öregkor — harmóniájának megteremtésére. Feladatkörébe tartozik a betegség kialakulásának megakadályozása, a betegek kezelése, egészségük visszaállítása. (…)

Nem tekinthetjük egészségügyi nevelésnek különböző újságok, folyóiratok orvosi tanácsadó rovatát, melyek inkább távvizsgálat szerepét töltik be. Tulajdonképpen a valódi nevelés orvosainkra tartozna. Papíron kitöltődnek a nevelésnek fenntartott rovatok, a beteggel való röpke beszélgetést tekintik nevelő hatásúnak. Nem rossz szándékból,

nem is a hozzáértés hiánya miatt. Túlzott igénybevételük kényszeríti erre őket. Még súlyosabb a szexuális nevelés helyzete. Egyszerűen nincs, még álcázott jelenlétével sem nyugtathatjuk magunkat. Az a néhány megjelent, nevelő célzattal íródott könyv nem pótolja a rendszeres nevelést. Szinte hetente tapasztalom e jelenséget orvosi tanácsadó-rovatom megírásakor. Rengeteg a szexualitással kapcsolatos kérdés, de a választ csak elvétve sikerül becsempésznem. De hát ki tanítson, ha nem az orvos és nem éppen egy ifjúsági lapban? Hiszen az idősebbek valamennyit már tudnak. Vagy mégsem? Moldvai körorvos koromban az iskola vezetősége felkért, tartanék VIII. osztályosoknak szexuális felvilágosító órát. Fiúkat, lányokat egyaránt benntartottam, behívtam az igazgatót, tanárokat. A 15-16 éves gyerekek érdeklődése nem lepett meg, annál inkább tanáraiké, akik lélegzetvisszafojtva hallgatták szavaimat, majd meglepetésemre azzal búcsúztak: ‚Doktor úr, úgy elmagyarázott a kölyköknek mindent, hogy ezután nekiállnak szerelmeskedni, és megtöltik babákkal az osztályt.' Szerelmeskedni előbb-utóbb amúgy is elkezdenek, válaszoltam, de a nem kívánt terhességek megelőzésének módjáról inkább tőlem értesüljenek, mint a velük egyidősek ‚tanácsaiból'. És még én csodálkoztam, hogy második órámra csak külön engedték bejönni a fiúkat és lányokat. A harmadikra aztán meg sem hívtak. Történt mindez egy olyan faluban, ahol a 16 éves feleség és anya nem is ritkaság. (…)

A mentálhigiéné tudatosítani akarja betegben, hozzátartozókban egyaránt, hogy a beutalás nem a betegség ‚szentesítése', hanem a gyógyulás forrása.

A beteg—család viszonyt kölcsönös segítségnyújtásra, szeretetre, bizalomra, a beteg szenvedésének átérzésére (empátia) és a gyógyulás forró óhajának megértésére kell alapozni. Ezt a viszonyt nagyban befolyásolja a család összetartása, személyközi kapcsolatainak jellege, a családtagok kulturális fejlettségének szintje. A családnak határozottan, bizakodva kell viselkednie, így bírhatja rá a beteget a kezelés pontos

betartására.

A beteg környezetének azzal is számolnia kell, hogy annak időleges kimaradása a munkából, jövedelmének csökkenése, társadalmi és erkölcsi elismerésének hanyatlása, megbélyegzettségének tudata kisebbségi érzéseket válthat ki a régi környezetébe és minőségébe visszavágyó lábadozóból. Elhatárolja magát a többiektől, önkéntesen mélyíti számkivetettségének szakadékát. Gyakran nemtörődömmé, komorrá, álmatlanná, szorongóvá válik, állapota néha az öngyilkosságig fajulhat. Észrevétlenül újra visszazuhan betegségébe. Ezért kell tudatosítani az emberekben, hogy törekedniük kell a lábadozók segítésére, visszafogadásukra. Ezzel megszűnne az örökös harc az elmebetegség—egészség között. Mert ha e küzdelemben az egészség marad alul, a veszteség óriási: a fizikai erőt lehet pótolni gépesítéssel, de a szellemi érték – a legparányibb is – pótolhatatlan."

1991-ben végre kivitelezhetővé vált az osztály teljes körű rácstalanítása. 2008-ban pedig már hőszigetelő nyílászárók felszerelésére költhettük azt a többlet pénzt, amit minisztériumban dolgozó ismerősöm utaltatott ki, célzottan az osztály részére. Tervet készíttettünk egy új szakambulancia, valamint az osztály két épületét összekötő szárny építésére, amely megoldotta volna a hiányzó öltözők, nővérszobák, fürdők, étkező, terápiás terem gondját. Májusban a debreceni Elmeklinika küldöttségének jelenlétében, nagy sajtó- és szakmai csinnadratta keretében Bachner István akkori kórházigazgatóval beemeltük beton vályújába ama új szárny alapkövét.

Közben leváltották ismerősömet, beütött az általános gazdasági krízis, elzárták az addigi pénzforrások csapjait. Ama fekete márványba feliratozott alapkő jelenleg beillik inkább sír-, mint alapkőnek. Avagy, vágyaink letéteményesének? Jöhetnek új idők, kerülhetnek bársonyszékbe új ismerősök? *„Szárnyba"* szökkenhet még az odacövekelt, jobb reményű terv!

1982-ben történt. Még zárt ajtósak voltak a folyosók. Delta-vállú beteg vetkőzött meztelenre, akart elfutni az osztályról. Csitítottam, próbáltam lebeszélni. *„Hagyjon, doktorka, mert nem állok jót magamért!”*. Kezében szabályosan meggörbült a kilincs! Még mindig bíztam rábeszélő készségemben: Balázs, maradjon nyugton, beszéljük meg! Nem maradt! Ágyékon rúgott. Összegörnyedtem! Nyakon vágott, fejem oldalra csavarodott – három hétig farkasnyakkal viziteltem, betegeim nem tudták, kire nézek, terpeszjárásban hordoztam hematochélémet /a herezacskó véres gyűleme/ –, őt a rendőrök hozták vissza órák múltán valahonnan a városból. Többet nem álltam az útjába. Rábeszélő képességembe vetett hitem is zátonyra futott. Még otthon sem igen mertem érvényesíteni, legalábbis nem gyakran! Évek során rúgások, harapások, karmolások hosszú sora igazolta veszélyességi pótlékunk jogosultságát.

Változott idők tették lehetővé a beteg elengedését, ha nem akart maradni. Nyitjuk az ajtókat, szépen kisétálhatnak. Mi lejelentjük a rendőrségre, azok vagy visszahozzák, vagy nem. Van, amikor hat a család rábeszélése, visszatér a beteg. Máskor nem és nem! Joga ez neki! Hacsak nem kényszerbeutaltról van szó. Ön- vagy közveszélyesről. Olyankor szigorúbbak a szabályok. Mégis, mérlegelés után, ők szívesebben döntenek önkéntes beutalásról, mintsem vállalják a fogdát vagy a börtönt.

A 2002-ben életbe léptetett elmebetegek törvénye inkább a beteget védi, mint a *„civilt”*. Így van ez rendjén! Neki kell a nagyobb védettség, megelőzendő a visszaéléseket, amelyekkel gyakorta utaltatta a család kórházba hozzátartozóját, vélt vagy valós vádakkal illetve őt.

Most már nem teheti. Alaposan *„kibélelt”* iratcsomó, helyszíni kivizsgálás, néha bűnügyi paksaméta előzi meg egy-egy beteg kényszerbeutalását. A törvény, mint lenni szokott mifelénk, most sem hézagmentes. A fenyegetést nem fogadja el törvénysértőnek. Nem ritkán csak egy komolyabb bűnügy, esetenként gyilkosság elkövetése után léphet a *„törvény őre”* vagy nyithatja kapuját a kórház. Sovány vigasz a gyászoló családnak a beteg védelmére hozott törvény. Rugalmasabb cikkelyekre lenne

szükség, amelyek lehetővé tegyék azon személyek beutalását is, akiknek viselkedése, gondolkodása már előrevetítheti veszélyessé válásának lehetőségét.

Mindenkori nagy gondunk betegeink gyakran hiányzó betegségtudata. Akadályozza a fenntartó kezelést, elért gyógyulás megtartását. Besegít e gondba a család tagjainak felületes hozzáállása a kezeléshez.

Rábíznának minden terhet kórházra, kezelőorvosra. A maguk részéről elintéznék a felelősséget egy *„nem akarja bevenni a gyógyszert”* önigazolással. Miért is próbálnák meggyőzni betegüket, esetleg cselhez folyamodni a kezelés elfogadtatásában? Volt az úgy is, hogy gyermekeink tanító nénijének öccséhez – kérését nem illett visszautasítani! – nekem kellett házhoz menni, beadni a havonkénti egyszeri fiolát.

Egy idő után, amikor B. Feri meglátta közeledésemet, uzsgyi, ugrott át az udvar kerítésén, rohant tova, keresztül a mezőn. Én sem voltam restebb, ugrottam-rohantam utána. Amikor utolértem, megadóan megállt, tolta le nadrágját, én pedig lihegve döftem farpofájába a *„belövésre előkészített”* tűt. Többet nem szaladt el, házához sem kellett kimennem. Bejött magától a rendelőbe, örült, hogy nem kell szaladnia előlem, ingyen is beadom azt a fiolát.

Úgy és ott játszottuk ki a rendszer torzításait, megszorításait, ahogy és ahol csak tehettük. Kollégám, D.A. kihelyezéskor már csak Botoşani megyébe választhatott. Semmilyen közbenjárásra nem engedték volna vissza megyéjébe. Kérte, utaljam be hozzánk, az orvosi javallat talán megteszi hatását a pártszerveknél. Beutaltam hát, kedvezményesen, a főnővéri alig-szobába. Elbocsátó szép üzenetén feltüntettem: mentálhigiénéje szempontjából indokolt a nagycsalád közelébe való visszakerülése! Lehettek a vezető garnitúrában emberségesebb korifeusok is, mert nemsokára már gyergyótölgyesi kibocsátókon láthattam aláírását, pecsétjét. Ottani kollégáink – vezérigazgatói döntésnek téve eleget – rövid nálunk végzett *„továbbképzések”* során segítették munkánkat. Juthattunk közelebb egymáshoz, ismerhettük meg elvárásainkat.

Rendre jöttek *„át”* I. Lilla, M. Gyuri, D. Attila. Szerettük volna átcsalni őket osztályunkra, izmosítandó kisded csapatunkat. Ehelyett Gyuri Sepsiszentgyörgyre irányította szekere rúdját, Lilla maradt Tölgyesen. Egyedül Attila jött át 1992-ben, harmadiknak a kettőre csappant orvoscsoportunkhoz. Nem is tudom, nélküle miként fedtük volna le 18 évig osztályunk szükségleteit.

Nem férünk a bőrünkbe?

Dili buli a láthatáron: adassék maguknak egy biztosító szelep, amin keresztül kiengedhessék magukból a felgyülemlett gőzt! - mondta a szekusfőnök

Örökmozgó, nyüzsgő természetem Csíkszeredában sem tudott alábbhagyni. Mindenre kapható voltam, ami emberközelséget hozott életembe.

1982-ben történt balesetemig a nevezetes Jöjjön velünk túrák állandó résztvevője voltam. Kies megyénk számtalan helyére eljutottam általa. Barátságok szálai szövődtek azokon a gyalogos barangolásokon. Beder Tibor merész hozzáállással szervezte, irányította lépteinket. Akkor, amikor 5-nél több személy találkozására már felfigyeltek a titkosrendőrök, amikor egyenként engedélyeztetni kellett azokat.

Hogy mennyire merésznek kellett lenni, saját bőrünkön is tapasztalhattuk F. Mikivel. 1985-ben szerveztük először, s azután minden évben sor került rá, a Bolyai Farkas líceumban végzett, Csíkszeredában és környékén élő, dolgozó kollégák találkozóját, farsangi báljait, illetve alapítottuk meg azok helyi csoportját.

Volt olyan év, amikor 130-an gyűltünk össze a helybeli Flóra vendéglőben. (Akkor még volt célja az összejöveteleknek, ha egyéb nem, a borstörés a hatalom orra alá! 1989 után már-már alig-csoportban tartjuk találkozóinkat, néha még magam sem tudok ott lenni, másfelé szólítanak

szakmai-családi kötelezettségeim. Elfogyott a csakazértis hozzáállás, erősen hajtanak az emberek a nehezebben beszerezhető mindennapiért, a többlet komfortért, az önmegvalósításért! Nem a csoportszellem uralja mindennapjainkat. Egyéni érdekeink törtek előtérbe. Magányosabbakká váltunk, önzőbbekké is talán! Régi barátságokat húztunk takaréklángra, ritkultak találkozásaink, beszélünk barátokkal, ismerősökkel egyre kevesebbet. Panaszkodunk örökös időhiányra, felgyorsult életritmusra. Igazoljuk magunkat *„új idők”* szavával…)

Pedig hát, hogy is volt a legelején?

Személyesen kellett felelősséget vállalnunk a milícia megyei parancsnokánál azért, hogy a találkozón nem lesznek államellenes vagy irredenta megnyilvánulások. 130 emberért vállalni garanciát – 1985-ben? Magas szeszfokok, a nyájszellem nyomása alatt? Mégis, megtettük, mert tenni akartuk! Szerencsénk volt: senki sem hazudtolta meg érettségét! Azt a nagykorúságot, amelyet a Bolyai szelleme nyújtott számunkra.

1986 márciusában Rapilat szekus tábornokhoz jelentkeztem be kihallgatásra. Ismert ő jól, hiszen 1984. április 7-én jelen volt az Egészségügyi Világnap alkalmával szervezett osztályos bálunkon. Még meg is bámult, amint kampós pálcámra támaszkodva táncoltam T. A. kolléganőmmel.

Méghogy bámult? Szeme is duvadt ki a méregtől! Fente már fogait partneremre egész áldott este. Táncoltatta is serényen a kolléganőt. Fittyet hányva jóérzésnek, morzsányi diplomáciának, részegsége vadságával nyíltan tapenyolta partnerét, félreérthetetlen gesztusokkal nyomatékosítva ágaskodó kangörcsét. Szégyen a futás, de hasznos megoldással (tudta, mi járhat annak, aki visszautasít egy olyan kaliberű *„erénycsőszt”*), a kangörcsöt szívgörccsel túllicitálva hívattatot mentőt a szorult helyzetben levő kolléganőm B. G-val, akkori kórházigazgatónkkal. Mesélték később: Rapilat oda is be akarta magát gyömöszölni, csakhogy áldozatával lehessen.

Szóval, ismert már a fenti közjátékból, méltóztatott fogadni. Zabszem reakciómat nehezen leküzdve adtam elő kérésemet. Leesett állát rakta előbb vissza, majd tört ki falakat rengető röhejbe: méghogy DILI-BULI? Micsoda egy ötlet ez, elvtársam?! Magára vall, nemhiába jellemezték így a munkatársaim! (Lehettem valaki, ha már jellemzést kért rólam a SZERV, szorongtam feszélyezetten…) És megadta az engedélyt a rendhagyó farsangi mulatságra! Hogy azt mondja: adassék maguknak egy biztosító szelep, amin keresztül kiengedhessék magukból a felgyülemlett gőzt! (Vajon, Hofi is ugyanígy járhatott előadásai engedélyeztetése során?). Mindegy, fő az eredmény, farok behúzva iszkoltam haza, újságolva sikeremet.

Április elsején, a Flóra kistermében, 34 baráttal megtartottuk a Dilibulik első kiadását. Fergeteges sikere garantálta túlélésének esélyét, eljutva a 130 résztvevős bulikig… 2010-ben szerveztük a huszonegyediket, műsorának kerete a Krízis-év volt, egy olyan krízisé, amikor még a Dilikirály is zaciba kellett, hogy vesse koronáját, jogarát, palástját. 20 eddigi választott királyunk elmélkedhetett: lesz-e még királyság, vagy más államformát választ magának a dilisek referenduma? Királyi jelvények nélkül felkenhető-e királynak a király? Mindenkori udvari hoppmesterbolondként érdekes és megnyugtató volt szemlélnem, miként tudott az a sok, ismeretségi körünkből kikerülő *„bolond”* félretenni napi gondokat, hogy egy estére, lelkileg pőrére vetkőzve átlényegüljön azzá, aki mindig szeretett volna lenni: egy homo ludens-szé, játékos emberré!

(Jó buli volt, igaz, az új király már nem kért fel megkoronázására. Maga végezte el azt! A cím megvásárlása jogán. Udvari bolond méltóságomat sem újította fel a következő évre. Sic transit gloria mundi!)

Mondják, voltak sokan, akik anyagi vagy karrier céloktól vezérelve, érdekből álltak be a kommunista pártba. Vagy valamilyen kényszer okán. Engem első futásra nem akartak felvenni, pedig önként kértem azt. Meggyőződésem volt: ha tenni lehet valamit a változtatásért – a

többség már erősen hitte, hogy kellene változtatni –, azt csak a szervezeten belülről lehet. Megismerve működésének mozgató rugóit. Hajtószíja áttételeit. Én pedig minden pórusommal tenni akartam a változtatásért. Én, balga! Vagy inkább: nagy marha! Még hittem, hogy egy jelentéktelen homokszem, bejutva a fogaskerekek közé, megállíthatja egy olyan hatalmas gépezetnek a működését, avagy más irányt adhat annak…

Egy idősebb kolléganőm ellene szavazott felvételemnek:

„Csak nem képzelik azt, hogy egy szakállas, simléderes sapkás, nyakán sállal, vállán szőttes tarisznyával járó orvosnak köztünk a helye? Aki, a tetejébe mindezeknek, iskolai nevelési órákon még kefélésre is tanítja gyermekeinket”.

Ekként megfogalmazott érvei hatottak, leszavazták kérelmemet. Nem is volt, amit a szemére hányjak: minden úgy volt, valóban, ahogyan állította! Csak azt nem értettem, hogy egyéb, magvasabb érdemeim mellett, mi köze felvételemhez az ellenem felhozott vádaknak?

A nevelési órákról tett megjegyzését illetően sem érvelhettem ellene. Amikor meghalt N. András kollégánk, a jó nevű orvos-nevelő, hirtelen döntéssel engem bíztak meg a nevelési ház irányításával. 1-2 kolléga kivételével (K. József, Sz. Sebestyén) a többiek csak tessék-lássék akartak eleget tenni a munkaköri feladatokba foglalt nevelési kötelezettségeknek. Mentem hát inkább én az osztályfőnöki vagy a lyukas órákra. Beszéltem ott mindenről, ami kötve volt az egészségügyi gondokhoz.

Leginkább mégis a szexuális nevelésre összpontosítottam.

Ott tapasztaltam a legnagyobb hiányosságot a gyerekek felvilágosításában. Szüleik rábízták azt a tanárokra, azok meg a szülőkre. Két pad között így maradtak pad alatt a tanulók. Ál-prűd világunkban senki sem akarta magára vállalni e feladatot. Tettem szívesen, mert tetszett a feladat, és mert – kollégista koromra emlékezve, mindig eszembe jutott Kiss Géza bácsi, akkori nevelőnk áldásos tevékenysége, amelynek

hasznát oly sokszor láthattam következő éveimben – adni akartam magamból azt, amit adni tudtam. Évfolyamok egész sorának magyaráztam-értelmeztem szexuális életünk rejtelmeit, az érzelmekre alapozott párkapcsolatot, szerelmet, házasságot. Házasság előtti szexuális életet. Próbaházasságot. Orvosokként jól láttuk azt, hogy a gyermekek szexelnek, sajnos, már zsenge korukban is. Nemi fertőzések, kiskorú terhességek hosszú sora, tiltott abortuszba belepusztuló lányok példája bizonyította e tényt.

Nem szexelésre buzdítottam őket, hanem azt magyaráztam el, hogy ha már szexelnek, miként tegyék, hogy elkerülhessék a fertőzéseket, a nem kívánt terhességet. Hogyan lábaljanak ki szerelmi csalódások poklából anélkül, hogy méregpohárhoz nyúlnának.

Ellenem felszólaló kolléganőmet soha sem bírtam rávenni előadás megtartására. Pedig én sem maradtam volna el órájáról. Már csak azért sem, hogy láthassam, miként közelíti meg ő e témát.

Második nekifutamodásra végül megfeleltem a szervezetnek. Döntésük ez volt: hadd jöjjön, ha annyira akarja!

1988-ban meg is bíztak a külpolitikai hírek szinopszisának elkészítésével, annak felolvasásával az alapszervezeti gyűléseken.

Élveztem e feladatot, szívesen végeztem 1989 októberéig, amikor egy beszámolóm után hirtelen visszavették megbízatásomat. Történt ugyanis, hogy azon az ominózus tájékoztatón egy olyan beszámolót tartottam, amelyben felsorakoztattam a keleti tömbben végbement változásokat: kelet-németek tömeges átszökését nyugatra, a lengyel, cseh és magyarországi bársony-forradalmakat. Zárszóként feltettem a kérdést: ki vagy mi fog következni ezután?

Gyűlés után B.R., megyei kórházunk alapszervezeti titkára és F. Laci, csoportunk alapszervezeti titkára behívtak irodájukba, ahol feszengve köszönték meg beszámolómat, kérve, hogy azon túl gyűlések előtt mutassam be véleményezésre az összeállított anyagot.

„De hát, elvtársak, hogy képzelik? Cenzúrázni akarják a beszámolómat? Nem, köszönöm, én erre nem vagyok hajlandó. Ha nem tetszik, ahogy csinálom, bízzanak meg valaki mást e feladattal!”

„De hát, Veress elvtárs, hogyan olvashatott fel egy ilyen romboló hatású beszámolót?”

„Rombolóóót?” – törtem ki. – *„Merik romboló hatású anyagok közlésével megvádolni a Scînteiát és az Előrét, a RKP központi lapjait?”* – raktam eléjük az onnan kiollózott híreket.

Felhívattak a városi Pártbizottság propaganda osztályára és a megyei rendőrségre, ahol ismét be kellett mutatnom azokat a kivágásokat. Nem is az a baj, mondották, hogy onnan ollózta ki a sorokat, hanem ahogyan egymás mellé rakta az elvtárs azokat a híreket, meg ahogyan zárszóként rákérdezett!

Parafrazálták nekem Titu Maiorescu egyik gondolatát: *„Nem az a fontos, hány féle-fajta cikket idéztél, hanem az, ahogyan sorba raktad azokat!”* (eredetiben: Nem az a legfontosabb, hány különféle gondolatot gyűjtöttél össze emlékezetedben, inkább a gondolatok közötti kapcsolatok rendje.)

Enyhe dorgálat volt ez akkor, de dorgálat! Elegendő ahhoz, hogy kiélezett zabszem reakcióm miatt, álmaim ne legyenek nyugodtak.

A megyei pártbizottság várható meghívásának viszont már nem kellett eleget tennem. A találkozóra kitűzött dátum előtti napon javában dobálták kifelé a pártszékház ablakain a vörös kötésű köteteket, Ceauşescu portrékat. Kezdetét vette a vihar, amely úgy tűnt, elsöpri azt a rendszert, amelyet annyira utáltunk, de amely ellen, ha addig valakik tettek valamit, oly brutálisan lépett fel. Vihar, amely átmentette a hatalom embereit, hogy tovább vigyék a *„kapitalizmus arcú”* szocializmust.

Minden mai fenntartásunk és kiábrándulásunk dacára, vallom: érdemes volt megélni azokat a napokat. Csüggni a híreken, odaláncolódva a

TV elé, őrséget tartani terroristák ellen, Tapstérre csődíteni Csíkszereda lakóit, hogy ellenálljanak az érkező támadóknak. Népgyűléseken félteni a bőrünket, családunkat mesterlövészek golyóitól. Menni mindezek ellenére a Térre, érezni a tömeg tomboló erejét, a víznek árját, amint úrrá lett a gályán!

Tovább nyíló horizontok

Elindultunk megkeresni azt a gyönyörű kislányt, akinek csak a keresztnevét tudtuk. Hol kezdjük a kutatást? Hát a kocsmában! Ott gyűlnek össze a falu emberei, nekik ismerniük kell a cigányokat is. Persze, hogy ismerték Anikót is! (Az Anikóék mostani családjánál)

1985-ben szakmai cikkének másolatát kértem el levélben egy magyarországi szerzőtől. Cikke helyett egyszerre mindjárt hármat küldött. Kérdezett is: nem szeretnék-e részt venni az 1986-ban zajló nemzetközi évfordulós Bálint kongresszusukon?

Szeretni szeretnék, hogyne szeretnék, válaszoltam, de nálunk olyan a jelenlegi rendszer, hogy nem tudunk valutához jutni. Sebaj, jelezte, a meghívottunk leszel. Fedezzük költségeidet. Te csak intézd el a vízumot, a többi a mi dolgunk!

Elkezdtem hát előkészíteni a szükséges iratokat. Könnyen elérhető célnak hittem útlevelem és vízumom kiadását. Hiszen nem is nyugatra, csak ehejt, Magyarországra, ráadásul testvéri országba kértem kiutazási engedélyt.

Vesszőfutás lett belőle.

Az útlevélosztály főnöke nagyhatalom volt akkoriban. Persze, ő is tette azt, amit felettesei parancsoltak. Hét hónapon át nyaggattak, ellenőriztek, koslattak utánam: hátha-hátha csomót találhatnak kákámon! Csomó nem volt, tenni nem tehettek mást: résnyire nyitott ablakán a Hivatalnak, elém bökték az annyira óhajtott zöld útipasszust. Fillérnyi

valutaváltás lehetősége nélkül. Ki bánta már akkor a hiányzó forintokat? Beleegyezően bólintgattam a kapitányi útmutatásokra: vigyázzak ám, kivel és mit beszélek majd, mert nekik mindenhol van fülük, s nehogy a hírem megelőzzön engem! Főként a nyugatról érkező résztvevők társaságát kerüljem!

(Aha, koppant akkor a tantusz: ez fájt hát nekik, ettől féltettek, nem a magyaroktól! Persze, hiszen nemzetközi kongresszusra készültem kiutazni, ahol könnyen *„eladhattam"* volna az országot, de ha azt nem is, államtitkokat biztosan megtudhatnak tőlem kíváncsi személyek! Tőleeem?!).

Pecsétdíszes padlóvázát ajándéknak, cuccaimmal tömött bőröndöt saját használatra cipelve érkeztem meg a Nyugati Pályaudvarra. Nem vártak azok a kolléganők, akik erre vállalkoztak – de nem is tehették volna, hiszen nem ismerték érkezésem idejét.

Pontosan magam sem tudtam azt, szinte az indulásomig. Telefonösszeköttetésre két napot is várni kellett akkoriban, így nem értesíthettem őket érkezésemről. Az állomáson megszólítottam egy jobban öltözött férfit: *„Uram, ne gondoljon koldusnak, nem vagyok az, de szükségem lenne egy telefon tantuszra, hogy felhívhassam kollégáimat, jönnének utánam!"* Hamiskásan elmosolyodott és adott 2 darab kétforintos érmét (annyi volt akkor a tantusz értéke). *„Kérem, elég lesz egy is"* – akartam visszautasítani az egyiket. *„Tegye csak el, nehogy a készülék elnyeljen egyet!"* Ördöge volt, elnyelte az elsőt! A másodikkal viszont bejött a hívás, Harmathy Éva válaszolt. Jöttek is Szirtes Máriával hanyatt-homlok, kis Trabcsijukkal ügyesen besorjáztak a parkolóba. Begyömöszöltem magam csomagostul a pöttömnyi járgányba, majd később ugyanolyan nehezen kászálódtam ki a normafai szakszervezeti szállodánál, ahol a kongresszus zajlott. Ott már várt engem és velem együtt az előttem pár perccel érkező temesvári pszichológus kollégámat Schnell Bandi, Bobay Nelly és Szatmári Marienne, a kongresszus szervezői. Gyorsan elszállásoltak – ráadásul egyedül egy szobában! Micsoda luxus!

A titkárságon kiutaltattak nekünk 500-500 Forintot zsebpénznek. 500 Forint! El tudják képzelni, milyen vagyon volt az akkoriban? Nekünk, akiknek fillérnyi sem csörgött zsebeinkben! Teljes ellátást biztosítottak, időnk, alkalmunk sem volt zsebpénzünk elköltésére. Hazaindulásunk napjának délutánján költöttem csak el: karórát vásároltam feleségemnek, valódi csokoládét, déligyümölcsöket, Pick-szalámit gyermekeimnek, szüleinknek, magunknak. Ama 2 rúdnyi szalámi mellé übereléskként, amivel Nelly, Mária és Éva csomagoltak fel. Barátságuk zálogaként, mint mondották. *„Tudjuk, nálatok nem lehet ilyen ínyencséget találni."*

(Igaza volt: még lókolbászt is alig lehetett, nemhogy téli szalámit. Akkoriban szoktam reá a ma már – nagy bánatomra – sehol sem fellelhető Bicaz nevű, kitűnően fűszerezett, bőnyékkel, porcdarabokkal gazdagon dúsított tróger kolbászra.)

Nelly közben azt is jelezte, hogy egy párizsi Bálintos résztvevő nagyon szeretne velem találkozni. Kémelhárítós tisztünk szavai csengtek vissza dobhártyámon: vigyázz, kivel és mit beszélsz! De az a kicsi ördögöcske nem hagyott nyugton: miért akar találkozni? Mit szeretne elérni? Kíváncsiságom zöldre állította hát lámpáját a találkozásnak!

Az illető másnap Amsel Monique-ként mutatkozott be. Csodálatos jelenség volt, tekintetemet nem is tudtam levenni róla a másfél órányi idő alatt, amíg döbbenetes gyorsasággal beszélt, beszélt, beszélt. A résztvevők névsorában bukkant nevemre, s tudta meg: Csíkszeredából érkezem. Férjével már többször járt Romániában, el egészen Szucsáváig, Lészpedig, Lujzi Kalagorig. A néprajz volt a szenvedélyük. Eredeti helyén akarták megnézni a népi ruhákat, munkaeszközöket, használati tárgyakat, beszédbe elegyedni azok viselőivel, használóival. Így kerültek el Kápolnásfalu határába is, ahol megszokott piknikezésük során, út menti sáncra telepedve találkoztak egy gyönyörű, kilenc éves, Anikó nevű

cigány lánykával. Amsel Monique azért kívánt találkozni velem, hogy ajándékot küldhessen neki. Másnap férjét, Gyurit is bemutatta, s hármasban beszélgettünk jó nagyot.

Meghívtam őket, látogassanak meg a következő évben. Megígérték: jönni fognak! De addig is keressem csak meg Anikót, vigyem el ajándékukat. Családnevét nem tudták, egyéb támpontot sem adhattak.

Hazaérkezve, elindultunk megkeresni azt a gyönyörű kislányt, akinek csak a keresztnevét tudtuk. Hol kezdjük a kutatást? Hát a kocsmában! Ott gyűlnek össze a falu emberei, nekik ismerniük kell még a cigányokat is. Persze, hogy ismerték Anikót! Olyan gyönyörű leányka csak a Borcsa Anikó lehet! – mondották. El is vezettek az apja házához. Otthon volt, és valóban GYÖNYÖRŰ! Akkor már 11 éves szépség. Valóságos nyíló rózsa!

Két év múltán szakították le, szöktetéssel. 14 évesen már megszülte első gyermekét, majd gyors egymásutánban még négyet! Ma már nagymamája több unokájának. Gyuriék azóta többször meglátogatták, anyagilag segítették lakásuk építésében: házukra cserepet, továbbá csempekályhát, ablakokat, ajtókat vásároltattak a felajánlott segélyből. Segítettek ők másokat is, mint a vladniki (Bákó mellett) Ádám Viorica csángó családot (tehenet, szekeret vettek nekik), vagy a szucsávai Grosu család leányát, akinek konyhabútort, hűtőt, mosógépet vásároltak. Gyermekük nincs, így, *„fogadott”* családokat istápolnak, amennyire csak tehetik.

Gyuri magyarországi zsidóként került Bergen-Belsenbe, onnan szabadult azzal a transzporttal, amelynek tagjait a németek eladták egy, a nyugati hatalmak által pénzelt szervezetnek. Ma sem enyhülő sebe Gyurinak az a hozzáállás, amelyet deportálásuk alkalmával tapasztalt a kakastollas csendőrség és a civil lakosság részéről.

Meggondolandó mai xenofóbok, nacionalisták, antiszemiták számára az, hogy cselekedeteik, viszonyulásuk következményei utódaikon csattannak majd. Isszák levét atyáik mai hőbörgésének, politikai tőke kovácsolásának.

Gyuri egészében ítéli el a magyarságot akkori viselkedéséért, de haragját nem vetíti ki a ma élő egyén-utódokra. Mezőkövesden, Budapesten, Szilvásváradon mindenkor jól érzi magát, érzik magukat. Pedig, szülei ingatlan vagyonát alig-áron kártérítette meg számukra a magyar állam.

Párizsi lakásuk, ahol öt alkalommal is vendégeskedtünk, valóságos tárháza a világ különböző tájairól összegyűjtött népviseleti daraboknak.

Utolsó ottlétünk alkalmával elemi csapásként élték meg a bundákba, mellényekbe, szőttesekbe beköltött molylárvák hadának pusztítását. Több estén át segítettünk a molytalanításban, sajnos, eredménytelenül. Még két év múltán is találtak bennük élő lárvákat, foszlottak tovább féltett darabjaik.

1987-es látogatásuk alkalmával Gyuriék meghívtak magukhoz Párizsba. Elvileg lehetséges volt elmenetelünk, ha legalább 500 nyugatnémet márkát fel tudunk mutatni e célra. Gyuriék adták is szívesen, csak mehessünk. Ez ne legyen akadály! A Nemzeti Bank helyi kirendeltségénél, velünk együtt jelentek meg és tették letétbe az összeget – *„Kizárólag a Veress család párizsi kirándulására használható”* kikötéssel.

Egyezségünk szerint a következő évben, július 1–13-a között tudtak fogadni. Terv szerint 14-étől már indultak volna nyári szabadságukat tölteni. Szorosan kötött volt hát az időkeretünk, pontos alkalmazkodásunkat követelve.

Elgondoltam azóta is: ha a magyarországi kiutazásom oly nehéz volt, mint azt már megírtam, párizsi vízumunk megszerzése egyenesen tébolyszámba ment. Szeptemberben, megyei orvos-igazgatónknál kopogtattunk először. B. Géza maga elé ültetett minket, vesébe néző szúrós pillantások kísérték kérdéseit. A *„Milyen garanciát tudtok adni arra, hogy visszajösztök?”* kulcskérdésére egyetlen válaszunk volt: *„Csak a becsületszavunkat”*. Becsületére (becsületünkre?) legyen mondva: hitt nekünk!

Beleegyezése döntő súlyú volt. Nélküle le sem adhattuk volna kérésünket az útlevélosztályon. A Hivatal képviseletében, szomszédfalunkból

odakerült százados, P. Gheorghe 3 hónap múltán invitált első beszélgetésre. Alaposan megforgatott, 360 fokban körbejárta utazási szándékunk okait, puhatolta *„hazaszeretetünket”*, rejtett kint maradási vágyainkat. Végül biztató szavakkal engedett haza: *„Nincs semmi olyan okunk, amiért ne engedhetnők el!”* De százados elvtárs, kérem – kötöttem a lelkére –, ne feledje: bennünket köt a dátum, csakis a megjelölt időközben tudnak fogadni jövendő házigazdáink! *„Maguk csak ne törjék ezen a fejüket, úti okmányaik időben meglesznek!”* – nyugtatott búcsúzóul.

Válasz nélkül múltak a hónapok, közben szomszédok, ismerősök jelezték: kutakodtak náluk, érdeklődtek irántunk. Érdekelte őket: miket beszélünk, mire gondolunk, nem szóltuk-e el magunkat kint maradási szándékról?

Márciusban már én kerestem a századost. Türelmetlenül. *„Felmerült talán valamilyen akadálya az útlevél kiadásának?”* – faggattam szorongva. Dehogyis, csak a folyamat lassú! De százados elvtárs, tudja ugye, hogy a francia követségnél 3 hétre van szükség, amíg a vízumot megadják? Tudta, hogyne tudta volna! Most már tudom én is: éppen arra számítottak, hogy ott fogok majd kicsúszni az időből! És csak akkor adják ki az útlevelet, amikor időkeretembe már nem tudok beilleszkedni!

Azt, hogy ez mégsem jött be nekik, egy véletlen fülesnek köszönhettük: útlevél nélkül is beadhatjuk a vízumkérést a francia követségre! Beadtuk! Három hét múltán meg is jött a válasz: vízumunk van!

Vészesen közeledett június 26-a, tervezett indulásunk napja. Útlevélnek még se híre, se hamva! Június 7-én újabb kihallgatásra jelentkeztem. Kiakadtam! Eldugult kuktafazékban levő gőz nyomásának feszültségével vágtam az ismerős tiszt arcába:

„Százados elvtárs, azt mondta nekem, hogy nincs semmi okuk kérésünk visszautasítására! Ha tovább is akadékoskodnak, tudja meg, elszántam magam arra, hogy kihallgatásra jelentkezem a Főtitkár elvtársnál, akinek el fogom mondani: egy demokratikus állam polgárának a Párt helyi szervei nem engedélyezik azt a szabad mozgást, amire

alkotmányunk feljogosítaná őt! Biztosra veszem: Főtitkár elvtárs nem tud e visszaélésekről!"

„Veress elvtárs, maga képes lenne erre?"

„Tegyen próbára!" – dohogtam, kérve távozásom engedélyezését. Próbára nem tettek. Elszántságom lehetett meggyőző vagy az indulásig hátra levő 3 hétnél rövidebb idő? Máig sem tudom. De nem is érdekes: a lényeg az, hogy június 14-én a kezünkben volt az útlevél. Másnap a követségen beütötték a vízumot.

Ám hátra volt még egy buktató. Kiutazásunk kérését ellenjegyeznie kellett a Kettes Kabinet nagyasszonyának, a Főtitkár feleségének, Elena Ceauşescunak. Metronómunk vészesen jelezte: csak 11 nap maradt az indulásig! 15-én bukaresti barátaink, a Cavaleru család, Sandu és Cristina ugrott segíteni.

A măgurele-i Atomfizikai Intézetben együtt dolgoztak és jó viszonyban voltak Valentin Ceauşescuval, a főtitkári család fogadott fiával. Ígérték, segítségével kérésünket soron kívül eljuttatják a mamához. Eltelt 20-a, 23-a, 24-e: jóváhagyásnak se híre, se hamva! 25-én délelőtt munkahelyemen keresett Cristina: este föltétlenül várjam a máramarosszigeti gyorsvonatot! Mozdonyvezetőjénél lesz az aláírt passzus.

Az állomáson aztán alaposan leigazolt a mozdony komor őre, majd, miközben lenyújtotta a borítékot, álmélkodva kérdezte:

„Kicsoda maga, hogy ilyen futárral küldenek egy olyan iratot, amit a Főnök felesége írt alá? Brassóban, mozdonyváltás után, a kollégám, aki addig vontatta a szerelvényt, azzal bízta a lelkemre a levelet, hogy úgy vigyázzak rá, mint a szemem fényére, mert egy kincset rejt. Legalábbis ezt mondták neki Bukarestben, amikor a kezébe adták…"

Éjjel lázasan csomagoltunk, tankoltunk a féltve őrzött benzinből, rámoltuk be a cuccokat a kocsiba, felső csomagtartóra. Beleértve az ökrös szekér jármát is, amit előző évben Gyuriék megszerettek a gyimesvölgyi kirándulásunk során, és amit mi, hónap múltán, szívesen megvettünk ajándéknak számukra.

(Közös kirándulásunkon történt, hogy miután majd egy óráig fényképeztek egy ökrök vontatta szénás szekeret, s elegyedtek beszédbe annak kocsisával, indulni akartunk vissza Szeredába. De nem tudtunk, mert a milícia őrsparancsnoka leigazolt, majd irodájában vallatott afelől, hogy kiket hoztunk magunkkal, ha külföldiek, miért éppen a Gyimesekbe jöttünk velük, miért nem Maroshévízre vagy a Zsil völgyébe? Íratta a nyilatkozatot, telt az idő, Gyuriék be voltak ijedve, Éva már azt fontolgatta, miként küld majd nekem csomagot a *„lerbe”*. Végül, kegyesen elengedett, miután megígértette velem, hogy nem fogom megismételni mostani cselekedetemet.)

Bámulták hosszan a vámosok Elena asszony aláírását, hitték is, meg nem is annak valós voltát. Bogarászták a múzeumi igazolást, mely szerint a járomfa nem képez nemzeti kincset. Kiszedettek mindent a kocsiból, átvizsgálták csomagjainkat, nehogy országunkat szegényítve gazdagítsuk a rothadó nyugatot.

Bécsben háltunk meg először, F. Laci barátunknál, aki már évekkel előtte választotta a nyugati rothadást. Emeleti lakásuk alatti járdán kórzóztak a *„lepkék”*. Szépek voltak, csábosak. Szokatlanok a keletről érkezett férfiszemnek. Az otthoniak értesítése után, telefonfülkéből tértem vissza, amikor egyikük leszólított: elmennék-e vele? Nem, nincs valutám, mondtam. Márkád, dollárod, schillinged? Nincs, tényleg nincs fölösben! Milyen pénzed van? Lejem! No jó, hagyjuk inkább máskorra! (A pénz hiánya néha még jót is tehet: házasságtöréstől szabadított akkor?)

Laci komputeren dolgozott, annak segítségével fizette számláit, nézett filmeket. Csodaszámba vettem a technika ottani lehetőségeit. Ma már magam sem teszek másként, amolyan szenvedélyes komputerezőként ülök le délutánonként a képernyő elé, hogy csak a késő éjszakai órák tántorítsanak el onnan.

Ez a párizsi utazásunk volt a legelső nagyszabású lecke számunkra a nagyvilágból. Előtte is, utána is jártunk még külföldön, nem is egyszer,

de az otthoni világunkkal való állandó összevetés, párhuzamba állítás ekkor vált meghatározó élményünkké.

Ennek megfelelően, 1989-ben vetettem papírra akkori, első úti élményként született emlékeimet, benyomásaimat. Külön fejezetként iktatom e könyvbe, az 1990-es Előre Naptár nyomán (amelynek felkérésére megírtam).

Kórlap helyett úti képek

A párizsi találkozás egyik pillanata azokkal, akik hívtak, akik szerettek, akiket szerettünk. Akik csíkszeredai vendéglátásunkért cserébe a maguk városát akarták tenyerükön nyújtani. (balról jobbra: Monique, Éva, Gyuri)

JÁRJUNK NYITOTT SZEMMEL és hozzunk hamuba sült pogácsát!" – búcsúztattak barátaink, miközben ismerőseik címeit tukmálták reánk. Csomagokat bíztak gondjainkra: vigyétek csak el, címzettjeik majd ellátnak kajával, szállással. Kóstoljatok meg mindent, hogy visszatérve (ők még hitték visszatértünket, mások már régen elparentálták azt), mesélhessetek nekünk a szemtanúk hitelével.

Jó utat, és járjatok szerencsével!" – hallottuk még a startoló kocsink után röpített jókívánságaikat.

Sorozatos kihallgatások féléves bizonytalansága után, már *„útilapuval"* kezünkben sem hittünk utazásunk lehetőségében. Nyugatra? Ketten? Férj és feleség? Gyerekek nélkül, de mégis: KETTEN? 1988-ban? Kegyeltjei lehettünk a Sorsnak!

Aranyosgyéresen motordefekt miatti szervizelés. Tovább! A feleki tetőn szélvédőnk törése juttatta eszünkbe azt a banális banánhéjat, amelylyel az alkatrészellátás hiánya keresztezhette volna határátlépési szándékunkat. Szervizkapuk kopogtatásának nemtudomhányadik kísérletét koronázta végül is siker Nagyváradon, egy határ melletti kis műhelyben, hogy kicserélt szélvédővel rajtolhassunk határátkelőhelyünkre.

Rogyásig pakolt kocsival. Ellátásunkról, szűkös valuta-kereteinkre gondolva, itthonról kellett *„Dacia-vendéglőről”* gondoskodnunk.

Ezért feszültek roppanásig kocsink rugói.

Budapesten csak pár fotó erejéig időztünk, mint később kiderült, bécsi felvételeinkkel együtt ezek is csak fekete-fehér szalagra kerültek. Bízva emlékező tehetségemben, nem jeleztem gépemen a benne lévő film milyenségét. Emlékezőm cserbenhagyott, így történhetett a félreértés.

A már meglévő és a *„bérbe adott”* címek megkeresésével töltöttük időnk hátralévő részét. Voltunk valakik! Számukra sem mindennapi eseményt jelentett egy párizsi út. Barátok, újdonsült ismerősök, nosztalgiás könyv- és filmemlékek felidézésével hangolták érdeklődésünket a várható élményekre, útikönyvekkel, elemózsiával, kevéske valutával segítve továbbhaladásunkat. *„Z”* (zarándok) betűs jelzést akartak szerezni számunkra, hogy a magyar–osztrák határon, a többi zarándokhoz hasonlóan, zöld folyosó segítse akadálytalan áthaladásunkat. Nem fogadtuk el. Terveink szerint bécsi tartózkodásunk idejébe nem fért bele a pápai látogatáson való részvétel, sem darázsfalvi miséjének meghallgatása. Hogy mégsem így történt, az a francia hugenották kései utódaira, akikkel utunkon találkoztunk, semmiféle hatást nem gyakorolt. Érzéketlenek maradtak ama kijelentésünkre, hogy jelen voltunk II. János Pál pápa hivatalos bécsi bevonulóján, ott szorongva az utcán összegyűlt tömegben. Fohászkodva az ablakokban megbúvó antiterroristákhoz, nehogy gyanús mozdulatot látva, messzelátós csodafegyvereikből véletlenül belénk trafáljanak egy sorozatot. Kommandós filmek jelenetei nyertek életszagú igazolást a Stefan-dom terén. Senki sem tiltotta a fényképezést. Mégis féltem, nehogy telepuskás készülékem lőfegyver benyomását keltse a rejtőzködő éber szemekben. Kerültem a fotózás mozgásainak hirtelenségét, váratlanságát. Balettszerű koreográfia lett igyekezetem eredménye. Nem is volt semmi baj. A hivatalos kocsisor, közepén egy golyóálló üveggel ellátott ketreces-kocsiban (pápa-mobil) a Pápával, akadálytalanul, terrorcselekmények nélkül gördült be a térre. Ha igaz, hogy a Pápa

szentéletű, akkor ez alkalommal II. János Pál kalitkába zárt szentként jelent meg a kíváncsiak előtt. Feje tetejére állított világban élhetünk, ahol már Isten földi helytartójának is kijár a merénylők golyója. (1979-ben, lengyelországi utunkon látogatásának nyomdokain jártuk a letarolt virágoskertek, fonnyadó gally-díszek, esőverte pápai és nemzeti zászlók szegélyezte utat. Dehogyis gondolta volna akkoriban valaki, legkevésbé maga a Pápa, mi vár reá pár évvel később, amikor egy török terrorista tört életére.) Nehezen szántam el magam élménybeszámolóm megírására. Különböző kiadók könyvtárnyi úti élményt jelentettek meg. Neves és kevésbé neves írók kézjegyével. Mit tudnék még hozzáadni az általuk leírtakhoz? Én, akinek alapvető foglalatossága mégiscsak a kórlapszerkesztés, nem a szépírás volt és marad. Mégis elfogadtam a felajánlott lehetőséget, arra az újdonságra gondolva, amit egyéni, egyedi nézőpontom segítségével vethetek papírra, tehetek olvasóim asztalára. Nem az olvasók képzeletében, tudatában már kialakult franciaföldi képről akarok írni, hanem az általam megismertről, látottról. Összevetve saját előzetes ismereteimet a frissen nyert élményanyaggal, személyes élményekkel.

Bécsi szállásunk a Gürtel-en volt. Pesten a Rákóczi térre nem tudtunk elmenni, különleges, számunkra szokatlan jellegét, hírhedtségét szemtanúként nem láthattuk. E *„veszteségért”* bőségesen kárpótolt a Gürtel! Szállásunk közvetlen közelében volt a prostituáltak egyik főhadiszállása. Az *„arisztokráciáé!”*

Június végére nem jellemző rideg, szeles, hűvös idő, szemerkélő eső volt a járdán posztoló, cigarettázó, *„palikra”* leső lányok társalkodója. Felhős éggel felettük. Csinosak voltak, vonzóak, gyönyörű külsővel megáldva. Talán, ha pénze van az embernek, nem tud ellenállni bájos rábeszélésüknek és elmegy velük a szállóba, vagy elviszi magával, mint tették sokan a járda mellé húzó úrvezetők közül. Az emberi léleknek minő feneketlen poklát takarhatja e külső! Emberi nyomort, kitaszítottságot, a társadalom szélére csúszottak kizártságát, kilátástalanságát. Kiszolgáltatottságukat.

Még az AIDS sem riasztja őket. Szakmai betegségnek, mesterségükkel együtt járó kockázatnak tekintik, mint hajdanán a szifiliszt vagy bányászok a szilikózist. Ebben is, abban is meg lehet halni. Bekövetkezhető *„munkabalesetnek”* fogják fel, akár egy bányarobbanást. Pillanatnyilag egyetlen kenyérkereseti lehetőségüknek. Sokan hajlanak az irigykedésre, hallván a *„szolgáltatásokért”* igényelt összegek nagyságrendjét. Könnyen szerzett, *„munkanélküli”* jövedelemként róják fel nekik. Jaj lenne, ha ki kellene próbálniuk, mint keresik kenyerüket a pillangók! Amint meleg felöltőmbe gubózva is fázva elnéztem a lányokat, menthetetlenül jött a képzettársítás: kurva egy életük lehet a kurváknak! Irigyeik csak egy hétig tegyék, amit ők tesznek – elegük lesz belőle egy életre!

A birodalom hajdani császárvárosa sokat vesztett már ama fényéből, vonzköréből, amelyre hajdani tündöklése, hatalma feljogosította. Nyújtani tudta mindazt a látnivalót, amelyre a kevés idővel rendelkező vagy a kiadós látogatásra is felkészült turista kíváncsi. Schönbrun parkja, császári udvartartások életének színpada ma turisták ezreit fogadja. A város múzeumai, templomai, vendéglői, olcsóbb és drágább üzletei naphosszat ostromállapotban vannak. Modern népvándorlás színterei.

A Bécsbe szakadt külföldiek ragaszkodnak itthoni hagyományaikhoz, zenéjükhöz, kultúrájukhoz. Lakásukba menekítik a magukkal vitt, vagy később beszerzett falitányérokat, szőtteseket, faragásokat. Bőséges, márkás italválasztékuk nem hiányolja a hazai kisüstit sem. Hagyományápolásuk igényét átörökítik gyerekeikre. Erre (is) hivatottak a cserkészcsapatok. Sokágú, lelket-elmét-testet fejlesztő műsoraikkal. Együvé tartozásuk érzésének kialakításával. Táborozásaik alatt pótolják azt, amit az iskola nem nyújthat nekik. Ellentmondásos helyzet lehet magyarnak maradni nyugaton. Emlékképeik, vágyaik valósággal való ütközőpontjában élve, beolvadásuk ellen küzdve. Vagy éppen a beolvadásért?

Egyetlen nyugatra átplántált ismerősben sem találtam reá a Nagy Haza irredentizmust súroló ideológiájára, de igen arra az útkeresésre, célba találásra, ahol majd éppúgy csukott szemmel is eltalálnak

megyényi távolságra levő kedvesebb helyeikre. Kopoghatnak ismerősök, barátok kapuján. Összeülhetnek egy-egy kiadós dumapartira. Ahol értik-ismerik szavainknak, szavaiknak rejtett élcét. Ahol egy ragadványnév bosszantó varázsát is élvezni tudják. Ahol tudni lehet, mi rotyog a szomszéd fazekában, ki kivel és kihez jár, esetleg mennyit csent el a közösből. Tenni szeretnék mindezt egy olyan munkaritmusban, időkrízisben, amelyben alig jut leheletnyi idő saját személyükre. Ezekre a jelenségekre gondolva tudtuk igazán becsülni azt a meleg vendégszeretetet, amellyel mindenhol fogadtak, segítettek szebbé, élvezetesebbé, maradandóbbá tenni utunkat. Új ismeretségek, barátságok születtek. Tágítva körülöttünk a világot. Hiszen ha igaz a szűkebb pátria azonosítása a szülőfölddel, akkor a tágasabb értelme azonosul azzal a földrajzi határral, területtel, amelyen barátaink élnek. Erre gondolva jutott eszembe ott, Bécsben hajdani körorvosi éveim színhelye, otthonom a moldvai Boteşti községben, amelynek ablakait országnyira nyithattam. Fügét mutatva Hitetlen Tamás típusú kollégáimnak, akik kihelyezésünk idején azzal akartak eltántorítani moldvai kihelyezésem vállalásától, hogy begubózásomat, begubózásunkat jósolták. Matematikai tételként akarván levezetni az istenháta mögötti falvakba került értelmiségiek elkallódását, begyepesedését, parlagiasodását. Igazuk nem lett! Tapasztalhattam: ember szentesíti a helyet! Sem község, sem megyehatárok nem tudnak gátat emelni az ország különböző vidékein, de akár külföldön élő barátok közé.

Belénk szuggerált, untig emlegetett autósztráda rémét kerestük Bécstől Salzburgig. Kitűnő állapotban tartott, jó képű, tiszta WC-vel, mosdóval, asztalokkal ellátott pihenőhelyekkel szegélyezett sztrádákon robogtunk nyugat felé. Mind nyugatabbra - Párizsig! Csak az út és a pihenőhelyek minősége változott országonként. A kocsik sűrűsége, a vágtató lóerőké. Leginkább a nyugatnémet utak tetszettek. Legkisebb megállójuk mosdójából sem hiányzott a csapvíz, papírtörülköző (amit nem lopnak el!) vagy a meleg levegőt fújó kézszárító, esetenként a zuhanyozó. Végig az út mentén nagyobb benzinkutak falatozókkal, motelekkel,

üzletekkel csalogatták a turisták pénzét, nyújtották számukra a lazítás, pihenés lehetőségét.

Az éberség, amelyet megkövetelt a sztráda, az idő teltével, párhuzamosan a megszokás adrenalin szint csökkentő hatásával, lankadni kezdett. Ilyenkor féltük nagy ellenségünket, az elálmosodást. Sarkalt az idő, ezért feleségemmel gyakran cseréltük a kormányperecet, hogy az anyós ülésén bóbiskolhassunk egy-egy negyed órát.

Ijesztésnek bizonyult a türelmetlenkedő előzők, a hátunknál hirtelen felbukkanó behemót teherkocsik rémképe. Volt bőven hely az előzésre. Élt is e lehetőséggel mindenki, aki csak tehette. Kiskocsik közül egyetlen Trabcsi megelőzése csökkentette valamennyire frusztrációnkat. Egyike volt ama négy keleti rendszámú kocsinak (cseh, keletnémet, magyar és lengyel), amellyel utunkon találkoztunk, végig az atlanti partokig.

Benzinvásárlásainkat a német kutaknál végeztük. Ausztriában és Franciaországban csak a legszűkösebben nyittattuk meg a kutasokkal a csapokat. Akkoriban egy márkáért vehettük a legjobb minőségű benzint. Hogy tudtunk örülni 2-3 márkás megtakarításoknak, ha olyan helyre akadtunk, ahol pár pfenniggel olcsóbban adták! Az a tartálynyi ajándék benzin, amit menet és jövet kaptunk addig csak levelezésünk révén ismert *„Varga Gyula bátyámtól”* (ahogyan szerette magát szólíttatni), mennyei mannaként hullott ölünkbe, alaposan tehermentesítve pénzügyi gondjainkat. Sok pénz az a 110 márka, amibe került! Dacára 36 éves orvosi múltjának, 56-os menekült németországi barátom költségvetésében sem jelentett elhanyagolható tételt. Hogyne örültünk volna! Mégis, mennyire eltörpült eme érzés amellett, amit közvetlen baráti viszonyulásuk váltott ki. Úgy fogadtak, azzal az emberséggel, *„mintha csak tegnap váltunk volna el”* hangulattal, hogy önkéntelenül a Kárpátok közé szorult emberek vendégszeretetét juttatták eszünkbe.

Elkerülhetetlenül adódik az összehasonlítás az otthoni emberekkel, tájakkal, bárhol is bolyongjon az ember. Igaza volt Szász Jánosnak, amikor utazásairól hazatérve erről beszélt előadásain. Akkoriban állításait

még nem tudtam átérezni, nem voltam személyes átélője ennek az érzésnek. Közös jellemzője volt e segítőkészség, otthonnyújtó vendégszeretet mindazoknak a házigazdáinknak, akikkel utunk során összehozott a sors. Ki lakással, koszttal, ki útravalóval segített, de mindannyian itthoni ízeket idéző barátsággal, ragaszkodással enyhítették az idegenség érzését. Viszonzásul mi sem feledtük magunkkal vinni házukba az itthon melegét, a szülőföld fenyves illatú levegőjét. Páran közülük nemrégiben még kárpáti lankák levegőjén edzették tüdejüket, vihráncoltak betörés előtt álló csikókként itthoni réteken. Honvágyukat néhányan rejtették, s állították: vissza se térnének. Elképzelhetetlennek tartják a lemondást új életformájukról, visszaigazodásukat a régibe. Megkérdeztek bennünket: visszatérünk-e vagy sem? Majd határozott igenünket hallva úgy helyeselték döntésünket, mintha az szívük szerint is a leghelyesebb cselekedet lenne. Így érezték-e vagy előbbi állításaik tagadása csendült ki helyeslésükből? Ma sem tudom eldönteni!

Amerikába kivándorolt Ábelekként igyekeznek az emberek gyökeret ereszteni, létformát, megélhetést teremteni maguknak. Nálunk sosem tapasztalt meg- vagy felfeszítő életritmussal viaskodva. A konkurencia kegyetlen farkastörvényeivel. Hogy hajójuk, zátonyokat kerülve, befuthasson a biztos anyagi révbe. Beolvadási kényszerük (óhajuk?) mellett is vigyázva nemzetiségi hovatartozásukra, hagyományaikra.

Mozart szülővárosánál, a nyári daljátékok szabadtéri színhelyénél léptük át az osztrák-nyugatnémet határt. Miután 4 órán keresztül bolyongtunk Salzburg szűk utcáin, szimatoltuk ódon hangulatát, csodáltuk a sziklafalba épült, atombunkernek is beillő lakóházakat, parkolókat, üzleteket. Budapest után itt láttunk először az utcán magukat produkáló, megélhetésüket kereső fiatalokat, diákokat. Figyelmünket hirtelenjében a kommandóihoz hasonló sikló vonta magára. A várba lehetett feljutni vele. Idő és pénz hiánya miatt oda nem mentünk fel. Csak elképzeltük, miként mutathat a város odafentről. Az a város, amelyet mi csak béka szemszögből láthattunk.

A parkolóban ismerős hangzású felszólítással fogadott egy kocsijából kiszálló férfi: *„Na, megjöttetek, jövevények?”* A *„bozgorilor”* általam fájdalmasan jól ismert kifejezés hallatán esküdni mertem volna, hogy osztrák rendszámú kocsija dacára csak hazánkfiával találkozhattam. Nem tévedtem. Pár hónappal azelőtt landolt Bukarestből, most pedig földijeivel szemétkedett. Kanadai befogadó papírokra várva, alkalmi munkákból tartotta fenn magát. 240-es Volvójával kérkedett. Egy rozsdahalmazzal! Engem sem engedett nyugodni az a szemenszedett kis ördögöcske, aki ott bujkál minden emberben, szót kérvén akkor, amikor tyúkszemére taposnak. Rákérdeztem a kocsi megszerzésének körülményeire. Hét éves behemót volt. 12. 000 schillingért tukmálták rá. (Az autótemető többe került volna gazdájának!) Kénytelen volt beismerni: nem a kocsi megvétele került sokba, hanem a kezelési költségek, biztosítás, javítások, adók. Könnyű így *„saját kocsi”* előtt készített képet küldeni itthon maradt családjának, azok megnyugtatására: lám, mégis csak jól megy a sora csemetéjüknek! Még kocsira is futja! És még szerencsés helyzetben lehet az a dicsekvő, aki nemcsak egy parkoló idegen kocsi előtt fotóztatja magát, hogy azt sajátjának tüntesse fel.

Bécsben saját, új kocsival rendelkező első vendéglátónkat, itthoni barátomat faggattam a felől, miként volt lehetősége ilyen hamar fél milliót érő Toyotát vennie? Semmi sem egyszerűbb, válaszolta. Ha hitelképes vagy, vagyis munkahellyel vagy más jövedelmi forrással rendelkezel, a bank azonnal kölcsönöz. Később havi részletekben nyögöd a tartozást. Ha elakadsz, jön a bank embere, lefoglalni kocsidat, házadat, ingó-bingóságodat. Nem egyszer megtörténik, hogy kocsidat már jócskán lehurboltad, és részletei még nincsenek kifizetve. Így haladnak kölcsönből kölcsönbe.

Beszélgetésünk miatt kávéfőzésnyi ideig hagyta abba munkáját, majd bocsánatot kérve visszatért ahhoz. *„Az idő pénz”* szállóige valósággá ott és akkor vált számomra. Meg akkor, amikor a délutáni közös műsorunk után vissza kellett térnie műhelyébe, hogy éjszakába nyúló munkájával

pótolja a mulasztottakat, elkészítse a másnapra beígért cipőket. Nehogy kuncsaftjai máshoz pártoljanak. Hirtelen felvillant emlékezetemben itthoni üres, fedezet nélküli jelmondataink képe, amelyekről a *„mindent a vásárlóért”* nagystílű szöveg vigyorog azokra a vásárlókra, szolgáltatást igénylőkre, akiket a pult mögött lévők szinte levegőszámba sem vesznek.

Akkor értettem meg, miért nem akar átjáróházat berendezni lakásában ismerős-ismeretleneknek, akik az *„óhazából”* érkezve, kiszakítsák őt megfeszített ritmusú életviteléből. Egészséges elzárkózásnak tartottam elhatározását. Olyannak, amely nyitva hagyta az ajtót mindazoknak, akik nem csak egy ingyen szállást óhajtottak, hanem baráti érzésekkel is feltöltötték otthonát, lelkét. (2013-ban, barátunk halála után, fia viszi tovább a műhelyt, két leánya az élet más pászmáin keresi megélhetését, nem is rosszul.)

ROSENHEIM-ZSÖGÖD testvérvárossá nyilvánítását indítványoznám, ha erre felhatalmaznának. Ismerőseink unszolásának engedve éjszakáztunk takaros mezővárosukban. A házak ablakaiban muskátlik virítottak. Sétálgattunk, barátkozva a városképpel. Hirtelenségében tárult ki előttünk a zsúfolt főtér. A környék népviseletbe öltözött csapatai zenéltek, táncoltak, énekeltek. Produkálták magukat a körkörösen elhelyezett asztaloknál falatozó, söröző nézők előtt. Ahogyan az minálunk, Zsögödön is történni szokott tavaszi fesztiválok idején. Ismerős, otthonos ezért volt hát a kitárulkozó kép. Egyvalami zavart csupán. Hosszabb idő után eszméltem a rejtély nyitjára: hiányzott a papírtányérokkal, üres üvegekkel, törött üvegcserepekkel és egyéb szeméttel teleszórt környék képe. Ami Zsögödön már tekintélyes távolságból magára vonja a Szentkirályról Szeredába utazók figyelmét. Nem számítottak elnökük látogatására, a teret mégsem tarkította eldobott söröskupak, sem cigarettacsikk vagy más szemét.

Kerestük azt a sörárust, aki, hírek szerint reklámcélból ingyen osztogatja sörét, hogy az ugyancsak ingyen kolbászt leöblíthessük. Vagy itthoni elbeszélők lódítottak, vagy nekünk nem volt szerencsénk, mert ott csak

pénzért árultak. Bukszánkhoz mérten eléggé borsos áron. Meghagytuk másoknak azokat a kívánt finomságokat! Kirakatok ártételeit raktározgattuk emlékezetünkben, hogy felmérhessük, hol a legelőnyösebb a szükséges megélhetési és ajándék cikkek beszerzése. Később, Párizsban sem volt ez másként. 10 napig semmit nem mertünk vásárolni, mindig olcsóbbra vártunk, számítottunk. Félve, nehogy híján maradjunk a belépti díj, közlekedés, megélhetés igényelte minimális összegnek.

Rosenheimi pihenőnk másnapján, kora hajnalban lendültünk neki a Párizsig hátralévő 900 km-es útnak. Együttünkben akartuk végigkarikázni, hogy betarthassuk a magunkra kényszerített, előre beidőzített érkezési időpontot. Így aztán csak madártávlatból láttuk Münchent, Saarbrückenben pedig a Neue Bremm volt náci koncentrációs tábor meglátogatása helyett inkább az addig csak levélből ismert Gyula bácsink meglátogatására szorítkoztunk. Nem bántuk meg. Embernyi Emberekre leltünk benne és feleségében, Ágiban, aki az itthonról ismert tárkonyos pityóka levessel hozta vissza azokat a kellemes ízeket, illatokat!

Csodáltuk a táborok meglétét. Hallomásból úgy tudtuk, a nyugatnémetek nem szívesen emlékeznek múltjuk gázosítással összefüggő tényeire. Érthetőnek találom menekvésüket egy történelmi emlék frusztráló kísértésétől. Néha ismerősöknél, betegeimnél is fellelem ezt a jellemvonást: nem emlékszem reá, tehát más sem emlékszik. Dedukció ad abszurdum: az a valami nem is létezett.

Jártak-e láger-múzeumban? Én igen. Auschwitzban és Dachauban. Minden fajta múzeumot szívesen megnézek, akár többször is, de tudatom egyetlen zugával, rezdülésével sem kívánok még egy elgázosító nagyüzemet meglátogatni.

Mostanában került kezembe a napihír, mely szerint ama tábor környékén nagygyűlést tartottak az NSzK-beli antifasiszta és más demokratikus szervezetek képviselői, elítélve a neonácik azon törekvését, hogy jelöltessék magukat a nyugat-európai parlament képviselőválasztásán. Jó, áldásos harc a békeharcosoké. Csak nehogy éppoly hatástalan maradjon,

mint hajdani elődeiké, akkoriban, a nagy világégés előtt. Amikor a küzdelemből vérvesztéssel kikerülők, fővesztés veszélyét vállalók, csórén didergő csillagok alatt pőrére csupaszítottan kellett lefekvéshez készülődjenek. Hogy túlélve és átvészelve a poklot, a halál torkából szabadulva más emberként élhessenek. Emberibben. Eredményesebben hallassák szavukat ott, ahol azt meg sem akarták hallgatni. Megelőzendő további katasztrófákat!

A határátkelőhelyeknél addig fennakadás nélkül sikerült átkelni. Nyugodtan soroztunk be hát a német–francia határállomás sávjára, formaságnak gondolva továbbjutásunkat.

A tiszt gyanakodva nézegetett, fejem búbjától a kocsi küszöbig alaposan végigmért. Irataink magához véve bement irodájába, hosszasan susputyolt kollégáival, többször is reánk mutatva. Kissé riadtan gondoltam magamban: vagy a vízumok környékén nincs valami rendjén, vagy attól félnek, hogy keleti szellemet lopunk be országukba. Kérdéseikből keveset értettem. Utazásom céljának tudakolását gyanítottam. Gyatra franciasággal jeleztem turista szándékunkat. Fejcsóválva engedtek át.

Oly *„jól”* tudtam Frankhon nyelvét, hogy később, már Párizsban, mikor számlámat kértem, még egy sort hoztak az azelőtt rendelt forró szendvicsből. Milyen ügyefogyottnak, szerencsétlennek érezzük magunkat az idegenségben, ha azt sem tudjuk, dicsérnek-e vagy éppen rabszolgának akarnak eladni. Ha az idegenvezető szavaiból szemernyit sem értünk. Hogyha köszönni vagy köszönést fogadni is csak után tudunk. Hányszor visszacsengtek fülemben édesapámék akkoriban lelkifröccsnek vélt szavai: ahány nyelvet tudsz, annyi ember vagy fiam! Hogy szidtam magam azokért az elbliccelt német órákért, amikor a szép emlékű Nyuszi bácsit, öreg német tanárunkat átejtettük, kijátszottuk. Micsoda hőstettnek gondoltuk akkori tetteinket! Szolidan megfogadtuk: törik-szakad, de nekilátunk angolt tanulni…

A német és osztrák autósztrádák ingyenesek. A franciáknál fizetni kell. Szakaszonként más és más árszabás érvényesül. Attól függően,

hogy melyik részvénytársaság építtette és tartja karban azt az útszakaszt. Egyik ilyen fizetőkapu után, már messzire attól, nyílt pályán megállítottak. Ellenőrzést végeztek a kocsiban. Vámellenőrzésnek tűnt. 100 kilométernyire a határátkelőtől? - kérdeztük magunkban. Később tudtuk meg: valóban vámellenőrzésen estünk át. Létezik egy külön szabályzattal működő vámrendőrség, amely az országban bárhol bárkit ellenőrizhet. Házkutatási parancs nélkül behatolhat bármelyik lakásba és még magyarázatot sem kell adnia mást, mint a varázsszót: VÁMELLENŐRZÉS! (Azóta mi is átvettük e rendszert, látjuk útjainkon a *„VAMA”* feliratú kék kocsikat). Rajtunk kaviárt kerestek. (Szegény vámosok!) Ottani feketepiaci csemegét. Nagy árat fizetnek érte az ínyencek. A nagyobb és még nagyobb jövedelműek brancsából. Kocsányon lógott a szemük, amikor felbontották annak a kb. 20 darab, szegedi barátainktól útravalóul kapott címke nélküli konzervdobozaink egyikét, amelyekről hiábavalóan erősítettük, hogy nem kaviárt tartalmaznak. A remélt csemege helyett, paprikás illata csapta meg orrukat. Nekünk is eszünkbe juttatta: régen delelőjére hágott a nap, és mi hajnali ötkor ettünk utoljára.

Akkor mutattam meg azt egyetlen, 50 grammos, ikrával töltött üvegcsét, amit Magyarországon vettünk ajándékba házigazdáinknak. Lehetett humorérzékük, mert 2 kanna tartalék benzinünket (szállításuk tilos!) meg 7 üveg kisüstinket figyelembe sem véve bosszúsan intettek: menjenek tovább!

Nem várva nógatásra, sepertünk serényen. Suhantunk Párizs felé, élvezve a napnyugta ragyogását, amint dicsfényt vont a reims-i katedrális tornyai köré. Együtt sötétültünk a tanyákkal szegélyezett, himlőhelyesnek tűnő francia síksággal.

Kényelmes-szellős-biztonságos módon terpeszkedő tanyák a francia alföldön. Nyújtózkodhatnak nyugodtan, takarójuk terebélyes. Hegyek taréja, dombok türemkedése nem szorítja kordába őket.

Jó előre felkészültünk Párizsból, térképen többször is végigjártam a tervezett útvonalat. Kijegyzeteltem az utcaneveket, elágazásokat,

kereszteződéseket, s aztán már csak várni kellett a percet, amikor megpillanthatjuk a várost, amely annyi embert fogadott már keblére, annyi de annyi részéről a világnak. Amelyet oly sokan megénekeltek már. Nincs mit kertelnem, vártam erre az órákig elnyújtható, meghitt pillanatra. Ehelyett viszont sorjáznom kellett tovább a terjedelmes kocsisorral, amelybe a megállás legcsekélyebb reménye nélkül nyakig belekeveredtem. És a pillanat így valóban csak pillanat maradt!

Azon a síkságon, *„vidéken”*, ahogyan a fővárosiak nevezik, ritkán láttunk a miénkhez hasonló falut. Kisebb, amolyan farmszerű, mezőre spriccelt tanyák vannak szétszórva egymástól nagy távolságra. Mintha csak a Székelyföld körülkerített udvarait látnám. Eleinte nem jöttem rá, mi is hiányzik a kép szokottságából. Persze, az udvar gémeskútja, jutott azután eszembe, mikor egy szélerővel működtetett kutat pillantottam meg. Hiányzott még a látványból a nálunk megszokott, egymáshoz tapadó *„bennvalók”* képe. Elválasztva ugyan kertekkel, mégis egymásra támaszkodva, mintegy ugrásra kész lakókkal. Készen az esetleges segítségadáshoz, közös küzdelemhez, kalákázáshoz.

Bolyongásaink során Lengyelországban találkoztunk még hasonló falutípussal. Ott is lejárhattuk térdig lábainkat, míg egy új településre bukkantunk.

A csillagok már jócskán kikönyököltek a fekete bársonnyal bevont égre, felajzottan pletykáltak rólunk, kíváncsian lesve, ha elboldogulunk ama nagy világvárosban, melynek álma fölötti őrhelyeiket épp azokban a pillanatokban osztották el maguk között. Cinikusan várták, mit teszünk majd, amikor megpillantjuk a robbanásveszélyes és gyújtó hatású anyagok városba való bevitelét tiltó táblát. Szigorú büntetéssel fenyegető soraira ügyet sem vetve hajtottunk tovább. Nem önthettük el a még itthonról magunkkal cipelt drága benzint…

Mint őserdőbe a felfedezők, úgy indultunk neki a Városnak. A külváros kisebb házai után elénkbe tornyosultak a tömbházakkal teletűzdelt, utcarengetegekkel átszőtt párizsi negyedek. Éva, jól képzett pilótaként

segítette haladásunkat. Abban a fényárban már nem szorultunk sem a csillagok, sem a telehold segítségére. Egy enyhébb magaslatról szétnézve, elmosódottan sejtetni engedte magát a VÁROS. Diszkréten! Szemérmesen. Akár egy menyasszony, aki anyajegyeit még nászéjszakáján is takarni akarja férje előtt. Aki, engedve lánykori tiltások, tabuk kényszerének, csak egy átsejlő hálóingben mer mutatkozni. Hogy vágytuk azt a PILLANATOT! – amikor megpillantjuk ŐT. Az igazit! Aki már annyi és annyi embert fogadott keblére. Akit oly sokan megénekeltek. Akibe beleszerettek, akit magukévá tettek, hogy azután emlékeik polcán elfoglalja a neki kijáró díszhelyet, vagy megunt szeretőként kergessék szívük rejtet zugaiba.

Utcanevek böngészése, azok betájolása a térdre fektetett térképen, állandó lámpalázunk, karambol iszonyunk semmissé tette a Párizzsal való első találkozás magasztosságát, varázsát. Távolról feltűnt a város közismert jelképe, az Eiffel 300 méteres felkiáltójelként magasodó tornya. Sokkal szerényebb volt így, mint pár nap múltán, mikor hirtelen előbukkant a Trocadero téri Chaillot-palota két szárnya között. Uralkodók magasztosságával emelkedett a tér fölé. Vagy később, amikor éjszaka, Gyuriékkal – házigazdáinkkal – kocsiztunk el mellette. Föld Urunk koronagyémántjaként villogott. Milliónyi villanykörtéjével, világító csövével. Egymaga egy kisebb városnak elegendő áramot fogyaszt. Monique a lokálpatrióta büszkeségével nyugtázta meghódolásunkat, lelkesen adogatva foghíjas Párizs-képünk kiegészítéséhez a szükséges mozaikkockákat.

Nem hittünk barátainknak, amikor azzal dicsekedtek, hogy Párizsban könnyedén a megadott címhez értek. Tapasztaltuk: valót beszéltek. Egy jó térképpel, akár saját tenyerünkben, úgy lehet tájékozódni. Közel a Panteonhoz, a Cartier Latinben, nem messze a Luxemburg-kerttől, párhuzamosan a Szent Mihály ismerős, Ady-s csengésű utcájával egyszerre csak feltűnt a keresett utca, házszám. Pontosan érkeztünk az 1000 kilométeres távról! Szombat este volt. Víkend másodnapja. Így sikerült alig kétszeri körözés után parkolóhelyet találnunk. Ki sem mozdultunk

onnan egy hétig, amikor közelebb a lakáshoz, a zsinagóga mellett ürült egy hely. Gyorsan átálltunk oda, hogy azután, házigazdánk kifejezett rábeszélésére, onnan is elköltözzek. Inkább tilos helyen, a tiltó tábla alatt parkoltam, semhogy esetleges terrorista kocsijának vélvén járgányunkat, a rendőrség elszállítsa, vagy éppen felrobbantsa, nehogy egy benne rejtőző bombával én robbantsam a zsinagógát, mint tették pár éve…

Két hetes ott tartózkodásunk első perceit éltük. A találkozás pillanatát azokkal, akik hívtak, akik szerettek, akiket szerettünk. Akik csíkszeredai vendéglátásunkért cserébe a maguk városát akarták tenyerükön nyújtani. Felajánlani otthonukat, vendégszeretetüket, mely nélkül még akkor sem tudtuk volna megengedni magunknak azt a két hetet, ha kocsinkban rendezzük be hálószobánkat.

Lakásuk közepes nagyságú város néprajzi múzeumának is díszére válhatna. Barátaink hobbija az etnográfia. Bármerre jártak kerek e földtekén, felkutatták, és ha tehették, vásároltak azon helyek népviseleti ruháiból, a falusi mesterek által készített közhasználati vagy munkavégzési eszközökből, díszekből, ékszerekből. Szobáik falán ízléses rendben sorjáztak azok a tárgyak, komoly feladatot jelentve portugáliai bejárónőjüknek, akinek hetente kétszer kellett port törölnie.

Június 25-én este a közeledő vakációnak még csak előszele érződött a városban. A párizsiak nemzeti ünnepük, július 14-e után, mondhatni, egyenesen a díszfelvonulásról indulnak szabadságra. Nyárára kiürülnek a párizsi otthonok. *„Városőrzőnek”* csupán kispénzű turisták, vendégmunkások maradnak. Meg a *„bérletesek”*, akik *„befizettek”* egy kapualj vagy garázsablak mélyedésére, a metróállomás valamelyik padjára. Helyüket semmi pénzért nem adnák fel, míg a rendőrség vagy a kimúlás el nem szólítja őket. Kín-keservesen lelhetnének csak más, megfelelő *„lakást”*. Nagy ám a kereslet ingyen kéglik után!

Ottlétünk utolsó napjaiban több járdalakóval szinte jó ismerősként üdvözölhettük volna egymást. Munkanélküliek, szenvedélybetegek köréből kerülnek ki. Társadalmi, emberi nyomoruk ranglétráján mélyebbre

már nem süllyedhetnek. Vesztenivalójuk sincs. Az életükön kívül. Ha azt a vegetálást még egyáltalán életnek nevezhetik.

Gyuriék nem voltak még szabadságon, nem lehettek társaink bolyongásainkban. Ezért, érkezésünk másnapján kocsifuttában körülhordoztak a Városban, hogy a későbbiekben könnyebben be tudjuk tájolni magunkat. Házigazdáink szenvedélyes imádói városuknak, két dologgal azonban sehogy sem képesek megbékélni: a felhőkarcoló-negyeddel és a Pompidou-központtal. De hát ezzel nincsenek egyedül, így érez a párizsiak többsége. A *„kis New York”* számomra nem jelentett kihívást. A Bois de Boulogne parkosított erdeje mellett terül el. Távolról semmivel sem rútabb ama bizonyos toronynál vagy az UNESCO sötét tömbjénél. A párizsiak azért neheztelnek rá, mert befészkelte magát 2-5 emeletes házaik megszokott, hagyományos rendjébe, megbontva ezáltal az összhatást. A Pompidou-központ talán még több vitát is kelt, a maga üvegből és acélból épített, színes csövekkel körbefuttatott épület-kolosszusával. Behemót óriásnak csúfolják ellenzői, mely rátelepszik a város központjára, rontva annak eszményi képét. Hívei modern vívmánynak, utópisztikus elmeszüleménynek, huszonegyedik századinak titulálják. Nem tudom, kinek van igaza, de az biztos, hogy Párizs valamennyi nevezetessége közül ennek (is) van a legtöbb látogatója! Nekünk mégsem tűnt annyira kirívónak az elgondolás, hiszen, *„újjáépülő”* városainkban megszokottá vált kép a régi, korszerűtlen központ lebontása, újjáépítése.

Párizs nem volt szétbombázva. Lakásai nem voltak kényelmetlenek. Párizst nem kellett újjáépíteni. A háborút, évek telését, a komfort igényének növekedését kiheverhette lakásai kényelmi fokának emelésével anélkül, hogy helyükbe új épületeket kellett volna emelni. Ezért (is) lehetnek építészetükben a párizsiak hagyománytisztelőbbek a kelet-európaiaknál.

Turisták, művelődni és dokumentálódni vágyók egyaránt felkeresik. Valahogy úgy lehetnek vele az emberek, mint az idegen partnerrel: rondább talán, csenevészebb a réginél, de MÁS és ÚJ! Vendéglője a kolosszus utolsó emeletén, holdbeli épülethez vagy űrállomáshoz hasonlító

környezetben van. Asztalaira feltálalva az aznapi választék. Emberek jöttek, leültek, ettek, elmentek. Nem láttunk senkit fizetni. Gondoltuk, valamilyen koktélpartira vagy reklámnapi étkeztetésre cseppentünk be. Nekiveselkedve indultunk helyet foglalni magunknak. Akkor vettük észre a feliratot: belépti díj 50 frank. Visszahőköltünk! Sok volt ez nekünk! Most, visszaemlékezve, bánjuk fukarságunkat. Az árakhoz viszonyítva nem is volt olyan nagy az összeg (egy ing 200 frank volt). A svéd asztalról azzal és annyival lakhattunk volna jól, amit talán sosem sikerül máskor megkóstolnunk. Legalábbis ami a francia ízeket, különlegességeket illeti.

Kárpótlásban azért volt bőven részünk. Gyuriék barátnője, Anne-Marie meghívott magához. Családi házában berendezett, pár asztalos remek kis vendéglőjében kedden és pénteken lehet vacsorázni. A fogások kiválasztásának ceremóniája, az aprólékos megbeszélés, ahogyan mindenikünktől megérdeklődte kívánságainkat, ahogyan ajánlani vagy lebeszélni tudott, ahogyan saját kezűleg felszolgálta, háromcsillagos nagyvendéglőknek sem vált volna szégyenére. Ételkülönlegességeinek zamata, íze ínyencek ínyére volt szabva. Felvillanyozódva, részegítő elégedettséggel indultunk vissza a 20 kilométerre levő Párizsba.

Egy este Monique szüleinél vacsoráztunk. Az előzőleg leírtak ismétlődtek, csak nem vendéglői, hanem egy meleg, barátságos, vonzó családi körben. Ahol egy perc múltán már úgy éreztük magunkat, mintha gyerekkorunk óta ott élnénk. Csodáltuk szüleit, mily remekül őrizték magyar nyelvük zamatát, gazdag szókincsét. Dacára menekülésüknek Magyarhonból még a hitleri népirtás előtt.

Későbbre akartam halasztani az étkezési szokások leírását, ám ha már vendéglőkbe kalauzoltam el a velem együtt utazókat, hadd iktassam be e családi étkezéseket is. Számunkra mégis csak azok jelentették ottlétünk lelkiekben, emberi közeledésben, együvé tartozásban leggazdagabb pillanatait. Amikor terített asztalnál, anyanyelvünkön beszélgethettünk. Olvasmányaimból tudtam: sok gyümölcsöt, zöldséget esznek a franciák. Étrendjük egészségesebb a miénknél, inkább bort, kevesebb rövid

italt fogyasztanak. Étkezések után csemegézik a konyakot vagy likőrt. Furcsának tűnt, de magam is tapasztaltam: nem igen lehet berúgni. (Igaz, nem javallották az utántöltést!)

A vacsora nyers szezonsalátával kezdődik. Azt követi a sült (savanyúság nélkül), édesség, gyümölcs, sajt. Ebéd közben a bor járja (másoknál a sör), utána egy-két kupicányi tömény. Tele gyomorból a pia lassan szívódik fel, az asztalvendégek csak ritkán rúgnak be. Földijeim ellenkezésével dacolva sem hallgathatom el: nem erőltetik az evést, ivást. Ha egyszer azt mondtad: nem kérek, tiszteletben tartják tiltakozásodat. Szántuk-bántuk a csemege-ital visszautasítását. Szívesen ittunk volna még egy-két pohárral, de nem akartuk a székely bácsi közmondásos szavait idézni, amint a szász gazdánál ki akarta udvarolni azt a visszautasított vacsorát: *„mit is mondott kend az imént?”*.

Ünnepi alkalmakkor kezdődhet a vacsora dinnyével (sárga) vagy más értékesebb gyümölccsel. A sültet megelőzheti a leves és tengeri herkentyűkből összekombinált salátakoltemény. A fogások száma szaporodhat a vendég értékétől vagy a háziak anyagi helyzetétől függően. A vacsorával kezdtem, hiszen az a nap fénypontja. Ilyenkor gyűl egybe a család. Ekkor beszélik meg apróbb-cseprőbb gondjaikat, a nap eseményeit. Lazítanak, kiheverik a feszültséget, simulnak ráncaik. Reggel, szakaszos munkakezdésük miatt a család legtöbbször nem is találkozik. Más és más időpontban kelnek, csomagolnak, indulnak munkába. Reggelizni nem igen szoktak. Éhségüket tízórai enyhíti, majd gyors ebéd egy közeli csehóban. Így aztán érthető, ha a vacsora lesz a nap legmeghittebb étkezése.

A piacra járás napjaink elmaradhatatlan eseményévé vált. Lakásunkhoz közel, rendszeres útvonalunk mentén volt a napi piac. Zsibvásári nyüzsgés, eladók árukínáló, vevőcsalogató rikoltozása. És vásárlók, vásárlók mindenütt. Szakosított boltok, standok előtt törték a fejüket azon, hogy aznapi étrendjüket a kínálat mely darabjaiból állítsák össze. Gazdát cserélt pénz és áru. Tele bevásárló szatyrok gazdái tágultak, helyet teremtve másoknak. Igyekeztek haza, előkészíteni aznapi

terülj asztalkájukat. Háziasszonyunknak segítve cipekedésében, kikívánciskodott belőlem a piacok évszakos terményeihez szokott kelet-európai kérdése: ama csodafelhozatalból miért csak szatyornyit visz haza? Miért nem halmoz fel többet? Hiszen garmadákban állt a kivi, mangó, sárga- és görögdinnye, banán, ananász, az alma, körte, mogyoró, dió. Tengeri és édesvízi halak, rákok – talán csak Brehm által ismert fajtáinak sokasága. A sajtféleségek számlálását 76-nál abbahagytam (állítólag 365 félét forgalmaznak, egyet minden napjára az évnek). A kenyérüzletbe be sem mentem, megriadva a friss házi kenyérért ácsingózók 6-10 emberes sorától.

Emlékszel, kérdezte Monique, csodálkoztál azon, hogy nincs kamránk, fagyasztónk. Hogy a pince ismeretlen zöldségtárolási fogalom Párizsban. Minek is tartanánk kamrát, pincét? Hiszen mindaz, amit láttál, évszaktól függetlenül bárhol, bármikor megtalálható. A nép zöme havonta kétszer vásárol nagyobb mennyiségben. Nem romlandó ételneműből. Friss áruját aznap veszi meg a legközelebbi standon, boltban. Lehetőleg mindig annál az árusnál, hogy törzstagnak számítva kedvezményben részesítsék. Nagyobb mennyiség vásárlása szintén kedvezménnyel jár.

Naponta elkísértük őt bevásárló körútjára, nem tudván ellenállni a hely varázsának. Szabadidőd terhére nem sok az a napi fél-egy óra, amit a piacon töltesz el? – kérdeztem tőle. Vállat vont, megszokta, nem tűnik soknak.

Déltájban, egy szerdai napon (Csíkszeredában is akkor van a heti piac), hattagú indián zenekar előadásában gyönyörködtünk. Sólyomszem késői utódai mélabúsan, rezzenéstelen arccal játszották szomorú dalaikat, ponchóik alatt. Majd, amikor megítélésük szerint kiérdemelték adományainkat, csapatuk egyetlen leánytagja körbehordozta a hegedűtokot. Nem kért, csak szúrósan a szemünkbe nézett. Úgy, hogy skalpomat már a kezében látva, sietve előkotortam lapuló centime-jeimet, szemlesütve helyeztem el ama tokban, amit kis beleképzeléssel abban a pillanatban akár dísztelen hamvasztó urnámnak is elképzelhettem. Később széles

ívben elkerültem azt a helyet. Inkább a bájos és veszélytelen, diáknak tűnő hegedűslány felé kanyarodtam. Egy idő után ismerősként, egymásra kacsintva nyugtáztuk egy-egy újabb nap lepergését.

Más, egészen elütő világ a Le Halle környéke. Összeillő szimbiózisa a régi és új városképnek. Szerencsésen ötvöződik a két építészeti irányzat a Szt. Eustachio templom környékén. Maga a templom Párizs talán két legérdekesebb remekművének egyike. Terén egy óriási emberfejet ábrázoló szoborral. Körös-körül renovált régi házak és üveg-alumínium épületek sokasága. Nem keltve disszonancia érzetét.

Két-háromemeletnyit lépcsőztünk-mozgólépcsőztünk lefelé, miközben az óriási üvegkupola alatt hatalmas pálmákat, más egzotikus növényeket láttunk nagy faládákba ültetve. Szökőkutak, mesterséges vízesések, tavak – tele vízinövényekkel. Szüntelen nyüzsgés. Lótó-futó emberek. Vásárlók, vagy hozzánk hasonló nézelődők, akiknek vékony pénztárcája nem engedte meg a csillagászati árú cikkek megvásárlásának még a gondolatát sem. Talán, csak a még nyugatabbról érkezettek kitételével. Dollárjukat a franciák 6 frankkal vásárolták, ezért előnyös tranzakciókba bocsátkozhattak. Tehették abban az országban, ahol az árak mégiscsak az ottani átlagfizetésekhez vannak szabva.

Ugyanezt tapasztaltam Pesten a Váci utcai butikokban, ahol a bennszülötteknek csak a pénzesebb rétege vásárolhatott. A forte valutások, hivatalos átváltással vagy feketén beváltott összegeikkel (pénzükért a hivatalos árfolyam akár 10-szeresét is megkapták) játszva kifizethették a közönséges halandó számára elérhetetlennek tűnő árakat. Megfizethették nyaralásukat, fürödhettek akár pezsgőben. Hazatérve, megelégedéssel nyugtázhatták: otthon ennyi pénzért csak egy nagyon szerény vakációt engedhetnének meg maguknak.

A jelenség fordítottja érvényes az Amerikába érkező franciára, aki pénze névértékének csak hatodát kapja, miközben az árak nagyjából hazájának árszabása szerint alakulnak. Ezért kezdik egyre inkább a külföldre szakadt magyarországiak anyaországukban tölteni szünidejüket.

Oda térnek vissza nyugdíjas éveikre. Amerikából átutalt dollár-nyugdíjak biztonságos fedezetében!

Párizs egyik leghíresebb, legdrágább, legszebb bevásárló központjában voltunk akkor. Előkelőbbet talán csak a Champs-Elysée sugárút mentén láttunk. Ott már csak nézelődőkkel találkoztunk, alig látva vásárlót. Belépni sem mertünk a kirakatok mögé. Órákat téblábóltunk egy-egy, a kézdivásárhelyihez hasonló *„udvartérben”* elhelyezett üzletsor előtt. Egyikükben örökmozgó vonzotta magához az érdeklődőket... Tudom, ellentmond a fizika törvényeinek, mégis az a mozgó örökmozgott! Nem tudtuk felfedni titkos mozgatóját! A sugárút másik oldalán repülőtársaságok, bankok, cégek irodái pompáztak. A járdákon késő éjszakáig nyüzsgött az élet. Fagyiztak, ittak és ettek az emberek a járdára kinyújtózkodó vendéglői asztaloknál. A magukat megörökíteni vágyók gyors portrét vagy karikatúrát rendelhettek festőnövendékektől, befutottabb festőktől. Firoltak engem is, csábítottak, amíg azt nem kérdeztem jelbeszéddel: tudnál-e olyan portrét festeni rólam, mint azt Zsigmond Marci barátom tette? Nem, válaszoltam meg magamnak. Kisujjával sem érne fel. Marci csak egy van! Továbbmentünk! Távolabb, termékeiket kínálták a négerek. Második világháborús filmekben is láttunk ugyanilyen játékokat. Mások, halottként a járdán feküdve remélték az arra járók könyöradományait.

Fáradtan huppantunk le egy cukrászda asztalához. Pihenni. Étlapjuk választékát látva, spanyolcsizmával sem tudtuk kordába szorítani feltörő étvágyunkat: választhattunk a banán, ananász, mogyoró, csoki, pisztácia, mazsola, puncs és még annyi másféle fagyi között. A mogyorónál maradtunk. Irányszámnak egy múzeumi belépőt véve alapul, akkor egy-egy Louvre-i belépő árát nyalakodtuk el. 1988 júliusában ez az összeg 22 frankra rúgott. Mennyiért nem adtuk volna akkor, ha gyermekeink részére is hazahozhatnánk kóstolóba pár gömbnyit azokból a nyalnivalókból! 180 fokos hátraarcot vágva távolodtunk e Dárius csemetéknek fenntartott helyről, nekivágva az ígéretes választékú és elérhető árkínálatúnak

hitt ócskapiacnak. Mindent, vagy majdnem mindent kínáltak a túlzsúfolt kis butikokban, boltokban, járdakirakásokon. Afrikai totemfiguráktól videóig, turkálóba vetett cuccoktól kézi perzsáig, elektronikai vívmányoktól paprikajancsikig. Csak a keresett cikkeket nem vásárolhattuk meg. Azon az áron, amit arra szánni tudtunk. Még ócskás áraikat sem tudtuk megfizetni. Később bukkantunk rá a TATI üzletekre, ahol egyetmást már megengedhettünk magunknak. Sápadtarcú testvéreket nem is igen láttunk magunk körül. Afrikai vendégmunkások sajátították ki a termeket. Egyik polcon hazai gyártmányú nylon harisnya volt 3.95-ért. Lokálpatriotizmus ide vagy oda, inkább a mellette levő polcon felhalmozott olasz harisnyákból vettünk l.95-ért. Az így megnyert kis összeg is sokat jelentett számunkra. Csencselni szégyelltünk. Különben is a lengyel turisták monopolizálták a kiskereskedelmet. Európa csencselőiként tartják számon őket. Időt sem akartunk pazarolni. Nyomósabb érvünk mégis ama elgondolás volt, hogy minden turista egyben hazája színeinek hordozója is. Csencseléssel, kölcsönkéréssel nem akartuk e színeket tovább fakítani. Azt a kölcsönt, amit nem tudsz visszafizetni, vagy annak visszafizetését nem igénylik, nem szívesen fogadod el.

Természetesen, a hazája színeit hordozó turista fordított tétele is igaz: a szerint ítélik meg az országot, ahogyan külföldre engedett fiainak batyuját megtölti hamuba sült pogácsával. Ezért nem akartunk kölcsönkérni. Senki sem szívesen kérkedik szegénységével.

Párizsban a nyomorúság csak idős embereknél feltűnő. Fiataloknál, a punk divat miatt nem lehet tudni: a felső tízezer féltett, agyonpénzelt sarjával vagy éhező utcagyerekekkel állunk-e szemben? Szerelésükkel, kakastaréjukkal, bohócöltözékükkel akár túlmaszkírozott színeszek is lehetnének. Zörög rajtuk a sok szöges nyakörv, csuklópánt. Cúgos cipőjüknek csattog a sarka. Mocskosak. Ruházatuk lényegi eleme a piszok és rendetlenség.

Egy aszfaltot olvasztó napon együtt utaztam a metrón egy fiúval. Óriási bakancsot viselt vastag lábszárvédővel, ami alól piszkos teniszzokni

lógott ki. Fél lábszárig buggyos katonanadrág volt rajta, fekete kötött garbó, fölötte letépett ujjú koszlott tréning felső és egy meghatározhatatlan színűre fakult vitorlavászon zubbony. Keskeny rock-szemüveg bújtatta szemét, fekete csíkok tarkították arcát. Magán hordozta egész ruhatárát, vagy ő volt a punkok királya? Máig rejtély…

Útikönyvekben feltüntetett látnivalók mellett mindenképpen el akartam jutni egy kórházba, lehetőleg elmegyógyászatra. A Bicêtre és Salpetrière *„javítóintézetekbe"* zarándokként mentem el. Látni akartam azt az épületet, ahol PINEL, először az elmegyógyászat történetében leszedette a beutalt elmebetegekről a láncokat. Megküzdve korának begyepesedett felfogásával, a személyzet félszével, amely elfogta őket a szabaddá váló *„bolondok"* garázdálkodásának gondolatára. A hivatalos jelentésekben rögzített tényeknek sem akartak hinni. Kitűnt a gyógyulások szaporodása, a betegek részéről tapasztalható agresszív megnyilvánulások gyarapodása nélkül. SŐT!

Tudjuk, a terror szülte türelem a maga során terrort szül. Leláncolt betegek kényszer türelmükkel így terrorizálhatták kezelőiket, *„mi lesz, ha elengedjük őket?"* kérdéssel állítva falhoz *„bíráikat"*. Napjaink elmegyógyintézeti ihletésű műveinek visszatérő motívuma e szerepcsere. Amikor a körülmények játéka folytán betegek kezelőkké válnak, véghezvíve mindazt, amit kezelésük idején tapasztaltak ápolóik részéről. Kicsinyben megismétli magát a diktatúrák természetrajza. Előbb-utóbb, kisebb vagy nagyobb áldozatok révén rendszerint magukból a diktátorokból is áldozatok lesznek. Saját áldozataik!

Hosszú utat járt be az elmegyógyászat, kezdetétől mai állapotáig. Mérföldköveit naponta láthatjuk intézeteink nyitott ajtós rendszerében, ahol csak pár napos elkülönítésben részesítik a még nyugtalan, agresszív beteget, hogy később átkerüljenek a nyílt osztályra.

Párizsban a Szt. Anna kórház jelentette számomra ezt a mérföldkövet. Épülete kívülről modern lakótömbnek látszott, ajtajain szabadon lehetett ki-be járni, látogatási szigorítások nélkül. Négy szintjén mindaz

megtalálható, ami a modern betegellátáshoz, azon belül pedig az elmebetegek gyógyításához elengedhetetlenül szükséges. Amiről addig csak szaklapokban olvashattam. Videós szobájában órákig elidőztem volna, figyelni, miként rögzítik szalagra a beteg viselkedését, beszélgetését, hogy később, midőn kritikai érzéke, nyugalma már visszatért, láthassa azt a személyt, aki beérkezésekor és azután volt.

Toxikománok, alkoholisták, betegségtudat nélküliek esetében jelent kitűnő pszichoterápiás lehetőséget e módszer. Kívánságára a beteg számára másolatot készítenek a felvételről. A titoktartás, természetesen éppúgy érvényes a videó felvételre, mint az orvosi tényked bármely más vetületére.

Állami kórház a Szt. Anna. Naponta 20 frankot kellett fizetni a betegnek kezelésért, ellátásért. Összehasonlításként még egyszer: egy múzeumi belépő 22 frank!

Káderigényesnek találtam e kórház szerkezeti felépítését. Az igazgatónak több osztályvezető főorvosa, mindeniknek két-két alosztályt vezető főorvosa volt 2-2 alorvossal, azok mellett 2-2 gyakorló, illetve szakosodást végző orvossal. Egy orvosra négy beteg jutott. Seregnyi középvégzettségű és takarítószemély segíti a kórházi munkát. A pszichológusok, pszichoterapeuták, szociális gondozók sokan vannak, és komolyan veszik feladatukat. Ezt nem csodálom. Létük függ a betegtől! Aki a követelményeknek nem felel meg, mondhatni éhen hal. Fizetését végzett munkája, illetve betegeinek létszáma után kapja. A hálapénz fogalma ismeretlen. Fizetésük viszont igényeikhez szabott. Lejáratja magát az, aki borravalót követel vagy fogad el betegétől. Még az a bizonyos jelképes ajándék is nagyon jelképes. Sok az orvos, mindenki sokat akar dolgozni. Hogy ne legyenek harácsolók, arra vigyáz a társadalombiztosító, amelyik csak bizonyos összegig fizet. Azon felül, ha dolgozni akar, teheti, de ingyenesen. Így aztán nem ritka az évente 3-4 hónapig vakációzó orvos. Teheti, mert ha a kiszabott évi óraszámot sűrítve, 8-9 hónap alatt dolgozza le, akkor a többi időt szabadságon töltheti.

A Szt. Annában sem örültek a gazdasági válság előidézte nehéz időknek (lám, már akkor is válságot emlegettek!). Tucatnyi ápoló és takarítószemélyt, titkárnőket, kisegítő személyt bocsátottak el állásából. Aki maradt, az hatványozott erőkifejtéssel kellett, hogy végezze a társa részét, de főnökei figyelmét is fel akarta hívni: lám, mégsem csalódtak benne. Létszámuk még így is messze felülmúlta az általam megszokott szintet. Kifogástalan állapotban tartották az épületet, műszereket, betegeket. Törték magukat, nehogy a munkát keresők százai elorozhassák helyüket. Bizonytalan állásuk állandó stresszének magas adrenalin szintje adta azt a maximális teljesítményt, amelyet naponta kipréseltek magukból.

A betegek egyidőben szerették és félték orvosukat. Sorsuk letéteményesét látták benne. Figyelték mosolyát, homlokráncolását. Elégedetlen-e állapotukkal, vagy bizakodást tükröz az arca? Egy szorongó, bizakodásra vágyó világ a betegeké, amely függetlenül országok gazdasági-politikai beállítottságától, saját és családja sorsát akarja kifürkészni orvosa tekintetéből. Gondoltam erre, mégis egyfajta döbbenettel éreztem ugyanazt az érzést ottani betegek tekintetében, amit a sajátomból olvashattak ki orvosaim súlyos balesetem utáni kórházi aszalódásom idején. Ősidők mágiája kísértheti ma is az emberi lélek feneketlen mélységeit! Sokat, sokszor és sok helyütt vitatják a szép halál gondolatát. Fájdalom nélkül, elegánsan ringatni át az elmúlásba azt a beteget, akinek gyógyulására semmi remény. Másnak juttatva az így felszabaduló pénzösszeget, melyre szűkös anyagi kereteik között oly nagy szükség lenne jobb reményűek gyógyításában. Eme irányzat *„élharcosai”* nemcsak az így megmaradó összegeket akarják felhasználni más betegek részére, hanem a *„halálraítélt”* szerveit is beültetésre szánnák. Világszinten folyt és folyik a hogyan tenni? kérdése körüli vita. Ám, amíg az a kérdés az elsődleges, hogy kinek érdemes vagy nem megmenteni az életét a meglévő pénzalapok, keretek segítségével, addig nem lehet humánusan megoldani e gondot. Beszélgető társaim vitájára figyelve, eszembe ötlött az a nagyon is kézenfekvő megoldás, hogy a szűkös pénzügyi keretek

vergődésében hasonló gondolatokkal foglalkozó emberek, politikusok, államférfiak csatározását mily egyszerűen semlegesíteni lehetne a két katonai tömb között dúló megtámadási hisztéria oltárára könnyelműen odavetett fegyverkezési milliárdok átirányításával egészségügyi, kulturális intézetek bankszámláira. Szavaim tolmácsolása társaimban döbbenetet keltett. Elképzelhetetlennek tartották a hadi kiadások befagyasztását, visszaszorítását. Tengerész Henrik *„hajózni szükséges, élni nem az!”* korparancsához hasonlóan esküsznek iparmágnások ma a *„fegyverkezni szükséges, élni nem az!”* axiómára. Szókincsem kevés lévén vitáink folytatásához, kávém kavargatásába merülve visszavonultam a *„küzdőtérről”*.

Ausztriai és nyugat-németországi beszélgetésekből leszűrt tapasztalataimhoz hasonlóan, a franciáknál is állandóan visszatérő kérdés a társadalom és az ELMEGYÓGYÁSZAT, az egészségesek és ELMEBETEGEK viszonya. Az irányukban tanúsított káros társadalmi előítélet megszüntetésén fáradoznak. Az elmebetegeket láncaiktól megszabadító Pinel országában ugyanúgy, mint teszem azt, szűkebb pátriámban, Hargita megyében. Hogy a kezelésre szoruló beteg ne úgy érkezzen az elmegyógyászatra, mintha ablakrácsokat látva, börtönbe érkezne, később pedig ne megbélyegzettként hagyja el az osztályt. Hogy az elmebetegség a testi (szomatikus) betegségekhez hasonló polgárjogot nyerjen, szenvedő alanyai pedig ne páriákként szédelegjenek a világban. Hogy valóra válhasson az osztályunk falára is felerősített dantei, parafrazált idézet: *„Halandó, ki belépsz, NE hagyj fel minden reménnyel!”*

Józan következtetés az alapja újfajta gondolkodásunknak: legjobb módszer betegeink közösségbe való visszaszoktatására az lenne, ha megtanítanánk a mindennapi élet realitásaira, naponta szembesítve őket azokkal. Minél több időre vesznek ki valakit megszokott környezetéből, annál nehezebben fog visszailleszkedni az adott közösség normái közé. Világszintű célkitűzéssé vált az elmebetegek intézeten kívüli ellátásának és gondozásának megszervezése. Megteremtve ehhez az anyagi és

szakember ellátás keretét. Fokozott ritmusú napi teendőim után irigykedve láttam, hogy a Szt. Annában nem azt számolják, hány beteg jut egy káderre, hanem hogy hány káder egy betegre. Ideszámítva pszichológust, zene- és rajztanárt, kibernetikust, szociális gondozót.

Nem akarok útikalauzokkal versenyre kelni. Eszemben sincs Párizs részletes leírását adni. Nem írok a Notre-Dame-ról, templomok és múzeumok sokaságáról. Nem részletezem a hidak történetét, bár önmagukban is roppant érdekesek lennének, nem ecsetelem a Pantheont, Sacre-Coeur-t, de még az egyedülálló Louvre-t sem. Megtették már sokan énelőttem. Avatottabbak. A hozzájuk kapcsolódó élményekről akarok csupán említést tenni. Véleményem szerint ezekből áll össze egy város, vidék, akár egy ország képe. Ezek maradnak meg leginkább emlékeink filmszalagján. Sokkal színesebben, mint ahogyan azt a legjobb minőségű filmre rögzíthetné a nyakunkban lógó fekete doboz.

Sorbonne-i diák nem lehettem, nem is vágytam erre. Akárcsak egy oxfordi vagy harvardi diáktóga elérhetetlen vágyálmára. Érzéketlenül viszont nem tudtam elmenni a híres egyetem főkapuja előtti téren összegyűlt ténfergő vagy szórakozó, kávéjukat szürcsölgető, önmagukat produkáló diákok és nem diákok mellett. Egyikükhöz, ösztönös orvosi segélynyújtás ingerének engedve szinte odaszaladtam, látva annak vértől maszatos testét, azzal csíkozott arcát. Közelről vettem csak észre: festékből voltak a csíkok! Mutatványos volt!

Az Opera már külsejével, impozáns monumentalitásával lenyűgözött. Mégis inkább a lépcsőin ráérősen, beszélgetve, zenélve időző, csókolózó fiatalokat nézegettük. Sok ifjúsági parknál voltak mozgalmasabbak azok a lépcsőfokok. Akárcsak a Montmartre-on lévő Sacré-Coeur lépcsőin. Belsejét, más operákéhoz hasonlóan stukkók, aranyozások, fal nagyságú tükrök borítják. Páholyaiban plüssözött székek nyújtanak kényelmet. E látvány után nem akartunk hinni szemünknek, látva az épület egészéhez nagy ellentéttel ható mennyezeti festményt. Egy Chagall freskót! Újabb párhuzamra vetemedve, annyira elütő volt a freskó, akár a már említett

Sacré-Coeur építészeti stílusa a város egészéhez viszonyítva. Vagy a templom alatti téren életmagra kapott Place Pigalle szemérmesnek egyáltalán nem mondható, szexualitástól túlfűtött élete. A szex shopok borsos árai nem sok látogatót vonzanak, ezért kerítők csábítottak belépésre. Egyik kezemet ők, másikat Éva húzta maga felé. Míg csak Krisztushoz nem kezdtem hasonlítani. Egy Place-Pigalle-i Krisztushoz!

Nem hagyhattuk ki útitervünkből a Moulin-Rouge-t a Place Blancheon. Vörös Malom a Fehér téren! Hírnevéhez aránytalanul kicsire szabott épület, még aránytalanabbul magasra srófolt árakkal. A tehetősebbeknek állítólag kitűnő szórakozási lehetőségeket nyújtó kabaré (lehet, hogy csak a szőlő savanyú, de hol állhat szórakozásuk a magunk rendezte és kivitelezte szilveszteri műsorok varázsától?).

Mi még a kirakatokba kitett reklámképekre sem mertünk ráérősen bámészkodni, nehogy felszámolják nekünk. A Malomba nem, de a Folies Bergère-be majdhogynem eljutottunk. Barátunk párizsi napjaink egyikén felajánlott egy megszerezhető ingyenjegyet. Ismerte Gyarmatit, a mulató magyar származású művészeti igazgatóját. Azután valahogy elfelejtődött, mi pedig szégyelltük felidézni ajánlatát.

Kárpótlásként többször is elmentünk a Pont-Neuf-höz (új híd), amely ellentmondva nevének, Párizs legrégibb hídja. Korlátjára támaszkodva hosszan csodáltuk a hömpölygő Szajnát. Gondolatban nyugtáztuk röntgenes kolléganőnk kérésének teljesítését: *„Menjetek el az új hídra, üdvözöljétek a nevemben, mondjátok el Neki, sokat gondolok rá."* Ezt üzeni Kati, súgtuk a hídnak, a folyónak. A híd talán, a hömpölygő víz már nem emlékezett barátnőnkre. Hol van már ez az évekkel azelőtti, legtavalyelőttibb víz?

Városszerte szirénázó kocsik vijjogása zavart, míg meg nem szoktuk. Szirénázó Város, nyugtattuk ellenérzések utóízével. Városaink csendjéhez szokva, külföldi nagyvárosokban sem tapasztalva hasonló jelenséget, kissé kellemetlenül szemléltük ezt a fontoskodó figyelemkeltést, ahogyan a hivatalos kocsik száguldoztak. Vagy vonszolták magukat közlekedési

dugók kocsirengetegében, ahol, vijjogásuk ellenére sem nyithattak számukra szabad utat.

Napóleonról igazán semmit sem tudok olyat mondani, amit énelőttem mások ne mondtak volna el. Amatőrök vagy ádáz napóleonológusok. Én, ha tehetem, a kezét szorítom meg, amikor a Concorde-tér közepére *„beültetett”*, Egyiptomból *„kölcsönvett”* obeliszk felől szétnéztem a világ négy égtája felé. Háttal állva a Tuilleriák kertjének, előttem kitárulkozott a Champs-Élysées sugárút, végén a Diadalívvel. Jobbra a Madeleine temploma, balra egy kormányépület. A jobb-bal irányban elterülő, mintegy 2 kilométeres szakasz érdekessége a teljes építészeti szimmetria az út két oldalán és végein lévő épületek között. Mintha a mozgó világ, kocsik, emberek forgataga sem tért volna el a szabálytól.

Grandiózusan képzelte el a császár mind e résznek, mind az Étoile (csillag)-téren levő Diadalívtől szétágazó 12 sugárútnak az építését.

Lássuk hát koporsóját annak az óriásnak, akit Napóleonnak ismer a világ. Elindultunk az Invalidusok dómja felé. Hadimúzeum, katonai és tiszti kórház termei után jutottunk a számára nyughelyül kijelölt Dómba. Méreteiben hatalmas, vörös márványszarkofágban piheni fáradalmait az, ki országok, népek sorsát tartotta kezeiben. Ki, ha bírja szusszal, hadseregekkel, egy világ képét változtathatta volna saját hasonmására.

Kődobásnyira e helytől, Rodin Gondolkodója töpreng ismert pózában. Talán, éppen a világváltoztatások igényelte emberáldozatok millióin. Két óriás a maga nemében. Napóleon és Rodin! Háború és béke! Rombolás és alkotás! Két olyan óriás, aki, alkalmakként, gonosz kis törpévé vedlett át. Napóleon, a zseni, nem átallotta eltenni láb alól azokat, kik kisujját sem érhették fel. Félte őket! Rodin, ki képes a szobrászat másik nagy ígéretét, Camille Claudelt, barátnőjét, szinte menyasszonyát eszelősök közé záratni. Ahol azután és ezért maga sem menekül a tébolytól.

Két dudás, két lángész nehezen fér meg egy csárdában! Hogy Marie és Pierre-Joliot Curie megférték? Igen! De ők egyszerre jutottak el a hírnév csúcsára (mégis csak igaz lehet a tétel, amely szerint legjobb az, ha

férfi és nő egyszerre jutnak el a csúcsra!). Nem tudom pontosan, min gondolkozik a Gondolkodó. Sem azt, hogy Napóleont milyen gondolatok foglalkoztatnák, ha megébredne abban a koporsóban, amelyre az általa kívánt szöveget vésték: *„Azt kívánom, hogy hamvaim a Szajna partjain nyugodjanak, a franciák között, akiket olyannyira szerettem."*

Elég volt nekem a küszködés saját gondolataimmal. Mohács és Verdun azelőtt látott tájaira emlékezve, eltűnődtem élet és halál drámáján. Tízezrek életén nyert vagy vesztett országokén. Hogyha akkor és ott nem úgy alakul a történelem, mint ahogyan alakult, ha Verdunt mégis beveszik a németek, nem is Francia-, hanem Németországba tarthattunk volna, amelyben Párizs talán csak egy tartományi székhelynek marad meg. Átértékelt, vagy vandál módra lerombolt szimbólumaival együtt. Egy békeszerződés révén német kézre került franciák földjén vajon a németek vendégének éreztük volna magunkat, vagy a Hely elegendő varázssal bírna megszégyenülése feledtetéséhez? Avagy temetővé változott országot találnánk? Egy hatalmas Père-la-Cheze temetőt? Melynek falainál kivégezték a Kommün utolsó ellenállóit? Ahol emlékművet emeltek a lágerekben elpusztultak millióinak? Ott, a kolumbárium közelében! Mintha csak jelképezni akarnák, mily könnyen lehet a természetes hamvasztástól elcsúszni a népirtás hamvasztó kemencéiig.

Sokat beszélnek, cikkeznek a nagyvárosokban tapasztalható elidegenedésről. Az ebből fakadó elmebetegségekről, öngyilkosságokról. Létezik e jelenség, kell, hogy létezzen, ha már világstatisztikák foglalkoznak vele. Mi nem tapasztalhattuk, nem is tehettük oly rövid idő alatt. Talán az emberek, akikkel összejöttünk, tesznek valamit az elidegenedésük ellen? Barátaink házában például nem volt tévé, ami naphosszat odaláncolja őket székükhöz, elzárva környezetüktől, barátaiktól.

Inkább vendégeket hívtak, vendégségbe mentek. Ottlétünk alatt még egy mozgalmas, jól sikerült jelmezbálról sem maradtunk le. Házigazdáink barátai szervezték. Ketten közülük a közeledő vakációnak, a harmadik, új munkahelyének örvendve hívta meg azt a majdnem 100

személyt, egy kibérelt mozi előcsarnokába. Sok mindent nem sikerült megnéznünk, észrevennünk. Sokszor nem hatolhattunk le a megismerés mélyebb rétegeibe. Nem kóstoltuk végig a francia konyha ízeit. Rövid szünidő nem elégséges mindenre. Sebaj, nyugtattuk magunkat. Eggyel több ok a viszontlátásra. A visszatérésre!

Csíkszereda, 1989

U.i. Azóta, szerencsénkre, majdnem tíz alkalommal sikerült megismételnünk franciaországi látogatásunkat. Mindig egy újabb szeletét térképeztük fel az ottani életnek. Barátaink minden alkalommal segítettek utunk megszervezésében, lebonyolításában.

2012 júliusában 12 napig voltak velünk a Dordogne völgyében. Várak, templomok között szívhattuk magunkba a középkor hangulatát, csodálhattuk a román kori építészet remekeit. Tapostunk ősemberek nyomdokain, bámultuk barlangrajzaikat, festészetüket, domborításaikat.

2013. augusztus 9-11-e között a magyarországi Szilvásváradra *„ugrottunk”* át Évával, hogy a már nagyon öreg és nagyon beteg Gyurival találkozhassunk. Talán, életében utoljára! Monique angyali türelemmel viselte gondját. Vállalta a majdnem 2000 kilométeres utat, hogy kedvére tegyen férjének. Esetleg utolsó kívánságát teljesítheti, gondolta döntése meghozatalakor. Megtörten indultunk vissza, fájdalmas volt látnunk hajdani délceg Gyuri barátunk összegörnyedt, magába roskadt maradékát. Sírt a lelkünk. Vállamra borulva sírt Monique. Élő halottat gyászoltunk volna?

HOTEL
INTER CONTINENTAL
ZAGREB

Bálintozásunk első állomásain

A kongresszus 5 pontos következtetéseit tartalmazó zárójelentésébe 3 pont a mi javaslataink alapján került be. (Előadok a zágrábi Bálint Kongresszuson)

Soha azután oly mélyen nem ivódott belém külföldi úti élmény, mint azokban a zaklatott, űzött, bizonytalan, mégis felhajtó 1988 július végi napokban. Minden nehézség dacára úgy éreztem: az enyém a világ.

Mikor hazatértünk után visszamentem dolgozni az osztályra, akkori főnővérünk, K. Rózsika (nyugalma legyen csendes!) hinni sem akart szemeinek. Akkor vallotta be: haza küldött képeslapunk tartalma azt sugallta neki, hogy nem fogunk visszatérni. A képeslapon üdvözletként parafrazáltam egy versidézetet: *„Szeretettel és nesztelenül üdvözlöm kollégáimat a Szt. Mihály útjáról, ahová valamikor beszökött az ősz”*. E sorokból hámozta ő ki *„rejtett üzenetünket”*. Tehette, hiszen az is belefért (s még mi minden!), de azért nagyot nevettünk és mentünk tovább az úton! Tettük a tenni valókat!

Pedig úgy volt: tényleg meg akart kísérteni az Ördög!

Tárt karokkal akartak szakorvosnak befogadni a Szt. Anna elmekórházba. Mint történt annyi más alkalommal a későbbiek során, meg sem rezdültem e kísértésekre. Nem tudtam elképzelni sem akkor, és ma sem, hogy időzónákkal távolabb valósítsam meg önmagam. Ömlengtek sokan a kitántorgottak közül, hogy maga a földi paradicsom a Nyugat. Hogy

kolbászból vannak a kerítések. Ahol a sült galamb magától repül kitátott szájakba. Mit mondjak? Én letörtem egy darab kerítést, de kolbász helyett kezembe csak szálka szúrt! Hajdani munkahelyválasztásomhoz hasonlóan, mindvégig vallottam: világ végén is teremthetek magamnak Föld-köldökét és világ-köldökén is érezhetem magam világvégen! Embere szentesíti a helyet! Vagy fordítva lenne igaza e megállapításnak? Oda születik mindenki, ahová születnie kell, ahol tennie kell azt, ami reá méretett, amit elvárnak tőle, amire hívatott? Ott kell majd porrá lennie, ahol *„vétetett a porból”*?

1989 után pedig úgy éreztem, hogy helyesen döntöttem. Akkor is, ha kis idő múlva rájöttem: az események után maradt sok jó és sok rossz is. Szenny. Elidegenedés, baráti kötelékek lazulása, törtetés, egyéni energiák vulkánszerű felszabadulása. Cselekvési szabadság. Utazási lehetőség külföldre. Bárhová!

1993 áprilisában, az aacheni (Németország) Nemzetközi Pszichoszomatikus konferencián Bálintos kollégáink jelezték nekünk a júliusban megrendezésre kerülő zágrábi kongresszust, ahová, terveik szerint bennünket is meg akartak hívni. Az aacheni klinika távolról úgy hatott, mint a párizsi Pompidou-központ. Kívülről rideg csőrengeteg borította a falakat, rejtve az avatatlan szemek elöl a falakon belül dolgozó Bálintos – és nemcsak! – kollégák bajtársias lelkületét. Petzold professzor volt a konferencia *„karmestere”*, mindenhol ott volt, ahol szükség volt reá, rajta tartotta figyelő szemeit az eseményeken. Pontosságot, odafigyelést, rendszerességet tanultam akkor és ottan tőle. (Későbbi szervezéseink során kamatoztattam az ott nyert tálentumokat.)

Negyvenötös, kitelepedett magyar arisztokrata család látott vendégül minket, erdélyieket magyaros ízekkel készített étkekre, bocsátott később utunkra személyre szóló kedves ajándékokkal. Szállásunkon ötvenhatos menekültek vártak kávét, felvágottakat, édességeket rejtő csomagokkal. Nosztalgiázók kedves tobzódásának voltunk élvező alanyai. Mi, akiknek a 10 márkás baráti vacsora mérhetetlenül drágának tűnt, választottuk

inkább a jól bevált krumpli gulyást. Szállásunknak a szükséges kellékekkel felszerelt konyháján készítettük és fogyasztottuk el minden elvárást felülmúló remeklésünket. Zielinszki Robi és jómagam sepertük be a szakácsoknak kijáró, megérdemelt dicséreteket. Robi ottani barátja sörért szaladt a közeli benzinkúthoz, azzal jutalmazva azokat az ízeket, illatokat, melyeket kitelepedése óta akkor érzett először. Játszadoztunk a gondolattal: erdélyi ízekre szakosodott vendéglőt nyitni Aachenben!

Kis idő múlva aztán eljutottunk Zágrábba is.

Már a hazaúton Aachenből összedugtuk a fejünket, susmogtunk, vitáztunk, tárgyaltuk lehetőségeinket, magának a zágrábi részvételnek fontosságát itthoni Bálintos munkánk számára. Mindenki lelkesedett, csakhogy a részvétel több mint 500 márkába kerülne személyenként! És Horvátország éppen háborúzott Szerbiával. Hát Istenem, egy élettel mindenki tartozik – mondtuk kórusban!

Nyolcan vállaltuk az utat, öten el is jutottunk a Bálintosok közül: D. Feri, Z. Robi, M. Csilla, Éva és én. Magammal vittem dolgozatunkat a romániai Bálintozás történetéről. Mert akkor már javában Bálintoztunk is! Zágrábtól nem messze még hidakat robbantottak, emberek haltak meg. És mégis, mégis, azok a horvát emberek, az utca emberei, a kollégáink, Zágráb polgármestere olyan gyöngéd szeretettel karoltak fel, hogy úgy éreztük, ottlétünknél semmi sem fontosabb számukra.

De amíg elindultunk!

Bokros gondokat okozott a befogadás egy vízumkényszeres országba. Telefonálgattunk jobbra-balra, tudakozódtunk a horvát követség telefonszáma, címe után. A bukaresti tudakozónál ilyen számot nem ismertek, megyei útlevélosztályunkon sem tudták, ha egyáltalán létezik-e Bukarestben ilyen *„állat”*. Nem baj, gondoltam, ha nincs horvát követség, hát nincs! Majd felhívom a jugoszlávokét. Elmondtam a telefonba, mit szeretnék, majd riadtan kaptam el fülemtől a kagylót. Horvát nagykövetség? – rikácsolta egy női hang. – Olyan nincs, nem is volt, nem is lesz a sifonérban! Nem is lehet, ha egyszer Horvátország sincsen!...

Bosszankodva nevettük ki saját ügyetlenségünket, diplomáciai érzékünk hiányát: jugoszlávoktól érdeklődni a tőlük leszakadt horvátok iránt! Később, a konzuli főhivataltól tudtuk meg, hogy nálunk nincs is horvát konzulátus, sem nagykövetség, csak Zágrábban létezik egy román konzulátus. Induljunk nyugodtan, ajánlották, a két ország között nincs vízumkényszer, csak a megfelelő valutakeret álljon rendelkezésünkre. Szinte megnyugodtunk volna, ha budapesti barátaink az ottani horvát követségi titkár kijelentésére alapozva nem állítják éppen ennek az ellenkezőjét.

Minden eshetőségre valutát vásároltunk, ám a budapesti nagykövetségre is bejelentkeztünk esetleges ottani vízumkérésre, ha mégis nekik lenne igazuk. Végül a mi itthoni információnk volt a helyes: amikor a szponzoraink által felajánlott pénzzel megvásárolt valutát felmutattuk, akadálytalanul léphettük át a horvát határt, mindenfajta vámolás nélkül. (Mit is vámolhattak volna meg? Hiszen, a magunkkal vitt szalonna, konzerv, hagyma nem voltak tiltólistán!)

Kongresszusi fővédnökséget Tudjman akkori államelnök vállalt, de ottani kollégáink is alaposan felkutatták a lehetséges támogatókat. Olyannyira, hogy szinte érintetlenül hoztuk vissza a magunkkal cipelt elemózsiát. Vártak az állomáson, elvittek a szállóba, értésünkre adták, hogy minden tekintetben meghívott vendégeiknek tekinthetjük magunkat. Ne aggódjunk, mondták, nem lesz gubanc, az elnök személyesen szavatolta biztonságunkat. Hittünk is, meg nem is Tudjman elnök mindenhatóságában. Inkább a tömegesen jelenlevő ENSZ-katonák és -járművek láttán nyugodtunk meg. Tíz emeletes szállodánkban csak két emeleten fogadtak szállóvendégeket, a többit katonák és muzulmán menekültek lakták. Menekültek, menekültek, menekültek! Akárhová ment vagy nézett az ember, egész családok éltek itt állami eltartásban, gyerekek játszadoztak háborúsdit a folyosófordulókon, hallban, cseppnyi udvartereken.

Nyugati kollégáink félelme a háborús eseményektől legyőzte részvételi szándékukat. Malmunkra hajtva ezáltal a vizet: vendéglátóink kevesebb

személyre kellett fordítsák az összegyűlt szponzor összegeket. A beígértnél és vártnál nagyobb támogatásban részesülhettünk!

Nem is tudtunk már csodálkozni azon a nagyszámú, szinte tömeges részvételen, amelyet a kongresszusi előadásokon láttunk. Természetesen, főként a horvát kollégák uralták a mezőnyt. Leginkább azok az előadások voltak látogatottak, amelyek a háborús sérültek és a tömeges nemi erőszakolások áldozatainak ellátási nehézségeit, gondjait taglalták. Ott és akkor láttuk igazából, milyen fontossága, jelentősége és eredményei vannak a Bálinti munkának.

Fogadást adott a részvevőknek Zágráb főpolgármestere. A városháza lenyűgöző protokoll terme, s maga a fogadás ténye meghatott bennünket. (2002-ben ottani élményeinkre emlékezve győztem meg Cs. Csaba akkori polgármesterünket: adjon egy fogadást országos elmekonferenciánk részvevőinek. Annyira jól sikerült, olyan mély emlékeket hagyott a jelenlevő kollégákban, hogy azután mindenik országos vagy nemzetközi konferenciánk alkalmával megismételhettük a polgármesteri fogadást.)

Mindenképpen be szerettünk volna jutni az államelnökhöz. Legalább is bennem még helyben ez a szándék fogalmazódott meg. Hogy megköszönjük a védnökségét, az erőn felüli vendéglátást, esetleg megkérni őt, juttatna Bálint csoportunknak egy bármilyen kis mikrobuszt, hogy könnyebbé válhassanak vándorgyűléseink. Páran kollégáim közül lehurrogtak: mit képzelek, egy háborús országtól ilyen értékes adományt kérni? Rendben, adtam be a derekamat, akkor kérjünk el egy olyan kocsit, amit valamikor majd amúgy is kilőne az ellenség! E javaslatom sem aratott sikert. Sebaj, akkor is menjünk el hozzá! – ebben maradtunk.

Megtettem a szükséges előkészületeket is: a megnyitón jelen levő elnöki tanácsos közbenjárását kértem az elnöknél fogadásunk ügyében. Semmi gond, volt a válasz, biztosan megoldható a kérésünk. Csak nézzék át az elnök műsornaptárát, és ha beleférünk, küldik is utánunk a kocsit. Vártunk szívrepesve vagy három napig, de kocsi csak nem jött. Az elnök, persze, azokban a napokban inkább Maszlenyicára ment el,

pontonhíd-avatásra. Nem esett valami jól, de belenyugodtunk, ironizáltuk is magunkat elvárásunkért. Fájdalomdíjként megtekintettük az elnöki rezidencia előtti őrségváltást. Újonnan kidolgozott koreográfia szerint zajlott. Szép volt, élveztük is, csak ne munkált volna bennünk a találkozás elmaradása felett érzett enyhe csalódás. (Veszteségérzésünket a pár hét múltán bekövetkező események sem csökkentették: megtudtuk, hogy a szerbek szétlőtték a maszlenyicai hidat, majd, pár hét után föld-föld rakétát lőttek ki Zágrábra, s többek közt találat ért egy kis, formás VW mikrobuszt is – talán éppen azt, amelyiket el akartam kérni a számunkra!).

Habár akkor még nem voltunk bejegyzett, jogi személyiséggel bíró társaság, meghívták csoportunkat a Világszövetség vezetőtanácsi gyűlésére, amelyen elmondhattuk gondjainkat, nehézségeinket, szempontjainkat, javaslatainkat. Kongresszusi előadásomban szintén körvonalaztam csoportunk és más, működő romániai csoportok útját, terveit, elképzeléseit. Biztattak: alakítsunk mi is országos Bálint Társaságot! Nagy volt az örömünk, amikor kézhez kaptuk a kongresszus 5 pontos következtetéseit tartalmazó zárójelentést, amelyből 3 pont a mi javaslataink alapján került be. Később, amikor elküldték a kongresszus és a vezetőtanács jegyzőkönyvét, ismét elégtétellel nyugtázhattuk, hogy csoportunkat 3 ízben említették észrevételeivel, ötleteivel, jövőterveivel, míg olyan patinás országok, mint Anglia (a Bálint-mozgalom elindítója), és Horvátország, a kongresszus házigazdája alig 2 alkalommal szerepeltek. (Csak az mérheti fel igazából e tény jelentőségét, aki tudja, mit jelent akár csak egy javaslattal is bekerülni egy világkongresszus határozataiba!)

Irány hazafelé! A Dráva expresszen – a 4 vasutassal és 3 rendőrrel, akik velünk együtt utaztak a magyar határig – összesen 17-en voltunk.

A horvát útlevélvizsgálók összesúgtak: hagyjátok őket, ez a romániai delegáció! Meglepődtünk, de nem tudtuk hová tenni megjegyzésüket. Amikor aztán a magyar útlevélkezelők esetében is ugyanezt tapasztaltuk, felágaskodott bennünk a kíváncsiság: honnan tudják, kik vagyunk,

mi járatban voltunk? Nyíltan nekik szegeztük a kérdést. *„Átszóltak telefonon a horvát kollégák”* – jött a válasz. Ilyen egyszerű… Akkor döbbentünk rá, mit is jelentett valójában az elnöki védnökség: számukra döntő fontosságú volt a résztvevők biztonsága, hogy visszaérkezve hazájukba közhírré tehessék – Horvátországban csend, nyugalom és biztonság van, nyugodtan lehet kirándulni az országba, le akár a dalmát tengerpartig, nincs valós alapja a háborús veszéllyel való ijesztgetéseknek.

Elővettük az úti elemózsiát, falatozás közben összegeztük benyomásainkat, terveztük a csoport jövőjét. Jövőnkben a hivatalos társasággá való alakulásunkat, bejegyeztetésünket, a Bálint-tevékenység ösztönzését, tartalmasabbá, hatékonyabbá tételét. Egy héttel később, 1993. július 25-én, tömbházlakásunkban zsúfolódva, 29 alapító taggal sikerült megalakítani, majd augusztus 19-én bejegyeztetni a csíkszeredai székhelyű Romániai Bálint Társaságot.

Örökmozgó üzemmódban

1989-ben, még a forradalom előtt megalakítottuk kórházunk gyűléstermében az első Bálint csoportot (A képen: nagycsoportos Bálint foglalkozáson a 2005-i nemzetközi részvétellel zajló Bálint konferenciánkon)

Jól éreztem magam a bőrömben. Ráhangolódva egy örökmozgó életmódra. Az örömre. A derűlátásra. Az állandó cselekvésre, szervezésre. Magaménak éreztem a paneki felszólítást: *„Élj úgy, hogy ne csak sűrűbb, de több is legyen veled az Emberiség!”* Ismerőseim csodálkozó kérdéseire, ahogyan kiapadhatatlan energiám forrása felől érdeklődtek, szintén paneki frázissal válaszoltam: *„A tűzhányót nem lehet takaréklángon működtetni!”*

Még jóformán el sem ültek az 1989-es *„forradalom”* dörejei, amikor hozzáláttam szabad orvosi szakszervezetet szervezni. Egy olyan időszakban, amikor amúgy torkig voltunk mindenféle szervezettel, párttal, szövetkezettel. *„Fiúk, ennek más szakszervezetnek kell lennie! Olyannak, amelyik valóban védi érdekeinket. Amelyik a miénk. Értünk, nem ellenünk!”* Huh, mennyi de mennyi munka, erőfeszítés, bukaresti gyűlésezés, megyei kiszállás szegélyezték azt az utat, melynek végén 1998-ban már 96%-os beiratkozást értünk el! Ilyen eredménye akkor egyetlen megyének sem volt! Három, tömeges részvétellel zajló sztrájk hozta meg az első fizetésemeléseket, a társadalmi védőháló izmosodását, kollektív munkaszerződések számunkra kedvező kitételeit. Nyolc évig, 1998-as

lemondásomig, elnököltem a csíki területi és a megyei szakszervezeti bizottságot. Nem csak választott utódaim hibája a szakszervezeti mozgalom későbbi ellehetetlenítése. Annyira, hogy 2005 derekán magam kértem kilépésemet ama szervezet köréből, amelyért 8 évig küzdöttem!

1998-ban alakult meg az országos orvoskollégium. Megyei szervezetek is létesültek. A Hargita megyei választások tizenötöd magammal juttattak a megyei vezetőségbe, annak titkári teendőit osztva reám. Visszalépésemig két választmány vezetőségében tettem, tettünk fellendüléséért – tagjának lenni törvény előírta kötelezettség volt minden orvos számára! – mindazt a munkát, erőfeszítést, amelyet bármely szervezeti forma izmosodásáért tenni kell. Amikor már vígan gurult szekere a megálmodott úton, nem jelentkeztem többé az újraválasztásra. Úgy látszik, nekem mindig a beindítás, bejáratás, felfuttatás szerepe jutott. Azt szívesen vállaltam. Az volt számomra az igazán izgalmas. Helyet hagyva azután másoknak, új elméknek, akik tovább vezethessék, fejleszthessék a társaságot.

Ugyancsak 1998-ban alapítottam meg a CRY FOR HELP alapítványt, saját magam adományozta induló tőkével. Amely 2010-ben már komoly tudományos tevékenységet, sorozatos képzéseket és konferenciaszervezéseket, meglehetős anyagi tőkét tudhatott magáénak. Konferencia szervezések? Elég talán csak a szervezésében megtartott 8 országos és 6 nemzetközi elmekonferenciát, a 2006-ban szervezett Erdélyi Múzeum Egyesület orvosi szekciójának konferenciáját, valamint a 2009-ben Brassó-Pojánon szervezett Nemzetközi Bálint Kongresszust, továbbá 19 országos Bálint konferenciát említenem ahhoz, hogy kivetíthessem azt a mérhetetlen energiabefektetést, amit megkívánt tőlem azok összehozása.

Ha sírfeliratot kellene hirtelen fogalmaznom, állhatna rajta az, hogy *„Itt nyugszik (nyugszik?) Veress Albert, a congressman”*, mert nem csak szerveztem, de részt vettem rengeteg hazai és külföldi konferencián (2013 júliusában vettem részt a 265. kisebb-nagyobb szakmai találkozón!). Nagy súlyú munka ez, mivel mindvégig egyedül végeztem, a

segítség csak elenyésző volt, magát a levelezést, toborzást, kapcsolattartást nem tudtam leosztani. Én ismertem ugyanis az embereket, az eredmény minden esetben személyes kapcsolatok révén jött össze. Egy idő után kezdett nagyon jó visszhangja lenni a csíkszeredai konferenciáknak. A bejelentkezők száma évről évre növekedett, esetenként akár meg is háromszorozódott! Ez a visszajelzés igazolja számomra, hogy érdemes volt szervezni! Rengeteg időm, energiám rámént az életemből, de nem bánom.

Alapítványom 2010-ben társszervezete és létrehozója lett a kolozsvári székhelyű Román Szuicid Prevenciós Szövetségnek, később szakmai protokollum létrehozását segítette elő az elmeosztály és a SMURD hargitai kirendeltsége között, amelynek célja szakmai segítség nyújtása a magas épületekre, oszlopokra felkapaszkodott, öngyilkosságra készülőkhöz kihívott csapatnak. Alkuszként akadályozni-leszerelni a tett elkövetését, annak szándékát.

A 2010-es árvízkárosultak számára, a Pálfi (Váradi) Kinga által mozgatott hasonszőrű székelyudvarhelyi alapítvánnyal közösen szerveztünk gyűjtést, s a Bákó melletti Klézse község csángó lakosai látták hasznát a küldeménynek.

Életemet kitöltő, nem egyszer zsúfolttá tevő programokat vettem a vállamra. Egyáltalán nem unatkoztam!

Legnagyobb szakmai elégtételem mégis a romániai Bálint mozgalom beindítása és felfuttatása volt. Ennek a vezetését vittem a leghosszabb időn át: az 1993-as hivatalos egyesület-alapítástól egészen 2008-as leköszönésemig. E pillanat is akkor következett be, amikor már tudtam: jó kezekben hagyom a mozgalom kormányrúdját.

A Bálinti munkába teljesen véletlenül csöppentem bele. Nem én találtam rá – Bálint talált meg engem. Amikor teljesen ötletszerűen meghívtak 1986-ban a Bálint Mihály születésének 90. évfordulójára szervezett nemzetközi kongresszusra, s rengeteg utánajárással sikerült kimennem Budapestre, hazajöttemkor a család szívrepesve várt a brassói

állomáson: na, mondjad már, mi volt, hogy volt? Mondtam, jó volt, szép volt, de nem tudom, hogy azok a kollégák hol élnek, miként gondolják ők azt, hogy egy orvos annyi időt tud szánni egy betegre? Azok a Bálintosok másfél órát is tárgyalnak egy-egy esetről! Á, mondom, az ilyesmi egyszerűen marhaság... Közben azért a lehetőség lappangva erjedezett-sarjadozott bennünk, a feleségemnek is egyre jobban tetszett, és 1990-ben megalakítottuk kórházunk gyűléstermében az első Bálint csoportot. Úgy botladozva, hályogkovács módjára vezettük, mert nem voltunk erre igazán képzettek...

Az én személyes Bálint-mérlegem, most már eltávolodva a kezdetektől, a következő: 15 évig voltam elnöke a Társaságnak. 2010 áprilisában a kezdeti 29-ről 405-re nőtt a beiratkozottak száma, akikből 2011-ben már csak 180-an, 2013 augusztusában pedig csak 145-ön maradtak tagok. A többiek visszaléptek vagy tagdíj nem fizetés miatt automatikusan kizáródtak a Társaság sorából. Évente egy országos konferenciát és két országos weekendet, 4 alkalommal nemzetközi részvétellel zajló konferenciát tartottunk, s minden évben 3-5 megyeközi hétvégére toboroztuk a tagokat, alkalmat adva találkozásra, a Bálinti munka gyakorlására, az eszme terjesztésére azok körében is, akik addig nem hallottak a módszerről vagy nem volt alkalmuk gyakorlatban tapasztalniuk, miként zajlik egy Bálint csoport tényleges tevékenysége.

2003-ban, a társaság megalakulásának tizedik évfordulójára feleségemmel, Évával írt 300 oldalas könyvünket jelentettünk meg a Státus Kiadónál (De la vis la realitate. Balint in Romania). A román nyelvű emlékkönyvben többféle megközelítésben található a kezdeményezők monografikus emlékezése, változatos szakmai állásfoglalásokkal, esettanulmányokkal körítve, továbbá a Bálinti szemléletből fakadó orvosetikai problémák taglalása, recenziók, a társaság számos tagjának személyes vallomásai, úti beszámolók külföldi tudományos rendezvényekről, levelek, dokumentumok, fényképek, nekrológok, a Társaságba belépett tagok névsora és státusa, a Társaság tevékenységét támogató cégek és

vállalkozók reklámjai. A könyv szolgált alapjául annak a szakmai kerekasztalnak, valójában önvizsgálatnak, amit 2004 elején a Romániai Magyar Szó égisze alatt szervezett barátom, Cseke Gábor újságíró. Ennek során a társaság hét tagja, közöttük mi, a könyv szerzői is, elmondhattuk tapasztalatainkat és elgondolásainkat a Bálinti munkával kapcsolatosan. Jólesett, hogy a baráti kapcsolaton túlmenően a sajtó is komolyan vette munkánkat, elképzeléseinket. Érezni lehetett, ahogy a mozgalmat beindító Bálint Mihály szándékai szárnyat kapnak.

Elmondtuk akkor – hiszen azt előzetesen mindenkinek tudnia kell, aki a mozgalommal kapcsolatba lép –, hogy Bálint Mihály (1896-1970) magyar-zsidó orvos, pszichiáter, aki Magyarországon kívül előbb Németországban, majd 1939-től Angliában tevékenykedett, a nevéhez fűződő mozgalom alapjait akkor rakta le feleségével együtt, amikor az angliai egészségügy nehezen birkózott meg az aggasztóan elszaporodó pszichoszomatikus betegségekkel. A logikus következtetés az lett volna, hogy a helyzetre való tekintettel megnöveljék az elmegyógyászok és pszichológusok számát. De mert a tapasztalat szerint ez azzal a veszéllyel járt volna, hogy ezzel arányosan a pszichés betegek száma is növekszik, Bálint doktor és a megoldásra felkért intézmény úgy vélekedett: a családorvosokat kell elsősorban pszichológiai jártassággal felvértezni, s erre dolgozták ki a mozgalom lényegét. Ami nemzetközi méretű mozgalommá igazából az utóbbi évtizedekben vált világszerte.

Akkor, a kerekasztal szervezésének pillanatában európai viszonylatban már a romániai Bálint társaság volt a Szövetség harmadik legnagyobb szakmai közössége!

Az emlékkönyvbe iktatott – 2002-es – nyilvántartás szerint a Romániai Bálint Társaság tagjai Hargita, Kolozs, Kovászna, Botoşani, Galac, Maros, Temes, Szilágy, Neamţ, Iaşi, Konstanca, Szeben, Szatmár, Bákó, Fehér, Vaslui, Máramaros, Brassó, Argeş, Bihar megyékből, illetve Bukarestből kapcsolódtak be a mozgalomba. De éltek tagok Németországban (2) és az Amerikai Egyesült Államokban (2). Szakmai

profiljuk szerint a tagok közül 79 családorvos, 59 pszichiáter és egyéb szakprofil, 18 egészségügyi középkáder, 18 pszichológus, 16 egyetemi hallgató, 3 mérnök, 2 gyógyszerész, 1 újságíró. A magyar tagok száma 100, a románoké 82, a németeké 4. Nemek szerint a nők vannak túlsúlyban (133) a férfiakkal (53) szemben A legaktívabb csoportok Hargita, Maros, Botoşani megyékben és Bârladban működtek.

A 2004-es sajtóbeszélgetésen sok érdekes meglátás hangzott el a Bálint módszer használóról, elterjedtségéről, ránk, orvosokra kifejtett jótékony hatásáról, a szakmai oktatásba való szervezett bejutásának esélyeiről. Bennem szinte szó szerint megmaradt azóta is egy kollégám egyszerű, fején talált szegként ható megfogalmazása: *„Pedig hát mi a Bálinti módszer titka? Amit egykori professzorunk mindig hajtogatott az egyetemen, anélkül hogy Bálint neve egyáltalán elhangzott volna: legfontosabb a beteg csöndes meghallgatása. Ha nem is vagyunk biztosak a diagnózis felállításában, legyünk türelemmel, mert a végén úgy is mindent megtudunk magától a betegtől…”*

Egy lazább hangvételű interjúban én magam a következőkben jelöltem meg a módszer lényegét:

„Maga a Bálint módszer az orvos-beteg kapcsolatra figyel, a megromlott orvos-beteg kapcsolatból származó lelki betegségekre, traumákra, valamint az orvosok kiégésének megelőzésére. Ez a módszer elsődlegesen az orvost célozza, az orvos védelmét. Rajta keresztül nyer a beteg… Vannak, akik azt hiszik magukról, hogy mindentudók, tehát nekik nem kell a Bálint, mert ők mindent meg tudnak oldani. Ezek a boldog orvosok. Mi, a ‚bambábbak, a gyatrábbak’ inkább a Bálintba tömörülünk. Bálint Mihály azt mondta volt, hogy mindenkinek fel kell ismernie a saját butaságát. Mi ezt úgy fogalmaztuk át, hogy mindenikünknek fel kell ismernie a saját korlátait. Mindenikünknek megvannak azok a problémái, amelyeken nem tudunk keresztüllépni. És ezt nem szégyen bevallani.”

Sok előadást tartottam a mozgalom témaköréből, számos szakmai vitát levezettem, de igazán hitelesnek azokat a benyomásokat tudom elfogadni, amiket kívülállók, elfogulatlan szemlélők alkottak a Bálinti gondolkodásról, hivatástudatról. Megint csak Cseke Gábor barátomat hívom segítségül, aki éveken át következetesen nyomon kísérte munkánkat. 2007-ben írt, konferencia-beszámolóba oltott jogos töprengése (Orvos vagy gyógyító ember? Hargita Népe) lényeglátó megállapításokat és továbbgondolásra érdemes dilemmákat vet fel…

Tizennegyedik országos konferenciáját (2007) tartotta múlt péntektől vasárnapig, a csíksomlyói Jakab Antal Tanulmányi Házban a romániai Bálint Társaság.

A kilencvenes évek elején alakult, csíkszeredai kezdeményezésű szakmai szerveződés, mely az elmúlt évek során valóban országos mozgalommá terebélyesedett, következetesen hallat magáról, s személyesen is több ízben próbáltam tetten érni azt az éltető erőnek nevezett valamit, amitől a társaság máig talpon maradt, és ha az utóbbi időben nem is túl látványosan, de mindig sikerült új és új híveket szereznie.

A Bálintosok pedig – elsöprő többségükben orvosok, egészségügyiek – nem vetik meg az irántuk és a céljaik iránt tanúsított érdeklődést, bár mindaz, amit csoportos kibeszéléseiken – esetelemzéseiken – egymásnak nyíltan, bármely emberi tényező iránti lehető legmélyebb empátiával elmondanak, az orvosi titoktartás szabályainak engedelmeskedve ott marad a falak között, gondolatokba és szívekbe zárva, s talán épp ettől hat felszabadítóan és mérvadónak.

Most is beültem hát, hangulatot kóstolni régi ismerőseim közé, akik az egész heti gyógyító robot szakadatlan rendjéből pár hétvégi napra kiszállva, az országos együttlétet is az öncsiszolásra szánva, arról vallottak egymásnak – a Bálintosok bevett rituáléja szerint: körbe ülve, tárgyilagosan, mindenfajta kioktatást mellőzve –, ami szakmai tevékenységükben beteljesületlenség, akadály, feszültségforrás, lelkiismereti probléma.

Ilyenkor tanulom s érzem át újra és újra azt, hogy élnek mellettünk orvosok, nem is kevesen, akik szemében nem betegségek léteznek és nem is beteg testrészek, hanem beteg, segítségre és támaszra szoruló emberek.

És mert ők így viszonyulnak hozzánk – hirdeti a Bálintos eszme, s erre a valóság is minduntalan rábólint –, megnövekednek esélyeink a gyógyulásra.

Ugyanakkor az is rögtön kiviláglik már az első pillanatokban, hogy e szemlélettel párhuzamosan a Bálintosok sem a szokványos értelemben vett orvosok egymás előtt, akik tekintély- és hatalmi harcokra fecsérlik kevéske szabadidejüket, hanem gyógyító emberek, akik éppen küldetésük további sikeréhez próbálnak erőt és erkölcsi támaszt szerezni egymástól.

Őket hallgatva órákon át, eltöprenghettem azon, mennyire gyarló is az ember, bármelyik oldalon álljon... Ha beteg, akkor amiatt, hogy minél hamarább meggyógyuljon, csalhatatlan csodatévőt képzel maga fölé, aki mindig az ő rendelkezésére áll, aki soha se téved. Ha meg a fehér köpennyel jegyezte el magát, akkor azt szeretné, ha munkaideje teltével úgy fejthesse le magáról betegei vele megosztott gondjait, ahogy a váltás végén szennyes munkaruháját a bányász vagy a mozdonyvezető.

Mind a beteg ember, mind a gyógyító ember – akik mellesleg egymást tételezik – azt szeretné, hogy közösen átélt és megszenvedett történetük szerencsésen – dramaturgiai nyelven: happy-enddel – végződjön. Mennyiben lehetséges ez? Erről szól minden orvosi vizit, elvégzett vizsgálat, megírt recept, otthoni látogatás, izgatott telefonhívás, segélykérés. A Bálintos tanácskozásokon tudtam és értettem meg: a gyógyító ember annyira áhítja a sikert – akár a legcsökevényesebb formájában is –, hogy az amúgy sikerorientáltnak tartott művészek is elbújhatnak mellette.

Ezek szerint akkor hiú lenne a gyógyító ember? Énközpontú? Beképzelt? Vagy csak arról van szó, hogy rendkívül sérülékeny?

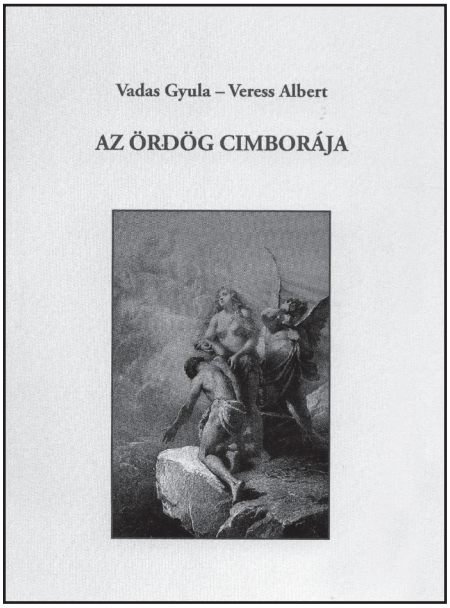
Szintén a Bálintos megbeszélések lecsapódásaként raktározódott el bennem a tanulság: ahhoz, hogy a gyógyító embernek babér teremjen,

lehetőleg magára kell vennie minden egyes betegének testi-lelki terheit. Minél többet sikerül átvállalnia tőlük – legalább az empátia szintjén –, annál jobban gúzsba köti a saját kezét: sikerül mélységesen együtt érezni vele, de néha képtelen meglelni a csapdából kivezető utat.

A lelki koloncokat, bizonytalanságokat és kételyeket az ilyen és ehhez hasonló rendezvényeken pakolják ki egymás előtt a Bálint csoportok keretében, és ha valaki ilyenkor illetéktelenül megpróbálná kihallgatni, miről beszélgetnek a *„nagyok”*, megrendülten konstatálná, hogy orvosaink nem csak hogy ugyanabban a cipőben járnak, mint a betegek, hanem ugyanúgy szoronganak, gyötrődnek, fáradnak és ellankadnak, meghasonlanak, és beteget jelentenek, mint bárki más e földön. Az élet törvényei rájuk is érvényesek – ezt ismerték föl a Bálintosok, s ezek kihatásait próbálják közös erővel *„megszelídíteni”* – de nem csupán, és nem elsősorban a saját, hanem a mi meghosszabbítani próbált, gyarló életünkért.

Öngyilkosságok hátterét kutatva

„Szerzőtársammal először csak egy dolgozatot szándékoztunk írni. Ám mikor láttuk a téma szerteágazó voltát és belemerültünk a magyarországi és európai összefüggésekbe is, akkor támadt az ötlet, hogy legyen ebből könyv.”

Hatvan éves születésnapom alkalmából a Romániai Magyar Szó Színkép melléklete interjút készített velem életemről, orvosi tevékenységemről. Az írás megjelent, de emlékszem, nem minden elhangzott kérdés és válasz maradt benne. A riporter feltette például a kérdést: *„Szakmai tevékenységed egyik kiemelt témája a székelyföldi öngyilkosságok motivációs hálójának a felfedése és értelmezése. Kutatásaid nem szorítkoznak 1-2 évre, s így az adatok is tovább árnyalták a helyzetképet. A tárgyban történt legújabb megállapításaid milyen kórképet sugallnak e téren?”* Sajnálom, hogy ez és a rá adott válaszom kimaradt akkor a rólam mutatott összképből, hiszen valóban úgy érzem: szakmai tevékenységemben fő helyet foglal el az öngyilkosság témája. Hogy mi vett rá annak idején, amikor foglalkozni kezdtem a kérdéssel, ma már

nem tudnám megmondani, talán néhány gyermekkori élmény, továbbá az önpusztítás e formájának makacs ismétlődése és annak közvetlen megtapasztalása a Székelyföldön, ahol végül is szakorvosként megtelepedtem. Az újságírói kérdésre akkor ezt válaszoltam:

„Tételesen 1990-2000 között vizsgáltam folyamatosan a jelenség alakulását, az öngyilkos eseményeket, a környezet és a hozzátartozók kikérdezése révén, elsősorban Hargita megyében. Sajnos, a térségben azóta sem csökkent az öngyilkossági ráta, első-második-harmadik helyen mozgunk most is országosan. Létezik egy enyhén csökkenő tendencia, de ez egyezik a világszerte tapasztalható csökkenő tendenciával. Akárcsak a hepatitisz esetében is, vannak le- és felfelé szálló ágak, most egy lefelé szálló ágban vagyunk, Magyarországhoz hasonlóan, ahol viszont örvendetes szinten történt a csökkenés, nálunk kevésbé örvendetesen, de a korábbi 43 százezrelékkel szemben most már csak 30-32 százezrelék körül mozgunk. Az előidéző okok között azonban nem történt változás, ezek mióta csak az öngyilkosság létezik, mindig megvoltak, tehát társadalmi, élettani, biológiai okok. A gyógyíthatatlan betegség, a lelki egyensúly megbomlása, a munkanélküliség okozta sokkok, szerencsejáték, sikkasztás miatti lelkifurdalás stb. mind-mind kiválthatják az öngyilkos szándékot, viszont az antidepresszív szerekhez való könnyebb hozzáférés, meglétük az országban, tehát ami New Yorkban vagy Tokióban kapható, az már nálunk is elérhető, segíti az eseményekre és a kezelésre való felkészülését mind az orvosnak, mind a páciensnek… Az egyszerűsödött gyógyszerelés eredményesnek mutatkozik a ráta csökkenésében.

Az 1887 óta vezetett első magyarországi öngyilkossági statisztika után igazából alig változtak a tendenciák. A statisztikai módszerek, a nyilvántartásba vétel pontosítása miatt több esetről van tudomásunk, mint korábban, amikor a nyilvántartás hézagos és esetleges volt. Előfordulhatott például korábban olyan is, hogy az öngyilkosra rámondták, természetes halállal halt meg, csak hogy a pap eltemesse, s akkor a statisztikából ez az eset már hiányzik… Ugyanaz a helyzet, mint a rákos megbetegedéssel.

Nem biztos, hogy ma több a rák. Vagy nem biztos, hogy több a gyomorfekély, mint amennyi volt tíz évvel korábban. Most viszont jobban ki tudjuk mutatni, s ezért a diagnózisban gyakrabban szerepel. Az orvosi kivizsgálások minőségi javulása menthetetlenül maga után vonja bizonyos betegségek statisztikai felszaporodását."

Megjegyzem, a Romániai Magyar Szó következetesen, mindig is érdeklődött e téren végzett kutatásaim iránt: leközölte például azt az 1992-es helyzetképet felvázoló dolgozatomat, mely a lap két egymásutáni számában 1993-ban (október 28-29) látott napvilágot. Még 1990-ben megszerveztük ugyanis Hargita megyében az öngyilkosságokkal kapcsolatos adatgyűjtést, bevonva a megye kórházai és rendelőintézetei, valamint a mentőszolgálat orvosait. 1991-es adatgyűjtésünk viszont még nem lehetett teljes körű, mivel a körzeti orvosok egy részét nem sikerült beszervezni a felmérésbe.

A kezdetekkor a csíkszeredai megyei kórház még nem rendelkezett olyan elektronikai adatfeldolgozó háttérrel, statisztikai programcsomagokkal, melyek a szintézishez szükségesek lettek volna, ezért az 1991-es kérdőíveket gyakorlatilag a Pécsi Orvosi Tudományegyetem Orvosi Pszichológiai Csoportja készülékein végeztük el. (Azóta a helyzet jelentősen javult, nem szorulunk külső segítségre.)

1992-ben általánossá tettük az adatgyűjtést, hogy kiiktassuk a pontatlansági tényezőket. Elértük azt, hogy a Hargita megye területén lévő körorvosi rendelőkből, de még a börtönorvosi és a katonai parancsnokság keretében működő orvosi rendelőkből is beküldték az adatlapokat abban az esetben, ha az öngyilkossággal kísérletezőket valamilyen okból nem utalhatták be a csíkszeredai elmeosztályra.

A kérdés jobb megértéséhez föltétlenül tudni kell, hogy Romániában az előírások értelmében mindig a kezelőorvosnak kell kiállítania a halotti bizonyítványt, feltüntetve a halál okát, annak természetes vagy erőszakos voltát. A jogszabály előírja, hogy minden erőszakos vagy annak vélt halál esetében el kell végezni a boncolást és a szakorvosok által megállapított halálokot rávezetni a halotti bizonyítványra.

Szabálytalanul kitöltött bizonyítványért az orvost oly nagy büntetéssel sújtják, hogy igazából nem vállalhatja magára a hozzátartozók esetleges, az öngyilkosság elfedésére irányuló kérésének következményeit, azáltal, hogy nem jelzi az öngyilkosság tényét. A vallási, jelen esetben a temetési szokások betarthatósága miatt felmerülő ilyen jellegű hozzátartozói kéréssel inkább elküldi a halott családtagjait, szerezzenek elmeszakorvostól bizonylatot, amelyből kiderüljön, hogy az elkövető személy, tettét megelőzően, elmegyógyászati kezelés alatt állott. E bizonylat felmutatása elegendő a papok számára ahhoz, hogy az öngyilkosság folytán elhalálozott személyeket a megszokott felekezeti ceremóniával temessék el.

Egy 2004-es kolozsvári öngyilkossági eset kapcsán ugyancsak a Romániai Magyar Szó bírt rá arra, hogy szakmailag kommentáljam olvasóik számára a rideg tényeket. Akkori helyzetelemzésem azért tanulságos ma is, mert rögzíti azokat a tudati változásokat, amik az öngyilkosságokkal kapcsolatos társadalmi megítélésben időközben bekövetkeztek.

Az eset maga hátborzongatóan is szokványos: egy tizenkettedikes tanulót egy reggel édesanyja holtan talált a szobájában. A fiú kitűnően tanult, 2004 júniusában a németországi Kielben rendezett nemzetközi kémiai olimpián bronzérmet nyert, s mindenki sikeres tudományos pályát jósolt neki. Alig pár héttel azután, hogy hazatért a tanügyminisztérium által felajánlott görögországi jutalomkirándulásról, lesújtó hír fogadta: elsőéves gyógyszerész hallgatónő szerelme – feltehetően ciánnal – véget vetett életének. Az amúgy zárkózottnak ismert fiú teljesen magába roskadt, s az iskolai pszichológus javaslatára depresszió ellenes szakorvosi kezelést kapott. Közben az iskola igazgatója elkísérte Bukarestbe, hogy az olimpiai szereplésért járó minisztériumi pénzjutalmat átvehessék, s a fiú az utazás során előadta neki a jövőjére vonatkozó elképzeléseit: a kolozsvári egyetem vegyészeti karára készül, majd egy külföldi ösztöndíjat kíván megpályázni. A halála előtti napon, szokásához híven kémiatanárnőjét és több osztálytársát is felhívta telefonon, de egyikük sem emlékszik rá, hogy tettének akkor valamilyen előjelét adta volna…

A riporter azt kérdezte akkor tőlem, szakemberként hogyan kommentálnám a történteket. „Az öngyilkosság lelki kiváltó okai közt ott a depresszió. De sokszor a reménytelenség, a kilátástalanság még ennél is jobban öl. Tanulónk előtt fényes jövő állt mind szakmailag, mind anyagilag, a hozzá fűzött remények sorozata valódi szakmai zsenivé avathatta volna. A reménytelenség ezúttal a szerelmi bánatban gyökerezett. Ez volt az a veszteség, amit nem tudott feldolgozni. Igazgatója szerint zárkózott volt, e mögött pedig kisebbrendűségi érzés bújik meg, félelem attól, hogy mások értékei mellett kiderüljön saját ‚értéktelensége'.

Amolyan rövidzárlatos cselekedetről beszélhetünk az ő esetében. Átélte ugyan a sikerélményeit, de azok nem játszottak döntő szerepet az életében, mérlegeléskor keveset nyomtak a latban... Ugyanis nem hirtelen felindulásában cselekedett, barátnője és az ő tette között elég sok idő eltelt. Viaskodott, ért benne az elhatározás. Az irodalmi példák közül mindjárt Rómeó és Júlia esete jut eszembe, bár ott nem történik kivárás. Hasonló eset a Benedek Eleké, s bár Elek apó természetes halállal múlt ki, Flóra asszony ezt képtelen volt elfogadni, és azért, hogy férjével egyszerre és egyazon helyre temessék, egy napon belül megölte magát.

Azt lehetne mondani, hogy rendben van, de amiről beszélek, az inkább irodalom. Csakhogy nehéz meghúzni a választóvonalat élet és irodalom között. Van, amikor az élet ihletődik az irodalomból, de sokszor a fordítottja is igaz. Az irodalmat pedig nem lehet megváltoztatni, az objektíve is létezik. Amit viszont a média, s mindenek előtt a televízió, a film szenzációhajhászása, tálalási módja művel, az sokakban felébreszti az ösztönt, hogy olyasmit tegyenek, ami az életben egyszer rájuk irányítja a figyelmet. Amire kiszáll a tévé, a tűzoltóság, a rendőrség, őket addig kommentálhatják, a hátramaradottak sírnak, sírnak, jajgatnak, zsarolnak... A neves emberek öngyilkos gesztusa divathullámokat szokott beindítani: egy-egy visszhangos eset kapcsán, pár hónapnyi időszakban rohamosan növekszik a hasonló módon elkövetett öngyilkosságok száma azok körében, akik az illető személyt modelljüknek tekintették. József

Attila szárszói tette után közvetlenül még kilenc öngyilkosságot követtek el hasonló módon, vonat elé vetve magukat.

Az öngyilkossági esetek nagyon is hasonlítanak egymáshoz, inkább csak az elkövetés módjában térnek el. Bár itt is bizonyos jellegzetességek figyelhetők meg, térben és időben. Ott, ahol kéznél vannak a lőfegyverek, az azokkal elkövetett öngyilkosságok dívnak. Nálunk, székelyeknél az akasztás tűnik kézenfekvőnek. Egy időben Angliában a világítógáz volt az öngyilkosok fegyvere. A magyar cselédeknél s más népek szolgálóinál a foszforgyufa ivása tűnt a végső megoldásnak... Pécs mellett létezik egy vasúti ‚halálkanyar', oda azok mennek ki, akik nem szeretnék, ha megmentenék őket. A vonat ott olyan hirtelen bukkan elő a kanyarból, hogy akkor már képtelen lefékezni, s aki eléje fekszik, biztosra mehet. Van aztán az altruista öngyilkossági mód, amit Sánta Ferenc írt meg Sokan voltunk c. novellájában. Egy, a torjai kénbarlanghoz fűződő néphagyományról szól benne – de a szokás megtalálható Japánban, a magyar bortermő vidékeken is –, amikor a szegény családok életében terhet jelentő öregek önmaguk mennek egy ‚kegyes' halálba, ami lehet kéngáz vagy présházban megivott rézgálic vagy egyéb módja az önemésztésnek.

Ismerek egy székely falut, ott történt meg, hogy egy nagyapa figyelmeztette a fiát: fiam, én most felkötöm magam a nadrágszíjammal erre a gerendára, s ha valami gondod adódna, úgy neked is ezt ajánlom... Meg is tette. Történt, hogy az apa, mielőtt szintén oda akasztotta volna fel magát, elmondta e családi históriát az akkor 9 éves gyermekének, aki 11 éves korában, egy iskolai sikertelenség után ugyanott és ugyanúgy követett el öngyilkosságot. Tehát a történelem megismétli önmagát.

Érdekesen alakult az évek folyamán a vallás viszonyulása e kérdésben, s azt kell mondanom, hogy sajnos, nem az elvárt módon. Hargita megyei kutatási adataim szerint ugyanis az öngyilkosságban élen járók az unitáriusok, de őket mindjárt a katolikusok és az ortodoxok követik, s csak azután a reformátusok. Pedig úgy tűnik, a katolikus mindenkinél hívőbb ember, mélyebben átérzi a vallási tanokat, jobban aláveti magát

a tilalmaknak. Mindenik vallás tiltja az öngyilkosságot, de a katolikusok különösen szigorúak. Az élet viszont nem mindig követi a logikus feltételezéseket.

Az egyház szemszögéből nézve, a saját élet kioltása maximális bűntett, ebből következik, hogy minden eszközzel el akar rettenteni tőle. Régen például levetkőztették az áldozatokat, közszemlére tették, leköpdösték. Ezek az eljárások rendre kimaradtak, tovább él viszont a hiányos, a mostoha végtisztesség, a temető sarkában való vagy a temetőn kívüli elhantolás. Az egyház minden áron életet akar menteni, s e cél szentesíti eszközeit… Másként közelíthetem meg a kérdést az emberi jog, a személyiségi jog oldaláról, ez ugyanis kimondja, hogy minden embernek szuverén joga úgy leélni életét, ahogy akarja. A betegnek joga van visszautasítani az életmentő műtétet, és akkor ezt tiszteletben kell tartani. És joga van kioltania a saját életét, amikor úgy érzi, hogy ez az egyedüli megoldás. Mint suicidológus, ehhez csak azt tenném hozzá, hogy mielőtt valaki elkövetné e sajnálatos tettet, adjon magának egy percet, egy órát, egy napot, mert lehet, hogy az életét menti meg ezzel, s eközben kérje ki mások véleményét is. Kérjen segítséget, mert hátha más meg tudja mutatni a kiskaput a kerítésen, ami különben ott van, csak ő nem vette észre. Erre szolgálnak az úgynevezett SOS-segélyvonalak, amelyek végén talán ott lehet a kátyúból kivezető, hasznos emberi tanács.

Ahol emberek sorsa intéződik, mindenütt elvárható az odafigyelés, a megelőzés. Legyen az tanügy, egészségügy, kormányzat vagy egyház… Egy jó pap különben jó pszichológus is egyben, s tudja, hogy a temetési tilalommal nem a halottat bünteti, mert annak már mindegy, hanem az életben maradottakat kívánja elrettenteni. A gyónás nyomán adott penitencia, feloldozás mikéntje viszont már szolgálhatja a megelőzést. Ahogy a bajba jutott SOS-vonalon segítséget kér, a katolikus ember elmehet a paphoz, ahol meggyónja a válságát, s a feloldozás mikéntje jelenthet segítséget vagy nyomhatja le még jobban a víz alá. A katolikus papok esetében nagyon fontos a családokkal, az emberekkel való foglalkozás, ami

már azért is elvárható, mert a papnak nincs családja, több ideje van nyájával törődni. Csakhogy sajnos, vannak a papok között is, akik öngyilkosságot követnek el. Egy papnak is meglehetnek a belső konfliktusai, amiket nem tud másképpen feloldani. Ha pedig még a *„hivatásos istenhit"* sem bizonyul elegendő féknek, miként lehessen elvárni azt, hogy másokat megmentsen, amikor saját magát sem tudja megmenteni? Mert esendőek vagyunk mindannyian, a papok is emberek, az orvosok, a miniszterek is. Csak így tudom őket látni: olyanoknak, akik nem mindig tudnak a helyzet magaslatán állni." Ez az interjú mintegy jelzése volt annak a folyamatnak, ami bennem távolról sem zárul le. Külön meg kell említenem, hogy mind kezdeti kutatásaimat, mind az öngyilkosságok későbbi vizsgálatát Vadas Gyula pécsi szociológus barátommal együtt végeztem, közös munkánk 2012-ben Az ördög cimborája. A felcsíki öngyilkosságokon túl... (Státus Kiadó, Csíkszereda) című tanulmánykötetben csúcsosodott ki s kapott európai dimenziókat. A közös könyv két évtizedes közös szakmai vitáink, fel- és félreismeréseink tárháza. Örvendetes módon egészen jó, konstruktív, figyelemfelhívó kritikát kapott, mindenek előtt az erdélyi sajtóban, de nem csak. A kötet hivatalos bemutatására az V. Román–Magyar Pszichiátriai Konferencián került sor Csíksomlyón, 2012. június 21-23-a között. Megállapították ekkor, hogy a könyv nem kevesebbet tűzött maga elé, mint azt, hogy az időben megismételt, tovább fejlesztett, sőt a nemzetközi vonatkozásokat és összehasonlításokat is figyelembe vevő vizsgálatok fényében megfogalmazhassa a szentenciát, amely igazolhatja vagy éppen megcáfolhatja azt a sokat hangoztatott közhiedelmet – amelyhez olykor a látszat is szolgáltat némi muníciót –, miszerint a magyar öngyilkos nemzet. A tanulmánygyűjtemény – vélekedtek a méltatások – éppen gazdag dokumentációs és tényanyagával győz meg arról, hogy az emberiség öngyilkos magatartása szerencsére nincs összefüggésben a nemzeti karakterrel, ami viszont nem jelenti azt, hogy egy népesség keretén belül ne állnának be olyan társadalmi körülmények, amelyekben az öngyilkos magatartás sokszorozódik, már-már

„fertőző” minták révén terjed. El kell fogadnunk, hogy az öngyilkosság mint jelenség az élet velejárója, s leküzdésében, visszaszorításában minden, érte felelős tényezőnek megvan a maga sajátos feladata, felelőssége.

A Kolozsvári Egyetem Elmegyógyászati karának professzora, dr. Cozman Doina a konferencián hangsúlyozta a könyv angol vagy román nyelvre való fordításának fontosságát, mert szerinte értékénél fogva ismertté, hozzáférhetővé kellene váljon a nemzetközileg elismert öngyilkosság-kutatók körében is. Dr. Kalmár Sándor öngyilkosság-kutató Kecskemétről pedig úgy vélekedett, hogy ez a könyv szakirodalmi hivatkozásként szolgálhat az elkövetkező nemzedékek számára. Örvendetes tény, hogy a munka már szabadon elérhető és tanulmányozható a Magyar Elektronikus Könyvtárban (http://mek.oszk.hu/11500/11588/index.phtml). A kutatásunk alapja az a három hónapos kérdőíves felmérés, amit 279 családnál végeztünk Csíkszentdomokos, Csíkkarcfalva, Csíkdánfalva és Csíkmadaras községekben. Ezt követte egy másfél éves statisztikai feldolgozás. A könyv szerzőjeként elmondhatom, hogy 1997–2006 közötti öngyilkossági statisztikákat tanulmányozva vettük észre: a négy felcsíki község halálozási arányszáma jelentős eltéréseket mutat. Ha Csíkmadarast vesszük alapnak, akkor látjuk, hogy az említett időszakban Csíkdánfalván kétszeres, Csíkdomokoson háromszoros, Csíkkarcfalván pedig négyszeres az öngyilkosok száma. Akkor nem tudtuk elképzelni, mi lehet a magyarázata annak, hogy azonos földrajzi, kulturális, nemzetiségi és vallási közegben – mert mind a négy vizsgált település tömbszerű római katolikus falu – ekkora különbség legyen az öngyilkosok számában? 2010-ben végeztünk egy kérdőíves felmérést – ezzel próbáltunk választ kapni a jelenség okára vagy okaira, gondolván, ha kis mintavételi arányban kiderítjük a jellegzetes okokat, könnyebben tudnánk a megelőzéssel vagy a jelenség kezelésével foglalkozni. Ha ezeket az okokat a négy községben megtaláljuk, azokat már ki lehet vetíteni megyei szintre, később országosra, és még később a tapasztalatokat hasznosítani tudják nemzetközi szinten is. Bizonyos okokat sikerült is azonosítanunk, sőt

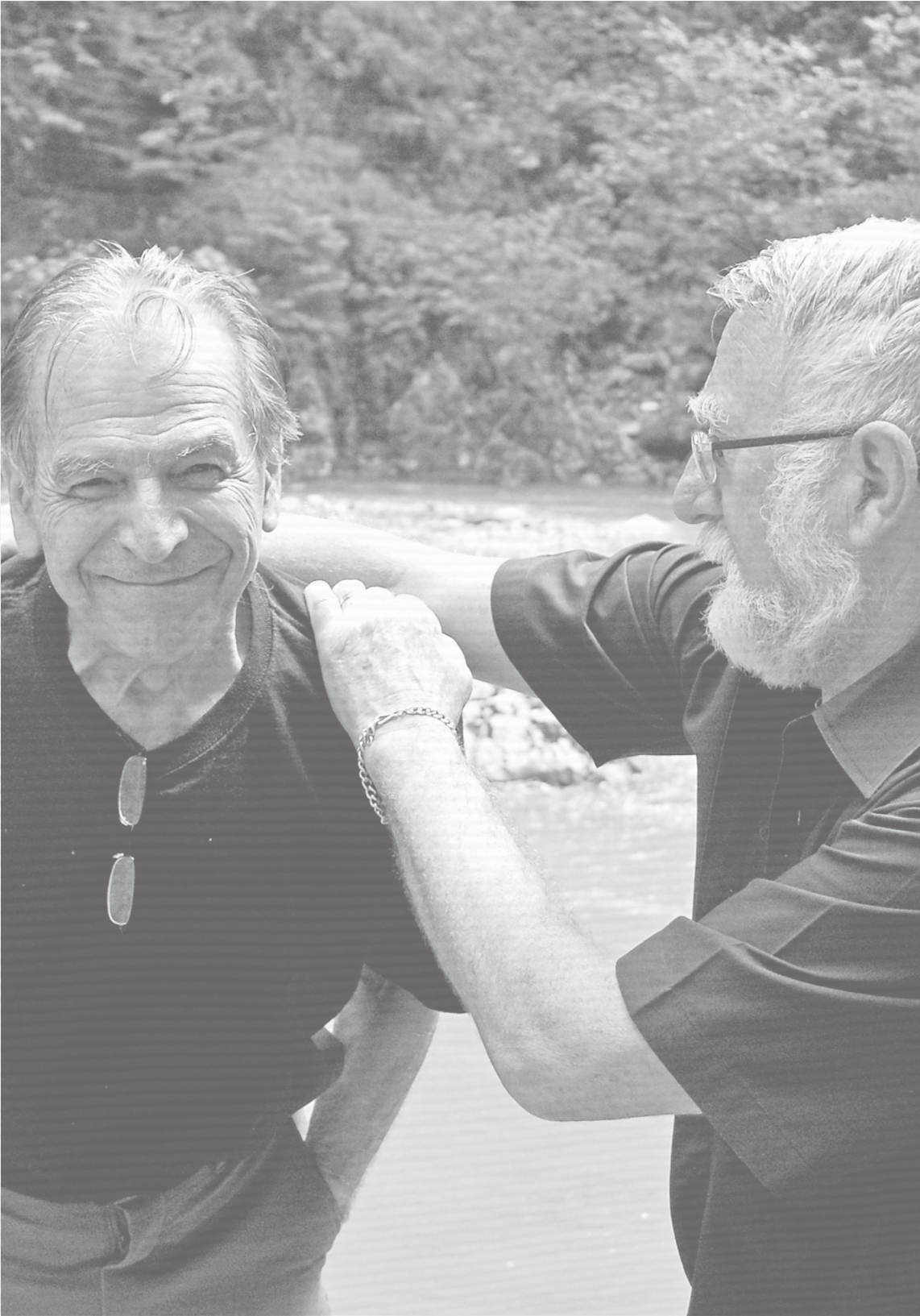
körvonalazódtak javaslatok is, bár ezek jelen pillanatban utópisztikusnak tűnnek. Elsősorban a többnemzedékes nagy családok együttélésére gondolok mint megoldásra. A mai társadalmi körülmények között nehezen elképzelhető, hogy háromnemzedékes család lakjon egy födél alatt. Hiszen ma a gyermekek, az unokák elmennek, kirajzanak, maradnak az öregek, az elmagányosodás fokozódik. A *„kiürült fészek”* kórkép: amikor a gyermekek kirepülnek, és ott marad a két öreg, vagy csak az egyik, az már öngyilkosságra hajlamosító tényezőnek számít. Kilépnek az életből, mert már nem látják a továbbélés értelmét, feladják, azt mondják: eddig volt, meguntam, meghúzom a vonalat, nincs többé életcélom.

Szerzőtársammal először csak egy dolgozatot szándékoztunk írni. Ám mikor láttuk a téma szerteágazó voltát és belemerültünk a magyarországi és európai összefüggésekbe is, akkor támadt az ötlet, hogy legyen ebből könyv. Méghozzá olyan, amelynek csak az egyik fejezete foglalkozik a felcsíki öngyilkosságok jelenségével, a többiben viszont körbejárjuk az öngyilkosság kultúrtörténeti vonatkozásait, kezdve a középkortól egészen máig. Vadas Gyuszi hozzáfért a két világháború közötti és az első világháború előtti időszak meglévő statisztikáihoz, azokhoz az adatokhoz, amelyek azokra az északkelet-magyarországi vármegyékre vonatkoztak, ahol sokgyermekes és többnemzedékes családok éltek. Összehasonlította ezek öngyilkossági adatait a nyugati vármegyékével, ahol már fellazult ez a családmodell, és a kiscsaládos forma honosodott meg. Az 1900-as évek elejétől máig vizsgálva ezt a jelenséget, látta, hogy azokban a vármegyékben, ahol a többnemzedékes család volt a jellemző, az öngyilkosságok száma jóval kisebb, mint a nyugati vármegyékben. De az is kiderült, hogy a többnemzedékes családmodell mellett jó lenne visszavezetni a székelységre amúgy jellemző szerveződési formákat, a tízeseket, a fertálykapitányságokat. Józan ésszel viszont tudjuk, hogy erre aligha van esély, mert a társadalmi fejlődés a családok szétszóródása felé halad, és a gyermekek már nemcsak a megye vagy az ország szintjén szóródnak szét, hanem Európa és világszerte.

Mert bár igaz, hogy a többnemzedékes családban vigyáznak egymásra az emberek, odafigyelnek egymásra, hogy ott van a nagyszülő gondoskodása, jóságos hozzáállása az unokákhoz, amit a szülő nem tud megtenni, mert ő éppen dolgozni jár. És létezik a támogató és odafigyelő jelleg, a szülők vagy a nagyszülők észreveszik a családtagon, hogy baj van. Biztonságérzetet ad, támaszt jelent. Csakhogy visszaforgatható-e a jelen a múltba? Ez a fogas kérdés…

A többgenerációs családmodell megszűnése ráadásul egyformán jellemző Madarasra és Karcfalvára is, a különbség ennek ellenére jelentős… Úgy tűnik, Karcfalva jóval komorabb, hidegebb, ingerlékenyebb, egymásra kevésbé odafigyelő közösség. Ők jellemzik így saját magukat. Ráadásul az öngyilkosság ott szinte családi hagyományszámba megy. Az öngyilkos esetek kétharmadában már volt a családban ilyen eset, tehát már adódott egy követési modell. A modell hatása pedig közismert…

A könyv egy teljes fejezetét képezi, hogy miként vélekednek, mondjuk a madarasiak a másik három községről, és hogyan magukról. Ezt a felmérést is mind a négy faluban elvégeztük, hiszen közöttük mégis valami különbségnek kell lennie, ha ekkora eltérés van az öngyilkosságok számában. A kérdőívek feldolgozása alapján láttuk: szükség van mentálhigiénés rendszerek kiépítésére, s egy pszichológus kellene jusson legalább tíz emberre, hogy az emberek életszemléletébe beivódjon: ha bajom van, megyek, és segítséget kérek a paptól, a tanítótól, az orvostól, a családtagtól, a pszichológustól. Tehát ne az legyen az elsődleges és primitív reakcióm, hogy ha a feleségem megkérdezi, *„Lajos, megint ittál?”*, akkor megyek, és a pajtában felkötöm magam… Érdekes módon az emberek tudatában azért benne van az, hogy jó lenne segítséget kérni. A kérdőívben azt kérdeztük: Mit tenne, ha bajban lenne? Sokan válaszolták, hogy segítséget kérnék. Meg kell jegyeznem végül, hogy a jelenség közel negyedszázados vizsgálata után, kutatásunkat jelenlegi szakaszában befejezettnek tekintjük.

Tanulságos utazások

Veszítettem Hamburgban egy napot az előadásokból, ám nyertem egy máig élő barátságot (kiránduláson Veress Ferivel)

1995-ben a belgiumi Gent volt a házigazdája annak a pszichoszomatikus konferenciának, ahová elfogadták egyik, Évával közösen írt dolgozatunkat. A konferencia alkalmával, előadásunk után, és annak hatására, szeptember 1-5-e között tartandó jeruzsálemi konferenciára kaptunk meghívást. Nagy ugrást jelentett egy évben két külföldi megjelenés, de Jeruzsálem vonzása nem hagyott nyugton. Belelendültünk az utazás előkészületeibe, majd, lebonyolításába. Oldalakra rúghatna azon barátaink, ismerőseink felsorolása, méltatása, akik nekünk vagy kollégáinknak lehetővé tették egy-egy nemzetközi rangú találkozón a megjelenést. Neveik felsorolására nem merek vállalkozni, nehogy valamelyikük kifelejtésével kapitális vétket kövessek el.

Már említett párizsi barátaink találtak rokonaik között egy családot, akinél jeruzsálemi tartózkodásunk idején megszállhattunk. Csíksomlyó–Jeruzsálem, via Csíkszereda–Budapest–Párizs... Monique és Gyuri, Schnell Bandi, Szatmári Marienne, Bobay Nelly és Harmathy Éva, megannyi emberi kapcsolat mérföldköve az általuk kikövezett úton, amelynek végén a Marosvásárhelyről odaszármazott Bandi és tősgyökeres izraeli felesége, Sarah, valamint gyermekeik, Shlomit, Táli és Ámnon

vártak bennünket, megkönnyítve számunkra egy idegen országgal való szembesülés, viszonylagos pénztelenség, ismerősök hiánya elviselését.

A lakáskérdés megoldása után már csak a részvételi díj lealkudása és a kötelező kiadások szponzorizálása maradt hátra. Vagyis a még szükséges 1200 dollárnyi összeg összegyűjtése. A kongresszus fő szervezőjének közbenjárására részvételi díjunkat 450 $-ról első nekifutásra leengedték 250-re, majd látván, hogy ez az összeg sem előteremthető, 180-ra. Lassan gyűltek a támogatók. Ki többel, ki kevesebbel segített. Jó volt érezni, amint velünk együtt izgulták végig azt a pár előzetes hónapot. Bizonyára itthon rekedünk, ha utolsó nekifutásunkat nem támogatja egy bank és Horváth Dóra, egy gyergyószentmiklósi cukrászda tulajdonosa, akiktől tetemesebb összeget kaptunk. Mire a vízumot is megadták, sajnos, kifutottunk a dolgozat bejelentésének idejéből. Már csak egyszerű résztvevőkként jegyeztek be. De erről csak a kongresszus megnyitóján értesültünk, addig lámpalázzal készültünk a tudományos megmérettetésre.

Hajnali 3 órakor bepottyanni egy idegen ország légikikötőjébe! Próbálta már valaki? Héberül annyit tudtunk, amennyit a bennszülöttek elfelejtettek. Angolt is: csíki nyelvbotlásokkal! És taxit kellett találnunk, lehetőleg az olcsóbbik fajtájából. Biztosra veszem, nincs az a középkeleteurópai turista, akinél ne lenne szempont az olcsóság! Vagy ne kezdene szédületes átszámításokba, amikor ki kell fizetnie egy szendvicset, vagy a WC-be való bejutás díját. Ne kísértette volna meg testnedveinek hazahozási szándéka, csak ne kelljen félnapi keresetét WC-s néninél hagynia.

Taxit viszont csak drágát találtunk. Illetve találtak nekünk szolgálatkész utasok, akik velünk együtt utaztak Bukarestből. Hazánknak valamikori fiai, akik menet közben feledték talán, mit jelent egy pluszba kifizetett dolcsi azoknak, akiknek havi keresete alig éri el a 140-150-et... Dupláját fizettük annak a fuvardíjnak, amennyiért visszafelé hoztak ugyanazon az úton: 20 dollár helyett 40 volt a taksa. Mindegy, ott

voltunk a Bet Hakerem negyed Hekhalutz utcájában. Sarah már várt reánk, pedig hajnali 4 óra volt…

A tel-avivi Hadasa-kórházkombinátban, amelynek a csíkszeredaihoz hasonlóan 700 ágya van, ám épületeinek számát tekintve egy mamut kórház-komplexum, az elmeosztály 20 ággyal működik. Zárt osztályként. Hitetlen Tamásként hallgattam Kaplan professzornő rövid ismertetőjét. Rövidet, mert, dacára kongresszusi társelnökségének (netán, éppen ezért?), mivel bejelentetlenül érkeztem, udvariasan bár, de fogadott, lakonikusan és türelmetlenül válaszolgatott kérdéseimre, mindenáron arra ösztökélve, hogy a beszélgetésre egy későbbi időpontot kérjek titkárnőjétől. Értettem őt, hogyne értettem volna! Eredményesen dolgozni nem lehet úgy, hogy az ember pergő témák kérdéseire válaszolva percenként más vágányra kényszerüljön tennivalóival.

Mégis megtudtam: kevesebb feléjük a stresszbeteg, az elmebeteg. Az öngyilkos. Az alkoholista. Az 1989-es kelet-európai változásokig kivételnek számított egy utcán ténfergő, járdán alvó, magára rondító részeg. Azután több százezres tömegben lepték el Izraelt a volt szovjet tagországokból (és nemcsak!) érkező bevándorlók. Egyéb szokásaik mellett, magukkal hozták az alkohol rabságát. Ráérezve a piac kívánatára, hirtelen többszörösére emelkedett a belföldi vodka termelése. A részegek megszokott kellékei lettek az utcáknak, főként az orosz-zsidók által lakott negyedekben.

Részeget ugyan nem, de több ládányi sör mellett hangoskodó hazánkfiát többször láttunk, amint a vasárnap nyitva tartó arab vagy zsidó bárok előtt, csoportokba tömörülve döntötték magukba a kinti meleget enyhítő nedűt. Vendégmunkások voltak. Ők (otthoni mintakövetés?) így látták jónak eltölteni szabadidejüket. Társaik közül sokan, örömünkre nagyon sokan, ünneplőjüket magukra öltve, látnivalókat keresve csatangoltak a város utcáin, vagy állták a sorokat a látogatottabb kegyhelyek előtt. Jól esett beszédbe elegyedni velük. Milyen az ember? Idegenben szívesen húzódik olyanok társaságába, akiknek szavát értve, bennük otthoniakra

lelve, megoszthatja tapasztalatait, kikérheti tanácsaikat. Egy itthoni közvetítő cég révén jutottak ki, lakást biztosítanak nekik, élelmezésükről maguk gondoskodnak. Havonta simán megkeresik a nettó 600 dollárt. Igaz, nem urizálhatnak koszttal, ruházkodással, extra kiadásokkal. Becsültük bennük a múzeumokra szánt, nem kevés kiadások vállalását. Az általuk nyújtott kontraszt enyhítette az italozók keltette kellemetlen élményeket.

Nemcsak a betegek száma kevesebb Izraelben, úgy általában véve, hanem az egész betegellátás inkább kórházon kívülire van elgondolva. Ezért vannak kisebb létszámúra tervezve a különböző osztályok. Betegek családi elhelyezése, otthoni kezelése a cél. Megszokott környezetükben. Betegnek, államnak egyaránt jobb így. Övéi körében a beteg jobban gyógyul, az állam megtakarítja a fektetéssel járó magasabb költségeket. Gyorsabb gyógyulás, kevesebb betegnap. Egyre inkább általánossá váló irányzat ez, csak remélni tudom: nálunk sem lesz ez másként. Betegek családtagjai mind nagyobb részt fognak vállalni betegeink, köztük az elmebetegek otthoni kezelésében, gondozásában. Tovább fakítani lehetne ezúton is az elmeosztályok lakóit sújtó szégyenbélyeget!

Hozzáidomított infrastruktúrák kiépítése nélkül balga óhaj lenne hazaplántálni a náluk meghonosodott egészségügyi rendszert. Akárcsak a más országoktól átvetteket. Hosszas, fájdalmas vajúdásnak néznénk elébe. Figyeltem hajdani egyetemista kollégám, dr. Hirschhorn, jelenlegi, felvett nevén Keren Andre házigazdám magyarázatát, amikor kórházi osztályának működését részletezte. Járóbeteg rendszerben készítik elő betegeiket a szívkatéterezésre, s csak a beavatkozás napján tartják kórházban őket. 30 ágyukon rendkívül súlyos állapotban levőket, állandó megfigyelésre szorulókat tartanak. Csak addig, amíg állapotuk a fektetést feltétlenül indokolja. Azután, bérelt, hordozható és telefonhoz kapcsolható EKG készüléket kapnak, amelyet magukkal vihetnek lakásukba. Szükség esetén felhívják az ügyeletet, ahol számítógép képernyőjén megjelenik az EKG-görbe, amelyen az ügyeletes ellenőrizheti betegének

állapotát, telefonon utasítva őt a tennivalókról, vagy kiküldve utána a mentőt. (Ezzel a felszereléssel, technikai háttérrel lehet ám ágylétszámot csökkenteni! Akárcsak az elfekvő, szociális problémát jelentő betegek átirányításával arra szakosodott intézményekbe, tehermentesítve ezáltal akut kórházi részleget, családot.)

Saul doktor, aki Keren Andre beosztottja és barátja, merő jóindulatból, beütemezéssel, az én gondomat is eloszlatta: terheléses EKG-vizsgálattal nyugtatott meg, hogy nem kell még abbahagynom a kávézást, sőt, akár a szivarra is rászokhatnék.

Ezrek közé vegyülve gondtalanul, boldogan, még mindig hitetlenkedve ottlétünkben, éltük az izraeli emberek hétköz- és vasárnapjait. Pénteken az arab, szombaton zsidó, vasárnap keresztény negyedek üzletei tartottak zárva. Reggel még kihalt utcák kora délelőttre már zsúfolásig szívták magukat a város kenyerét jelentő turistákkal. Turistavalutának nevezhetném leginkább az ország egyik fő bevételi forrását. Különösebb reklámra sincs szüksége. Jönnek a hívők a világ minden tájáról. Római és görög katolikusok, ortodoxok, mohamedánok, pravoszlávok, anglikánok, protestánsok, drúzok, Bahai-hívők... Búcsújáró hely lett Jeruzsálem. Három vallás szülővárosa. Kegyeletlerovás és imádkozási lehetőség kereszténynek, zsidónak, mohamedánnak. Alig pár hektáros területen békésen megfér egymás mellett Jézus sírja, mennybemenetelének helye, Dávid király szarkofágja, Mohamednek a felemelkedéséhez kiválasztott sziklája, amelyen ma a gyönyörű és impozáns, a napsugaraktól incselkedve körülcsiklandozott aranyozott kupolájú Szikla-templom pompázik.

Légkondicionált buszokban, lakásokban valahogy elviselhető volt a 30-40 fokos száraz meleg. Jeruzsálem időjárása, vagy a Krisztus bebalzsamozásához használt olajhoz hasonló folyadékkal való bedörzsölés tette, most sem tudom, ám azóta évekig nem fájt a derekam. Pedig, annak előtte négykézlábra emelkedve tudtam csak kiegyenesedni reggelente. Jó ötlet lenne a kereskedőknek, hogy a Szent Sír Templomában

található, illatos folyadékba mártott kendőket, sálakat forgalmazzanak idehaza. Hasonlatosan a jeruzsálemi jellegzetes, vöröses, apró szemű sivatagi homokhoz, amelyet magyarországi kft. védjegyével ellátott zacskóban már láthattam egy csángó otthonban.

Bolyongásaink közben sűrűn bemenekültünk légkondis szállók fogadótermeibe, vagy a buszok enyhet nyújtó hűvösségébe. Kilépve onnan, hőbombaként ért a kinti, perzselő meleg. De megszoktuk. Azt is. Akárcsak a zöldövezetek, fák, parkok ritkaság mivoltát, amelyek kialakítása titáni erőfeszítést igényel. A kiadásokat rendszerint tehetős szponzorok fedezik. Nevüket emléktáblák őrzik. Amolyan közvetett reklámlehetősége e mód a városvezetőségnek újabb támogatók odacsalogatására. Ki ne szeretné halhatatlanná tenni nevét, vagy emléket állítani szeretteinek? Már ha megengedheti ezt magának. A németországi Roteburg várfalán láttam hasonló ötletet. Az adományozók akkora falfelületre írhatták be nevüket, amekkorának a renoválási költségeit magukra vállalták. Nem tudom, volt-e olyan ország, amelyiknek lakója ne szerepelt volna azon a falon. Örömmel nyugtáztam vásárhelyi ismerősöm, Hjerzog Pali nevét is az egyik, igaz, kicsike, de meglévő kiszögelésen.

Jeruzsálem, Izrael történelmi fővárosa több egyszerű fővárosnál: maga az ország szíve. Egyaránt jelentős kereszténynek, mohamedánnak vagy zsidónak, akinek nincs szentebb hely Jeruzsálem nyugati falánál, amelyet köznyelven Panasz- vagy Siratófalnak is neveznek. Maga a fal az i.e. 19-ben, Heródes által átépíttetett és kibővíttetett második Templom egyik támfala, ahová a templom lerombolása után a zsidók csak évente egyszer mehettek el, hogy megsirathassák templomuk pusztulását, imádkozhassanak újjáépítéséért. Így volt ez egészen 1967-ig, Jeruzsálem egyesítéséig.

Furcsállva bámultuk az *„alig-csillagos”* eget. Másnak, csillagosabbnak képzeltük el az Egyenlítőhöz közel fekvő ország egét. Csak Yad Vashem, a Holocaust múzeum elpusztult gyerekekre emlékeztető, sötét világűrt jelképező részlege volt tömve az elpusztultak lelkét sejtető csillagokkal.

Valódi egükön talán ezért kevesebb a csillag? Némán, főhajtva haladtunk, hallgatva az éterből felhangzó mártír-nevek kiapadhatatlan sorát. Sziklalabirintus falaira vésve őrzik itt az utókor számára a világon szétszórt, volt vagy ma is létező fontosabb zsidó települések neveit.

(Hiába kerestem közöttük szülőfalum, Magyaró nevét. 11 zsidó családjával a jelek szerint nem érdemesült a megőrzésre. Mindegy, azért szüleink, akik együtt éltek velük, még elevenen őrzik emléküket. Mint ahogyan megőrizték értékeiket is deportálásukkor, hogy a visszatért 6 családnak visszaadhassák azokat. Elpusztult rokonaik értéktárgyaival együtt. Egyetlen család ragaszkodott görcsösen az eltulajdonított dolgokhoz. Kiközösített páriákként bánhatták kapzsiságukat korán bekövetkezett halálukig. *„A sors keze”* - nyugtázta időnap előtti halálukat falum közvéleménye!)

A múzeumban, vakvágányra futó deportáló vagonok egyike vesztegel egy kiszögelésen a *„soha többé népirtást”* örök felkiáltójeleként.

Yad Vashem a zsidó nemzet jelenkorának múzeuma. Vele átellenben, a város másik negyedében a Rockefeller múzeum a zsidók évezredekre visszanyúló történelmének emlékeit őrzi.

Háromnyelvű feliratok, számtalan nyelven a turisták után kiabáló vagy azokat megszólító utcai árusok, kántáló koldusok lepik el az utcákat. Az ortodox-zsidó negyedben használatos bokáig érő szoknya és fejfedő, a klasszikussá vált fekete kalap, mellény és kaftán, az állig begombolt, nyakkendő nélküli fehér ing, a pajesz, az ezzel szomszédos arab negyedek burnuszaitól vagy csadarjaitól kezdve a miniszoknyás viseletig, alig-blúzokig, a katonaruhákba bújtatott süldő legényeken, leányokon keresztül egészen a diplomata táskákkal parádézó emberekig mindenfajta viselet, nyelv elfogadott. Senkit sem lep meg az, ha egy üzleten akár 5-6 nyelvű felíratok virítanak, vagy ha az árus, megtudakolva a betévedő turistától annak nemzetiségét, egy-két, néha több, annak anyanyelvén ejtett szóval csalogatja őt vásárlásra. Kihasználva azt a lélektani jelenséget, hogy szívesebben vásárolunk ott, ahol nyelvünkön szólítanak, ahol

kedvesebbé, kellemesebbé teszik számunkra az ottlétet, a vásárlást. Ahol nem *„bozgoroznak”* nyálfröcskölve!

Éhségünket *„otthonról”* feltarisznyált szendvicsekkel, vagy utcai bódék gyors étkeivel enyhítettük. Jellegzetes ételük a falafel és kebab. Utóbbit, vallás függvényben birka- vagy szárnyas hússal készítik. 1-2 dollár fejében aránylag jól étkezhettünk. Esténként vendéglátóink vártak *„odahaza”* meleg étellel, baráti szóval. Késő éjszakákba nyúló beszélgetések során pótoltuk Izraellel és Jeruzsálemmel kapcsolatos ismereteinket: adottságairól, lakosairól, gazdasági, politikai, vallási életéről faggatva Bandit és Saraht.

Sivatag mindenütt. Városon kívül, azon belül. Kivéve talán a mesterségesen teremtett zöldövezeteket. Minden fának, fűszálnak története van. Gigászi munka, kiadás hozza létre azokat a zöld oázisokat. Nekünk, zöld övezetben élőknek fogalmunk sem lehet az izraeli erőkifejtés nagyságáról. Sarah, házigazdánk felesége 1978-ban, amikor *„hazalátogató”* férjét kísérte Maros-völgyi túrára, csodálkozva faggatózott. *„Bandi, hogy tudtad itthagyni ezt a csodás országot, amelyiket ilyen csodálatos emberek laknak?” „Hogy érted ezt?”* – kérdezett vissza a férje. *„Nem látod, mennyi fát, füvet ültettek ezek az emberek? Mennyit kellett dolgozzanak, kínlódjanak, amíg mindezt megteremtették!” „Kedvesem, tudnod kell, hogy amit itt látsz, azt nem az emberek ültették, hanem maguktól teremtek. Csak az Úristen foglalkozott felnövésükkel”* – világosította fel a férje.

Adomába illő párbeszédüknél talán semmi sem jellemezhetné jobban gondolkodásmódunknak olyan alakulását, hogy a környezetünkben látható dolgokat, eseményeket, jelenségeket általánosítsuk, másokra, máshová is érvényesnek tartsuk azokat. Most, visszatértünk után tudjuk csak igazán értékelni azt a természeti gazdagságot, szépséget, amelynek közepette élünk.

A kongresszusi ebédszünetben mindannyian elszéledünk. Üzletekbe, vendéglőkbe, falatozókba. Mi a piacot választottuk. Eleven forgatagánál

aligha nyújthatna másvalami átfogóbb képet egy ország lakóinak, életének hétköznapjairól. Hangzavara bábeli. Tömege színes, élénk, mozgalmas. Árukínálata krőzusi. Vakációzni sosem akaró gyomrunk utasítását követve kerestük a Suk bétzalélt, a gyors étkezdét. Olcsón kínált sokféléből, sokat. Egy adagot fizetve vehettünk annyit és annyiszor, amennyit és ahányszor csak akartunk a körítésként kínált szószokból, zöldségből. Csak különleges fasírt féleségükből, a falafelből és a lapótya szerű pitahból nem volt repeta.

A víz és a sör drága. 1-2 dollárnyi székelbe került. Véletlenszerűen jöttünk rá: a Cola fele áron kínálja ott magát. Mert itthon nem tehettük, ott valósággal Colában *„füröd tünk”*.

Ultramodern áruházak, fegyver- és régiségkereskedések, koldusok, biliárdtermek, szombatonként utcáikat a forgalom elől eltorlaszoló ultraortodox zsidók, süldő-katonák, bámulók és megbámultak, vendégmunkások, bevándorlók és őshonosok, putrik, paloták, zsidók, arabok, turisták, ellenzékiek és kormánypártiak, utcaseprők és miniszterek, terroristák vagy nagykövetek színes tobzódása egymásrautaltságuk békés egyetértésében. Valahol közöttük elvegyülten – mi ketten, a csíkszeredaiak! Élvezve a szünet agyat pihentető nyugalmát, a *„kinti”* békét, görcsösen rettegve esetleges lövéseket, robbantásokat.

Egyik esténken, az előadások után Rehovotba hívtak vendégségbe. Nina és Marius Guy vendégszeretetét élveztük. Nina Romániából áttelepedett szülők leányaként került vissza Kolozsvárra, elvégezni az orvosi egyetemet. Ott ismerkedett meg, majd ment férjhez Mariushoz, a Nagyváradról oda felvételizett kollégájához. Hasonlóan százezres nagyságrendű zsidó kitelepülőkhöz, ők is el-, illetve visszamentek Izraelbe. Nina ma elmegyógyász, Marius sebészként keresi fehér kenyerét. Komfortos, tágas házat építtettek maguk és 3 gyermekük részére. Udvarukon az elmaradhatatlan virágok, kertjükben zöld pázsit, szobáikban cserepes virágok. Mily csodás ízei voltak a Nina főztjének! Naphossznyi angol társalgás, előadások figyelése után, kertjükben

vacsorázva, várva az előtűnő holdra, be jó is volt románul beszélgetni, emlékezni itthoni élményekre, eseményekre…

2001 októberében a postás a XII. Elmegyógyászati Világkongresszusra, Tokióba szóló meghívót hozott. Kéznél volt az öngyilkosságokról szóló munkám, hát bejelentkeztem. Miután a szervező bizottság, szokatlanul rövid idő múltán, jelezte a Hargita megyei öngyilkosság 10 éves adatait bemutató dolgozatom elfogadását szóbeli előadásra, még csak játszadoztunk odautazásunk gondolatával. 2002 márciusában, a 2001-ben tartott Erdélyi Orvosi Napokon megismert japán orvoskolléga sorozatos e-mail meghívásait olvasva, amelyekben a kongresszus után egyhetes családi látogatásra hívott, eldöntöttük: lesz, ami lesz, belevágunk! 700 oldalas, Japánt bemutató útikönyvet vásároltunk. Tanulmányoztuk, jegyzeteltük történelmét, kultúráját, szokásait, vallásait, földrajzát, növény- és állatvilágát. Meg akartuk ismerni életfilozófiájukat, beleélni magunkat lelkivilágukba, szamuráj szemléletükbe.

Hosszú repülőút után kimerülten értünk szállodánkba. Kacsintott reánk az ágy, hívott pihentető kényelmébe. Nem engedtünk a kísértésnek. Lezuhanyoztunk, átöltöztünk, és sietősen igyekeztünk a Pacifico Yokohama kongresszusi központba. Résztvevők hangyabolyába cseppentünk. Volt, aki már boldogan cipelte kongresszusi táskáját, mások állták a sort a bejelentkezéshez. Nekem, a kongresszus meghívottja lévén, már elő volt készítve a kongresszusi csomag. Évának helyben fizettem a kísérőnek járó díjat. Nem volt az kevés, de nem is nyújtottak sokat érte, legalábbis az itthoni társasági programokhoz mérten. Világkongresszus volt, a csodába is! Borsos részvételi díjért – az előadásokon való részvételen kívül – egy jobb minőségű táskát, nyitófogadásra és egy hagyományos zenés bemutatóra szóló belépőt kaptunk…

A díszmegnyitó előtt türelmesen követtük csordányi szervező, rendező, sorba állítók hadának utasításait. Tudtuk, így kell ennek történnie, amikor fejesek tisztelik meg a konferenciák közönségét. Márpedig bennünket a trónörökös, Naruhito koronaherceg és felesége, Maszako kívánt köszönteni!

46 szekcióban – óriási szám! – 5636 résztvevő adott elő vagy hallgatta az előadókat. Lehetetlenség volt végigülni akárcsak a legértékesebb előadásokat is. Nem oszthattuk meg magunkat 46 terem között. Bejelöltük hát minden napra a leges-legértékesebbnek vélt dolgozatokat, amelyeket feltétlenül meg kellett hallgatnunk. Szünetekben gyógyszercégek, kiadók standjainál téblábóltunk, bámultuk a zsongást, régi ismerősöket kerestünk, új ismeretségeket kötöttünk. Szocializáltunk! Örültünk a nagyszámú romániai résztvevőnek. Kellemes érzéssel éltük át a külföld irányába megnyílt kilépések lehetőségét. Hol voltak már azok az idők, amikor egy ilyen utazás vágyálmoknak is csak vágyálma maradhatott? (Most már csak az anyagiak kellettek, amelyeknek, igaz, még mindig szűkében voltunk.)

Előadásomat a kongresszus utolsó napjára osztották be. Egyvégtében stresszes voltam, izgatott *„székelyes”* angoltudásom. Megértenek-e vajon? – kínzott a mindegyre felbukkanó kérdés. Végül, magam is csodálkoztam, minden a legnagyobb rendben zajlott. Megértettek (vagy udvariasan elhitették velem?), követni tudták diavetítéssel tarkított előadásomat. Szerencsémre, csak két hozzászólás, kérdés volt. Azokra adott válaszaimmal sem vallottam szégyent. Japán öngyilkossági halálozása sem alacsony, így érthető talán a tanúsított figyelem, amellyel követték adataimat.

Előadásom után megkönnyebbülten kezdtünk berendezkedni turista mivoltunkra. Megcsodálni mindazt, amit egy, a miénktől annyira különböző civilizációból feltárhatunk, értékelhetünk. Szorgalmasan jegyeztem mindazt, amit közvetlen tapasztalatként fontosnak tartottam a japán kultúráról, szellemiségről.

Országjárás közben az idő vészesen repült. Kjúsú szigetén, Kumamotóban várt reánk a család, aki meghívott hozzájuk. A Shinkanszen röpített feléjük. 350 km-es sebességét alig észleltük. Csak a sínek menti apró falvak gyors rohanása jelezte a sebességet. Rendre elmaradt mellettünk Kobe, Okayama, a szomorú emlékű Hirosima,

Fukuoka. Szigeteiket víz alatti alagutak kötik össze, de mi észre sem vettük a rajtuk való áthaladást. Kjúsú Japán legdélibb szigete. Szubtrópusi éghajlata, festői tájai, nagyszámú nemzeti parkja, vulkánjai, gejzírjei, termál vizei turisták paradicsomává tették. Hagyományaik szerint a japán mitológia istenei is e szigetre szálltak alá először. Mondják, a sziget lakói kedvesek, vendégszeretők. Eme tulajdonságaikat magunk is tapasztalhattuk.

Az 1000-nél is több kilométert alig 3 óra alatt tettünk meg. Kumamoto állomásán házigazdáink, Hotta San és felesége, Naoko San, valamint fiuk, Takashi San várt reánk. Egyedüli európaiak lévén a leszállók között, könnyen felismertek. Barátságos fogadásunk után azonnali városnézést javasoltak, míg fiuk, csomagjainkat kis Mercédeszükkel hazafuvarozta.

Hajnal felé Éva földrengés lökéseire ébredt. Költeni akart, rohanni kifelé a házból, ám látva, hogy a háziak nem mozdulnak, ő is nyugton maradt. Reggel vendéglátóink igazolták a földrengés tényét, de azt is jelezték, hogy ilyen kis rezgésekre oda sem pipálnak. Házaikat eleve rezgés-tűrőknek építik. Bútorok polcaira nem raknak könnyen leboruló, törékeny nippeket, edényeket. Falaikon nincsenek üvegezett festmények, fotók.

Reggelink pár szem szőlő, szeletnyi alma, bögre zöld tea volt. Ennyit reggeliztek a háziak, ennyit engedtünk meg magunknak mi is. Kenyeret alig, cukrot szinte egyáltalán nem használnak. Helyette a méz járja. Mivel Hotta, a házigazdánk többször is járt Európában, tudta: számunkra a kenyér mindennapjaink fontos kelléke. Többféle zsemlét, kiflit vásároltak hát. Kamrájukban maradt! Alkalmazkodni akarván szokásaikhoz, magunk sem használtuk a kenyeret. Nem haltunk bele!

Kumamotóban felkerestük az elmegyógyászati kórházat. Belépéskor egyszer használatos műanyag papucsot kellett cipőnkre húznunk. Végigjártunk folyósokon, benéztünk a kórtermekbe, majd *„gyökeret eresztettünk”* az ergoterápiás részlegen. A betegek bemutatták, miként állítanak elő régi újságok zúzadékából egy különlegesen jó minőségű

merített papírt, amit üdvözlő lapok készítésére használnak. Az ott dolgozó lányok csilingelő nevetéssel kísérték ügyetlenkedésemet, amint utánozni próbáltam munkafázisaikat. Tapasztaltam: az elmeellátás Japánban is csak egy, a költségvetés peremére szoruló gond.

Elérzékenyülten búcsúzkodtunk, újabb viszontlátást kilátásba helyezve. Állták is szavukat: négy év múltán eljöttek a kétévenként Csíkszeredában szervezett országos elmekonferenciánkra, ahová Naoko San hazájabeli öngyilkossági jelenséget taglaló előadással jelentkezett, majd a konferencia után mi is bemutattuk nekik látványosságainkat.

2004-ben eljutottunk Évával New Yorkba. 10 évre szóló vízumot kaptunk, pedig mi csak az Amerikai Pszichiáterek Országos Konferenciájára igényeltük. (Nyomhatott talán a latban az a tény is, hogy két évvel előtte Japán sem utasította vissza vízumkérelmünket.) És ha már elrepülünk olyan messzire, akkor legalább látogassuk meg Veress Feriéket is – mondtuk.

Ferit 1996-ban ismertem meg egy hamburgi világkongresszuson. Az előadók névsorában meglátta nevemet. Kíváncsisága nem hagyta nyugodni. Addig kutatott utánam, amíg egyszer összefutottunk. Meghívott egy kávé melletti beszélgetésre. Reggel 9 óra lehetett. Délben már ebédet ajánlott, majd este – még mindig beszélgetés közben – vacsorával folytatódott az a kávényinak indult beszélgetés. 21 órakor is csak a zárás miatt hagytuk el a kongresszusi központ falatozóját! Veszítettem akkor egy napot az előadásokból, ám nyertem egy máig élő barátságot.

E-maileztünk ezután szorgalmasan. Nagy kihívás volt életünkben először átrepülni a *„Pocsolya”* felett, ahogyan magunk között becézgettük az Atlanti óceánt. Sok ismeretlenes egyenletet kellett megoldanunk, áthidalnunk szorongásokat, félelmeket. Nyomdokaira lépni több százezer kivándorolt elődünknek. Látni azt, amit közel 200 év alatt gyarapítottak azon a nagy kontinensen, amely felszippantotta bevándorlók mérhetetlen tömegeit. Benépesítve velük vadonjait, indiánoktól elorzott földjeit.

Szikkasztva erdélyi magyarságunk sorait is! Kipusztult őslakosság helyett telepíteni újhonosokat… (Ezek a gondolatok mintha jelenkori valóságunkra is rímelnének!)

Postacímükön több pontosítás mellett, szerepelt New York neve is. Feri megírta, hogy ő is egy szállóban fog lakni a konferencia idején. Micsoda pazarlás, gondoltuk magunkban! Biztosan rázzák előttünk a rongyot, mutogatják anyagi jólétüket. Jeleztem repülőnk érkezésének idejét, hátha már a reptéren várnának – hát nem vártak! Napok múltán, a Feri kocsijában robogva 670 km-re levő otthona felé, felszabadultan kacagtunk oktondiságomon: ők ugyanis nem New York városában, hanem az azonos nevű állam északi határa mellett laktak, már-már Kanada közelében! Ó sancta simplicitas! – szent együgyűség! – dorgáltuk *„falusi”* mivoltunkat. Miért nem érdeklődtünk tüzetesebben még utazás előtt?

A konferencia zárása után még két napig időztünk New York városában. Turistákként csatangoltunk az utcákon, bámészkodtunk múzeumaiban. Köztük a döbbenetes Guggenheimben. Amely meghazudtolta addigi elképzeléseinket a múzeumokról, művészeti alkotásokról. Mennyire elmaradottak lehettünk a modern stílusok mögött! Pedig nem voltunk már *„mai gyerekek”* a világjárás terén!

Láttuk *„élőben”* a hajléktalanokat, amint kapualjakban vagy parkokban húzták a csendest naphunytakor-napkeltekor. És nem volt mindenikük alkoholmámorban! Tokióval ellentétben, ahol külön e célra elrekesztett helyeken húzták fel rögtönzött sátraikat, New Yorkban ott tértek nyugovóra, ahol éppen ki tudtak szorítani maguknak egy 2x1 méteres szabad helyet, kerülvén azokat, ahol rájuk léphettek volna figyelmetlen járókelők. Maguk elé cövekelt kólás poharaikban csak elvétve csörrentek aprópénz érméi…

Több hektáros erdejét Feri 26 év alatt, amióta ott laknak, nem járta be, fogalma sincs, hol a birtokuk határa. Tőlem tudta meg – kíváncsiságom elkóboroltatott arrafelé –, hogyan néz ki a szomszéd telken levő ház. A *„sarki közért”*-be felesége nem papucsban szalad le, hanem kocsiba

vágja magát és fél óra múltán hozza reggelinkhez a kenyeret, amit előző nap elfeledett megvásárolni.

Feriék városkájában láttam közelről a kerekeken guruló házakat. Nem értettem mikéntjüket, amíg el nem magyarázta: a mozgatható lakásokra nem kell adót fizetni, ezért sokan, nagyon sokan e megoldást választják.

(Egyiptomi kiskaput juttatott eszembe e lehetőség: ott a befejezetlen lakásokra nem vetnek ki adót. Hát nem is fejezik be azokat! Betonvasak meredeznek ki az emeletekből, örök építőtelep benyomását keltve a turistákban. A fáraók korában épített piramisokon hiába kerestem azokat a kivicsorító vasrúdakat!)

Konferenciánk zártával, *„hazafelé”* gurulva az államok közötti főúton, csodálkozva olvastuk helységjelző táblákon a különböző európai fővárosok neveit. El is könyveltük magunkban: európai körutat jártunk be aznap! Amolyan nosztalgia túrát! Érintve olyan településeket, melyeket hajdani névadóik hoztak magukkal, őrizvén településük nevében annak a helynek a nevét, ahonnan elszármaztak. A dollár mellett rendre inflálódtak a nevek is, így adatott meg számunkra annak lehetősége, hogy akár 3-4 Londont, Párizst, Glasgow-t találjunk egyetlen amerikai állam területén. Nem tudtuk, örüljünk-e vagy bánkódjunk amiatt, hogy egyetlen Karcfalva, Tusnád vagy akár Csíkszereda feliratot sem láttunk semerre.

Feri és felesége, Ági a kedvünkben akartak járni. Több változatuk ellenében mi mindenképpen a Niagarához (az indiánok Mennydörgő Víznek nevezik) szerettünk volna eljutni, ezért bevállalták az egynapos autóutat.

Angolul zajló konferencia-előadások, párbeszédek, 17 000 részvevő közötti lavírozás, botladozás után felüdülésnek tűnt négyesben gurulni az áhított úti cél felé. Déltájban indián rezervátumba érkeztünk. Feriék tankoltak, ipari mennyiségben vásároltak cigarettát. Később magyarázták el: a kormány, bűnbocsánatként az eltulajdonított indiánföldekért és a rezervátumba szorításért, eltörölte az azok területén levő benzinkutak, dohány monopólium, szerencsejáték barlangok profitjának

megadózását. Virultak is szépen ezek az üzletágak, hizlalták indián tulajdonosaik (avagy csak strómanok?) bankszámláit. Feriék mindketten szívesen játszottak a kaszinó gépein, betértünk hát oda is. Egy dollárt adott nekem Ági, szerencsepróbálásra. A *„szűz játékos"* legendája nem hazudtolta meg magát: egyetlen ujjnyomással 10 dolcsit köhögött ki nekem a félkarú bandita. Testvériesen megosztottam Ágival, mindketten gyerekes örömmel rejtve zsebeinkbe a nyereményt.

Este, lefekvés előtt, szállodánk mellett, újabb kaszinós próbálkozással veszítettem el előző nyereményemet. Hiába, nem voltam már szűz játékos!

Másnap legyalogoltunk a vízesés kikötőjéhez. Közben fotóztuk a környéket, magát a robajló vizet. Hajóra szálltunk, vízhatlan köpenyt öltöttünk, amelyik óvta ugyan felső testünket, viszont elázott alóla kilógó nadrágszárunk. Hajónk kagylóhéjként küzdötte magát az alázuhogó Mindenhatóság közelébe. Petőfi verse itt fondorlatosabb értelemet nyert: Habár alul a gálya s felül a víznek árja, azért a víz az Úr! Oly kicsinynek, játékszernek éreztük magunkat ott, az alázuhogó víztonnák fenyegetésében! Egyáltalán nem hittük ott és akkor *„az ember mindenek ura"* szlogent!

Hét év teltével, 2011-ben, ismét ellátogattunk Feriékhez. Akkori alkalmunkat a Philadelphiában sorra kerülő Nemzetközi Bálint kongresszus szolgáltatta. (Két évvel előtte, 2009-ben mi voltunk a kongresszus házigazdái Brassó-Pojánon, így, erkölcsi és szakmai kötelességünk volt jelen lenni a következő kongresszuson. Lehetőségeinkhez mérten nagyon sokba került, de a *„becsület kötelez"* jelszót követve, mentünk, mert kellett mennünk.)

Kongresszus előtt egy hétig vendégeskedtünk Feriéknél. Velük együtt utaztunk le Atlantic Citybe két napos lazításra, fürdőzésre. Nem használtuk fel körutazásként vásárolt repülőjegyünk Plattsburg–Philadelphia távra érvényes szakaszjegyét. Ismét a falusiak tudatlansága hozott stresszhelyzetbe: másnap már telefonáltak Bukarestből, jelezvén

jegyünk érvénytelenítését a Philadelphia–Bukarest távra. Merthogy a körjegy minden szakaszát érvényesíteni kell ám! A kongresszus egész ideje alatt kínozott az a fránya zabszem reakció. Pénzünk nem volt új jegy kiváltására, de ott sem akartunk maradni. Végső megoldásként latolgattam a politikai menedékjog kérését (okot találtam volna eleget!), mintegy kényszerítve a hatóságot arra, hogy érvényesítse jegyünket, vagy, szabadulni akarván két *„menekülttől”* (későbbi, lehetséges családegyesítést célzó újabb bevándorlóktól), toloncoljon ám haza állampénzen. (Valahogy nem igazán láttam magunkat a romániai Bálint Társaság amerikai szekciójának alapító szerepkörében.) Közben, idehaza sem nyugodtak a kedélyek. Ismerősöm, aki a jegyünket kijárta, megtalálta a szükségmegoldást: interneten bejegyeztetett mint beszállókat, biztatván minket arra, hogy úgy jelentkezzünk a beszálló kapunál, mintha semmi gondunk nem volna. Úgy is tettünk. A kapunál mégsem engedtek át, nem lévén meg a beszállókártyánk. Láthatták, hogy gondunk van, de – talán gondolatolvasóim lehettek? – nem akartak sokáig vendéglátóinkká válni. Kézen fogva visszakísértek egy kapuhoz, ahol megkaptuk a varázs-kártyát. Felszállhattunk közvetlen járatunk helyett egy átszállós járatra. Pár órás késéssel érkeztünk Párizsba, ahol még elcsíphettük a Bukarestbe induló gépünket.

2010-ben Madridba készültünk. Nekem konferencia volt a fő célom, Éva rokoni látogatást, városnézést tervezett ottléte idejére. Kolozsvár repterén, míg várakoztunk a bejelentkezésre, kisilabizálta az útlevelén, hogy annak bizony, már lejárt az érvényességi ideje. Otthon, véletlenül azt az okmányt vettem magunkhoz, amely le volt ugyan járva, de mert benne volt az amerikai vízum, elraktuk a többi útlevél mellé. Személyi igazolványát viszont eleve otthon hagyattam, nehogy egyszerre két elveszhető igazoló okmányért aggódjunk. Gyorsan, a jegyünk árával szinte azonos árú újat váltottunk egy másnapi járatra. Vejünk gyorspostával küldte utánunk az érvényes útlevelet. Éva így csak utánam, napos

késéssel futott be Madridba, ahol rokonunk, Abos Piroska vette szárnyai alá, elrobogva vele a világváros főbb nevezetességeihez. Ellenőrzi is azóta indulások előtt, aprólékosan, minden úti okmányunkat. *„Kettős biztosítás soha sem árt”* jelszóval!

2013. április 23-27-e között a reám gyakorolt hosszas rábeszélés után, végre elmehettünk megkésett velencei *„nászutunkra”*. Előkészületek hosszú sora előzte meg utazásunkat. Lefizettük a szállót (illetve, csak hittük annak kifizetését!), vettünk egy fapadot a ciklámen színű repülőre, kifizettük a csomagdíjat oda-vissza (hittem, hogy kifizettük!) és vártuk türelmesen az indulás napját. Eljött! Elindultunk, s meg is érkeztünk bajok nélkül. Szobánk foglalva, a Rialto-hídhoz, Szt. Márk térhez egyaránt közel, a recepción kedves szolgálatos. Már a lépcsőről visszafordulva kérdeztem: a szoba, ugye, ki van fizetve? Viccel uram? kérdezett vissza a csinos olasz lány. Mindenre volt kedvem, csak viccelni nem! Kiderült: a szoba árát bankom nem utalta át. Visszajelzésével csak azt közölte, hogy lefoglalta számlámon a megszabott összeget. Biztosítékként! Még zsörtölődtem is akkor Évának: becsapott a szálló vezetősége, hiszen weblapján azt közölte, hogy csak egy napi összeget zárol számlámon, foglalásunk elmaradásának esetére. Telefonálások sora sógornőmhöz Kolozsvárra, amíg sikerült onnan átutalni szállónk számlájára a szükséges összeget, átfaxolni az elismervényt a recepcióra. Négy napig bolyongtunk a városban és környékén, miközben féltük az átutalás késését. Gondolatban már készültünk konyhai mosogatásokra, szobalányi teendők végzésére, szállásunk árát ledolgozandó. Utolsó nap emelték le a sziklányi gondot a szívünkről: befutott a pénz! Örömünkben el akartam költeni kevéske megmaradt tartalékunkat. Most már minden rendben! felkiáltással. Ám Éva hűtötte lelkesedésemet: hagyjunk egy tartalékot minden eshetőségre! Ami nem is késett soká, hamarabb jelentkezett, mint gondoltuk volna. A reptéren, csomagátvételkor jelezték: nincs kifizetve a visszaút csomagdíja! Lehetetlen, zsummogtam a tisztviselőnek, már otthon kifizettem a

jegy vásárlásakor! Elő gyorsan a magammal hozott iratokkal! Bizony-bizony: nem volt bejelölve a megfelelő kocka! Fizettem hát, akár egy katonatisztje az Osztrák–Magyar Monarchiának. Méghozzá háromszorosát annak az árnak, amit itthonról kellett volna fizetnem. (Internetes fizetés terén mutatkozó tudatlanságom igazolhatta vissza a hosszas rábeszélés szükségességét. Hiszen évekig nem akartam vállalni a velencei nászutat, hiába erőltette Éva. Tandíját meg kell ám fizetnie mindenkinek!)

Pro Urbe
Veress Albert

Nosztalgiázzak?

CSÍKSZEREDA POLGÁRMESTERI HIVATALA

Csíkszereda Megyei Jogú Város polgármestere
a város alapszabályának megfelelően

Pro Urbe

kitüntetést adományoz

Veress Albert

pszichiáter főorvosnak

több évtizedes, a csíkszeredai szakmai közösséget
építő munkásságáért, valamint kiemelkedő
társadalmi szerepvállalásáért, városunk közösségi életében betöltött
elévülhetetlen érdemeiért.

Ráduly Róbert

Ráduly Róbert Kálmán,
Csíkszereda polgármestere

Kelt Csíkszeredában,
2013. évi május 9-én

Katartikus volt átélnem saját „megdicsőülésemet”: a Pro Urbe díj oklevele

Beszélgetünk gyermekeinkkel. Emlékezünk a ‚80-as évekre. A sötétre, sorban állásokra, vízelzárásokra, hiánygazdaságra.

Réka és III. Berci nosztalgiáznak: milyen jó volt akkoriban! Volt mesemondás, voltak össz-családi összeröffenések, otthoni műsoros szilveszterezések, bulik. Volt időnk foglalkozni velük, alakítgatni gerincüket, életszemléletüket. Gyertyafény mellett, később akuról táplált 12 voltos villanykörték pislákoló világánál, ölünkbe kucorodva hallgatták *„magvas”* okításainkat, élet szülte rögtönzött meséinket. Örvendeztek az Eugeniának nevezett, akkoriban egyetlen fellelhető, kekszből készült édességnek, a házilag készített fagyinak, csokinak.

Fürödtünk gyermekeink után ugyanabban a vízben. Nem lehetett másként, mert a rövid ideig szolgáltatott meleg víz nem tartott volna ki, amíg valamennyien sorra kerülünk.

Emlékszem, Iulian Mincu diabetológus akadémikusunk, akkori egészségügyi miniszter egészséges táplálkozást taglaló táblázatát, az ahhoz szükséges minimális tápanyag szükségletet közölte egyik nap a párt szócsöveként működő Előre napilap. Nem hittem szemeimnek: elaludt volna a cenzor, netán részeg volt, amikor átengedte ezt az anyagot? A jegyre osztott fejadag többszörösét jelölte meg szükséges mennyiségként. Egyszerűen nem hittük, hogy az a táblázat egyáltalán megjelenhetett!

Ám ha már közhírré tették, lássuk hasznát!

Hónom alá csaptam a lapot és beálltam a soha sem fogyó bolti sorba. Amikor a pulthoz értem, messze hangzóan követeltem az újságban megjelölt adagot olajból, vajból, cukorból, húsból, kenyérből. Azt a riadalmat a személyzet és a sorban állók arcán fényképezni kellett volna. *„De doktor elvtárs – dadogta a hölgy a pult mögül –, talán csak nem beteg? Hogy mondhat ilyeneket nyilvánosan, még kinevetteti magát! Vagy még olyan valaki hallja meg, akinek nem kellene! A végén még lázítónak bélyegzik!”*

Lázítónak? Engem? – vágtam vissza. – De kérem, nézze meg a Párt lapját, én csak azt kérem, amire a miniszterünk feljogosít! Amit a lapban közzétettek! Ha a Párt lázító, akkor engem is nevezhetnek annak!

Látnia kellett volna a lap főszerkesztőjének, miként ugrott meg pillanatok alatt az Előre olvasottsága! Azt a hirtelen tömörülést körém, hogy elolvashassák a jelzett cikket.

Nem jelentett fel senki. Ha volt is avatatlan fül a közelemben, ezúttal süketnek tetette magát. Avagy védangyalom lebeghetett felettem éppen akkor (is), mert megúsztam büntetlenül. Ma már felelőtlenségnek ítélem akkori viselkedésemet, börtönveszélyes meggondolatlanságnak. De akkor, a krónikus nélkülözések miatt valamiért lobbot vetett az agyam. Szerencsémre, Éva csak később hallotta meg kirohanásom történetét, így nála is könnyen megúsztam a dorgálást…

Gyerekeim nosztalgiázását látva, mintha jobban érteném a korszakot visszasíró felnőtteket is. Rossz volt akkor, de nekik rosszabb most.

Mindenkinek kevés volt akkoriban, de az a kevés végül is megadatott. Szakszervezeti jeggyel családostól nyaralhattak évente a tengerparton, hegyi üdülőkben. Megtakarított 10 000 lejjel biztosítva tudhatták temetési költségeik fedezését. Kínaiak katonai szabású egyenruhájánál valamennyivel mégis csak divatosabbak lehettek. Szigorú tiltások dacára törött még el borjúk lába, tarthattunk disznót, majorságot. A puliszkaliszt mindenkinek kikerült, jegy nélkül is adták. Fizetésünk kicsi volt ugyan, de munkahelye mindenkinek kötelezően biztosítva volt. Nyugdíjas koráig. Hja, hogy nem volt mozgásszabadság külföldre? Hogy nem volt szólásszabadság? (Mai viccünk: akkor is el lehetett mondani mindent. EGYSZER! Ma elmondhatjuk ahányszor csak akarjuk, úgysem hallgatják meg!). Hogy sötét volt a házakban? Nem volt elég víz, fűtés, étel? De hát nekik ma is nehezen kifizethetőek ezek a szolgáltatások, esetleg le is kapcsolhatók a rendszerről! Akkor hát miért ne nosztalgiázzanak?

Vagy mégis: MIÉRT?

1983-ban Csíktaplocán elkaptak radarral: 7 kilométerrel léptem túl a megengedett sebességet. A bírság 30 lej volt. Nem voltam hajlandó fizetni és nem írtam alá a jegyzőkönyvet. Óvást tettem le a városi milícián, kérvén, mutassák be a radar fényképet. Nem fogadták el, azzal érvelve, hogy nincs ugyan fénykép, de két rendőrtanú szava az enyém ellenében döntő érvényességű. Fellebbeztem a megyei milícián. Válaszuk indigómásolatú volt. Tovább vittem a fellebbezést a városi bíróságra, majd a megyeire: bizonyítsa a rendőrség a vétkemet, ne én a vétlenségemet! Ahogyan az illik egy demokráciában! Mondanom sem kell: válaszuk egyezett az elsővel. Újabb lépésként már a Legfelső Törvényszékhez nyújtottam be keresetemet: egy demokratikus országban elképzelhetetlen hogy bizonyíték nélkül büntessenek valakit. Akkoriban még betartották a 30 napos válaszadási határidőt! (Bármennyire kommunista volt is a rendszer. Vagy éppen azért?). Mivel kis ügyről van szó, Veress elvtárs, javasoljuk, ne nyissunk ügycsomót. Ugye beleegyezik? Ez volt a lényegi válaszuk. Kórtünete a kornak: a büntetlenség elve nekik akkor csak kis

ügyet jelentett! Kétévi hercehurcába belefáradva, rábólintottam döntésükre, felhagyva szélmalomharcommal! Albérlőm amúgy is kifizette már a postán kiküldött büntetést, hogy ne kelljen kétszeresét fizetnem, ha túlmegyünk a szabályos határidőn…

Nosztalgiázzak?

A 80-as évek elején, frissiben érkezett szakorvosként dolgoztam Csíkszeredában a *„Vigyorgó”*-nak becézett elmeosztályon. Egyik délután telefonhoz hívott akkori megyei vezérigazgatónk, dr. Jeszenszky Ferenc. *„Holnap dolgozattal jelentkezel a tusnádfürdői orvoskonferencián”*. Már címet is adott volt az előadásnak.

„De hát, Igazgató elvtárs, délután öt óra van, reggelig hogyan gyűjtsem össze a szükséges anyagot, miként írjam meg az előadást?”

„Meg tudod tenni és meg is fogod. Gyere fel hozzám, hogy megadjam a kezdő gondolatot. Csak statisztikai adatokat kell feldolgoznod és rendelkezésedre áll egy egész éjszaka!”

Végtére, igaza volt: reggel 8 órakor dolgozatommal már ott szorongtam az előadások kezdésénél, várva soromra! Szigorú vezető volt, sokat kért beosztottjaitól. Tudta, kitől mennyit kérhet! Ő szervezte meg a modern megyei egészségügyi rendszert. Tanított fegyelemre, kitartásra.

Akkor most nosztalgiázzak?

1985-ben közös előadásra készülve, László Klára gazdasági aligazgatónkkal együtt számoltunk utána a sterilizálással járó költségeknek. Arra az eredményre jutottunk, hogy sokkal gazdaságosabb lenne áttérni az egyszer használatos fecskendőkre, injekciós tűkre, lapocokra. Akkoriban lehurrogtak, rossz közgazdásznak minősítve bennünket. Valahogy, valami miatt még nem látták előre a mai valóságot. De az is lehet, hogy technikailag itthon még nem voltunk megérve arra a lépésre!

Nosztalgiázzak?

Most már éppen akár lehetne is, hiszen nyugalomba vonultam. És mégis...

Nyugdíjazásomat megelőzőleg, G. L. visszavonulása idején fogtunk össze osztályvezetőkként: ne engedjük azokat a kollégákat, akik életük nagy részét kórházunkban töltötték, és az intézményhez öregedtek, úgy vonulni nyugdíjba, hogy senki köszönő szóval nem édesíti meg visszavonulásuk esetleges fájdalmát. Ahogyan az sorozatosan történt évtizedek során!

Akkor dugtuk össze fejünket S. D.-val és vettük rá kollégáinkat, hogy ha már az igazgatóság nem teszi, legyünk mi azok, akik rózsaszínűbbé tesszük az életük fölé besurranó felhőket. Lidi után, másodikként lettem magam is kedvezményezettje eme kollegiális összefogásnak, amelynek hosszú kifutását szeretném remélni.

2012 októberében, derült égből villámcsapásként hatott szándékom bejelentése: nyugdíjazni kívánom magam!

„Még hogy te? Nyugdíjas?"

Annyira hihetetlennek tűnt mindeni számára, hogy sokáig csak beugratásnak vélték!

Majd jöttek az újabb kérdések: mi lesz az osztállyal? mi lesz velünk, a Csapattal? *„Nem úgy neveltelek csapattá, hogy kiugrásom szakadását jelentené fonalunknak"* – nyugtattam mindenkit.

Az interregnum két héten át tartott. Nem született döntés az új osztályvezető kinevezéséről. Én, nyugdíjasként már nem, elmegyógyász szakorvosit tett Réka lányom a törvény szerint még nem lehetett az. Végül, minden ellenkezése dacára, kisebb törvénytelenséget a nagyobb elébe helyezve, szükség törvényt bont alapon, ideiglenes hatállyal mégis Rékát nevezték ki vezetőnknek. Hátsó gondolatom kelt életre e kinevezéssel: hiszen így tovább segíthetem tapasztalattal, törvényismerettel, döntéshozatali késztetéssel.

Családnév-dinasztia alapítási humoros vágyam bővült szakmai dinasztia alakításának tényével. 32 éves osztályos, 25 éves osztályvezetői

munkám kapcsolódik a sor egy következő láncszemével. 2012. november elsején bizonytalanságunk bizonyossággá vált: megkaptam szerződésemet a kórházzal, melynek értelmében dolgozhatok tovább rendelőm bérmunkásaként! Oda utalja majd a kórház szolgáltatásaim ellenértékét. Harmadikára meghívtam osztályvezető kollégáimat és az osztály csapatát a Meteor vendéglőbe, zenés vacsorával tarkított búcsúztatómra. Abos Karcsi és Küsmödi Zoli 33 odacsődültnek húzta a talpalávalót. Dajka Kálmán velünk avatta újonnan nyitott vendéglőjét. Igazgatónk, D. F. teljes mellbedobással vette ki részét a műsor szervezéséből, ötletelésből, játékból. Csapatunk pár tagja is vette a lapot: több napon át zajló, általam sem észlelt cselekvéssor végén egy olyan pergő, humoros műsorral leptek meg, szórakoztattak bennünket, amilyet csak a CSAPATUNK valósíthatott meg. Egy olyan CSAPAT, amelyet az évek során, konferenciák és dilibulik szervezése alkalmával sikerült ütőképessé kovácsolnom. Használni fogom az ajándékba kapott svéd fejszét hozzávaló kesztyűvel, a hintaszéket, a hálóköntöst és sipkát. Visszacsomagoltattam későbbi dilibulik alkalmára *„Arankát”*, a Feritől kapott, mindannyiunkat hahotára fakasztó gumihölgyet.

Nagyszerű volt érezni a felém sugárzó ragaszkodást, szeretetet! Már csak ennyi is elég lett volna ahhoz, hogy nyugtázhassam: érdemes volt ÍGY élnem, dolgoznom. Viszonyulnom azokhoz, akikkel összehozott a sorsom, sorsunk.

Megelégedéssel figyelem a háttérből Réka lányom munkáját, vezetési stílusát. Tetszik az a mód, ahogyan viszonyul mindenkihez. Ahogyan építi tovább a csapatszellemet. Ahogyan alkalmazza azokat a kórismézési újdonságokat, melyeket annak idején nekünk még nem taníthattak meg. Amiként beépíti kezelési elképzelésébe azt a gyakorlati jártasságot, amellyel mi, idősebbek rendelkezünk, és amelyet ő még nem sajátíthatott el rövid pályafutása alatt. Jó elmegyógyász vénája, empátiája van, biztos, hogy kitűnően meg fogja állni helyét.

Nosztalgiázzak?

Egész életemben azzal a gondolattal vásároltam a könyveket, hogy majd, nyugdíjas korom idején jut időm elolvasásukra. Hittem is, meg nem is idősebb barátaim jóslatait: *„Még annyi időd sem lesz olvasásra, mint amennyivel mostan rendelkezel!"*

Sajnos, hogy – legalábbis az én esetemben – igazuk volt! Mindennapok hivatali munkája, magánrendelés, konferenciák szervezése vagy azokon való részvétel, kiterjedt levelezés mellett *„gyermekpásztorkodásra"* is alig jut idő, hát még olvasásra! Elalvás előtt, már le-lecsukódó szempillákkal, pár oldal elolvasása után merülök gyors és mély álomba. Három kis unokám – Hanga, Zsombor-Örs és IV. Veress Berci – gyakran marad hoppon marasztaló könyörgéseivel: *„Maradj még, Tatuka, játssz velünk! Ne menj még el!"* Lelkem sajog belé, hallván kéréseiket, de mennem kell: várnak más irányú tennivalóim, nagyon ritkán engedhetek meg egy-egy délutáni kikapcsolódást. Játszadozást, mesemondást, közös sétát… Ritkán, kormányperec mögött, térdeimre ültetve őket, autót vezetünk erdei utakon. Nem is tudom, szabad-e megfosztani őket ettől az érzelmi befektetéstől?

Nem tudom azt sem, ha majdan emlékezni fog-e valaki mindarra, amit magam körül szakmai és közösségi vonalon megvalósítottam? Az unokák biztosan visszagondolnának későbbi életük során a közös együttlétek élményeire. Jó lesz mélyebben elgondolkoznom mindezeken, és változtatnom életvezetési stílusomon legalább most, amikor már jóval kevesebb van előttem, mint mögöttem!

Bercike unokám születése egy kis számmisztikára ösztökél. Édesanyám születésnapjának reggelén meghalt anyai nagyanyja. Öcsémet, Tibit december 14-én hozták haza a szülészetről, miután egy évvel előtte, ugyancsak december 14-én halt meg húgom, Piroska. Harmadik unokám, negyedikként a dinasztia sorában, május 20-án született, napra pontosan 10 évvel előtte meghalt édesapámmal. Jelentenek-e vajon valamit ezek az egybeesések?

2013. május 4-én vitézzé avattak. A csíkszeredai református templomban, méghozzá díszes ceremónia közepette. A Horthy Miklós Vitézi Rend tagjává. Érdemem nem volt. Annyi talán, hogy végigküzdöttem azt a szekatúrát, fizettem azokat a kiadásokat, amelyek szükségesek voltak ahhoz, hogy apai nagyapámnak, a galíciai front hajdani veteránjának megszerezzem post-mortem a vitézi avatásához szükséges iratokat. 25 000 forintokért, egy erre szakosodott magyarországi kft kikutakodta a bécsi hadi levéltárban a Bronz vitézségi érme igazoló iratát. Elég volt ez is a vitézzé avatáshoz, de sajnáltam, hogy nem sikerült rátalálni a Nagy ezüst, Kis ezüst és a Kiskereszt érmeinek igazolására. Levelében írtak szerint, a második világégés során leégett a levéltár ama szárnya is, ahol a megfelelő aktákat tárolták. Micsoda gondja lehet a családfakutatóknak! Nekem csak ükszüleimig kellett visszavezettetnem származásomat, mégis, mennyi nehézségbe ütköztem. Szerencsém az egyházi és polgármesteri hivatal anyakönyveinek meglétével volt. Így sikerült megtudnom nagyapám születési és elhalálozási dátumait, szüleinek nevét, s azt is, hogy miként lett a Veres-ből Veress a nevünk.

A *„kis magyar világ”* idején édesapám, a szükséges íratok csatolásával, felterjesztéssel fordult a Kormányzóhoz, léptesse be apját a Vitézi Rendbe, megadván a vele járó telket is földműves szüleinek. Annak idején, apja azt már nem kaphatta meg: megomlott a monarchia, veszteseként az Első világégésnek. Mire Kormányzó ura kedvezően ítélhette volna meg a folyamodványát, megomlott a kormányozott Magyarország, veszteseként a Második világégésnek! Édesapám hagyatékában leltem reá a kérvény másolatára. Annak alapján terjesztettem be kérelmemet Lázár Elemérhez, a Rend csíkszeredai székkapitányához. Végigizgulva a várakozás idejét: nem omlik-e meg az az ország, amelyben a székkapitányság székhelye található? Az avatás utáni díszebéden 16-od magammal, családtagjaimmal együtt nyugtázhattuk: még nem!

2013. május 9-12-e között tartottuk a nemzetközi részvételűnek tervezett 20. évfordulós Országos Bálint Konferenciánkat. Akárcsak a 2009-es nemzetközi kongresszust, ennek megszervezését is a Cry for Help alapítványra bízta a Bálint Társaság. Bevállalni ugyanis nem merte sem a nyereséget, sem – főként - az esetleges veszteséget. A *„nemzetköziség”* ezúttal csak az izraeli Guy Nina, a leánya és annak barátja révén valósult meg. Még most sem tudok szomorúság nélkül gondolni arra, hogy a Nemzetközi Bálint Szövetség nem képviseltette magát legalább egy személlyel, aki elhozza nekünk részükről az üdvözlő szavakat. Ehelyett megkettőzte a tagdíjunkat! Kiszámoltam éves költségvetésünket, amelynek mérlege több mint 2000 eurós veszteséget jelzett. Kértem a Szövetség vezetőségét, lépjen vissza e határozat életbe léptetésétől. Nem akarták! Vezetőségünk, majd közgyűlésünk elé vittem javaslatomat: *„Ha nem fogadják el kérésünket, lépjünk ki a Szövetségből!”* Inkább a saját tagdíjunk emelését fogadták el, mintsem hogy kilépjünk. Csak Bodor Csabával és Évával szavaztunk e határozat ellen. 10 év alatt 7000 eurót kell befizetnünk, miközben saját tagdíjainkat csak nagy nehézségek árán vagyunk képesek begyűjteni. Annyira nehezen, hogy idén húsznál több tagot kellett kizárnunk nemfizetés miatt. Mintegy 2-3 év alatt nulla szaldós lesz a 15 év alatt felhalmozott banki tartalékunk, működésképtelenné válik a Társaságunk. Saját vezetőségünk könyvelési rövidlátására nem tudtam szemüveget felírni! Végül, hosszas csatározás után, szavazás döntött: 35:29 ellenében mellettünk tette le voksát. Visszakoznia kell a Szövetségnek. Érdemes és KELL küzdeni vélt vagy valós igazunkért!

Akkor most: nosztalgiázzak?

A konferencia megnyitóján polgármesterünk üdvözlőbeszédet tartott. Megjegyzem, sokszor adott fogadást elme- vagy Bálint-konferenciáink tiszteletére. Érdemoklevéllel értékeltük támogatásait. A megnyitót annak átnyújtásával kezdtem. Meglepődését üdvözlőbeszéde során jelezte.

„Berci kitüntetésével szerettem volna nyitni beszédemet, de ő megelőzött az én kitüntetésemmel” – mondotta Ráduly Róbert Kálmán. Első mondatai még nem sejtették velem, mi fog következni. Azután koppant csak a tantusz: rólam beszél, engem értékel, dicsér. Bizonyossá akkor vált e tény, amikor a Pro Urbe díjat és a vele járó oklevelet, meg a Tivai Nagy Imre bronz mellszobrot nyújtotta át nekem. Ritka az az alkalom, amikor elérzékenyülök. Akkor viszont megnedvesedtek a szemeim! Köszönetet is alig tudtam kinyögni. Érdemes volt hát többet tenni a megkívántnál, reám osztottnál! Nem hittem volna, hogy felfigyel rá valaki is, értékeli azt a többletet, amit magamra vállaltam. Addig csak másokat értékeltem, jutalmaztam, díjaztam vagy díjaztattam. Katartikus volt átélnem saját *„megdicsőülésemet”*. Zúgott a kollégák, barátok elismerő tapsa, meghatódottságtól remegtek soká ajkaim!

Nosztalgiázzak?

Július 20-án, Marosfőn, nyaralónk udvarán ünnepeltük 65. születésnapomat. Gyermekeimmel, unokáimmal, testvérem és sógorom családjával, pár baráttal. Elérkeztem hát – reményeim szerint – életem delelőjéhez, fele útjához. Itt zárom a visszaemlékezés sorait. *„65 év múltán legyen még erőm megírni a 2. fél emlékeit”*, kívántam magamnak születésnapi ajándéknak.

Sokat kívántam? Keveset?

Csíkszereda,
2009. december 18. – 2013. augusztus 14.

Légi keringő

Dr. Veress Albertnek és Évának

A hegycsúcson hol orromból kibuggyan a vér
S mint gyógyszeradag a levegő ritka és kimért

Boldog vagyok nincs feljebb megpihenhetek
Már csak lejutni kell de többé már nem sietek

Elértem mindent mi oda űzve fokról fokra kihajtott
Érzem a szélörvényt lesodorna de még kitartok

Elhullhatnak fogaim beleőszülök-őrülök is tán
Megkapaszkodva ezen a szörnyű hintán

Mely feldobálna s mindjárt a mélybe taszítna
Szájával egyszer jeget fúj aztán tüzet szítna

Miért szakítna ketté minket a vágy s a kényszer
Ha egyik jobbra fordul a másik balra tér el

szédülten pörgök-forgok e huzatos teremben
légi keringőt járok lustán kényszeredetten

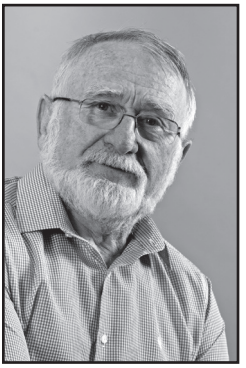
mint jófiú kit örök túszul ejtett az illem
nem leli helyét és el se vágyik innen

Csíkszereda, 2005

Cseke Gábor
(A Csöndfűrész zenéje, /Álmodott versek/ című kötetből.
PONTfix, Sepsiszentgyörgy – PONT, Budapest)

A szerzőről

Dr. Veress Albert elmeorvos,
orvosi szakíró

1948 július 19-én született, a Maros megyei Magyarón
1955-1962: elemi iskola (Ratosnya-Jód, Maros-Magyaró)
1962-1966: Bolyai Farkas líceum, Marosvásárhely
1968-1974: egyetemi hallgató, MOGYE, Marosvásárhely
1974-1977: körorvos a Neamţ megyei Botfalva (Boteşti) csángó községben
1977-1980: pszichiáter rezidens Bukarestben és Marosvásárhelyen
1980-1987: pszichiáter szakorvos a csíkszeredai Megyei Kórházban
1987-1994: megbízott osztályvezető, ugyanott
1990: sikeres főorvosi versenyvizsga
1990-tól: megyei szakirányító
1990: megalakítja több társával a Romániai Pszichiátriai Társaságot, amelynek azóta is vezetőségi tagja
1991: az egészségügyi minisztérium Pszichiátriai Tanácsának tagja
1993: megalakítja és irányítja a Magyar Pszichiátriai Társaság (M.P.T.) romániai csoportját, majd annak romániai Szekcióját. Tagja a Magyar Pszichiátriai Társaság vezetőségének
1994: sikeres osztályvezető főorvosi versenyvizsga

1993-2008: alapító elnöke, majd 15 évig elnöke a Romániai Bálint Társaságnak. Jelenleg: kincstárnoka, 2008-tól

1996-2003: megalakítják a Hargita megyei Orvosi kamarát, amelynek 2 mandátuma alatt titkára, szakmai-tudományos bizottságának vezetője, majd vezetőségi tagja

1996-tól: a WAPR magyarországi ágának vezetőségi tagja (Pszichoszociális Rehabilitációs Világszövetség)

1998: alapító elnöke, majd, jelen pillanatig, elnöke a CRY FOR HELP alapítványnak

1998. november 20: megvédi nagydoktori tézisét

1999: Pszichoterapeuta képesítés, "Grandparent" módszerrel

2012: a WAPR romániai ágának elnöke

- Összesen 267 (!) tudományos értekezleten, országos vagy nemzetközi konferencián, kongresszuson vett részt. 157 alkalommal előadás nélkül, 110 alkalommal előadással, ezekből 45 alkalommal nemzetközi vagy világkonferencián,-kongresszuson.
- 57 alkalommal szervezett megyei, országos vagy nemzetközi kongresszust, konferenciát vagy értekezletet.
- 45 alkalommal vezetett terápiás csoportot.
- 72 közölt dolgozatából 18-at külföldi lapokban közöltek
- a Romániai Bálint Bulletin 60 megjelent számának főszerkesztője és szerzője
- 21 könyv szerzője, fejezet írója, szerkesztője vagy társszerzője,

Kitüntetései:

1996: a Magyarországi Pszichoszomatikus Bálint Társaság tiszteletbeli tagja

2003: A romániai Bálint Társaság 10 éves évfordulós érme

2008: A Magyar Pszichiátriai Társaság Országos Tanácsának elismerő Oklevele

2012: Gálfy Béla díj, Milánóban
2013: Horthy Miklós Vitézi rend tagja
2013: Pro Urbe díj

Jelentősebb, előadott dolgozatai:

- Klára László, A. Veress: Analiza cheltuielilor şi costurilor privind sterilizarea siringilor şi reducerea acestora prin utilizarea siringilor de unică utilizare. Consfătuirea *„Eficienţă şi eficacitate în activitatea unităţilor sanitare”*, Cluj-Napoca, 4.IX.1981.
- A. Veress: Infidelitatea conjugală, frână şi motor al mariajului. Consfătuirea de sexologie, Bucureşti, 7 octombrie 1981.
- A.Veress: Depresia din tulburările de dinamică sexuală. Consfătuire interjudeţeană: *„Actualităţi şi perspective în cunoaşterea şi asistenţa stărilor depresive”*,Tg.Mureş, 10-11. X. 1986.
- Veress A.: Kisebbségi sors és kisebbségi mentálhygiéne. *„Alapellátás és pszichiátriai ellátás”* Nemzetközi Konferencia. Szentendre, Magyarország, 1990. IV. 27-28.
- Veress A.: Erdélyi Damaszkusz. *„Közösségek és lelki egészség”* Nemzetközi Konferencia, Budapest, 1991.V.1.
- Veress A.: Sarokba szorítva! *„Pszichiátria, rehabilitáció, emberi jogok”* Nemzetközi Konferencia, Szentendre, Magyarország, 1991. V. 3-4.
- Veress A.: Megtörni, megfutni vagy megmaradni? *„A pszichés beteg rehabilitációja”* Nemzetközi Konferencia, Szentendre, Magyarország, 1992.IV.24-25.
- A. Veress, Éva Veress: Balint work in Romania, Al 8-lea Congres Mondial al Federaţiei Internaţionale Balint, Zagreb, 18-21.VII.1993.
- A. Veress, Gy. Vadas, Mariana Rus: Ultranaţionalism - omogenizare forţată - suicid într-o enclavă etnică compactă. A

2-a Conferinţă Internaţională a Asociaţiei Psihiatrilor Liberi din România, Bucureşti, 28.IX.-2.X.1994.

- Moldovan Csilla, Veress A., Veress Éva: Szomatikus és pszichoszomatikus betegmegközelítés. (POSZTER), 10. Bálint Nemzetközi Kongresszus, Budapest, 1996.V. 1-5., I. poszter díj
- A. Veress, G. Rédai, A. Dorgó, Mária Todea, Gh. Paina: Debut medico-legal monosimptomatic al unei schizofrenii cu triplu homicid. A VII-a Consfătuire Naţională de Psihiatrie Socială, Băile-Felix, 19-21 Octombrie 1996
- A.Veress, A.Dorgó: The situation and the possibilities of psichosocial rehabilitation in Romania and Hargita county. Al 6-lea Congres Mondial WAPR, Hamburg, 1-5.V.1998
- A.Veress: Unele aspecte epidemiologice, clinice şi terapeutico–profilactice ale suicidului în judeţul Harghita. TEZĂ DE DOCTORAT. 20.11.1998, UMF Tg. Mureş
- Veress A.: Mit jelent a Bálint csoport az orvosnak és mit jelent a betegnek? Bálint tevékenység Romániában. A Magyarországi Pszichoszomatikus Bálint Társaság 12. Konferenciája, Budapest, 1999. V. 28-29.
- A. Veress, Réka Veress: Interacţiunea bolnav-psihiatru-industrie farmaceutică. (Eseu deontologic: nada a fost aruncată). Conferinţa Naţională de Psihiatrie cost-eficienţă şi reabilitare psiho-socială în psihiatrie, Timişoara., 4-7 noi. 1999.
- Veress A., Dorgó A., Gabriela Costea: Hármas emberöléssel debütáló skizofrénia. Esetbemutató. V. Országos Pszichiátriai Kongresszus, Budapest, 2002.III. 20-23.
- A. Veress, Kinga Váradi: Evidenţe şi controverse în relaţia depresie-suicid-prevenţie-intervenţie în criză. A 2-a Conferinţă Internaţională de Psihiatrie Româno-Maghiară, Miercurea-Ciuc, 12-15 VII. 2007
- A. Veress, Csilla Moldovan, Éva Veress: Medicamentul *„Medic”*.

A II-a Conf. Naţională de Neuropsihiatrie pentru medicii de familie, 23-24 oct. 2009, Bucureşti

- A. Veress, Gy. Vadas, Réka Veress: Studiu bio-psiho-social comparativ al suicidului în mediul rural al Ciucului de Sus. A VI-a conf. Intern. de Psihiatrie Maghiaro-Română, Győr, 23-26.I.2013
- A. Veress, Éva Veress: De la speranţe...la speranţe. A XX-a Conf. Naţ. Aniversară Balint cu Participare Intern., M.Ciuc, 9-12. V. 2013

Fontosabb megjelent dolgozatai:

- Veress A.: Zegzugos folyósok. Előre naptár, 1986.
- Veress A.: Küzdelem vagy öngyilkosság? Sétatér, Pécs, (3-4): 1998, p. 251-261.
- Veress A., Veress Éva: Álom és valóság. (Bálintos orvos és annak betegei. A romániai Bálint Társaság C.V.-je). A MPT IX. Vándorgyűlése, Miskolc, 24-27. I. 2001. Abstrakt-kötet, 285. o.
- Veress A., Vadas Gy., Veress Réka: Hargita megyei öngyilkosság. Epidemiológiai vizsgálat (1991-2000). V. Országos Pszichiátriai Kongresszus, Budapest, 20-23.III.2002.III. In abstract, p.272.
- A.Veress, Gy. Vadas, Réka Veress: Suicide in Hargita county. Epidemiological research (1991-2000). Psychiatria Hungarica, vol.17, nr. 6, pp. 645-660, 2002
- Csilla Moldovan, A. Veress, Éva Veress: Le médicament *„Médecin”*. Société Médicale Balint: Le Bulletin, nr. 41, pp. 17-21, 2003.
- Csilla Moldovan, A. Veress, Éva Veress: Medicamentul *„Medic”*. Revista medico-chirurgicală (inclusă în Info Medicus şi Medline), vol. 108, nr. 2 supliment 2, pp. 218-223, 2004, Ed. Status, Miercurea Ciuc
- A. Veress., Kinga Váradi: Evidences and controversies in the relationship between depression, suicide prevention and crisis

intervention. Revista medico-chirurgicală, vol. 111, nr. 2, suppl. 2, apr.-iunie, pp.127-134, 2007.

- Veress A.: A preszuicidális szindróma felismerése. Krízisintervenció. Orvostudományi értesítő, 2008, 81. kötet, 2. szám, pp. 125-131., Marosvásárhely
- A. Veress: Dragoste şi sexualitate la persoanele trecute de 50 de ani. De la speranţe...la speranţe. Ed. Status. 300 pagini, 2013, pp. 214-220.
- A. Veress: Infidelitatea conjugală – frână şi motor al mariajului. De la speranţe...la speranţe. Ed. Status. 300 pagini, 2013, pp. 225-233.
- Csilla Moldovan, A. Veress, Éva Veress: The medicine called *„Doctor”*. De la speranţe...la speranţe. Ed. Status. 300 pagini, 2013, pp. 246-251.
- A. Veress, Gy. Vadas, Réka Veress: Fârtatul Diavolului. De la speranţe...la speranţe. Ed. Status. 300 pagini, 2013, pp. 272-279.

Megjelent könyvei, könyvfejezetei és szerkesztett kötetei:

- Komisz kamasz (serdülőkről serdülőknek, de nem csak...). Pallas-Akadémia kiadó, Csíkszereda, 2001, 176 o. (négy kiadás!). Megjelent román nyelven is, Afurisitul adolescent (adolescenţilor despre adolescenţi, dar nu numai...) címmel, az Alutus kiadásában, 2006-ban.
- Fehér halállal lakozol!!! (A kábítószer, korunk új rákfenéje). Alutus nyomda, Csíkszereda. 32 oldal. 2001. Megjelent román nyelven is, De moarte albă vei ispăşi!!! /Drogul, noul CANCER al secolului címmel.
- De la vis la realitate. Ed. Status, Miercurea-Ciuc, 2003, 300 o. feleségével, Veress Évával közösen.
- De la speranţe...la speranţe. (Veress Albert – Veress Éva), Ed. Status. 300 pagini, 2013.

- Az ördög cimborája (Vadas Gyula-Veress Albert), Státus Kiadó, Csíkszereda, 2012, 300 oldal. A könyv román kiadása Fârtatul Diavolului (Vadas Gyula-Veress Albert) címmel látott napvilágot, ed. Farmamedia, Tg. Mureş, 2013, 320.oldal.
- CD. Cu luvrările conferinţei Psih. RO-HU, 2010, redactor
- CD. Cu luvrările conferinţei Psih. RO-HU, 2012, redactor
- Revista medico-chirurgicală, vol. 108, supliment 2, număr 2, 2004. Editor
- Revista medico-chirurgicală, vol. 110, supliment 1, număr 4, 2006. Editor
- Revista medico-chirurgicală, vol. 111, supliment 2, număr 2, 2007. Editor
- Revista medico-chirurgicală, vol. 112, supliment 3, număr 2, 2008. Editor
- Mişcarea Balint. Grupurile Balint, Ascona şi Monte-Verita. Capitol de carte (cap. 9) în volumul: Dimensiunea psihosocială a practicii medicale de Boris Luban- Plozza şi Ioan-Bradu Iamandescu, ed. InfoMedica, Bucureşti, 2003, pag. 333-343.
- Conduitele autolitice. Devianţele de personalitate. Recuperare în neurologia Pediatrică. Editura STATUS Miercurea-Ciuc, 2000., Ediţia I şi II. Redactor
- Tulburări afective. Comportament autolitic. Ed. Status, Miercurea-Ciuc, 2002, 224 pagini. Redactor
- Buletinul Balint: Volumul I-XV, Numerele 1-60. Redactor şef

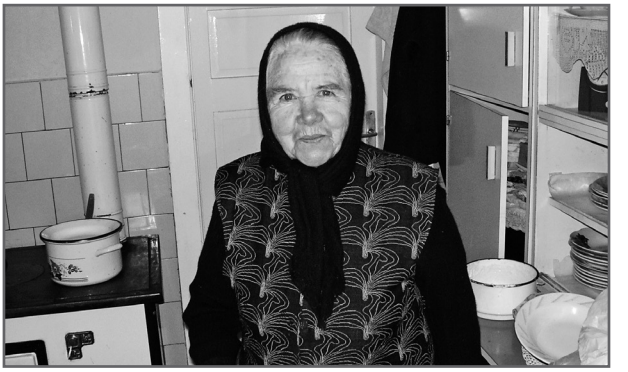
Életem-sorsom fényképalbumából

Édesanyám, édesapám. Szüleim 1948. január 25-én esküdtek örök hűséget (a 45 éves házassági évfordulójukon készített fotó jelzi az „örök" igazát!)

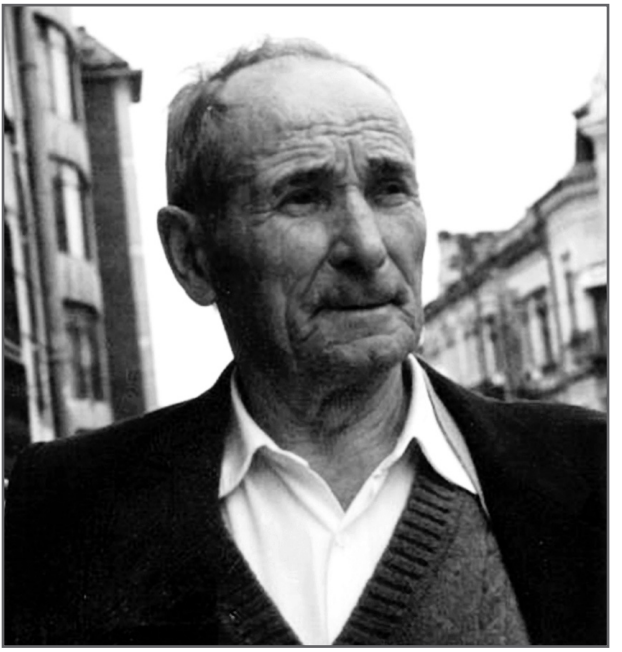
Ötven éves koromban édesanyámmal, Gyurival, Évával és Monique-kal

Édesanyám a konyhában. Végre, ő is kedvére ehette a csirkecombokat

1974. június 26-án kicsengettek az egyetemről. Vidámak voltunk, bizakodóak, tele tervekkel közös jövőnkre. Ballagás Bebivel.

Édesapám.

Kisinyovban vásárolt gumicsónakon a Moldva folyón, 1978-ban

1979-ben, Varga Hajnika unokatestvérem esküvőjén, násznagyoknak kértek fel. Azzal a feltétellel fogadtam el, ha bevállalnak egy hagyományos magyarói lakodalmat. Úgy is lett...

1985-ben a Boteşti-i rendelőnél tartottuk meg csoportos szülinapjaim 10 éves évfordulóját. 23-an csődültünk össze az ország minden tájáról, találkozni, emlékezni életünk eltelt 10 évéről

Stoppolok („A doki veszi tarisznyáját, kiáll az útszélre, leinti az első kocsit bármely irányba is menne az, és eltűnik több napra...")

Szülinapi bográcsos főzése közben marosfői üdülőházunk udvarán

Házasságkötésünk Évával („Távol lakó szüleink, mindkét részről, csak a lakodalomra szándékoztak eljönni. Barátaink viszont kivétel nélkül velünk örültek, elhalmoztak virággal, jókívánságaikkal. Fényképezéshez alig fértünk el a Hivatal lépcsőjén.")

Farsangi ünnepségünk 1988-ból („Farsangoltunk minden évben. Alig aludtuk ki a műsoros szilveszterezések fáradalmát, nekiláttunk kitervelni a farsangi műsorokat.")

1985-ben szerveztük először a Bolyai Farkas líceumban végzett, Csíkszeredában és környékén élő, dolgozó kollégák találkozóját. Csoportkép a csíkszeredai Református Templom bejáratánál egyik találkozónk alkalmával

Az Országos Bálint Társaság bürójának ülésén

Konferenciáink titkársága, a „S(Z)ECRETARIATA”

Román–magyar pszichiátriai konferencia egyik bannere

Teremkép a XII., nemzetközi részvételű Bálint Konferenciáról

Idegenvezetőként (jobbra, a kút mellett) a 2007-ben szervezett első Román–Magyar Elmekonferencia után

1984-ben, az Egészségügyi Világnap tiszteletére szervezett bálon, fekete sétabottal a karomon

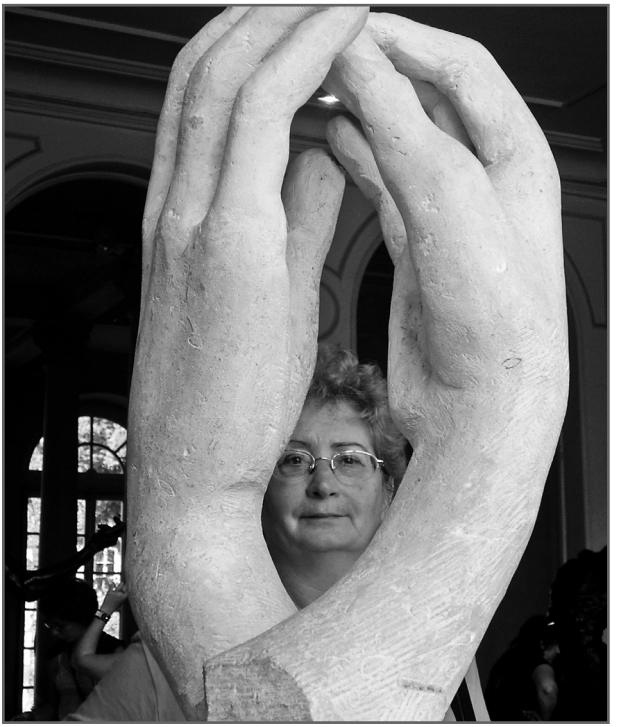
Felavatási ceremónián új Bálint-tagok felvételekor

Veress-díjat nyújtunk át Évával Váradi Istvánnak

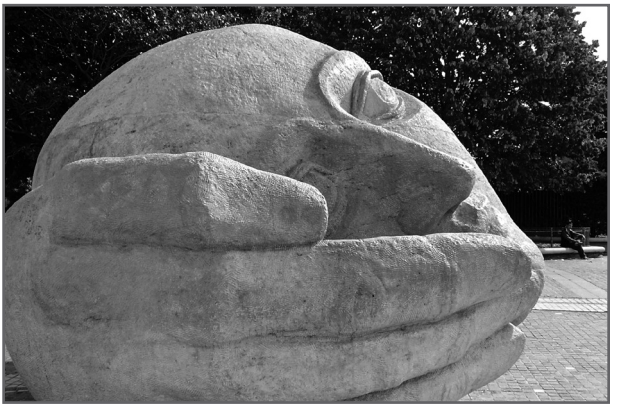
Évával Párizsban
(1988)

Gyöngédség
(Éva, Párizs, 1988)

Japáni küszködésem az evőpálcikákkal. Már nem ettem le az asztalt, a ruhámat! (2002)

Óvás (Párizs, 1988)

Éva (középen) a Sóhajok Hídján, velencei - megkésett - nászutunkon (2013)

Dilibulin, jelmezben; balra Éva, jobbra Réka lányom

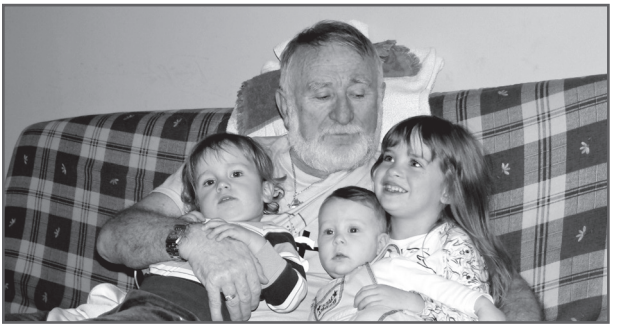
Én,
a Bolond király udvari bohóca

Dilibulis hangulatkép

Lakodalmunkon Évával

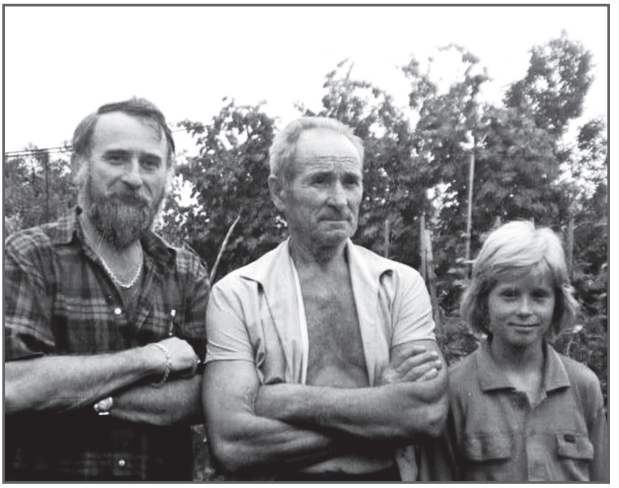
Unokáimmal: Hangával, Zsombor-Örssel és IV. Bercivel

Harminc éves házassági évfordulónkon a család körében

Veress apó

II., I. és III. Berci

II., III. és IV. Berci

Én mint a Vitézi Rend
főkapitánya
emlékezetül adom mindenkinek, akit illet, hogy a hadszíntereken
illetve a nemzet szabadságáért vívott harcokban
VITÉZSÉGÉNEK ÉS NEMZETI ÉRZÉSÉNEK kiváló tanúbizonyságát adó
néhai vitéz Veres György
m. kir. honvéd urat
a Vitézi Szék javaslatára 2013. május 4-én
posztumusz VITÉZZÉ AVATTAM és a Vitézi Rend tagjai sorába felvettem.
Csíkszereda, 2013. május hó 4-én.
a Vitézi Rend Főszéktartója
a Vitézi Rend Főkapitánya

Az apónak 2013-ban megszerzett vitézi oklevél

Szüleim és mi Rékával, a házunk előtt

Évával - Berci fiunk esküvőjén

Réka és Bercike - a nyolcvanas években

Beszélgetek első osztályos fiammal

Beszélgetek Réka lányommal

III. Berci

2013-as vitézzé avatásomkor: érdemem nem volt.

REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

CONSILIUL NAȚIONAL PENTRU ȘTIINȚĂ ȘI TEHNOLOGIE
OFICIUL DE STAT PENTRU INVENȚII ȘI MĂRCI

Certificat de Inventator

Nr. 87301

acordat autorilor dr.VERESS ADALBERT, ZSIGMOND ATILA, Miercurea-Ciuc, Republica Socialistă România

pentru invenția cu titlul "Instrument adaptor, pentru punție rahidiană"

conform descrierii și desenelor alăturate, formînd obiectul cererii de brevet de invenție nr. ~~xxx~~ 105019 din 31.07.1981, ora 11,30 cu prioritate de la 31.07.1981

pentru care s-a acordat titularului INTREPRINDEREA "INDUSTRIA TEHNICO-MEDICALA", București, Republica Socialistă România

brevetul de invenție nr. 87301 din 30.06.1984

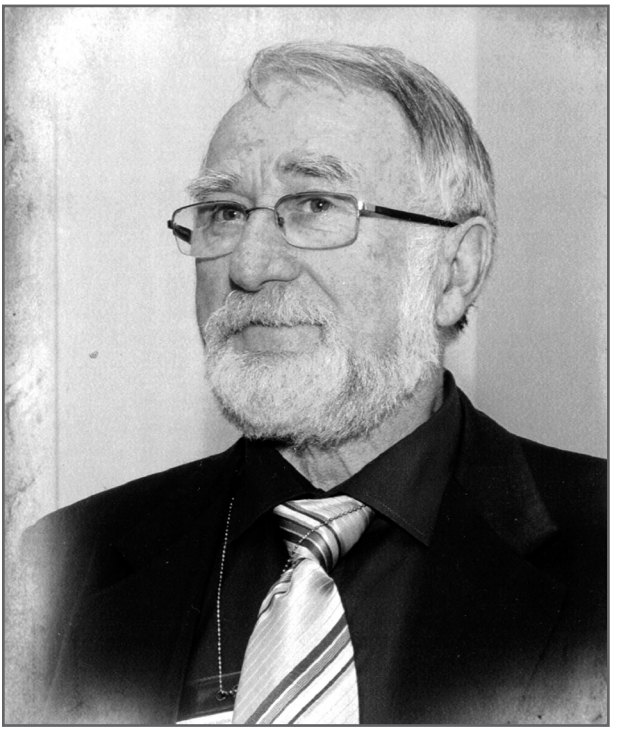
Prin acordarea certificatului de inventator se recunoaște inventatorului calitatea de autor al invenției cu toate drepturile ce decurg din această calitate, în baza legii nr. 62/1974.

DIRECTOR,

Egyik találmányom „patentje” 1984-ből

Húzzátok, húzzátok… (Bolondozásaim, 1)

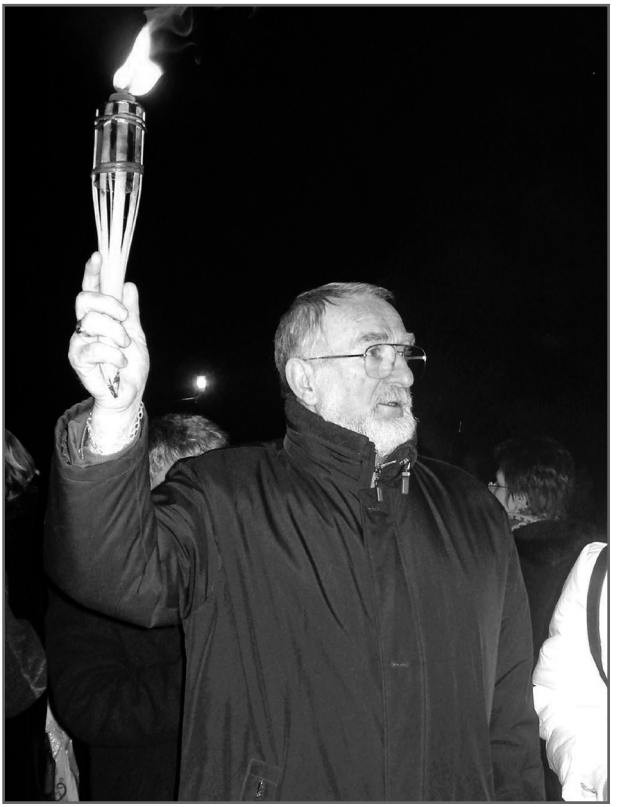
63 éves koromban

Hastánc.
Konferenciáink egyikének bankettjén szultánként figyelem a táncosokat (Bolondozásaim, 2)

Hódolás
(Bolondozásaim, 3)

Mindig lámpás, fáklyavivő
szerettem volna lenni